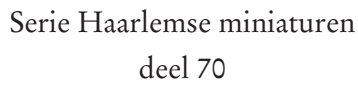

Vogelenzang

Vogelenzangseweg 1950.

Vogelenzang

Historische sociografie van een eigenzinnig dorp
in de gemeente Bloemendaal

Drs. P. J. van der Ham

Vogelenzangseweg 1970.

Spaar^{en}Hout Haarlem
2006

Vogelenzangseweg 1921.

© 2006 P. J. van der Ham

Opmaak en Lay-out: Fonts + Files, Haarlem
Omslagontwerp: Lokaal Werk, Ernst Bernson

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van

Spaar^{en}Hout BV
Postbus 5229
2000 CE Haarlem
NUR 521
ISBN-10: 90-8683-003-x
ISBN-13: 978-90-8683-003-x

INHOUD

INLEIDING	9
• Aanleiding en motivering • Doel van het onderzoek • Beperkingen • Voor wie is het boek geschreven?	
HOOFDSTUK 1. HISTORISCHE- EN GEOGRAFISCHE PLAATSBEPALING VAN VOGELENZANG	12
• Het geografische milieu • Bloembollengrond • Ontstaan van het dorp Vogelenzang • Grenzen • Grens met Aerdenhout • Grootgrondbezit • Verhouding met Bennebroek	
HOOFDSTUK 2. VOGELENZANG IN DE OORLOG	27
• Voorspel • Vliegveld • Bominslagen • Schadevergoedingen • Ontruiming en evacuatie • Volksverhuizing • SS-troepen in Vogelenzang • Aanleg van lanceerplaatsen voor het geheime V-wapen • Welke geheime wapens? • Gevolgen voor Vogelenzang • Voedselverstrekking • Duitse evenementen • Duitsers in Vogelenzangse gebouwen • Duitse wandaden • Dolle dinsdag • Het einde van de oorlog • Droppings • Bevrijding • Verzet en andere ondergrondse activiteiten	
HOOFDSTUK 3. DE GROEI VAN HET DORP	50
• Bevolkingsgroei • Straatdorp • Ellipsdorp • Leidsevaartbuurt • De Bomansbuurt • Vogelenzang-Oost • Adviescommissie • Uitvoering door Smits Bouwbedrijf • Woonwagens en woonboten • Ruigrok • Woningtypen in Vogelenzang • Camping Vogelenzang • Showtuinen • Uitbreiding van Vogelenzang	
HOOFDSTUK 4. SAMENSTELLING VAN DE BEROEPSBEVOLKING	75
• Inleiding • Samenstelling van de agrarische manlijke beroepsbevolking van Vogelenzang in 1948 • Landarbeiders van Vogelenzang • Vogelenzang als bloembollendorp • Monocultuur • Ambachtslieden, winkeliers en overige verzorgende beroepen in 1948 • Gezinsinkomen • Concurrentie • Verschraling van het winkelaanbod • Ontbrekende dienstverlening • Huidige beroepsbevolking • Vogelenzang als arbeiderswijk van Bloemendaal?	

HOOFDSTUK 5. DE INVLOED VAN DE ROOMS-KATHOLIEKE KERK 91

• Rooms-katholiek kerkdorp • De emancipatie van de rooms-katholieken en hun dominantie in Vogelenzang • De rooms-katholieke cultuur • De pastoor als autoriteit • Rangorde in de kerk • Het Bisschoppelijk Mandement van 1954 • Verhouding tussen katholieken en andersdenkenden • Katholieke cultuuroverdracht • Woningtoewijzing als integratiemiddel • Vanzelfsprekende dominantie • Veranderde verhoudingen • Veranderingen in de verenigingsstructuur • Minder rooms-katholieken in Vogelenzang • Van pastoor naar pastor • De huidige invloed van de kerk op het maatschappelijk leven

HOOFDSTUK 6. HET ONDERWIJS 107

• Gemeenteschool • Het schoolleven in Vogelenzang • Twee scholen, twee culturen • Kerk en school • De macht van de hoofdonderwijzer • Twee bijzondere kenmerken van de scholen • De idee van de vleugelschool • De vleugelschool wordt in Vogelenzang-Oost geprojecteerd • De vleugelschool op het voetbalveld • Resultaat van jarenlang werken • Toch twee scholen • Doorstroming naar vervolgonderwijs

HOOFDSTUK 7. DE SOCIALE WONINGBOUW EN DE WONINGTOEWIJZING 124

• Woningbouw voor arbeiders • Het eerste bouwplan van St. Jozef • Het karakter van St. Jozef • De relatie tussen St. Jozef en de gemeente Bloemendaal • Conflict over de toewijzing • Vogelenzang voor Vogelenzangers • Het vreemdingsbeding bij de Ruigrokhuisen • Verkoop van huurwoningen

HOOFDSTUK 8. VAN R.K.V.V. VOGELENZANG TOT S.V. VOGELENZANG 135

• Rooms-katholiek voetbal in Nederland • De oprichting van de R.K.V.V. Vogelenzang • De katholieke praktijk • Foto's • Het nieuwe gezicht van de oude vereniging • Het sportveld aan de Deken Zondaglaan zonder badhuis • Aanleg van het huidige sportpark • Onderhoud van de velden • Vernieuwing van de kleedkamers • Vernieuwing van de kantine • De relatie met de tennisclub • Zelfwerkzaamheid • Vitaliteit van de vereniging in de toekomst

HOOFDSTUK 9. DE GESCHIEDENIS VAN HET DORPSHUIS

151

• Verenigingsgebouw De Bond • De voorgeschiedenis van het eerste dorpshuis • Veel en langdurig overleg • Redenen voor de trage voortgang • Zwartboek • Bezuinigingen • Opening van het eerste dorpshuis • Gebruik van het eerste dorpshuis • De carnavalsvereniging • Het dorpshuis en de rooms-katholieke kerk • Gebreken van het eerste dorps- huis • Geluidsisolatie • Problemen en mogelijke oplossin- gen • Plan voor een nieuw dorpshuis • Dorpsraadpleging • Multifunctioneel centrum • De bijdrage van de vrijwilligers

HOOFDSTUK 10. DE POLITIEK IN VOGELENZANG

169

• Historische drie-eenheid • Naoorlogse verkiezings- uitslagen • Vogelenzang als bolwerk voor KVP/CDA • Deconfessionalisering • Stabiliteit van de politieke ver- houdingen in Vogelenzang • Overzicht afgevaardigden van Vogelenzang • Kandidaatstelling • Voorkeurstemmen • Belangenbehartiging • Kenmerken van de Vogelenzangse afgevaardigden • Kees Brouwer • Jan van Haaster • Aart Lagendijk • Martien Buschman • Siem van der Vossen • Huidige identificatie met Vogelenzang • Vogelenzang als woonplaats van bestuurders

HOOFDSTUK 11. ONDERLINGE RELATIES IN HET DORP

185

• De invloed van de grootgrondbezitters • Drie kenmerken van de onderlinge relaties in Vogelenzang • Psychologische betekenis van het dorp • Verschil in mobiliteit • Sociale con- trole • Sancties • Afwijkend gedrag • Hedendaagse sociale controle • Indeling van de bevolking naar keuzemotief voor Vogelenzang • Het leiderschap in het dorp • De ontwikkeling van het type leiderschap • De oprichting van de Dorpsraad • Het functioneren van de Dorpsraad • De toekomstplannen van de Dorpsraad

HOOFDSTUK 12. VOGELENZANG, DE GEMEENTE BLOEMENDAAL EN HET DORP BENNEBROEK

199

• Vogelenzang als de blindedarm van Bloemendaal • De afstand van Vogelenzang tot Bloemendaal • Sociale afstand en het beroep • Huidig beeld • Achterstand of voorsprong? • Geen ontwikkelingsbeleid van de gemeente Bloemendaal

• Publieke dienstverlening vanuit Bloemendaal, brandweer en politie • De verwevenheid tussen het dorp Vogelenzang en het dorp Bennebroek • Gescheidenheid • Gescheidenheid is groter dan verwevenheid

HOOFDSTUK 13. VERSTEDELIJING, VERKEER EN LEEFBAARHEID 215

• Uiterlijk beeld is gelijk gebleven • Is Vogelenzang verstedelijkt? • De verkeersproblematiek • Provinciale plannen • Rondweg om Vogelenzang • Koopgedrag en terugloop van het aantal winkels • Leefbaarheid • Van organisch naar organisatorisch dorp • De houding van de nieuwkomers • De houding van de autochtonen • Verschil in patroon van waarden en normen • Kwantitatief onderzoek over de mate van betrokkenheid bij het dorp • Toekomstverwachting

BIJLAGEN

Bijlage 1.	Verantwoording	233
Bijlage 2.	Het geheime vergeldingswapen van de Duitsers in Vogelenzang, reconstructie van gebeurtenissen	240
Bijlage 3.	Uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen van Bloemendaal na de Tweede Wereldoorlog	252
Bijlage 4.	Beroepsbevolking van Vogelenzang in 1948	254
Bijlage 5.	Middenstanders met eigen winkel, bedrijf of werkplaats in Vogelenzang in 1948	262
Bijlage 6.	Sociale huurwoningen in Vogelenzang	264
Bijlage 7.	Koop/huurwoningen in Vogelenzang na de Tweede Wereldoorlog	265
Bijlage 8.	Verenigingen in Vogelenzang	266
Bijlage 9	Namenregister	268

INLEIDING

Aanleiding en motivering

Voor dit boek zijn twee redenen aan te voeren.

Het is mij bij lezing van boeken over de historie van Zuid-Kennemerland opgevallen, dat er in vergelijking met de andere delen van de gemeente Bloemendaal weinig is gepubliceerd over Vogelenzang. Een boek speciaal over Vogelenzang ontbreekt, hoewel veel historische feiten en gegevens te vinden zijn in het proefschrift van Pier Hoekstra over Bloemendaal.¹ Ook zijn er verwijzingen, geschriften en artikelen over bepaalde onderdelen van de geschiedenis van Vogelenzang. Vooral het blad *Ons Bloemendaal* van de gelijknamige historische vereniging is daarbij een belangrijke kennisbron.² Toch is het geringe aantal publicaties wellicht symptomatisch voor de positie van Vogelenzang in de gemeente Bloemendaal en in de regio Zuid-Kennemerland. De (geografische) positie van het dorp is excentrisch, letterlijk aan de rand van de gemeente en tegen de grens van de provincies Noord- en Zuid-Holland. Schijnbaar is het minder belangrijk dan de rest van het gebied.

Ik heb grote belangstelling gekregen voor het wel en wee van Vogelenzang gedurende de periode dat ik actief was in de gemeentepolitiek van Bloemendaal (1978 t/m 1994). Ik heb het dorp toen van binnenuit leren kennen en waarderen. Ik merkte, dat het dorp ‘in beweging’ was. Dat maatschappelijke proces boeide mij in hoge mate, maar ik wist weinig van de achtergronden. Ik heb mij vaak afgevraagd wat Vogelenzang bijzonder maakt in de gemeente Bloemendaal. Is dat het ‘anders’ zijn, de eigen stijl of het nog herkenbare beeld van een echt dorp met een eigen karakter?

Het gebrek aan een historisch boek over Vogelenzang en mijn behoefte meer te willen weten over de belangrijkste veranderingen in het dorp en de achtergronden daarvan, vormen met elkaar de aanleiding en tevens de motivering om het dorpsleven van Vogelenzang in de afgelopen zestig jaar te onderzoeken en te beschrijven. In navolging van Sj. Groenman gebruik ik daarvoor de term historische sociografie. Groenman zet historische sociografie tegenover actuele sociografie³, waarmee recht wordt gedaan aan mijn bedoeling om Vogelenzang na 1945 te beschrijven vanuit een historisch en sociologisch perspectief.⁴

Doel van het onderzoek

De uitkomsten van het onderzoek geven inzicht in het dorpsleven van Vogelenzang na de Tweede Wereldoorlog. Mijn belangstelling gaat vooral uit naar de intermenselijke verhoudingen in het dorp en de veranderingen die gedurende de afgelopen zestig jaar zijn opgetreden. Hoe is het dorp gegroeid, wat was de invloed van de kerk, hoe ging men in het verenigingsleven, de sport en de politiek met elkaar om? Ik refereer daarbij aan de indeling van het maatschappelijk leven zoals het Amerikaanse echtpaar Lynd in het boek *Middletown* heeft gedaan: 'Getting a living, making a home, training the youth, using leisure, engaging in religious practises, engaging in community activities'.⁵

Ik heb getracht de belangrijkste kaders en processen in Vogelenzang nauwkeurig te beschrijven, waarbij ik hier en daar verbindingen leg met Nederlandse achtergronden en met gebeurtenissen in Vogelenzang voor de oorlog. De keuze voor de naoorlogse tijd is immers arbitrair, de tijd staat nooit stil en de afgelopen zestig jaar zijn niet te begrijpen zonder de tijd ervoor te kennen. Verder heb ik de belangrijkste naoorlogse ontwikkelingen in Vogelenzang wat nader geanalyseerd, evenals de onderlinge relaties in het dorp en de verhouding van Vogelenzang met de gemeente Bloemendaal en het dorp Bennebroek. Ook heb ik speciale aandacht besteed aan de periode 1940-1945. In de oorlog stonden de ontwikkelingen van het maatschappelijke leven vrijwel stil. In die tijd waren de normale verhoudingen in het dorp als het ware 'bevroren' en werden de gebeurtenissen vooral bepaald door de bezetting, de evacuatie en de bombardementen. Daar is in hoofdstuk 2 verslag van gedaan.

Beperkingen

Omdat dit boek geschreven is vanuit een historisch en een sociologisch perspectief, waren niet alle details van personen, organisaties en gebeurtenissen voor mij even interessant. Soms zijn details nodig, maar het is mijn streven geweest vooral te letten op de grote lijnen en de onderlinge samenhang. Een interessant detail is vaak verwerkt als noot aan het eind van een hoofdstuk.

Voor wie is het boek geschreven?

Het is mijn bedoeling geweest om de kennis over de hedendaagse geschiedenis van het dorp Vogelenzang in dit boek te ordenen. Daarmee is het interessant voor historische verenigingen in Zuid-Kennemerland, voor het gemeentebestuur van Bloemendaal en vooral voor de bewoners van Vogelenzang zelf. Om aan de verscheidenheid van interesses te voldoen heb ik gewerkt met verwijzingen via eindnoten, een uitgebreide lijst van geraadpleegde literatuur

en met bijlagen. De tekst van het boek is daardoor voor iedereen toch leesbaar gehouden. Door het opnemen van interessant beeldmateriaal is het boek wellicht ook aantrekkelijk als kijkboek.

Noten

¹ Pier Hoekstra, *Bloemendaal, Proeve ener streekgeschiedenis*, Wormerveer, 1947.

² Vaak wordt geput uit het archief van L.van Emmerik. Ook de bijdragen van Ina Mostert-Stam aan het *Vogelenzangse contactblad INVO* vormen belangwekkende informatiebronnen.

³ Sj. Groenman, *Methoden der Sociografie*, Assen, 1965, blz.18.

⁴ Over de afgrenzing van de wetenschappelijke vakgebieden sociale geografie, sociografie, sociologie en geschiedenis is in het verleden veel discussie geweest. Groenman noemt sociografie: de studie van groepen en groepsverschijnselen in hun verscheidenheid. Kruijer ziet de sociografie als een onderdeel van de sociologie en noemt studies die een locale samenleving tot studieobject hebben individualiserende sociografie, of individualiserende descriptieve sociologie. Droogleever Fortuijn en Thissen spreken over rurale geografie als variant van de (Amsterdamse) sociografie. Hier wordt verder volstaan met verwijzing naar de verantwoording in bijlage 1.

⁵ R.S. en H.M. Lynd, *Middletown*, 1929. Te vinden in Sj. Groenman, *Kolonisatie op nieuw land*, Assen, 1953, blz. 56. Binnen deze kaders is het mogelijk om beschrijvingen te geven van structuurkenmerken en processen als bevolkingsgroei, ruimtelijke groei van het dorp, de beroepsbevolking, de rooms-katholieke kerk, de scholen, de politiek, de voetbalclub en het dorps huis.

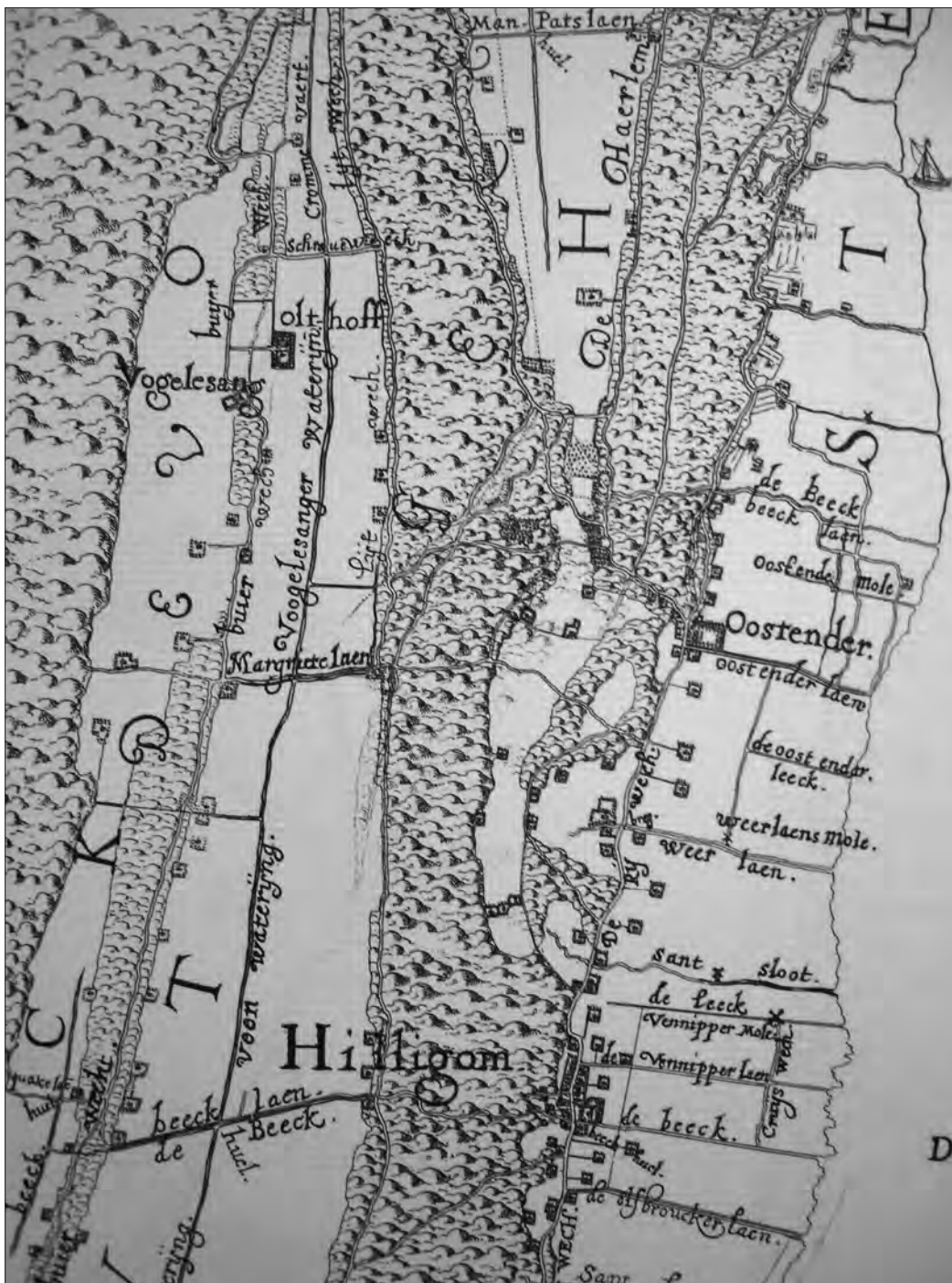
HISTORISCHE- EN GEOGRAFISCHE PLAATSBEPALING VAN VOGELENZANG

Het geografische milieu

Het ontstaan van het dorp Vogelenzang is sterk beïnvloed door de geografie van dit deel van Zuid-Kennemerland, zoals de strandwallen, de afwisseling van zand en veen en de ligging dicht bij de kust en het Haarlemmermeer. Binnen dat decor speelt de geschiedenis van Vogelenzang zich af. Daarbij doemt het beeld op van een dorp dat haar ontstaan vooral dankt aan de geïsoleerde ligging.

De directe omgeving bestond namelijk uit een strook veen, die aan beide zijden van noord naar zuid afgegrensd werd door zand (jonge duinen en veel oudere strandwallen). In het noorden vormde de zogeheten ‘wildernis’ van Aerdenhout een natuurlijke barrière. Op de kaart van Rijnland uit 1615 van Floris Balthasars is de geografische situatie goed te zien. Daarbij valt de afwisseling van zand- en veengronden tussen Vogelenzang, Hillegom en Bennebroek op. Het is niet geheel duidelijk of sprake is van één strandwal waarop Vogelenzang, Hillegom en Bennebroek liggen of van twee strandwallen. Zeker is dat Vogelenzang op dezelfde strandwal ligt als Hillegom. De kern van Vogelenzang vinden wij op de uiterste westkant langs de Lijtwach en de kern van Hillegom aan de uiterste oostkant. Ter hoogte van de kern van Bennebroek wordt het zand weer door een veenstrook in tweeën gedeeld. Dat zou wijzen op twee afzonderlijke strandwallen. Op de kaart van Daniël Engelman van 1794 is het rafelige patroon van duinen en veen nog wat nauwkeuriger te zien. De rooms-katholieke kerk van Vogelenzang is net over de westelijke grens van de strandwal in het veengebied getekend. Het dorp Bennebroek vinden wij op deze kaart tussen de locaties Middendorp en Duinlaan. Dat is aan de oostkant van de strandwal, omgeven door veen. In 1804 verscheen het boek *Hollands Arkadia* van A. Loosjes Pz., waarin wandelingen beschreven worden in de omstreken van Haarlem. In dit boek is een kaart opgenomen van G. van der Pauw, die een bevestiging laat zien van de kaart van Engelman.¹

De precieze plaats waar de kern Vogelenzang nu ligt is bepaald door het jachthuis, genaamd het Huys te Vogelsanck, dat Graaf Floris V rond 1290

Gedeelte van een kaart van Rijnland uit 1615.

Gedeelte van de kaart van Daniël Engelman uit 1794.

liet bouwen. Graaf Floris V had zijn oog laten vallen op dit gebied vanwege de afwisseling van duinen, bossen, veen (broek) en beekjes. Door de gevarieerde fauna was het een prachtig jachtterrein met herten, hinden, konijnen en watervogels. Ook werd hij zo bekoord door het gezang van de ‘quelende vogelen’, dat het jachthuis de naam kreeg van het Huys te Vogelsang. Dat lag zeer waarschijnlijk ten westen van het huidige dorp, aan de andere zijde van de latere ‘Vo(o)gelesanger waterijn’. Bij de bouw van het jachthuis was deze watering (wetering) nog niet aanwezig. Die werd pas rond 1400 gegraven toen het veengebied in de buurt van het jachthuis ontgonnen werd.²

Ook heeft de ligging van Vogelenzang, halverwege de steden Leiden en Haarlem, bijgedragen aan het isolement. Beide steden hadden weinig belang om het grensgebied van de provincies Noord- en Zuid-Holland in de eigen invloedssfeer te trekken. Het isolement is ook versterkt door de aanleg van de (trek)vaart tussen Haarlem en Leiden in 1657 die weliswaar het gebied ontsloot, maar tegelijk het westelijke deel (Vogelenzang) scheidde van het oostelijke deel (Bennebroek, Hillegom en Heemstede).

Vogelenzangse watering in 2005. Een eeuwen oud afwateringssysteem.

Bloembollengrond

Een belangrijke verandering van het geografische milieu vond plaats bij het omzetten van duinlandschap en grasland in bloembollengrond. Het afgraven van de vochtige duinzandgronden (afzanden) en het ‘scheuren’ van het grasland ten behoeve van de bloembollenteelt gebeurde in deze regio vanaf circa 1850. De afgraving van het duingebied was niet alleen interessant vanwege de onuitputtelijke vraag naar zand bij de stedenbouw, maar maakte tegelijk de grond geschikt voor bloembollenteelt. Van nature ligt het duinlandschap te hoog boven het grondwater; door de afgraving kon men dicht bij het grondwa-

*Tweede Doodweg in 2005.
In deze omgeving moet het jachthuis
van Graaf Floris V gestaan hebben.*

Bloembollenteelt geeft Vogelenzang nog steeds het kenmerk van bloembollendorp. Hier aan de oostzijde in 2005.

ter komen. Daarmee ontstond cultuurgrond, die gemakkelijk bewerkbaar is en vanwege de goede vochthuishouding en met hulp van voldoende bemesting een ideale basis vormt voor de bloembollenteelt.³ Het geeft nog steeds het kenmerkende beeld aan Vogelenzang als bloembollendorp, vooral aan de zuidzijde, maar ook noordelijk en oostelijk is nu nog bloembollengrond aanwezig. De vraag is hoe lang nog. Wel is steeds het beleid van de provincie Noord-Holland en de gemeente Bloemendaal geweest, vastgelegd in streekplannen en bestemmingsplannen,⁴ om de karakteristieke weidegebieden langs de binnenduinen ten westen van de Vogelenzangseweg te behouden als grasland.

Vogelenzang oogt daarmee ook nu nog als een agrarisch dorp met veeteelt en bloembollenteelt. Dat was zeker het geval vlak na de oorlog. Uit cijfers van de beroepsbevolking in 1948 blijkt dat 41,7 % van de Vogelenzangse beroepsbevolking werkzaam was in de agrarische sector. In hoofdstuk 4 volgt een gedetailleerde beschrijving van het agrarische karakter van het dorp. Sociaal gezien hebben de veeboeren en de (bloem)bollenboeren lang hun stempel gedrukt op het dorpsleven van Vogelenzang.

Het landelijke Vogelenzang op een steendruk van P. Lutgers en H.J. Backer.

Ontstaan van het dorp Vogelenzang

Het is niet duidelijk wanneer Vogelenzang zich een dorp mag gaan noemen. Dat hangt af van de omschrijving van het begrip dorp. Van Dale definieert een dorp als een bebouwde kom op het platteland, kleiner dan een stad en groter dan een gehucht.⁵ Vaak wordt het begrip dorp als nederzettingvorm gekoppeld aan het gegeven, dat zowel de boerenhoeven als de woningen van de landarbeiders, van de ambachtslieden en van de neringdoenden hier zijn gegroepeerd. Landerijen in de directe omgeving horen ook tot het dorp.⁶ Volgens deze omschrijving is Vogelenzang al eeuwen lang een dorp, maar wellicht is de term buurtschap of buurschap een betere aanduiding voor het karakter van het oude Vogelenzang.⁷ Nemen wij echter een ander veel voorkomend criterium, het hebben van een kerk en een school, dan is Vogelenzang sinds 1795 een dorp. Naast de toen al bestaande kerk, kreeg Vogelenzang in dat jaar het recht om een school te stichten. Dat was het gevolg van de eisen die Vogelenzang in de Bataafse Republiek op grond van het gelijkheidsbeginsel stelde bij de start van Bloemendaal als zelfstandige gemeente waar het dorp Vogelenzang deel van uitmaakte.⁸

Grenzen

De huidige grenzen van Vogelenzang met de omliggende kernen Hillegom, De Zilk (gem. Noordwijkerhout), Zandvoort, Heemstede en Bennebroek zijn letterlijk als een rechte lijn getrokken. Dat geldt ook voor de rest van de gemeente Bloemendaal, met uitzondering van de grenzen, die het gevolg zijn van de annexatie door Haarlem in 1927 van delen van de gemeente Bloemendaal. De rechte lijnen wijzen op een administratieve grensindeling, die destijds van hogerhand werd ingevoerd. In Vogelenzang liggen twee niet logische grensgebieden, beide langs de Leidsevaart: één met Bennebroek honderd meter zuidelijk van de Centenbrug en één met Hillegom aan de rand van het dorp, waar de Leidsevaartweg Hillegom wordt en Bartenweg gaat heten. Voor beide ‘anomalieën’ ligt de verklaring in de historische ontwikkeling van de Leidsevaart en de (vroegere) privaatrechtelijke positie van de gemeente Haarlem met betrekking tot de Leidsevaart, het ‘jaagpad’, de overzetplaatsen en de bruggen.⁹ Vanwege het economische belang van de Leidsevaart als trekvaart voor Haarlem had de stad bij de aanleg een aantal strategische plekken in privé-bezit genomen. Deze eigendommen van de stad

De Leidsevaart(weg) heet in Hillegom Bartenweg.

Haarlem garandeerden dat andere overheden op deze Haarlemse grond geen beleid konden voeren dat strijdig was met het ongestoorde gebruik van de trekvaart.

Het ontstaan van de grenzen tussen de dorpen van de gemeente Bloemendaal werd in vroegere tijden bepaald door de zeggenschap over de gebieden. En dat had te maken met het ontstaan in de late Middeleeuwen (vooral de 14e eeuw) van ambachtsheerlijkheden. Het begrip ambachtsheerlijkheid/heerlijkheid verwijst naar een gebied dat toebehoort aan een ambachtsheer met daarbij horend een titel, rechten en plichten, zoals regeermacht en rechtspraak. De ambachtsheren hebben hun rechtelijke en politieke macht vanaf 1798 verloren en in die tijd werden de ambachten/heerlijkheden omgezet in gemeenten.¹⁰ Dat verklaart het ontstaan van de gemeente Bloemendaal uit de ambachtsheerlijkheden Aelbertsberg, Tetterode en Vogelenzang, die sinds 1722 door koop aan Haarlem toebehoorden.¹¹ Binnen de gemeente Bloemendaal zijn de grenzen tussen de dorpen Bloemendaal, Overveen en Vogelenzang nog dezelfde als van de vroegere ambachtsheerlijkheden. Alleen heeft het woongebied Aerdenhout zich daartussen gevoegd (zie hierna).

Naast de gemeentegrenzen zijn voor Vogelenzang de grenzen van de parochie van belang. In het verleden was de parochie veel groter dan tegenwoordig (zie hoofdstuk 5), maar ook nu zijn de parochiegrenzen ruimer dan de gemeentegrenzen. Dat geldt vooral voor het zuidelijk deel van de parochie. De parochiegrens loopt door tot in de gemeente Hillegom. Vooral de bewoners van dit zuidelijke gedeelte van de parochie Vogelenzang zijn niet alleen qua kerk op Vogelenzang gericht, maar ook qua scholen en verenigingen.¹²

Grens met Aerdenhout

Interessant is de vraag waar binnen de gemeente Bloemendaal de grens ligt tussen Aerdenhout en Vogelenzang. De naam Aerdenhout (Andere Hout) wordt voor het eerst in de 16e eeuw genoemd. Aerdenhout is lang een grensgebied geweest tussen Overveen (Tetterode), Heemstede, Zandvoort en Vogelenzang. Afgezien van enkele buitenplaatsen heeft dit gebied zich pas vanaf het einde van de 19e en vooral in de eerste decennia van de vorige eeuw tot villawijk binnen de gemeente Bloemendaal ontwikkeld. Voor die tijd was de 'Andere Hout' deel van Overveen en Vogelenzang en liep de grens tussen beide kernen dwars door Aerdenhout.

Gaan wij verder terug in de tijd dan zien wij dat Aerdenhout en Vogelenzang vanaf de 13^e eeuw deel uitmaken van de ambachtsheerlijkheid Andere en

Middelhout. Later, na de bouw van het jachthuis, rond 1290 is de ambachtsheerlijkheid Vogelenzang verzelfstandigd. Het is dan onduidelijk waar de ambachtsheerlijkheid Vogelenzang en de ambachtsheerlijkheid Tetterode elkaar raken. Waarschijnlijk liep ook toen de grens ergens door Aerdenhout. Omdat Vogelenzang en Tetterode als ambachtsheerlijkheden in de 14e en 15e eeuw beide lange tijd vielen onder de jurisdictie van de heerlijkheid Brederode, is de begrenzing van Tetterode (Overveen) en Vogelenzang daardoor toen waarschijnlijk wat minder belangrijk gevonden. Bovendien was Aerdenhout een oninteressant vooral moerassig gebied, waar niemand veel belang aan hechtte.¹³ Kaarten uit die en latere tijd geven geen aanwijzing voor het bestaan van een vaste grens tussen Vogelenzang en Overveen, laat staan tussen Vogelenzang en Aerdenhout. In de heruitgave in 2002 door *Ons Bloemendaal* van de door Ch. Lebeau bewerkte kaarten van Adriaen Ockersz. uit 1599 en de toelichting daarop is de onduidelijkheid over het gebied tussen Overveen en Vogelenzang goed af te lezen. Overigens ligt de grens op deze kaart bij het huidige Mariënbosch. Vaak wordt de grens getrokken bij de Zandvoorteweg.¹⁴ Interessant is dat in 1739 deze weg ook genoemd wordt als de grens tussen de parochies van de rooms-katholieke kerken van Overveen en Vogelenzang.¹⁵

Het is niet goed te achterhalen wanneer binnen de gemeente Bloemendaal voor het eerst de administratieve grens werd getrokken tussen Aerdenhout en Vogelenzang. Voor dit onderzoek is het van belang dat het gemeentebestuur in 1930 de stembedistricten vaststelde en deze in 1949 aanpaste aan de groei van de bevolking. In latere jaren werden de grenzen weer wat veranderd. Bij de huidige stembedistricten ligt de grens tussen de nummers Vogelenzangseweg 15 en 17. Dat is in overeenstemming met de indeling in postcodes.¹⁶ De uitspanning De Oase aan de Eerste Leijweg ligt in Vogelenzang en dat geldt ook voor de landgoederen Leyduin, Vinkenduin en Woestduin. Het landgoed Koekoeksduin valt net over de grens, in Aerdenhout.

De administratieve grenzen zijn vooral van belang voor de vergelijkbaarheid van feitelijke gegevens. Zo werkt de volkstelling van 1947 met deze grenzen en zijn ook de gegevens van de Gemeentelijke Bevolking Administratie (GBA) hierop gebaseerd. Ten slotte geeft de ‘Oase grens’ een indicatie van de maximale omvang van Vogelenzang, dat bestaat uit het dorp zelf met de omliggende bollenvelden en het buitengebied langs de Vogelenzangseweg met weilanden en landgoederen.

Grootgrondbezit

Vogelenzang kende evenals de rest van de gemeente Bloemendaal veel grootgrondbezit. Voor Vogelenzang noemt Pier Hoekstra de families Van Lennep en Barnaart, die in de 19e eeuw een belangrijk deel van de grond rondom Vogelenzang in handen hebben, in stand houden, of uitbreiden. Vaak ging dat gepaard met innovatieve activiteiten: in de veeteelt, de landbouw (bijvoorbeeld de aardappelenteelt) en het natuurbehoud (bebossing). In latere tijd kwamen daar de bloembollenteelt bij en de drinkwaterwinning. Jhr. August Eduard Barnaart vestigt zich in 1865 als bloembollenexporteur, wat een bloeiende bedrijvigheid opleverde, die werd voortgezet door zijn zoon jhr. Willem Philip. Zij woonden destijds in Huize Kuilenburg aan de Bekslaan. Door toedoen van de familie Van Lennep ontstond de Duinwatermaatschappij (1850/1851), later omgezet in het Amsterdamse Waterleiding Bedrijf, waarvan de bedrijfsgebouwen voor een deel zijn gesitueerd op het grondgebied van Vogelenzang. Jacob van Lennep (1802-1868), die vooral bekend is als schrijver en dichter was tevens zakenman en voorzitter van de Duinwatermij.¹⁷

Vogelenzang 2005 Amsterdamse Waterleidingduinen.

Uitspanning De Oase in 2005.

De Amsterdamse Waterleidingduinen met haar vele ingangen en uitspanningen (De Oase en 't Pannenland) is niet alleen beeldbepalend geworden voor Vogelenzang, maar tevens een bron van inkomsten voor Vogelenzang en haar inwoners.¹⁸

De Van Lenneps en Barnaarts bemoeiden zich ook met de infrastructuur van Vogelenzang. Een indicatie hiervoor is onder andere de aanleg van de Centenbrug over de Leidse Trekvaart op kosten van jhr. W.Ph. Barnaart van Bergen van Huis te Vogelenzang in 1834. Deze brug was van belang voor de parochie in Vogelenzang om de katholieke inwoners van Bennebroek gemakkelijker 'ter kerke' te kunnen laten gaan in de statie Vogelenzang.¹⁹ De bestrating van de Vogelenzangseweg in 1870 was eveneens het werk van de families Barnaart en Van Lennep.²⁰

Ook andere instellingen en personen bezaten aanzienlijke stukken grond in en rondom Vogelenzang. In het uitbreidingsplan dat werd vastgesteld door de gemeenteraad op 19 juli 1934 komt een lijst voor van eigenaren van de grond rondom het dorp. Naast de kerk, de gemeente Bloemendaal en de

Spoorwegen komt men de namen tegen van jhr. W.Ph. Barnaart, C.J.A. Freriks, C.A. Ruygrok, jhr. L.G. Boreel, G.A. Veldhuizen van Zanten, J. Pijnakker en anderen. In totaal 24 namen.²¹ In de 20^e eeuw zijn veel woningen en voorzieningen in het dorp Vogelenzang aangelegd op grond, die in oorsprong aan de kerk toebehoorde. Ook zijn een aantal gemeenschapsvoorzieningen aangelegd op grond van de Barnaarts, zoals de velden van de voetbalclub en het banencomplex van de tennisclub. Zie hiervoor verder hoofdstuk 4 en 8.

Verhouding met Bennebroek

Voor wie niet beter weet lijken Vogelenzang en Bennebroek op een tweelingdorp, gescheiden door de Leidsevaart en verbonden door bruggen. Historisch is echter sprake van een eigen ontwikkeling van deze dorpen. Daarvoor is vooral het fysisch geografische milieu verantwoordelijk. Beide dorpen lagen op dezelfde strandwal, maar wel aan de uiterste randen en werden door duin en veen van elkaar gescheiden.²² Ook behoorden beide dorpen al vroeg tot verschillende ambachtsheerlijkheden. Voor Vogelenzang was dat de heerlijkheid Andere en Middelhout, later verzelfstandigd in de ambachtsheerlijkheid Vogelenzang.²³ Bennebroek was lang onderdeel van de ambachtsheerlijkheid Heemstede en verzelfstandigde zich pas in 1653.²⁴ Het verschil in heerlijkheid

Ansichtkaart van de Centenbrug in vroegere tijden.

De Leidsevaart op de grens van Vogelenzang en Bennebroek in 2005.

zette zich door in de gemeenten. Vogelenzang werd vanaf 1795 een onderdeel van de gemeente Bloemendaal ²⁵, terwijl Bennebroek vanaf 1816 als zelfstandige gemeente ging functioneren, los van Heemstede.²⁶ De historie en administratieve scheiding zijn van wezenlijk belang gebleken voor de gescheiden ontwikkeling van beide dorpen. Daarbij speelde ook de aanwezigheid van de Leidse-(trek)vaart een grote rol. Pas in 1834 worden beide dorpen met elkaar door de Centenbrug verbonden.²⁷ Vanaf dat jaar kunnen de bewoners van beide dorpen elkaars gebied bereiken zonder zich te moeten laten ‘overzetten’. Daar moest wel voor betaald worden: een cent heen en een cent terug, een tolbarrière die in 1877 werd opgeheven²⁸ en zeker niet heeft bijgedragen tot de integratie van activiteiten aan weerszijde van de vaart. Toch is de nabijheid van beide dorpen in later tijd (en ook nu nog!) van invloed geweest op de onderlinge relaties van de bewoners: huwelijken, kerkgang, winkelbezoek, verenigingsactiviteiten. Dit onderwerp komt verder ter sprake in hoofdstuk 13.

Noten

¹ Zie heruitgave Kaarten van Rijnland 1611-1615, Alphen aan de Rijn, 1972 en de uitgave Bloemendaal A L.A. Carte in: *Ons Bloemendaal*, 26^e jaargang, lente 2002.

² Pier Hoekstra, *Bloemendaal, Proeve ener Streekgeschiedenis*, Wormerveer, 1947, blz. 38/39 en blz. 58.

³ C.H. Edelman, *Inleiding tot de bodemkunde van Nederland*, Amsterdam, 1950, blz. 88 e.v.

⁴ Een bestemmingsplan beschrijft wat er met de ruimte in een bepaalde gemeente mag gebeuren. Of er in een gebied woningen, sportvelden of wegen mogen komen. Er staat ook waar winkels, horeca en bedrijven zich mogen vestigen. Het bestemmingsplan geldt zowel voor burgers, bedrijven als voor de gemeente zelf. Bestemmingsplannen bevatten niet alleen regels over het grondgebruik, maar bijvoorbeeld ook over maximale hoogte en breedte van bouwwerken. Het bestemmingsplan bestaat uit voorschriften met een plankaart en gaat vergezeld van een toelichting, die uitleg geeft over die voorschriften en plankaart. In principe moet een bestemmingsplan elke tien jaar opnieuw worden geactualiseerd. Aangepaste versie uit Weekjournaal gemeente Bloemendaal, 17 februari 2005

⁵ Van Dale, *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*, twaalfde druk, Utrecht, 1992, deel 1, blz. 697.

⁶ *Winkler Prins Algemeene Encyclopaedie*, Amsterdam 1932, deel 6, blz. 342.

⁷ Zie bijvoorbeeld de kaart van Adriaen Ockersz. uit 1599. Het verschil tussen buurtschap of buurschap wordt gemaakt door H.D. de Vries Reilingh. Buurschap is afgeleid van boerschap en geeft een sociaal verband aan, buurtschap is een administratieve eenheid. Te vinden in Saal, C.D. 'Sociale Dynamiek, Structuurveranderingen in de plattelandssamenleving', opgenomen in *Het sociale leven in al zijn facetten*, Assen, 1958, deel II, blz. 878. In de verschillende naoorlogse uitbreidingsplannen van de gemeente Bloemendaal wordt vaak gesproken over buurtschap Vogelenzang en niet over dorp of wijk.

⁸ Pier Hoekstra, blz. 186.

⁹ J.W. Groesbeek, *Bennebroek, beeld van een gemeenschap*, Zutphen, 1982, blz. 99 e.v.

¹⁰ Van Dale, eerste deel, blz.172, *Winkler Prins Algemeene Encyclopaedie*, Amsterdam 1932, deel 1, blz. 26.

¹¹ *Geschiedenis van Bloemendaal en Aerdenhout*, bewerkt door Vrijland, C.W.D., Haarlem 1975, blz. 80 e.v.

¹² Informatie Van Ina Mostert-Stam

¹³ Gegevens vooral ontleend aan het proefschrift van Pier Hoekstra over Bloemendaal.

¹⁴ *Geschiedenis van Bloemendaal en Aerdenhout*, bewerkt door Vrijland, C.W.D., Haarlem 1975, blz. 157.

¹⁵ L.J. van Emmerik, *125 jaar kerk, Jubileumboek*, Vogelenzang, 1986, blz. 11.

¹⁶ Archief van de gemeente Bloemendaal.

¹⁷ Pier Hoekstra, blz. 205.

¹⁸ In 1947 begon Mevrouw Hoogervorst in de boerderij bij de ingang bij de Oranjekom een theehuis om de toenemende stroom van wandelaars een verfrissing te kunnen aanbieden. Dit was het begin van het huidige pannenkoekenhuis/uitspanning De Oase. Rond dezelfde tijd hadden Herman Mense sr en zijn vrouw bij hun woning bij de ingang Panneland een loketje gemaakt voor de verkoop van drankjes en ijs. In 1970 bouwde zijn neef Herman Mense jr. en naamgenoot aan de overkant het pannenkoekenhuis 't Panneland, waar nu diens zoon Ad Mense al weer jaren de bezoekers voorziet van eten en drinken. Informatie van Ina Mostert-Stam.

¹⁹ J.W. Groesbeek, blz 88 e.v.

²⁰ L.J. van Emmerik, blz. 22.

²¹ Archief van de gemeente Bloemendaal.

²² Zie noot 1.

²³ Gegevens vooral ontleend aan Pier Hoekstra.

²⁴ J.W. Groesbeek, blz 5 en blz.12 e.v.

²⁵ Wim Post, *Bloemendaal in de Franse tijd*, Bloemendaal, 1985, blz.7 e.v.

²⁶ J.W. Groesbeek, blz. 21.

²⁷ J.W. Groesbeek, blz. 88 e.v. Het jaar 1834 betreft het gereedkomen van de Centenbrug. Over de ouderdom bestaat geen eenduidigheid. Op de brug zelf staat het jaar 1832. Dat is ook terug te vinden in het boekje *50 jaar van Oud naar Nieuw* uit 1997 van de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek. Groesbeek besteedt meer dan een pagina aan de moeilijkheden bij de realisering van de brug. Dat had onder meer te maken met het eigendomsrecht van de steden Leiden en Haarlem over de Leidsevaart. Beide steden stelden voorwaarden bij het verlenen van een (bouw)vergunning voor een brug. Dat leidde tot een langgerekte toestemmingsprocedure (1830-1834) bij Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, alvorens de initiatiefnemer, Jhr. W.P.Barnaart van Bergen, de brug feitelijk kon laten bouwen. In de akte van 1843 was de officiële naam Vogelenzangsche brug, maar de volksnaam Centenbrug is tot op de huidige dag gebleven.

²⁸ J.W. Groesbeek, blz. 88 e.v.

VOGELENZANG IN DE TWEEDE WERELDOORLOG¹

Voorspel

Vogelenzang wordt op 10 mei 1940 net zo verrast door het begin van de oorlog als de rest van Bloemendaal en Nederland. Zonder aankondiging vallen de Duitsers Nederland binnen. Helemaal onvoorbereid is men echter niet. In september 1939 krijgt Vogelenzang een onderafdeling van het Comité voor de Vrijwillige Luchtbeschermingsdienst onder leiding van J.H. Caro. In dezelfde maand doet het 3e Eskadron Wielrijders zijn intrede in Vogelenzang met als taak de munitietrein te bewaken, die bij het station staat. Het eskadron maakt deel uit van de cavalerie en de militairen waren dus huzaren op de fiets. Gelet op de namen van de leiding van het eskadron was de cavalerie, ook op de fiets, kennelijk iets voor chique militairen. Het eskadron

Het 3e Eskadron Wielrijders op de Vogelenzangseweg in april 1940.

staat namelijk onder bevel van ritmeester baron E.C. van Pallandt en heeft als pelotonscommandanten: reserve 1^e luitenanten J.A.G. baron de Vos van Steenwijk, J.H. Valckenier Kips, F. Dudok van Heel en wachtmeester Snier. De officieren en onderofficieren mogen logeren bij particulieren. Voor de manschappen wordt door vrijwilligers onder leiding van pastoor M.M. van der Eem de rooms-katholieke lagere school St. Jozef en de daar tegenoverliggende bollenschuur van Fa. Van Saase aan de Vogelenzangseweg 274a ingericht. Voor hun ontspanning krijgen de militairen de beschikking over het rooms-katholieke verenigingsgebouw De Bond en de garage van de buitenplaats Duinzicht. Ook wordt voor hen een huis- en straatcollecte gehouden.

De militairen hebben dus niets te klagen. Op foto's uit die tijd kan men zien dat het eskadron een goede tijd in Vogelenzang heeft. Ook de middenstand pikt een graantje mee. Het winkeltje van 'moeder' Groskamp aan de Graaf Florislaan 17 heeft veel klandizie van de militairen onder meer vanwege de verkoop van rookgerei. Maar ook andere middenstanders profiteren ervan. Een aantal Vogelenzangers heeft persoonlijk goede herinneringen aan de militairen, er zijn langdurige contacten uit voortgekomen en zelfs een huwelijk. In april 1940 is het echter over. Het eskadron wordt na zeven maanden lege-

Afscheid van het 3e Eskadron Wielrijders met muziek in april 1940.

Station Vogelenzang-Bennebroek kort voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog.

ring in Vogelenzang overgeplaatst naar Winssen in de provincie Gelderland. Dat zal wel niet op de fiets gebeurd zijn, daarvoor was de afstand en de oorlogsdreiging te groot. De militairen nemen afscheid van Vogelenzang met een 'parade' door de Graaf Florislaan. Voorop de muziek en daarachter de soldaten, vergezeld door de Vogelenzangse jeugd. Toen de oorlog uitbrak werd het echt menens. Het eskadron heeft het in de oorlogsdagen in Gelderland moeten opnemen tegen een Duitse overmacht, waarbij een aantal mannen is gesneuveld.

Vliegveld

In maart 1940 lijkt men te beseffen, dat de oorlog er aan komt. Het Nederlandse militaire gezag vordert een terrein tussen de Margrietenlaan en de Bekslaan voor de aanleg van een vliegveld. Bij dit werk dat volgens mevrouw A.M.G. Nierhoff, 'onder leiding staat van enige militairen van de Luchtvaartafdeling uit Rotterdam worden alle bruikbare werklozen uit de gemeente te Bloemendaal te werk gesteld'. Het vliegveld is nooit operationeel geweest en daarmee is Vogelenzang voor een bombardement door de Duitsers gespaard gebleven. Dat gebeurt wel op tal van andere vliegvelden en vooral op de stad Rotterdam. Op 14 mei 1940 geeft Nederland zich over aan de Duitsers. In juni 1940 worden Duitse militairen gelegerd in de St. Jozefschool. Op de plaats waar Nederland eerder een vliegveld wilde maken

leggen de Duitsers nu een schijnvliegveld aan. Dit schijnvliegveld (Schein Flughafen) had de code S.F.14.² Diverse percelen aan de Margrietenlaan en de Tweede Doodweg worden gevorderd en achter de kerk komt een schuilplaats/barak met camouflagenetten voor de manschappen van het vliegveld. Door dit schijnvliegveld, dat bestaat uit rails waarop houten vliegtuigen worden voortgetrokken³, hopen de Duitsers de aandacht af te leiden van een echt Duits vliegveld te Katwijk. Het is niet bekend of de geallieerden inderdaad misleid zijn. Gezien de regelmaat van de bombardementen door geallieerde vliegtuigen op dit deel van Vogelenzang in de eerste jaren van de oorlog lijkt het daar wel op. Uiteraard kan het weiland niet meer voor agrarische doeleinden gebruikt worden. De veeboeren Arie Smit, Arie de Wilde en Cor de Wilde moeten hun koeien elders laten weiden, maar krijgen wel toestemming om het schijnvliegveld te maaien.⁴ Pas in juni 1944 ontruimen de Duitsers het schijnvliegveld. Kennelijk gaat men er vanuit dat de geallieerden nu wel door hadden, dat schijn bedriegt.

Bominslagen

Door het schijnvliegveld en de latere lanceerplaatsen van de V-1's (zie hierna) heeft Vogelenzang relatief veel bominslagen gehad. Bij het begin van de oorlog hebben de geallieerde vliegtuigen het vooral gemunt op het gebied rond het schijnvliegveld. Aan het einde van de oorlog wordt de omgeving van de Bekslaan gebombardeerd, waar de lanceerinrichting van de V-1's zich bevindt, en de Leidsevaart vanwege de spoorlijn en de Traliebrug. Over deze brug vindt het transport plaats van Duitse militairen en goederen. Verdelen wij de bombardementen over vier oorlogsjaren dan krijgen wij het volgende beeld.

- **1941**

In februari 1941 is het voor het eerst raak, hoewel het blijft bij glashade aan de woningen aan de Vogelenzangseweg 262, 266, en 270. Dan duurt het tot 19 augustus voordat een nieuwe inslag van vliegtuigbommen wordt gemeld. Dat is bij de Leyweg I, waarbij vijf koeien, twee kalveren en een paard de dood vinden. De boerderij van de gebroeders Meijland lijdt door scherfwerking grote schade en ook elders sneuvelt veel glas. Gelukkig vallen er geen slachtoffers. De bom was bedoeld voor Katwijk, maar kwam in de buurt van het schijnvliegveld terecht.⁵

- **1942**

Driekwart jaar later, op 13 april 1942 wordt door mevrouw Nierhoff melding gemaakt van lichte beschadiging van de percelen Vogelenzangseweg 182 en 184 door oorlogsgeweld. Ook hier was sprake van een aan-

val op het schijnvliegveld in de nacht van 12 april 1942. In de nacht van 1 op 2 juni 1942 heeft dan een echt drama plaats. Een bominslag betekent de dood van de 67-jarige Th.J. ter Wolbeek, die woont aan de Vogelenzangseweg 332. Hij was los werkmans van beroep. Mevr. L. ter Wolbeek-Kerkman overleeft de inslag en woont na de oorlog nog een aantal jaren in het huis aan de Vogelenzangseweg. Tegelijk worden die nacht in totaal 71 woningen aan de Vogelenzangseweg, de Graaf Florislaan en de Monseigneur Borretlaan beschadigd.

- **1943**

Daarna is het een tijd lang rustig. Op 27 maart 1943 valt een brisantbom in een bloembollenland dat net in bloei staat. Er is materiele schade, die waarschijnlijk niet gedekt of vergoed zal zijn. Gelukkig zijn er geen persoonlijke ongelukken.

- **1945**

Tegen het einde van de oorlog in het voorjaar van 1945 vallen er veel bommen in en rondom Vogelenzang, waarbij de geallieerde vliegtuigen het vooral gemunt hebben op de spoorlijn en op de Traliebrug over de Leidsevaart. De Traliebrug is vooral doelwit, omdat hierover 's nachts militair materieel (waaronder de V-1's) per trein wordt aangevoerd.⁶ Verzetsman A. (Aart) Lagendijk kon vanuit zijn woning aan de Vogelenzangseweg 141 (nu nr. 173) met een kijker de militaire bewegingen van de Duitsers volgen en doorgeven aan de ondergrondse inlichtingendienst.

Op 25 februari 1945 is Hillegom aan de beurt, op 14 maart 1945 gevolgd door een zwaar bombardement op de Traliebrug, die overigens niet geraakt wordt. Wel is de schade aan de woningen langs de Leidsevaart zeer groot. Een dag later vallen daar weer bommen. Er zijn geen persoonlijke ongelukken, maar de huizen zijn zo vernield dat veel mensen hun woningen verlaten en intrekken bij familie of kennissen of in het psychiatrisch ziekenhuis in Bennebroek, waar zich ook Duitsers ophielden. Daarna blijven de geallieerden dit deel van Vogelenzang bestoken met bommen. Op 20 maart 1945 worden drie mannen door bommen geraakt: L.J. van der Hulst is op slag dood, W.F. van Haaster en de Hillegommer H.J. Hylkema raken zwaar gewond. Hylkema overlijdt op weg naar het Diaconessenhuis in Haarlem. De kern van Vogelenzang is dan al geëvacueerd. De drie mannen waren ondanks het verbod om in Vogelenzang te blijven toch in een huis of tuin aan de Graaf Florislaan aan het werk.

Veel woningen aan de Graaf Florislaan lijden grote schade en worden in feite onbewoonbaar. Twee dagen later op 22 maart 1945 is het weer raak, nu in het bos aan de Bekslaan. Station en café Graaf Floris worden ernstig beschadigd. Weer twee dagen later werpen de geallieerde vliegtuigen bommen rond de spoorlijn en het station, die veel materiele schade veroorzaken aan huizen en tuinen (waaronder de bloeiende narcissen!).

Door al deze bombardementen trekken de laatste bewoners van de Leidsevaart weg naar Aerdenhout en Overveen. Vanaf 26 maart 1945 wonen er aan de Leidsevaart geen gezinnen meer. De laatst gemelde bommen vallen op 3 april 1945, aan beide zijden van de Leidsevaart. Het is mogelijk dat de bombardementen in de maand maart en kort daarna rondom de Leidsevaart en de spoorlijn ook verband houden met de V-1 startbaan aan de Bekslaan, maar zeker is dat niet. Het blijkt niet uit de vluchtgegevens van de Engelse luchtmacht. Daarin wordt Vogelenzang niet genoemd. Wel worden aanvallen genoemd op 23 en 31 maart 1945. In beide gevallen gaat het om spoorlijnen en bruggen in de buurt van Haarlem, wat dus ook op Vogelenzang kan slaan.⁷ Wel is het opvallend dat na het vernietigen van de startbaan (eind maart 1945) vanaf 3 april de bombardementen uitblijven. Begin mei vallen geen bommen meer, maar voedselpakketten.

De Leidsevaart in 2005. In de oorlog werd dit gebied veelvuldig gebombardeerd, vooral vanwege de Traliebrug.

Schadevergoedingen

Uit de oorlogsdossiers valt op te maken dat slachtoffers van bominslagen via de gemeente schadevergoeding konden aanvragen. Dat gold in ieder geval bij de bombardementen op 2 juni 1942 op de Vogelenzangseweg en de Graaf Florislaan. Zo krijgt de zoon van de overleden heer Ter Wolbeek een vergoeding voor loonderving en reiskosten om zijn moeder bij te staan. Ook andere Vogelenzangers komen in aanmerking voor vergoeding in geld of in goederen. Dat laatste betreft bijvoorbeeld 'het zondagse pak van de man, de regenjasjes van de kinderen, het bovenbroekje van een jongen en de hoed van mevrouw'.⁸ De NSB-burgemeester J.W. Zigeler maakt in een uitgebreid stuk bekend dat men opgave van schade kan doen bij de Schade- Enquête-Commissie te Amsterdam. De schade kan betrekking hebben op onroerend goed (huis), op de bedrijfsinventaris en op huisraad en kleding. Als men daarvoor in aanmerking wil komen moet men wel aan de hand van een persoonsbewijs kunnen aantonen niet-Jood te zijn ('anders wordt geen voorschot of faciliteit verleend').⁹ Een treurig symptoom van een verderfelijke systeem dat door burgemeester Zigeler werd uitgevoerd.

Als bewijs dat de bominslag in Vogelenzang werkelijk had plaatsgevonden stuurde de afdeling Bouw- en Woningtoezicht van de gemeente Bloemendaal de gevonden scherven naar de Rijksinspectie voor de bescherming van de bevolking tegen luchtaanvallen in 's-Gravenhage. Ook het bureau Herstelfonds van het Departement van Sociale Zaken en de Algemeen Gemachtigde voor den Wederopbouw en de Bouwnijverheid werden door de gemeente in kennis gesteld van de bominslag.¹⁰ De grondige en bureaucratische werkwijze van de gemeente was kenmerkend voor die fase van de oorlog. Bij latere bombardementen in 1945 vinden wij dit soort documenten niet meer terug. Kennelijk is het aantal gevallen van schade in Nederland (en Bloemendaal) zo groot geworden, dat een 'georganiseerd' antwoord niet meer mogelijk is. Kort na de oorlog neemt de afdeling Bezettingsschade van de gemeente Bloemendaal de schadevergoedingen ter hand. Veel getroffen huizen in Vogelenzang zijn van de gemeente of van de woningbouwvereniging St. Jozef. Deze en andere woningen worden vrij snel opgeknapt. Op 26 juli 1945 rapporteert de directeur van Publieke Werken dat 405 van de 440 door oorlogsgeweld beschadigde en vernielde woningen in de gemeente Bloemendaal weer hersteld zijn. Hoeveel woningen daarvan in Vogelenzang staan wordt niet vermeld. Dat zal waarschijnlijk een relatief groot aantal zijn geweest.

Ontruiming en evacuatie

Vanwege hun militaire activiteiten hebben de Duitsers veelvuldig delen van de gemeente Bloemendaal ontruimd. Het zijn vooral gebieden langs de kuststrook en de duinen. Meestal gaat het om de aanleg van kustverdedigingswerken en het vorderen van woningen voor Duitse militairen. Dat gebeurt ook in Vogelenzang. Daar hebben drie grote evacuaties plaats gevonden, waarvan twee zeer waarschijnlijk het gevolg waren van de Duitse strategie om in Vogelenzang geheime wapens te lanceren (zie hieronder).

Achtereenvolgens vinden de volgende evacuaties plaats:

- **Eerste evacuatie vanaf 7 november 1942**

Op die dag gelast de Rijkscommissaris (het hoogste Duitse gezag voor bezet Nederland) de ontruiming van een gebied in Aerdenhout en Vogelenzang. Voor Vogelenzang betreft het Leyweg I en II en delen van de Vogelenzangseweg, de Bekslaan en de Vogelenzangseduinweg. De ontruiming van de panden moet op 31 december 1942 voltooid zijn. Dat betekent voor een groot aantal Vogelenzangers en inwoners van Aerdenhout evacuatie naar elders. Uitgezonderd zijn ambtenaren, boeren, tuinders en leveranciers.¹¹ Ook de Tiltenberg aan de Zilkerweg wordt ontruimd en de 'Vrouwen van Nazareth' vertrekken. De 'Vrouwen van Nazareth' was een op katholieke leest geschoeide lekenbeweging voor vrouwen, die zich in de jaren dertig vestigde in de Tiltenberg, een gebouwencomplex precies op de grens van Noord- en Zuid-Holland. Zij gaven ook leiding aan het katholieke jeugdwerk 'De Graal', een voor die tijd belangrijke katholieke activiteit - gesticht in 1928 -, waarvan het centrum in Haarlem gevestigd was. Op 4 oktober 1942 legde de Duitse Sicherheits Polizei beslag op het gebouw met alles wat daarin stond. De 'Vrouwen van Nazareth' werd ontbonden en de Graalbeweging opgeheven.¹² Achteraf blijkt dat de Duitsers de Tiltenberg niet voor militaire doeleinden hebben gebruikt en evacuatie overbodig was. Het pand heeft daardoor lang leeg gestaan en is de oorlog slecht doorgekomen.

- **Tweede evacuatie vanaf 11 mei 1944**

Op 11 mei 1944 komt het bevel, dat alle huizen aan de Bekslaan en aan de Vogelenzangseweg van de S-bocht tot en met de Graaf Florisschool ontruimd moeten worden. Als reden geeft men op, dat de huizen en de school nodig zijn voor het onderbrengen van troepen van de Waffen-SS. Dat is ook gebeurd.

- **Derde evacuatie vanaf 19 februari 1945**

Op 19 februari 1945 is Vogelenzang weeraan de beurt. Burgemeester Zigeler maakt bekend, dat een dag eerder door de Wehrmachtcommandantur in Haarlem bevolen is om het dorp Vogelenzang (met uitzondering van de Leidsevaart en de Zilker(duin)weg) onmiddellijk volledig te evacueren. Als argument wordt dringende militaire noodzaak aangevoerd. Op 21 februari 1945 is de evacuatie van Vogelenzang voltooid. Het betreft 1750 personen, waarvan er 800 door bemiddeling van de gemeente worden ingekwartierd in Aerdenhout. Bewoners van de Leidsevaart evacueren vanaf half maart 1945 vrijwillig vanwege de aanhoudende bombardementen. Gedurende de evacuatie wordt Vogelenzang streng bewaakt door de Duitsers. Vanaf begin april 1945 wanneer de Duitsers de lanceerinrichting aan de Bekslaan ontmanteld hebben en de geallieerden hun bombardementen in dit gebied staken, is Vogelenzang relatief weer veilig gebied. Er ontstaat dan een onduidelijke situatie met betrekking tot de ontruimde woningen. Daarom wordt Vogelenzang vanaf half april behalve door de politie door drie man burgerpersoneel bewaakt. Veel Vogelenzangers keren weer terug naar hun huizen. Daarmee beleven zij de voedseldroppings en de bevrijding begin mei 1945 in eigen dorp en huis.

Duitse verdedigingswerken in Leyduin, augustus 1944.

Volksverhuizing

De evacuaties in de gemeente en vanuit ander gemeenten (vooral Zandvoort en Velsen/IJmuiden) naar Bloemendaal hebben een ware ‘volksverhuizing’ veroorzaakt. Zo staat in een bericht van 27 februari 1943, dat in de gemeente Bloemendaal vanwege de evacuatie, niet alleen veel Bloemendalers gedwongen worden om naar elders te verhuizen, maar dat in die tijd ook 3000 mensen uit buurgemeenten naar Bloemendaal komen, waarvan 2700 uit Velsen/IJmuiden. Evacuatie van Bloemendalers en instroom van regiogenoten zal later nog veel meer mensen overkomen. Het is moeilijk om je een voorstelling te maken van de enorme verplaatsing van mensen (en hun goederen), die in de gemeente Bloemendaal en in het bijzonder in het dorp Vogelenzang heeft plaats gevonden. Geschat wordt, dat in totaal zo’n 7000 tot 8000 mensen betrokken zijn geweest bij deze volksverhuizing.¹³ Dat is ongeveer de helft van de bevolking. Voor Vogelenzang ging het om de totale bevolking (met uitzondering van de Zilkerweg).

Het moet voor velen een humanitaire ramp geweest zijn, gepaard gaande met angst, onzekerheid en verdriet. De meesten van hen vinden onderdak bij familie en kennissen, of worden ingekwartierd bij andere gezinnen. Bezien met een hedendaagse bril is het ook onvoorstelbaar dat zo veel mensen die moesten evacueren, blijkbaar vrij gemakkelijk ergens in de regio onderdak hebben gevonden. Daarvoor werden door de overheid wel harde maatregelen genomen zoals het verplicht in huis nemen van evacués en het vorderen van huizen of delen van huizen en andere gebouwen. Gedwongen inwoning was een normaal verschijnsel geworden. Ter relativering kan worden opgemerkt dat voor de inwoning vaak betaald moest worden, hetgeen een aangename aanvulling kon zijn op het vaak karige gezinsbudget. Ook was men in die tijd meer dan nu gewend met veel mensen op een klein oppervlak te wonen. Het was de tijd van grote gezinnen in vaak (te) kleine huizen. Dat neemt niet weg, dat veel gezinnen in Bloemendaal moesten ‘inschuiven’ voor anderen en evacués genoeg moesten nemen met langdurige noodvoorzieningen.

SS-troepen in Vogelenzang

Half mei 1944 hebben troepen van de Waffen-SS alle huizen aan de Bekslaan en aan de Vogelenzangseweg van de S-bocht tot en met de Graaf Florisschool in gebruik genomen. In diezelfde maand beginnen de Duitsers loopgraven en bunkers te bouwen langs de Vogelenzangseweg, in de duinen en op het schijnvliegveld. Volgens spionageberichten van 24 mei 1944, 12 juni 1944, 11 juli 1944 en 22 augustus 1944 betrof het zo’n driehonderd tot zevenhonderdvijftig man van de 19de Batterij SS. De troepen hebben bezit genomen van

Huis te Vogelenzang in 1987. Ook deze villa was in de oorlog in bezit genomen door de Waffen-SS.

Huis te Vogelenzang, van huizen langs de Vogelenzangseweg en van verschillende villa's aan de Bekslaan. Zij beschikten over veel voertuigen. Er worden geen wapens gezien, maar wel twee mitrailleurgeschutsnesten. En veel munitie. Verder wordt melding gemaakt van villa Duinzicht als Rode Kruispost en van een Rode Kruis autobus in de Bekslaan.¹⁴ De spionagegegevens wijzen niet op omvangrijke militaire activiteiten of het aanleggen van startbanen voor V-1's.

Aanleg van lanceerplaatsen voor het geheime V-wapen

Toch is achteraf wel duidelijk, dat de Waffen-SS in Vogelenzang rekening hield met de mogelijkheid om een bijdrage te moeten leveren aan de Duitse operaties om de geallieerden te bestoken met een voor die tijd nieuw en geheim wapen, de V-1.¹⁵ Dat wapen was vooral gericht tegen de oprukkende geallieerden in West-Europa. Daarom waren veel lanceerplaatsen gericht op de havenstad Antwerpen. Bovendien wilden de Duitsers in Engeland paniek zaaien en het centrum van Londen ontwrichten. Op verschillende plaatsen zijn na de oorlog in Vogelenzang overblijfselen gevonden van lanceerinstallaties/startbanen voor de V-1's: op Leyduin, Woestduin, villa De Schapenkamp van de familie Quarles van Ufford aan de Bekslaan en bij het

Huis te Vogelenzang van de familie Barnaart. Ook zijn resten gevonden in het Naaldenveld bij Aerdenhout/Bentveld. Al deze plaatsen liggen in of in de buurt van het door de SS betrokken gebied.

Duidelijk is, dat de Duitsers in Vogelenzang geen pottenkijkers duldden voor hun geheime wapen. Berichten daarover werden immers door de illegaliteit doorgespeeld naar Londen. Daarom moest Vogelenzang ontruimd worden, wat op 21 februari 1945 is gebeurd. Daarna is de SS begonnen met het bouwen van de vijf opstellingen, die volgens het bevel van de bevelhebber van de 'Technische Divisie' van de Waffen-SS, luitenant-generaal Kammler, uiterlijk op 20 maart 1945 klaar moesten zijn. Dat de Duitsers in Vogelenzang en Aerdenhout op vijf verschillende plaatsen bezig zijn geweest met de opbouw van een startbaan heeft te maken met hun militaire strategie. Daarmee hoopten zij bij de geallieerde vliegtuigen verwarring te zaaien over de (enige) startbaan die werkelijk gebruikt is.

Welke geheime wapens in Vogelenzang?

Over de aard en het gebruik van het geheime wapen doen in Vogelenzang verschillende verhalen de ronde. Veel mensen kennen slechts een stuk van het verhaal. Dat is ook logisch, omdat het een geheim wapen betrof en door de evacuatie slechts weinig mensen ooggetuigen zijn geweest van de aanleg en de lanceringen, laat staan dat zij de Duits activiteiten op foto's hebben kunnen vastleggen. Maar ging het nu om de V-1, de V-2, om beide of om een schijn-projectiel dat er uitzag als een V-1? Daarover bestaat in het dorp geen eenduidigheid. Daarom is een reconstructie gemaakt van de situatie in Vogelenzang op basis van een aantal bronnen: het rapport van de opperwachtmeester van politie J. Geertsema, die zelf in Vogelenzang woonde, archiefgegevens, algemene informatie over de V-1 en de V-2 en herinneringen van Vogelenzangers en anderen. In bijlage 2 is aannemelijk gemaakt, dat vanuit Vogelenzang geen V-2 raketten zijn afgeschoten, maar uitsluitend V-1's van het nieuwe type. Dat moet gebeurd zijn tussen 22 en 29 maart 1945 en alleen vanaf de startbaan bij de villa 'De Schapenkamp' van de familie Quarles van Ufford aan de Bekslaan.

Gevolgen voor Vogelenzang

Achteraf kan geconstateerd worden dat de lancering van V-1's in Vogelenzang militair gezien voor de Duitsers niet erg succesvol is verlopen. Voor het dorp zelf is de schade vooral het gevolg geweest van de bombardementen die de geallieerde vliegtuigen uitvoerden op de aanvoerwegen (spoorlijn en Traliebrug). Daar heeft vooral de Leidsevaart (buurt) onder geleden. Gelukkig zijn er van

de V-1's geen afzwaaiers op het dorp zelf terecht gekomen, uitgezonderd die bij de kerk. De V-1 operatie van de bezetters heeft door de evacuatie en bombardementen wel veel schade aan huizen en veel menselijk leed veroorzaakt in de Vogelenzangse gemeenschap. Het persoonlijk leed krijgt na de oorlog nog een wrange nasleep. Canadezen vernietigen op 31 mei 1945 in de duinen ten westen van de Tweede Doodweg een onderdeel van een V-1 projectiel. Dat gebeurt nadat vier Hillegomse jongens getracht hebben om een stuk van het projectiel te vervoeren, waarbij het ontplofte en zij gedood werden. Een gruwelijk gevolg van de V-1-operatie!

Bekslaan, waar in de oorlog de loods heeft gestaan voor de opslag van de V-1.

Restanten van de V-1 baan bij villa de Schapenkamp, 1945.

Het gokhuisje van de renbaan op Oud Woestduin in 1905.

Renbaan met tribune op landgoed Oud Woestduin in 1905.

Voedselverstreking

Gedurende de oorlogstijd wordt door de overheid gezorgd voor maaltijden voor behoeftigen. Daarvoor werkt men met een centrale keuken in Haarlem en met uitreiklokalen. In Vogelenzang wordt op 13 augustus 1941 een uitreiklokaal ingericht aan de Vogelenzangseweg 284. Dat is in het pand van slagerij J.W. (Jan) Buschman. Hoeveel Vogelenzangers daar gebruik van hebben gemaakt is niet bekend. Maar ook de NSB probeerde de bevolking te paaien met voedsel, door de zogenaamde Winterhulp, een stichting opgericht met als doel behoeftige Nederlanders te ondersteunen. In feite was het een propaganda-organisatie voor het nationaal-socialistische regiem. Men hield straatcollectes en deelde brochures uit van Duitse sprookjesfiguren.¹⁶ Op 10 oktober 1942 wordt aan de hoofden van de St. Jozefschool en de Graaf Florisschool gevraagd hoeveel schoolkinderen in aanmerking komen voor de éénpansmaaltijd, die de Winterhulp op 17 oktober in Haarlem organiseert. De Graaf Florisschool geeft 14 kinderen op. Het hoofd van de St. Jozefschool meldt: geen! Het is niet te achterhalen waarom een relatief groot aantal kinderen van de Graaf Florisschool wordt aangemeld. Waarschijnlijk heeft een rol gespeeld, dat katholieke kinderen voor hulp terecht konden bij de kerk, voor andere kinderen was dat niet weggelegd. Ook was het niet voor iedereen duidelijk dat de Winterhulp een organisatie van de bezetter was.

Duitse evenementen

Tussen 10 en 12 oktober 1941 houden de Duitsers een driedaags concours-hippique op de voormalige renbaan van het landgoed Oud Woestduin. De eens zo bekende renbaan is dan al lang niet meer in gebruik. Het gemeentebestuur van Bloemendaal verbood in 1909 de rennen op zondag vanwege de aanhoudende klachten over de gevolgen van het gokken.¹⁷ Er werd in die jaren vanwege het gokken en dobbelen en de knoeierijen bij het wedden zelfs gesproken over ‘de vloek van Kennemerland’.¹⁸

Bij het Duitse militaire hippische feest komt hoog bezoek. Met veel vertoon van vlaggen maken Seyss-Inquart¹⁹ en Rauter²⁰ hun opwachting op het landgoed van de heer C.H. Laan. Verscheidene burgers in de omgeving van Oud Woestduin moeten toestaan dat Duitse militairen met hun paarden bij hen worden ingekwartierd. Kennelijk heeft de heer Laan het schouwspel met lede ogen moeten aanzien als een nieuwe ‘vloek voor Kennemerland’. Hij besluit herhaling van dit soort evenementen te voorkomen door direct na het con-

Contouren van de vroegere renbaan in 2005.

cours de renbaan om te ploegen en er graan te gaan verbouwen. Wandelaars op het huidige Woestduin kunnen de vorm van de oude renbaan nog terugvinden in het landschap, evenals de fundamenteën van het totalisatorhuisje, waar men kon wedden op het winnende paard. Het totalisatorhuisje is in 1940 afgebroken.

Duitsers in Vogelenzangse gebouwen

Op verschillende plaatsen in Vogelenzang hebben Duitse militairen bezit genomen van gebouwen. Op zichzelf was dat niet bijzonder, het gebeurde op tal van plaatsen in de gemeente Bloemendaal. Zo hadden de Duitsers in de oude kern van het dorp Overveen meer dan de helft van de daar aanwezige gebouwen in beslag genomen. Bijzonder is wel, dat de Duitsers daarvoor betaalden en dat de afhandeling daarvan correct gebeurde.²¹ Dat was ook in Vogelenzang het geval. Op 1 april 1942 vestigt de Gauschule (vormings-school) der Nationaal Socialistische Frauenschaft zich in villa Duinzicht aan de Vogelenzangseweg 77. De Duitsers hadden kennelijk een optimistisch kijk op het verloop van de oorlog, want zij huurden de villa voor 5 jaar met recht van koop. Zo lang heeft de vormingsschool er niet gezeten. Ook is het onduidelijk wat door de Duitsers precies onder vorming van/door de vrouwen werd verstaan. In de Duitse dossiers van het NIOD zijn de aanduidingen Gauschule en Frauenschaft niet te vinden. Waarschijnlijk betreft het een organisatie, die vergelijkbaar is met de MILVA en MARVA. Misschien werden ook andere vrouwelijke diensten verleend aan de mannen van de Waffen-SS. Bekend is dat, op 24 juli 1943 een aantal gewonde Duitse militairen te gast zijn. Dat stemt overeen met spionageberichten, dat in Duinzicht een Rode Kruispost gevestigd zou zijn.²² Waarschijnlijk was deze specifiek bedoeld voor de SS-militairen. Dat verklaart het bericht, dat die dag tevens hoge bezoekers aanwezig zijn: Seyss-Inquart, Rauter en dr. Reuter, hoofd van het Duitse Rode Kruis. De Frauenschaft is in Duinzicht gebleven tot Dolle Dinsdag, 5 september 1944. Toen zijn zij in paniek naar Haarlem vertrokken en niet meer in Duinzicht teruggekeerd.

De Duitsers trokken ook in woonhuizen en villa's, bijvoorbeeld bij de tweede en derde evacuatie. Omdat het geen Duitse Wehrmacht betrof, maar Waffen-SS en andere troepen is het niet waarschijnlijk dat hiervoor betaald werd. Het waren geen verhuringen, maar vorderingen. Vooral aan het eind van de oorlog wordt zeer ruw met woningen en ander bezit van Vogelenzangers omgegaan. Veel mensen treffen hun huis na vertrek van de Duitsers in erbarmelijke toestand aan. Na de oorlog heeft men de schade kunnen melden bij de afdeling Bezettingsschade van de gemeente Bloemendaal.

Duitse wandaden

Van echte wandaden door de Duitsers bedreven in Vogelenzang, zoals moord op burgers, afpersing of verkrachting is niets bekend, of niet geregistreerd. Toch was er steeds spanning. Het overgrote deel van de bevolking sympathiseerde niet met de bezetter en de NSB. Angst, afkeer en onveiligheid zullen gevoelens zijn geweest die bij hen de overhand hadden. Overigens weten wij weinig van de ‘foute’ Vogelenzangers, met uitzondering van een aantal dat na de oorlog is opgepakt. Voor Vogelenzang als dorp was het weghalen van de twee klokken uit de kerk een opvallende negatieve actie van de bezetter. Dat gebeurde op 16 april 1943. De grote Hemonyklok uit 1664 is niet omgesmolten, maar heeft een omzwerving gemaakt en is teruggevonden in Duitsland. Via gemeentewerken van de stad Groningen en de klokkenwerkplaats in Heiligerlee is de klok in maart 1946 weer feestelijk door de parochianen in bezit genomen. Uiteraard met kloggelui.

Dolle Dinsdag

In de nacht van maandag 4 op dinsdag 5 september 1944 trekken de SS-troepen weg uit alle huizen aan de Bekslaan en de Vogelenzangseweg, waar zij een aantal maanden eerder zijn ingetrokken. Het is de datum, die later bekend zou worden als ‘Dolle Dinsdag’. De Duitsers en de NSB zijn in paniek, omdat men denkt, dat de oorlog spoedig afgelopen zal zijn. Radio Oranje had gemeld, dat Britse troepen Breda hadden bereikt en snel over de grote rivieren zouden trekken. Daarop kondigde de Rijkscommissaris de uitzonderingstoestand af. En dat was het sein voor de SS-troepen om in allerijl vrachtauto’s vol spullen in te laden, klaar om te vluchten. Ook de bevolking denkt, dat de geallieerden nu spoedig Kennemerland zullen bereiken. Enkelen hangen de vlag al uit. Jammer genoeg is het loos alarm en hernemen de SS-troepen kort daarna hun posities en huizen in Vogelenzang. Er zou nog een hongerwinter volgen vóór de echte bevrijding een feit was.

Het einde van de oorlog

Als het einde van de oorlog nadert komt ook de hulpverlening voor de bevolking in het westen van Nederland op gang. Voedsel is het belangrijkste probleem en dat wordt in overleg met de bezetter door de geallieerden kort voor de Duitse overgave aangepakt door voedselpakketten te droppen uit vliegtuigen. Op 26 april 1945 worden in de gemeente Bloemendaal pamfletten uitgeworpen, waarop in het Duits en het Nederlands staat, dat de voedselpakketten in de loop van de volgende dagen gedropt zullen worden. De Duitsers maken hier en daar via bekendmakingen bezwaar tegen de droppings omdat het mogelijk ‘propagandatrucs en verborgen vijandelijke handelingen’ zou-

den zijn. Maar het zijn de laatste stuiptrekkingen van een verloren oorlog. De Duitsers bereiden hun terugtocht al voor, door bijvoorbeeld alle rijwielen, ook damesfietsen en tandems, in beslag te nemen. De illegaliteit plakt in het Duits en Nederlands gestelde teksten op muren, waarin de Duitsers worden opgeroepen hun verloren strijd te staken. Behalve fietsen hebben de Duitsers ook voedsel nodig voor hun aftocht. Op 1 mei 1945 wordt bij zowel de boer Piet de Wilde als bij Arie de Wilde en G. van der Meer een koe gestolen, vrijwel zeker door Duitse militairen. Dat valt af te leiden uit de voetsporen van de daders (schoenen met ijzerbeslag) en uit de omstandigheid dat ook elders geconstateerd wordt, dat Duitse militaire afdelingen koeien met zich mee voeren.

Droppings

Op 2 mei 1945 om 10 uur is het eindelijk zover. De geallieerde vliegtuigen verschijnen boven Vogelenzang en Bennebroek om op gemarkeerde terreinen voedselpakketten uit te werpen. De actie was met medeweten van de Duitse autoriteiten vanuit Haarlem voorbereid en bedoeld om het voedsel zo rechtvaardig mogelijk te verdelen onder de bevolking van Zuid-Kennemerland.

Als centraal verzamelpunt had men de Drostefabriek aan het Spaarne gekozen. Hoewel veel voedsel op het grondgebied van Vogelenzang terecht kwam, waren de voedselpakketten dus niet specifiek bedoeld voor Vogelenzang. Dat is niet door iedereen zo begrepen. Het was ook een gevolg van een verkeerde inschatting van het droppingsterrein door de geallieerde piloten bij de eerste dropping op 2 mei 1945. Volgens plan zouden de pakketten terecht komen op het weiland van boer Van der Meer aan de Vogelenzangseweg tussen de S-bocht en de Woestduinweg. Daar was

Schilderij van Co Groskamp over de droppings van voedselpakketten in Vogelenzang in mei 1945.

De S-bocht van de Vogelangseweg. In deze omgeving hadden de voedselpakketten moeten landen. Op 2 mei 1945 is dat niet gebeurd, daarna wel.

een wit kruis op het land gespannen en waren ook Haarlemse politiemensen en een afdeling van de Haarlemse luchtbeschermingsdienst aanwezig om de dropping in goede banen te leiden en toezicht te houden op het transport van de voedselpakketten naar Droste. Maar waarschijnlijk door mistflarden misleid hebben de piloten het voormalige schijnvliegveld in het dorp Vogelenzang aangezien voor de droppingsplaats.²³ Het voedsel is daar en in de directe omgeving terecht gekomen, bijvoorbeeld op de spoorlijn en op het dak van de huizen aan de Leidsevaart. Door de harde landing vielen de pakketten uit elkaar en heeft een aantal Vogelenzangers een en ander voor eigen consumptie benut. Het ging immers om zeer aantrekkelijke producten, die men lang had moeten ontberen: koffie, thee, chocolade, biscuits, kaas, vlees, sigaretten, kauwgom. Ook werd zelfs een heel pakket (20 kilo) meegenomen en ten eigen bate opgeborgen. Ooggetuige J. (Co) Groskamp zegt echter, dat het slechts een enkeling betrof en dat Vogelenzang op een correcte wijze op deze dag en op latere dagen heeft bijgedragen aan het verzamelen en distribueren van de gedropte levensmiddelen. Uit latere berichten blijkt toch dat het niet bij een enkeling is gebleven.

Bevrijding

Op 5 mei is de oorlog dan echt afgelopen. De Binnenlandse Strijdkrachten (B.S.), met hun blauwe overall, helm en blauw/oranje gestreepte band met opdruk 'Oranje' nemen de plaats in van de Duitse militairen, die ontwapend worden. In Vogelenzang worden de B.S.- mannen ondergebracht in de St. Jozefschool. De Canadezen, die onder leiding van lt. colonel Clarck de gemeente Bloemendaal hebben bevrijd verschijnen op 8 mei en legeren zich wat Vogelenzang betreft in huize Teylingerbosch en in het Huis op de Hoogte aan de Bekslaan 36 (nu nr. 42). Veel bevrijdingsactiviteiten spelen zich in de dagen daarna af in de dorpen Bloemendaal en Overveen, waaronder de terugkeer van burgemeester C.J.A. den Tex. Het is overal feest en optimisme. Ook in Vogelenzang.

Op 8 mei 1945 is er muziek in het dorp en danst de bevolking voor de St. Jozefschool. Het feest eindigt met een optocht rond het dorp, met trompetters voorop en onder het zingen van het liedje 'It's a long way to Tipperary'. Op 9 mei brengen Vogelenzangers en Bennebroekers, vooraf gegaan door het muziekkorps van Kunst Na Arbeid een bezoek aan de Canadezen in Teylingerbosch. Men danst, neemt Canadezen op de schouders en de heer A.J.M. Loman voert het woord. In perfect Engels (hij was onderwijzer aan de St. Jozefschool) dankt hij de Canadezen en biedt de majoorcommandant een tegel met een vogel aan: het zogenaamde wapen van Vogelenzang. Als tegenprestatie krijgen de aanwezigen Engelse sigaretten en biscuits. Bijzonder is, dat al deze feestelijkheden zich afspelen onder de ogen van de dan nog aanwezige Duitsers, die verblijven in huizen van Vogelenzangers. De huizen waren gedurende de derde evacuatie door de Duitsers betrokken. Terwijl de bevolking van Vogelenzang feest, wachten de Duitse soldaten op het bevel van de B.S. om te vertrekken en terug te gaan naar de 'Heimat'.

Een dag later, op 10 mei 1945 is het Hemelvaart en stroomt de bevolking van Vogelenzang naar het schoolplein van de St. Jozefschool. Aart Lagendijk, een bekende Vogelenzanger, spreekt de bevolking toe. Hij is verzetsman en adjunct-leider van de afdeling Vogelenzang van de Binnenlandsche Strijdkrachten. Sectie-commandant van post Vogelenzang was H.(Henk) van Tongeren. In een filminterview met Ed Lautenslager uit 1985 vertelt Lagendijk, dat hij Van Tongeren veel heeft moeten vervangen omdat Van Tongeren rond de bevrijding ziek was.²⁴ Hij prijst de bevolking voor haar correcte houding tegenover de arrestanten en de Duitsers. Hij verzoekt de bevolking om rustig te blijven en belooft, dat iedereen zijn door de bezetter gevorderde rechtmatige eigendom zal terugkrijgen. Daarna voeren hoofdonderwijzer T. Remmerswaal en

kapelaan B.G.H. Keyer het woord. De laatste dringt aan op eensgezindheid van de Vogelenzangers en spoort hen aan om: 'levensmiddelenvoorraden ten spoedigste bij de commandopost te deponeren, opdat de levensmiddelen kunnen worden gedistribueerd onder degenen, die gebrek hebben en honger lijden'. Kennelijk had de kapelaan weet van de gekaapte voedselpakketten. In de nacht van 10 op 11 mei vertrekken de Duitsers uit Vogelenzang en vindt de volgende dag het laatste feest plaats met de Canadezen. Op het schoolplein, voorzien van elektrische verlichting en op de tonen van harmonicamuziek, uiten de Vogelenzangers nogmaals hun vreugde over het einde van bezetting en oorlog. Overigens zijn de Canadezen daarna nog maar kort gebleven; op 13 mei 1945 zijn zij vertrokken. Vanaf dat moment is Vogelenzang geheel vrij van militairen. Sinds september 1939 zijn er steeds soldaten in het dorp gelegerd: eerst Nederlandse daarna Duitse en tenslotte de Canadezen. Eindelijk kan het gewone leven worden hervat.

Verzet en andere ondergrondse activiteiten

Voor de gemeente Bloemendaal is het verzet nooit systematisch en volledig vastgelegd. Hoe was het verzet georganiseerd en wat is er precies gebeurd in de oorlogsjaren? Voor de beeldvorming is men aangewezen op fragmentarische informatie²⁵, die voor Vogelenzang al heel erg beperkt is. Na de oorlog had Vogelenzang een eigen B.S.-afdeling onder leiding van Henk van Tongeren, die van 5 tot 16 mei 1945 gefunctioneerd heeft. De naam van Aart Lagendijk wordt ook steeds genoemd als verzetsman in Vogelenzang. Beiden zijn te vinden op een foto, die kort na de oorlog is genomen van de mensen die deel uitmaakten van de Bloemendaalse ondergrondse organisatie. Aart Lagendijk was niet alleen betrokken bij de illegaliteit, maar eveneens bij de organisatie van hulp aan onderduikers. Lagendijk was voor deze organisatie de contactman voor Vogelenzang. Zelf hebben hij en zijn vrouw veel onderduikers in huis gehad. Voor zijn hulp aan joodse onderduikers kreeg Lagendijk in 1992 de Yad Vashem-onderscheiding van de Israëliëse regering.²⁶ Ook andere Vogelenzangers hebben zich onderscheiden door het bieden van onderdak aan onderduikers.²⁷

Een bijzondere verzetsman uit Vogelenzang was de heer J.E. Tillema, die gewoond heeft op de Vogelenzangseweg 350. Hij was van 1923 tot 1928 gemeentesecretaris van Bennebroek en maakte deel uit van de Heemstedse verzetsgroep van Johannes Klingens, die de verzetsnaam 'broeder Joseph' had en opereerde vanuit het r.k. Broederhuis in Heemstede. De verzetsgroep had een inlichtingendienst georganiseerd, die berichten over Duitse militaire activiteiten doorgaf aan Londen. Door toedoen van de beruchte NSB-er

Antonius van der Waals is de verzetsgroep in 1941 verraden en opgepakt. Broeder Joseph is in 1942 in Scheveningen gefusilleerd en Tillema werd veroordeeld tot twaalf jaar tuchthuis. Hij overleed in Düsseldorf tijdens een bombardement op 23 april 1944. Hij werd 59 jaar oud.²⁸

Noten

¹ Dit hoofdstuk is vooral gebaseerd op de oorspronkelijke versie van de *Oorlogskroniek 1939-1945* van de Gemeente Bloemendaal, opgetekend door mevrouw A.M.G. Nierhoff. Zij heeft veel materiaal geput uit ambtelijke stukken van het gemeentearchief Bloemendaal. Verder is gebruik gemaakt van afzonderlijke archiefstukken van Bloemendaal, archiefstukken van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) en van algemene informatie over de Tweede Wereldoorlog. Ten slotte zijn gegevens ontleend aan INVO van Ina Mostert-Stam en afgeleid uit de verhalen van 'oudere' Vogelenzangers.

² Gerrit J. Zwanenburg, *'En nooit was het stil'*, uitgave Koninklijke Luchtmacht. Deel II, blz. 547.

³ Co Groskamp, 'Herinneringen van een geboren Vogelenzanger', opgenomen in *Ons Bloemendaal*, Lustrum nummer 4, Vogelenzang, 21^e jaargang, winter 1997, blz. 17.

⁴ Ina Mostert-Stam, 'Duitse verdedigingswerken in Vogelenzang', in *Ons Bloemendaal*, herfst 2004, nr. 3, blz.15.

⁵ Gerrit J. Zwanenburg, Deel I, blz. 245.

⁶ L.van Emmerik, 'Mobilisatie en oorlogstijd in Vogelenzang', opgenomen in *Ons Bloemendaal*, 50 jaar bevrijding, 19^e jaargang, nr. 1, voorjaar 1995, blz. 12.

⁷ Gerrit J. Zwanenburg, Deel II, blz. 599/600 en 612.

⁸ Brief van 5 juni 1942 van de gemeente Bloemendaal aan de Distributiedienst van Bloemendaal, Archief gemeente Bloemendaal.

⁹ Archief gemeente Bloemendaal.

¹⁰ Brief van 12 juni 1942, in Archief gemeente Bloemendaal.

¹¹ Carin van Riessen, *Bloemendaal 1940-1945*, Bloemendaal 1995, blz. 55.

¹² Informatie van Ina Mostert-Stam. Het gebouw is nog steeds in gebruik voor religieuze doeleinden, tot voor kort als stiltecentrum, nu als opleidingscentrum van het bisdom Haarlem.

¹³ *Hongerwinter 1944/1945 Kennemerland*, Speciale uitgave van het *Haarlems Dagblad*, 1995, blz. 47.

¹⁴ Spionageberichten werden verzonden naar Londen. Bij het NIOD is een omvangrijk dossier van de groep Albrecht, die zich toegede op militaire spionage via plaatselijke inlichtingen. Dossier 190 A.

¹⁵ De V staat voor Vergeltungswaffe (vergeldingswapen).

¹⁶ *Nieuwe Kleine WP*, Amsterdam, 1988, deel 20, blz. 6061/6062.

¹⁷ Will de Nagtegaal-Landeweer, 'Woestduin in heden en verleden', *Ons Bloemendaal*, Vogelenzang, lustrumnummer 4, 21^e jaargang, winter 1997, blz. 52.

¹⁸ Wim van Luyken, 'Uit de Bloemendaalse Boekenkast, De Vloek van Kennemerland', *Ons Bloemendaal*, 27^e jaargang, nummer 3, herfst 2003, blz. 37.

¹⁹ Arthur Seyss-Inquart, geboren in 1892, Duits-Oostenrijks nationaal-socialist, in 1938 bondskanselier van Oostenrijk en van 1940 Duits Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied. Hij werd als oorlogsmisdadiger te Neurenberg in 1946 opgehangen. *Nieuwe Kleine WP*, Amsterdam, 1988, deel 16, blz. 4865

²⁰ Hans Rauter, geboren in 1895, Duits-Oostenrijks nationaal-socialist, in mei 1940 commissaris-generaal voor de openbare veiligheid en Höherer SS- und Polizeiführer In Nederland. Na aanslag op zijn leven bij de Woeste Hoeve, zwaar gewond. Als represaille werden honderden Nederlanders gefusilleerd. In 1948 ter dood veroordeeld. Gefusilleerd in 1949. *Nieuwe Kleine WP*, Amsterdam,

1988, deel 14, blz. 4377.

²¹ P.J. van der Ham, 'Herinneringen van een schooljongen aan Overveen', *Ons Bloemendaal*, herfst 1997, nr. 3.

²² NIOD, Dossier 190 A, 16 juli 1944, blz. 1111.

²³ In totaal zijn op vijf dagen voedselpakketten in de buurt van Vogelenzang afgeworpen, waarbij alleen op 2 mei de verkeerde landingsplaats werd gekozen. Het gaat om grote hoeveelheden voedsel. Op 2 mei: 72 ton, op 3 mei: 70 ton, op 5 mei: 68 ton, op 6 mei: 65 ton en op 7 mei: 42 ton. De voedselvluchten werden vanuit Engeland uitgevoerd door Amerikaanse bommenwerpers onder de code naam 'Chowhound'. De bommenwerpers waren van het B-17 type en hadden als bijnaam 'Vliegende Forten'. Ontleend aan: John van der Maas en Aad Neven, *Zonder Waarschuwing, feiten en achtergronden over de luchtaanvallen op Haarlem tijdens de periode 1940-1945*, Haarlem 1995, blz. 163 e.v.

²⁴ Informatie van Ina Mostert-Stam

²⁵ Dat geldt voor het (verdienstelijke) boekje van Carin van Riessen en de *Oorlogskroniek* van mevrouw Nierhoff.

²⁶ 'Aart Lagendijk, de bollenman uit Vogelenzang', opgenomen in *Bloemendaal 40-45, een gemeente in de oorlogsjaren*, uitgebracht in 1995, blz. 21.

²⁷ Ina Mostert-Stam beschikt over een lijst van onderduikadressen, vaak gebaseerd op de opgave van L. van Emmerik.

²⁸ Frank Visser, *De zaak Antonius van der Waals*, Den Haag, datum niet bekend.

DE GROEI VAN HET DORP

Bevolkingsgroei

In tegenstelling tot de drie andere dorpen van de gemeente Bloemendaal is het aantal inwoners van Vogelenzang na de Tweede Wereldoorlog sterk gegroeid. Op 31 mei 1947 woonden er 1445 mensen in Vogelenzang, op 1 januari 2005 was dat 2318, dat is een stijging van 60,4%. In de gemeente Bloemendaal daalde de bevolking in dezelfde periode met 17,0%. Hieronder volgt een vergelijking van de kernen van de gemeente Bloemendaal.¹

	1-jan-06	31-mei-47	Groei absoluut	Groei procentueel
Bloemendaal	6204	9747	-3543	-36,3
Overveen	4023	4751	-728	-15,3
Aerdenhout	4450	4544	-94	-2,1
Vogelenzang	2318	1445	+ 873	+ 60,4
Totaal	16995	20487	-3492	-17,0

Tabel 1. Vergelijking van de bevolkingsaantallen in de kernen in 1947 en 2006.

De teruggang van de bevolking van de totale gemeente had vooral betrekking op de dorpen Bloemendaal (onder andere door het opheffen van het Provinciaal Ziekenhuis!) en Overveen. Het gebied Aerdenhout bleef in aantal vrijwel gelijk. Geconcludeerd kan worden dat het dorp Vogelenzang door haar groei een deel van de terugloop van de Bloemendaalse bevolking in de afgelopen jaren gecompenseerd heeft.

De groei van de bevolking van Vogelenzang komt vooral door de bouw van het aantal naoorlogse woningen. Volgens de Volkstelling van 1947 had Vogelenzang 289 woningen, eind 2005 kent Vogelenzang ongeveer 910 woningen of wooneenheden.² Dat is drie maal zoveel. Vermeldenswaard is, dat Vogelenzang in 1840 slechts 58 huizen telde met 440 inwoners en het dorp Bloemendaal 96 huizen met 600 inwoners.³ In 1840 was het dorp Vogelenzang wat het inwonertal betreft dus niet veel kleiner dan het dorp Bloemendaal (73%). In 1947 is er weer een groot verschil (15%), dat in 2006 is teruggebracht tot 37%.

Graaf Florislaan. Werkplaats van Van Tongeren met muur van de oude rooms-katholieke begraafplaats.

Straatdorp

In geografische termen is Vogelenzang lang een 'straatdorp' geweest. Kenmerk van een straatdorp is, dat de huizen aaneengesloten aan weerszijden van de hoofdstructuur staan. Nadat Graaf Floris V rond 1290 zijn jachthuis had gebouwd, is langs de Lijtwech de nederzetting Vogelenzang ontstaan. De Lijtwech kreeg later de naam Vogelenzangseweg. Opvallend is, dat in latere tijden de groei van het dorp niet plaats vond rondom de rooms-katholieke kerk. Tot ver na 1945 ligt de kerk enigszins apart van de rest van het dorp, tussen de Vogelenzangseweg en de Tweede Doodweg. De kerk is daarmee wel het religieuze centrum, maar niet het geografische centrum van het dorp. Dat kwam te liggen tussen de Vogelenzangseweg en de Graaf Florislaan. Bijzonder is dat de Graaf Florislaan tot 1913 de doorgaande weg was en ook wel als de Dorpsstraat werd aangeduid.⁴ In de kern Graaf Florislaan/ Vogelenzangseweg zijn niet alleen de meeste huizen te vinden, maar waren ook de rooms-katholieke school, verenigingsgebouw De Bond en de dorpskroeg gevestigd. In totaal woonden in 1948 in deze kern 161 kostwinners, waarvan 62 met een agrarisch beroep. Verder hadden zeventien middenstanders hier hun winkel, bedrijf of werkplaats⁵. Wat de sociale samenstelling betreft blijkt, dat in de kern van het dorp meer dan 50% van de bevolking behoort tot de klasse van de arbeiders. Dat hangt onder meer samen met de omstandigheid dat in 1921

Vogelzangseweg bij garage Kooyman in 1970.

*Ingang van de Graaf Florislaan in 1988.
Zo zag de 'dorpsstraat' er ook vroeger uit.*

de woningbouwvereniging St. Jozef 22 arbeiderswoningen liet bouwen aan de Vogelenzangseweg. Ook de gemeente Bloemendaal bouwde in 1935 voor de arbeidende bevolking, waaronder haar eigen werklieden, zestien gemeentewoningen aan de Graaf Florislaan.⁶ Daarmee werd niet alleen recht gedaan aan de woningbehoefte van deze bevolkingsgroep, maar werd ook de kern van Vogelenzang versterkt en daarmee de leefbaarheid vergroot.

Ellipsdorp

Vanaf 1948 zijn in totaal meer dan zeshonderd woningen gebouwd in Vogelenzang⁷. Belangrijke impulsen krijgt Vogelenzang door de bouw van huizen aan de Vogelenzangseweg in 1948 (arbeiderswoningen en middenstandswoningen) en door de ontwikkeling in de jaren zestig en zeventig van een nieuwe buurt: Vogelenzang-West. Daar bouwen de woningbouwverenigingen St. Jozef en Aerdenhout, de gemeente Bloemendaal en particulieren een groot aantal huizen aan nieuw aangelegde straten: de Deken Zondaglaan, de Teylingerweg en de Godfried Bomanslaan. Aan het eind van de jaren tachtig ontwikkelt de gemeente Bloemendaal aan de oostkant van het dorp een totaal nieuwe woonwijk: Vogelenzang-Oost.

Ook bouwen particulieren her en der huizen in de vrije sector, zoals het omvangrijke (gebouwen)complex op de buitenplaats Duinzicht, het voormalige terrein van de Kruisvaarders van St. Jan, dat nu landgoed Beuckenhaege heet. De Kruisvaarders van St. Jan was een rooms-katholieke ideële lekenorganisatie, die zich bewoog op een breed terrein van zorg en welzijn. Men kocht het pand Duinzicht in 1960 en gaf het de naam Van Ginnekenhuis, genoemd naar de oprichter van de organisatie. De broeders woonden in het pand, er was een missiekantoor en men organiseerde activiteiten voor de jeugd van Vogelenzang. Ook op andere terreinen waren er banden met het dorp Vogelenzang (e.h.b.o., kerkkoor, tentoonstellingen e.d.) De twee appartementengebouwen Beuckenduyn en Beuckendael, die samen Beuckenhaege vormen, omvatten in totaal 24 luxe woningen.⁸

Door de bouw van woningen aan zowel de westkant als de oostkant van het dorp, groeit het dorp uit tot een meer evenwichtig woongebied ter weerszijden van de Vogelenzangseweg. Van een straatdorp wordt Vogelenzang min of meer ellipsvormig. De winkels en de scholen liggen niet langer langs de Vogelenzangseweg en de Graaf Florislaan, maar in het nieuwe westelijke deel. Daar zijn ook de sportvoorzieningen, het dorps huis, de bibliotheek en de speeltuin te vinden. Door de bouw van Vogelenzang-West wordt de kerk ruimtelijk meer bij het dorp getrokken.

*Het Van Ginnekenhuis, verblijf van de Kruisvaarders van St.Jan in 1985.
Voordien was dit buitenplaats Duinzicht.*

Leidsevaartbuurt

Ruimtelijk gezien is de Leidsevaartbuurt⁹ steeds het buitenbeentje van Vogelenzang geweest. Rondom de Centenbrug lagen van oudsher aan weerskanten enkele woningen, merendeels op het grondgebied van Bennebroek. De woningen in het Vogelenzangse deel bevinden zich voornamelijk tussen het station Vogelenzang-Bennebroek en de Traliebrug, ingeklemd tussen de weg en de spoorlijn. De woningen zijn voor een klein deel gebouwd voor personeel van de Spoorwegen, maar verder vooral door particulieren, die de woningen verhuren. Tussen 1931 en 1937 bouwen ook woningbouwvereniging St. Jozef en de gemeente Bloemendaal hier dertien woningen. Het totaal aantal woningen vanaf de Centenbrug tot de Traliebrug is in 1948 daarmee gestegen tot 84. Op een kaart van Publieke Werken van 8 september 1949 (tekening 5239) is goed te zien dat het eigendom verdeeld was over een groot aantal eigenaren. Naast de Nederlandse Spoorwegen, de gemeente Bloemendaal, de woningbouwvereniging St. Jozef en het rooms-katholieke Parochie Armenbestuur Vogelenzang, waren er slechts elf eigenaren, die hun huis zelf bewoonden. De overige huizen waren in het bezit van particulieren, die de woningen verhuurden. Zo bezat de weduwe E.J. van Donselaar, die haar eigen huis aan de Leidsevaart 16 bewoonde nog negen andere woningen aan de Leidsevaart. P.H.J. Grannaman (en Cons) uit Heemstede verhuurde een blok van twaalf huizen, evenals de weduwe Schouten-Wezenaar uit Heemstede, die zes woningen verhuurde.¹⁰

Dit deel van Vogelenzang heeft in 1948 zijn eigen winkels en werkplaatsen; in totaal zes, waaronder bakker, slager, melkboer en kruidenier¹¹. Daarmee is de Leidsevaartbuurt voor de eerste levensbehoeften in die tijd selfsupporting. Sociaal gezien is de Leidsevaart vlak na de Tweede Wereldoorlog een arbeidersbuurt: 58 van 86 kostwinners behoren tot de klasse van de arbeiders (67%). Van de 86 kostwinners werken 35 in de agrarische sector, vaak als landarbeider.

Uiterlijk is de Leidsevaartbuurt sinds 1945 nauwelijks veranderd. Het is een straatbuurt langs een historisch belangrijk kanaal. De winkels zijn verdwenen, maar de woningen ogen nog hetzelfde als vroeger. De particuliere huizen zijn vaak van eigenaar gewisseld en verbouwd en daarmee meestal goed geconserveerd. Ook de huurwoningen van de woningbouwvereniging Brederode (vroeger van St. Jozef en het gemeentelijke woningbedrijf) zijn goed onderhouden. Daarmee voldoen de huizen nog steeds aan het oorspronkelijke doel: huisvesting tegen een relatief lage prijs. Door de beperking van het autoverkeer over de Leidsevaartweg is de woonkwaliteit toegenomen. Ook is het overbruggen van de afstand tussen de Leidsevaartbuurt en de kern van Vogelenzang een minder groot probleem dan vroeger. Toch blijft de Leidsevaartbuurt ook nu letterlijk en figuurlijk wat geïsoleerd van de rest van het dorp. H. (Han) Dekker heeft als kind op de Leidsevaart en op de Deken Zondaglaan gewoond. 'Toen mijn

Kinderen voor de woningen op de Leidsevaart.

ouders verhuisd waren merkte ik pas het verschil. Ik had het heerlijk gehad met mijn vriendjes aan de Leidsevaart, er waren weinig standsverschillen, maar in het dorp was dat anders. Daar werden kinderen, die zoals ik van de Leidsevaart kwamen toch met afstand bekeken. Opvallend is ook dat als mensen van de Leidsevaart over het dorp Vogelenzang spraken, men dan niet aan zichzelf dacht. Het dorp was het deel van Vogelenzang bij de kerk.'

Een pikant historisch gegeven is nog dat de woningen van de Leidsevaartbuurt bijna volledig verdwenen waren. Dat was niet het gevolg van bombardementen van de geallieerden tegen het einde van de oorlog, maar van een mogelijke uitbreiding van de spoorlijn Amsterdam- Haarlem-Den Haag. Het treinverkeer was in de jaren vijftig zo toegenomen, dat de directie van de Nederlandse Spoorwegen overwoog het traject uit te breiden met een derde rail. In dat plan zouden de huizen aan de Leidsevaart moeten wijken. Daar is echter niets van terecht gekomen. De NS komt tot de conclusie, dat het plan te veel (technische) problemen zou opleveren en ziet in 1963 af van haar voornemen. De toenmalige directeur van Publieke Werken, de heer IJ.E. Dijkstra, meldt het heugelijke nieuws, dat hij uit de krant verneemt,¹² kort daarna aan B en W. Omdat het college in het kader van de ontwerpstudie Uitbreidingsplan Vogelenzang IV kennelijk al rekening had gehouden met de NS-plannen, legt de burgemeester in de vergadering van B en W op 5 november 1963 alsnog de vraag op tafel of het college de bestaande woningen aan de Leidsevaart wil handhaven. Het aanleggen van een groensingel op de plaats van de woningen zou een alternatief kunnen zijn. B en W besluiten echter, dat zij deze huizen toch willen handhaven 'aangezien zij voorshands geen mogelijkheid zien op een andere plaats vervangende woningen te bouwen en de kwaliteit van deze huizen niet zodanig is, dat zij voor amovering in aanmerking komen'. Voor de gemoedsrust van de bewoners is het maar goed geweest, dat de notulen van B en W in die tijd niet openbaar gemaakt zijn.¹³

De Bomansbuurt

Eind 1974 is het bestemmingsplan Vogelenzang III rondom de rooms-katholieke kerk onherroepelijk. Dat betekent, dat er geen planologische belemmeringen meer zijn om hier woningen te bouwen. Ook is er - behalve voor een reeds eerder gebouwde kleuterschool - ruimte bestemd voor een bejaardenverzorgingshuis en een dorps huis. De grond is van de kerk, die bereid is om voor deze doeleinden de grond te verkopen aan de gemeente. De bouw van het bejaardenverzorgingshuis levert geen probleem op. Eind 1976 is De Voghelsanck gereed en eind april 1977 wordt het officieel in gebruik genomen. Bij de overdracht aan de eigenaar van het huis - Woonzorg Nederland- in

april 1977, wijst burgemeester G.H. (Gerrit) Weekhout op het verheugende feit, dat 27 van de 53 bewoners geboren en getogen Vogelenzangers zijn.¹⁴ Eind 2003 werd het bejaardenverzorgingshuis vervangen door 30 seniorenwoningen, een bibliotheek, een peuterspeelzaal, paramedische praktijkruimtes en een gemeenschaps-ruimte (zie ook hoofdstuk 10).

De bouw van het dorpshuis heeft veel voeten in de aarde, maar komt toch begin 1977 rond. Het ontwerp van architect G. van Delft oogt verrassend modern, maar zal door bezuiniging op de toegepaste materialen later een voortdurend zorgenkind blijken te zijn van het stichtingsbestuur en gemeentebestuur. De geschiedenis van het dorpshuis komt in hoofdstuk 9 aan de orde.

*De Voghelsanck, jarenlang
toevluchtsoord voor ouderen.*

Het plan omvat verder vooral woonhuizen. Over het soort woningen zijn de kerk, de gemeente en het dorp het wel eens. Het moeten betaalbare huizen worden, speciaal voor Vogelenzangers. Van meet af aan is St. Jozef in beeld om de woningwetwoningen¹⁵ te gaan bouwen. De vraag is alleen: hoeveel? Het bestuur had gedacht voor 66 woningwetwoningen grond in erfpacht te krijgen zowel ten noorden als ten zuiden van de kerk. Het zullen er uiteindelijk maar vijftig worden, omdat de gemeenteraad meegaat in het verzet van het CDA- raadslid S.C. (Siem) van der Vossen tegen het feit, dat er uitsluitend woningwetwoningen gebouwd worden.

Volgens hem en de heer G. (Ger) Leliveld van het kerkbestuur was het steeds de bedoeling geweest op de grond van de kerk naast woningwetwoningen ook premiekoopwoningen¹⁶ te bouwen. Belangrijke argumenten zijn dat omwonenden ervan af hebben gezien bezwaar te maken tegen het plan, omdat ook de bouw van premiekoopwoningen in het vooruitzicht was gesteld. Bovendien heeft de kerk de grond verkocht onder voorwaarde, dat er ook (wat) particuliere bouw mogelijk zou zijn.¹⁷

Van der Vossen krijgt zijn zin: in het zuidelijke deel wordt de grond aan particulieren uitgegeven voor de bouw van elf premiekoopwoningen in twee blokken van vijf en zes huizen. Op de overige grond ten noorden van de kerk mag St. Jozef de vijftig woningwetwoningen bouwen. Daar is ook nog plaats voor drie vrijesectorwoningen, waarvan de grond tegen de hoogst mogelijke prijs

*De huizen van de Godfried Bomanslaan
in aanbouw in 1976.*

wordt verkocht. De gang van zaken bij de realisering van de premiewoningen en de vrijesectorwoningen is politiek niet onomstreden. Het P.v.d.A- raadslid J. (Jan) de Korte levert felle kritiek. Hij is het niet eens met de verkoop van de grond voor de vrijesectorwoningen aan de hoogst biedende; hij noemt dat windhandel; verkoop tegen taxatiewaarde en loten zou beter geweest zijn. Ook mist hij de inbreng van kopers van de premiekoopwoningen. 'Ze kunnen geen wensen uiten.' Wethouder J.H.C. Schopman (CDA) weerlegt de kritiek. Bij de vrijesectorwoningen werd volgens hem windhandel in grond juist voorkomen door een zo hoog mogelijke prijs te vragen. Wat betreft de premiekoopwoningen argumenteert Schopman: 'De kopers kunnen altijd zeggen voor mij hoeft het niet.'¹⁸ Dat hebben de kopers zeker niet gedaan, de woningen waren zeer gewild.

Ten slotte wordt het totale plan rondom de kerk genoemd naar de bekende, in 1971 overleden schrijver Godfried Bomans, die zijn naam vereeuwigd ziet in deze Vogelenzangse laan en buurt. Twee jaar later, op 31 maart 1977, krijgen veel Vogelenzangers de sleutel van hun huurwoning. Het wordt een buurt met veel jonge gezinnen en met huizen, die een heel eigen gezicht hebben. Ook nu nog zijn deze sociale huurwoningen zeer in trek.

Vogelenzang-Oost

Vogelenzang-Oost is een typisch woongebied geworden met allerlei soorten huizen: vrije sector, premiekoop, premiehuur en sociale huurwoningen. De nieuwe buurt Vogelenzang-Oost heeft lang op zich laten wachten. Reeds in 1975 begon de gemeente met het ontwikkelen van een bestemmingsplan, dat in overeenstemming was met het provinciale streekplan. Pas tien jaar later startte de bouw. Voor deze lange aanlooptijd zijn een aantal oorzaken aan te wijzen. De bestemmingswijziging van bollengrond naar bouwgrond werd vertraagd door langlopende bezwaar- en beroepsprocedures. Anekdotisch is het verhaal, dat een van de bezwaarmakers een forens uit Haarlem was, die dagelijks met de trein langs Vogelenzang reed en volgens eigen zeggen zo genoot van het uitzicht op de bollen, dat hij daar een procedure tot aan de Raad van State voor over had. Maar ook de Vogelenzangers zelf hebben bijgedragen aan deze lange procedure. Vanaf begin 1976 zijn bestemmingsplan en bouwplannen een aantal keren gewijzigd. Dat was mede het gevolg van de inspraak en de formele bezwaren die gemaakt werden, bijvoorbeeld tegen de hoge bebouwingsdichtheid en de verwachte toename van het verkeer. Voor deze bezwaren was zeker grond. Vooral gezien het grote aantal huizen, dat in het eerste (ontwerp)bestemmingsplan genoemd werd (driehonderdvijftig) en daarom later aanzienlijk teruggebracht is.

*Leidsevaart in 1983 met zicht op het terrein, waar nadien
Vogelenzang-Oost gebouwd zou worden.*

De kern van de ongerustheid van veel Vogelenzangers zat echter veel dieper. Hoewel de ‘zittende’ bevolking de nieuwe huizen voor jonge gezinnen toejuichte, was men tegelijk bang dat door de grote uitbreiding het karakter van het dorp verloren zou gaan. Vooral autochtone Vogelenzangers meenden dat een te grote en te snelle instroom van nieuwkomers negatief zou kunnen uitwerken op de onderlinge samenhang van de dorpsgemeenschap. Daarmee heeft de discussie over het bestemmingsplan een wat dubbel karakter gehad. Enerzijds ziet men wel in, dat uitbreiding van het dorp door de instroom van jonggehuwden ‘jong leven zal brengen’. Anderzijds zou de uitbreiding kunnen betekenen, dat de bevolking met circa vijftienhonderd personen zou gaan toenemen.¹⁹ Met dat dilemma kon men in het dorp niet goed omgaan. Bovendien voelde men zich overvallen door het bestemmingsplan en reageerde men in eerste instantie daardoor nogal negatief op de plannen van het gemeentebestuur.

Dat blijkt uit een oproep, die alle bewoners in de bus kregen om op 15 maart 1976 in het verenigingsgebouw De Bond hun protest te laten horen tegen het (ontwerp)bestemmingsplan: ‘Vogelenzang, let op uw zaak’. Initiatiefnemers zijn het CDA-raadslid Siem van der Vossen, het CDA-lid P. van Duin, de heer C. Verdegaa, voorzitter van het kerkbestuur en de heer J. Laffra, bouwkundige.

Luchtfoto van het dorp in 1976, toen nog zonder Vogelenzang-Oost.

Kort gezegd gaat het om een belangrijke groep typisch autochtone inwoners. Interessant is de stelling van raadslid Van der Vossen: ‘We willen geen protest aantekenen tegen de woningbouwplannen of tegen het gemeentebestuur, maar we zijn bezorgd over de toekomst van de samenleving in ons dorp.’ Ondanks de toezegging van het gemeentebestuur dat de Vogelenzangse bevolking nauw betrokken zou worden bij de uitvoering van het plan, die in handen was gegeven aan de Stichting Nieuwe Woonvormen, bleef een deel van de bevolking ongerust. Dat leidde tot een tiental bezwaarschriften. Desondanks stelde de gemeenteraad het bestemmingsplan op 16 september 1976 vast. De beslissing over het aantal (minimaal 210 en maximaal 350) en het soort huizen werd doorgeschoven naar de toekomst. De gemeenteraad nam echter al een voorschot op die beslissing door uitvoerig te discussiëren over thema’s als: komen er wel voldoende goedkope woningen in het plan versus heeft Vogelenzang ook recht op duurder woningen, krijgen de Vogelenzangers inspraak bij de uitwerking en wordt Vogelenzang geen kind met een waterhoofd? Wethouder G. (Gerard) Ebeli (VVD) zette de toon voor het gemeentelijke beleid: ‘Met het blinde verlangen naar zo veel mogelijk huizen, kunnen wij de gave Vogelenzangse gemeenschap om zeep helpen.’²⁰

Adviescommissie

Toch had nadien niet iedereen vertrouwen in de goede bedoelingen van de gemeente. Dat blijkt uit de oprichting van een adviescommissie. Ondanks een voorlichtingsbijeenkomst en een gemeentelijke enquête was een aantal Vogelenzangers ontevreden over de inspraak. Woordvoeder H. (Herman) Sips: 'Op de voorlichtingsbijeenkomst deed men het voorkomen alsof de inspraak een grote geste aan de Vogelenzangers is. Maar wij hebben eerder de indruk dat Bloemendaal ons dom wil houden.' Het doel van de adviescommissie was zo veel mogelijk dorpsbewoners aan te zetten om via de enquêteformulieren te laten blijken hoe men dacht over de hoeveelheid en het soort woningen. Om de bevolking wat te helpen bij de beantwoording, had de adviescommissie aan iedereen in Vogelenzang een circulaire met voorbeeldantwoorden gestuurd. Interessant zijn de stellingen van de adviescommissie. Die luiden: andere inwoners van Bloemendaal horen geen inspraak te krijgen bij de invulling van Vogelenzang-Oost, de huizen moeten in de eerste plaats bestemd zijn voor Vogelenzangers en naast huurwoningen moeten ook (premie)koopwoningen gebouwd worden. Nieuw is de stelling dat Vogelenzang-Oost niet ineens, maar in fasen gebouwd moet worden.²¹ De response op de enquête was hoog: 44%. Veel van de stellingen van de adviescommissie werden door de inzenders onderschreven. Tijdens een nieuwe informatiebijeenkomst op 8 februari 1977 werden de resultaten van de enquête besproken en kreeg de adviescommissie als blijk van vertrouwen de opdracht om de bevolking van Vogelenzang bij vervolgoverleg met de gemeente te vertegenwoordigen. Vanaf dat moment was de inspraak geformaliseerd in de personen van mevrouw G. Verweel en de heren Verdegaa, Laffra, De Vos, Van Duin en Sips.

De inbreng van de adviescommissie heeft geleid tot een aanzienlijke vermindering van de bebouwingsdichtheid, wat half augustus 1977 door de gemeenteraad werd overgenomen en verwerkt in een aangepast bestemmingsplan. Tegen dat plan evenwel, werden bij Gedeputeerde Staten van Noord-Holland door 19 inwoners van Vogelenzang bezwaar ingediend. Het ging daarbij vooral om de (te) forse uitbreiding van het dorp en de noodzaak om de bouw te faseren. Gedeputeerde Staten hebben vervolgens meer dan twee jaar gewacht om hun goedkeuring aan het bestemmingsplan te geven. Bij de provincie had men grote twijfel over de (financiële) haalbaarheid van het plan. Nadat de gemeente Bloemendaal een samenwerking was aangegaan met Pan Eurohome, die eigenaar was geworden van een belangrijk deel van de grond, kon de gemeente nieuwe concretere berekeningen bij de provincie op tafel leggen.²² Om het plan snel te kunnen realiseren werd door de gemeen-

teraad op 12 september 1979 een motie aangenomen, waarin de reclamanten uit Vogelenzang wordt gevraagd om hun bezwaarschriften in te trekken. Indiener van de motie was Siem van der Vossen. De motie werd kort daarna door een gemeentelijke bode 'uitgevoerd'. Naast een brief overhandigde hij de bezwaarmakers een grote bos bloemen. De actie 'Gemeente zegt het met bloemen' kon echter niet verhinderen, dat een aantal bezwaarmakers toch in beroep ging bij de 'Kroon' (Raad van State). Dat gebeurde nadat het college van Gedeputeerde Staten half december 1979 eindelijk het groene licht had gegeven voor het bestemmingsplan. Daarmee gingen weer jaren verloren.

Uitvoering door Smits Bouwbedrijf

Een andere vertragsingsbron was de omstandigheid, dat de nieuwe buurt moest voldoen aan nieuwe aangescherpte geluidshindernormen. Daarvoor was het nodig om een geluidswal met wilgenscherm rondom Vogelenzang-Oost aan te leggen, die het geluid van het treinverkeer moest beperken. Ook het eigendom van de bouwgrond is een probleem geweest. De grond was in handen van projectontwikkelaars en is vaak van eigenaar gewisseld. Uiteindelijk wordt Smits Bouwbedrijf uit Beverwijk de eigenaar en tevens de bouwer van het project. Om de verschillende belangen en de kostenverdeling tussen de gemeente Bloemendaal en Smits Bouwbedrijf goed te regelen sluit de gemeente Bloemendaal met Smits Bouwbedrijf op 12 juli 1984 een exploitatieovereenkomst. Daarin is onder meer bepaald hoe de verdeling zal zijn van de 227 te bouwen woningen over de verschillende woningtypen en prijsklassen. Naast vijftig woningwetwoningen komen er 47 wat duurdere huurwoningen (premie C), 73 premiekoop A- en zeventien premiekoop B-woningen. Tenslotte is Smits Bouwbedrijf vrij om nog veertig ongesubsidieerde koopwoningen te bouwen.²³ In vergelijking met het aanvankelijk gedachte aantal van 350 woningen is dat aantal met 227 woningen aanzienlijk teruggebracht.²⁴

Ook de uitvoering van het totale plan heeft geruime tijd in beslag genomen. Dat was een bewuste keuze van het gemeentebestuur, ingegeven door de verlangens van het dorp. Door het 'uitsmeren' van de bouw kon beter ingespeeld worden op de verdeling van de woningen over de woningzoekenden gedurende een aantal jaren. Bovendien werd het aantal nieuwkomers wat beter gespreid in de tijd, waardoor hun 'opname' in het dorp vloeiend kon verlopen. De bouw van Vogelenzang-Oost, zoals deze wijk nog steeds heet (Gravenbuurt zou een betere naam zijn, omdat alle lanen en hoven genoemd zijn naar personen uit de Hollandse graventijd)²⁵, betekende immers een relatief aanzienlijke toename van de bevolking en met name een sterke instroom van mensen van buiten Vogelenzang.

Onthulling van het beeld De Haan door burgemeester en mevrouw Kamphuis in 1991.

Rest nog te vermelden, dat ter afsluiting van het bouwproces in Vogelenzang-Oost Smits Bouwbedrijf de gemeente Bloemendaal en Vogelenzang een kunstwerk heeft aangeboden. Op 31 mei 1991 onthult burgemeester H. (Harry) Kamphuis het beeld 'De Haan' van de kunstenaar Frank Letterie. Volgens de omschrijving is de bronzen haan met een hoogte van circa 70 centimeter een robuust, speelbestendig beeld.²⁶ De aanduiding speelbestendig heeft de Vogelenzangse jeugd waarschijnlijk wat al te letterlijk opgevat. Kort na de feestelijke onthulling, waarbij de jeugd op ijs werd getrakteerd, was de haan reeds van zijn sokkel gerukt. Na gedegen herstel siert de haan nu nog steeds de toegang van de wijk vanaf de Vogelenzangseweg.

Woonwagens en woonboten

Aan de zuidzijde van de Traliebrug in Vogelenzang had de gemeente jarenlang haar gemeentelijke woonwagen- en woonbotenplaats. Daartoe was de gemeente volgens de Wet op de Woonwagens en Woonschepen sedert 1918 verplicht geweest, maar de concrete standplaats langs de Leidsevaart was pas in 1939 een feit.²⁷ In 1984 is de situatie in Vogelenzang bij de Leidsevaart veranderd. In dat jaar realiseert de gemeente Bloemendaal in de Gravin Jacobahof vier woonwagenstandplaatsen, inclusief voorzieningen aansluitend aan de bouw van 24 HAT-woningen (afkorting van Huisvesting voor

Woonwagens en woonboten aan de Leidsevaart in 1964.

Woonboten in de Leidsevaart bij de Traliebrug in 2004.

Alleenstaanden en Tweepersoonshuishoudens). De bouw van nieuwe woonwagendstandplaatsen was nodig omdat het rijksbeleid voorschreef, dat alle gemeenten zelf moesten zorgen voor de bouw en exploitatie van woonwagendstandplaatsen. Naast Vogelenzang bouwt de gemeente Bloemendaal voor het door de provincie opgelegde aantal ook in Overveen, waardoor de woonwagens niet meer eenzijdig in Vogelenzang te vinden zijn. Werden de woonwagens in Vogelenzang verplaatst, de woonschepen bleven liggen. Bij de Traliebrug liggen ook nu nog drie woonschepen in de Leidsevaart.²⁸

Bij het bouwplan van de gemeente stond voorop dat woonwagens en woningen ruimtelijk geïntegreerd moesten worden. Dat was overeenkomstig het beleid van rijk, provincie en gemeente om woonwagendbewoners zo veel mogelijk te betrekken bij het dagelijkse leven van het dorp. Door beide woonvormen in een nieuwbouwplan op te nemen was de gemeente bovendien ook af van een bij andere gemeenten veel voorkomend probleem, dat het aanwijzen van locaties voor woonwagens in bestaande woonbuurten vaak veel weerstand oproep.

Om de door de gemeente gewenste integratie te benadrukken vond op 12 oktober 1984 een openingsfeest plaats voor woonwagendbewoners en bewoners van de HAT-woningen. Het feestprogramma bestond uit het gezamenlijk planten van een boom, een toespraak van wethouder P.J. (Piet) van der Ham staande op een ladder, draaiorgelmuziek, een geïmproviseerde bar en een wederzijds bezoek aan de beide woonvormen. Daarmee was de officiële ingebruikname een feit. Zoals ook elders is gebleken, is ruimtelijke nabijheid echter niet voldoende voor werkelijke integratie. Belangrijker is deelname aan scholen, verenigingen en dergelijke. Zie ook hoofdstuk 13.

Boomplanten in 1984 bij de opening van de woonwagendstandplaatsen en de HAT-woningen aan de Gravin Jacobahof.

Ruigrok

Het bedrijf Ruigrok is jarenlang een begrip geweest in Vogelenzang. In 1849 begint Jacob Ruigrok een smederij aan de Leidsevaart, die in de loop der jaren uitgroeit tot een omvangrijke fabriek van hek-en rasterwerk. De belangrijkste groei vindt plaats in het begin van de 20^e eeuw (1908-1921) Dan ontstaat het bedrijf bekend als Ruigrok 'De Stier' Hekwerken. Vanaf 1938 heet het bedrijf C.A. Ruigrok en Zonen, naar vader Cornelis Anthonie Ruigrok en zijn vier zonen. Ook is Ruigrok bekend onder de naam Ruigrok Hekwerk International. Deze namen zijn terug te vinden in de vennootschappen, die het concern rijk is. Het bedrijf timmert letterlijk aan (langs) de weg. In Nederland en daarbuiten staan honderden kilometers hekwerken die de naam Ruigrok dragen, langs wegen, sportvelden, dierentuinen en andere openbare en particuliere terreinen.²⁹

Voor het dorp Vogelenzang is het bedrijf een belangrijke werkgever geweest, die zich ook in het dorpsleven mengde. Het is dan ook jammer, dat Ruigrok 'De Stier' in de jaren zeventig in Vogelenzang uit haar jasje is gegroeid en door de nieuwe voorwaarden van de toenmalige Hinderwet (nu Milieuwet) gedwongen wordt om een nieuwe vestigingsplaats te zoeken. Waarschijnlijk is de geluidsoverlast die omwonenden ondervonden van het bedrijf en de financiële consequenties van de Hinderwetbepalingen (waaronder de nood-

Firma Ruigrok aan de Leidsevaart.

zaak om een geluidsscherm aan te leggen), de laatste zet geweest voor het bedrijf om uit Vogelenzang te vertrekken. Ook hebben meegespeeld, dat de fabriekshal oud en de locatie aan de Leidsevaart slecht bereikbaar was, waardoor het vervoer van materialen niet meer efficiënt kon plaats vinden. Ruigrok was toe aan een nieuw, modern bedrijfsonderkomen.

Daarom komen gemeente en Ruigrok (directeur: G. (Ger) Leliveld) in de zomer van 1984 overeen om het bedrijf uit milieuoogpunt en deels op kosten van de gemeenschap te verplaatsen naar Katwijk.³⁰ Het Rijk geeft een subsidie van driekwart miljoen gulden voor de reconstructie, de sanering en de verplaatsing van het bedrijf en de gemeente koopt de grond van Ruigrok om er woningen te laten bouwen in de goedkope vrije sector. Dat laatste was een nadrukkelijke keuze van de gemeente. Bij de toewijzing van de premiekoop A- en B- woningen in Vogelenzang-Oost bleken diverse gegadigden te veel te verdienen om daarvoor in aanmerking te komen. Om ook voor deze categorie Vogelenzangers en andere woningzoekenden wat te kunnen doen was het bouwplan op het Ruigrokterrein heel geschikt. Volgens het eerste plan blijft het kantoor in Vogelenzang gevestigd, waardoor er op het terrein 24 tweeeonder-een kapwoningen kunnen komen. In een later plan verdwijnt ook het kantoor en wordt het aantal woningen vergroot tot 28. Over de toewijzing van de woningen en het zogeheten vervreemdingsbeding, dat de kopers door de gemeente opgelegd krijgen is veel commotie in het dorp geweest. De achterliggende reden van dit beding wordt beschreven in hoofdstuk 7.

Woningtypen in Vogelenzang

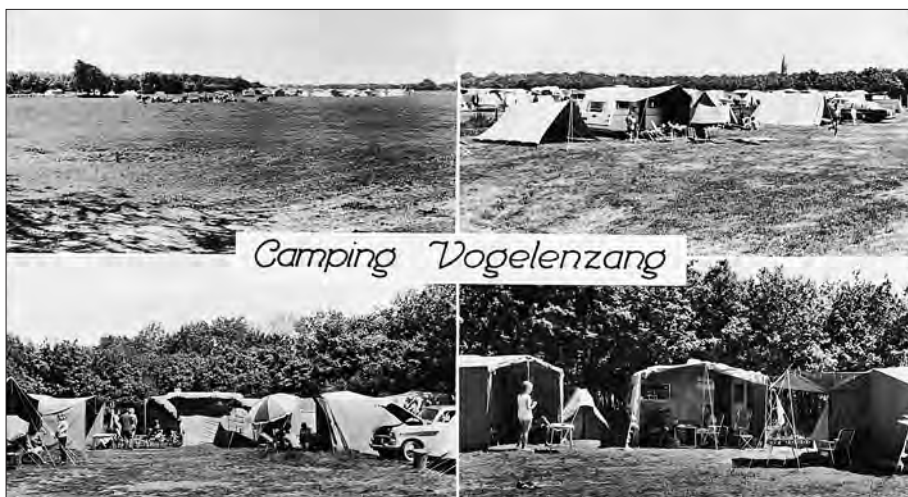
Vogelenzang kent relatief veel sociale huurwoningen. Naast het woningbezit van de woningbouwvereniging Brederode (tweehonderdvijftig sociale huurwoningen) heeft ook Woonzorg Nederland nog zes ouderenwoningen aan de Graaf Florislaan en twintig sociale huurwoningen in het nieuw gebouwde centrum De Voghelsanck. Afgezet tegen het totaal aantal woningen in Vogelenzang is dat meer dan een kwart. In vergelijking met de andere delen van de gemeente Bloemendaal is sprake van een groter aandeel in de sociale sector. Vogelenzang kent geen villaparken zoals Bloemendaal, Overveen en Aerdenhout. Wel zijn er duidelijk zichtbaar villa-achtige delen: van oudsher in het buitengebied langs de Vogelenzangseweg, de Bekslaan, op het nieuwe complex van landgoed Beuckenhage en in delen van Vogelenzang-Oost. Overheersend is echter het beeld van sociale huurwoningen en woningen in de middenklasse, al is dit minder eenzijdig dan in de vooroorlogse jaren en kort na de oorlog. Vogelenzang is qua woningtypen sterk gaan lijken op nieuwbouwbuurtten in andere gemeenten.

Ingang van de camping Vogelenzang op een winterse dag in 2004.

Landgoed camping Vogelenzang

Naast woningen en gemeenschapsvoorzieningen als dorps huis, vleugelschool, zorgcentrum, bibliotheek en sportvelden is in Vogelenzang ook een camping tot stand gekomen. Dat was een initiatief van de gebroeders Rudolf en Willem Philip Barnaart. Beide jonkheren zochten een aanvullende bron van inkomsten om hun landgoed rondom het Huis te Vogelenzang beter te

Camping Vogelenzang. Toen kamperen vaak nog tentenwerk was.

kunnen onderhouden en te exploiteren. Dat leidde in 1959 tot de stichting van een camping, die de naam kreeg van het dorp. Van het 230 hectare grote landgoed werd 18 hectare afgescheiden voor het kampeerbedrijf. Het is een camping met veel vaste seizoenplaatsen, die voornamelijk bezet worden door mensen uit Amsterdam en Haarlem.³¹ Het 'kampeerdorp' heeft zich moeiteloos gevoegd bij het dorp. Er is weinig overlast van het verkeer. De Tweede Doodweg is halverwege voor auto's afgesloten, zodat de weg niet meer als sluiptweg kan dienen. Voor de Vogelenzangse middenstand is de camping gunstig als aanvulling op hun omzet. De camping is nu verzelfstandigd en wordt geleid door jhr. Willem Philip Barnaart, de zoon van één van de oprichters. Het landgoed en het omliggende natuurgebied zijn ondergebracht in een familie B.V., Landgoed Vogelenzang Natuurschoon.³²

Showtuinen³³

Niet alleen als bloembollendorp (zie hoofdstuk 4) werd Vogelenzang bekend maar ook vanwege haar showtuinen. In de bollentijd komen duizenden bezoekers naar de Bollenstreek om de bollenvelden te bekijken en om te genieten van de showtuinen. De meest vermaarde tuin is de Keukenhof in Lisse. Maar ook Vogelenzang kon zich beroemen op haar eigen showtuinen:

De showtuin van de firma Roozen in 1988.

De Tulipshow van Frans Roozen en de showtuin van John van Grieken, beide aan de Vogelenzangseweg.

De Tulipshow van Frans Roozen aan de Vogelenzangseweg 49 bestaat al van 1933 en heeft vooral na de oorlog een enorme aantrekkingskracht gehad op liefhebbers van bloembollen/tulpen uit binnen- en het buitenland. Het bedrijf gaat over van vader Frans op zoon Leo en breidt zich sterk uit. De initiatiefrijke ondernemers willen zo veel nieuwe dingen dat het bedrijf steeds meer ruimte nodig heeft. Het gaat niet alleen om de showtuin met zijn bloemenpracht, windmolen, bruggetjes en uitzicht op de bloeiende bollen. Ook het veredelen en kweken van nieuwe soorten tulpen worden steeds belangrijker. De Thaise koningin Sirikit en de pianist Arthur Rubinstein kregen hier bijvoorbeeld hun eigen tulp.

Voor de productie en verzending (export) van bloembollenpakketten vereist veel ruimte. Na een langdurige strijd met de gemeente en de omwonenden over de invulling van het terrein komen er rond het jaar 2000 nieuwe gebouwen en extra parkeerterreinen. Misschien heeft deze strijd voor Leo Roozen te lang geduurd en heeft hij daarmee het bedrijf niet tijdig kunnen redden van de moordende concurrentie in de bloembollenwereld. Het bedrijf werd gesloten en verkocht. Met het verdwijnen van de showtuin en de naam Roozen in 2002 verdwijnt een karakteristiek stukje Vogelenzang. De gebouwen en het parkeerterrein zijn blijven staan en zijn overgenomen door het tuincentrum Bos. Dat heeft de oorspronkelijke showtuin in zijn assortiment opgenomen onder de naam Holland Tulip Park.

De bloembollenshowtuin van John van Grieken op het zuidelijke deel van het landgoed Duinzicht vormde tussen 1957 en 1983 een attractie voor liefhebbers van bloembollen en beeldhouwkunst. Er waren meer dan 800 soorten bloembollen te bewonderen, er was een modelspoorbaan, een 'dierentuin', een bosvijver met wandelbrug en vele mooie heesters en planten. Alice Verwey: 'Doordat het oude bos zo veel mogelijk intact is gelaten ademt het nog de sfeer van de historie. Bruidsluier, wilde clematis, een notenboom en een zeldzame haagbeuk voegen zich harmonieus in het natuurlijke decor van bemoste muren, fruitkelders en een oude bosvijver.' Ook was er een zeldzame verzameling klompen: bruidsklompen, rouwklompen en kinderklompen. Opvallend waren vijf stenen beeldjes, die gemaakt zijn door de toenmalige burgemeester D.H. Peereboom Voller.³⁴ Op het terrein staat nu een bungalow van de dochter van John van Grieken en een zestal andere woningen.

Uitbreiding van Vogelenzang

De toekomstige bestemming van het bloembollengebied noordoostelijk van Vogelenzang tussen de Bekslaan en Vogelenzang-Oost is niet duidelijk. Ondanks de wens van de gemeente Bloemendaal vastgelegd in het Volkshuisvestingsplan om hier woningbouw toe te staan, laat het provinciale ruimtelijke ordeningsbeleid dat niet toe. Provinciale Staten van Noord-Holland hebben in februari 2003 het streekplan Noord-Holland Zuid vastgesteld. Een belangrijk element vormen de zogenoemde contouren. Kort gezegd mag binnen de rode contouren wel en binnen de groene contouren niet gebouwd worden. Vogelenzang-Noordoost vormt volgens de provincie 'een belangrijk onderdeel van de landschappelijke structuur en is gelegen binnen de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur (PEHS). De groene functie is hier beeldbepalend.' Ondanks de pleidooien van de gemeente Bloemendaal en de woningbouwvereniging Brederode om hier woningen te mogen bouwen, is de groene contour gehandhaafd. Het terrein zou geschikt zijn voor ongeveer 200 woningen. Vooralsnog lijkt dat niet realiseerbaar. Tijdens discussiebijeenkomsten in het dorps huis Vogelenzang voor de Provinciale Statenverkiezing van 2003 en de Gemeenteraadsverkiezing van 2006 heeft een groot aantal vertegenwoordigers van de politieke partijen zich echter uitgesproken voor toekomstige bebouwing van het gebied. De toekomst zal leren of de woningbehoefte of het behoud van het milieu voorrang krijgt.

Vogelenzang-Noordoost. Nu nog bollen, straks wellicht huizen?

Noten

¹ De cijfers van 1947 zijn ontleend aan de 12^e volkstelling van het CBS, te vinden in het archief van de gemeente Bloemendaal. De cijfers van 2006 zijn verkregen van de afdeling Publiekszaken van de gemeente Bloemendaal.

² Zie de bijlagen 6 en 7. In totaal gaat het om 643 nieuw gebouwde naoorlogse woningen. Een aantal woningen is afgebroken. Dat aantal wordt gemakshalve geschat op 22, waardoor het totaal aantal woningen (ongeveer) 910 bedraagt.

³ Pier Hoekstra, *Bloemendaal, Proeve ener Streekgeschiedenis*, blz. 218.

⁴ M. Verkaik, 'Vogelenzang in de historie', opgenomen in *Ons Bloemendaal*, 21^e jaargang, winter 1997, blz. 8.

⁵ Zie bijlage 5 en hoofdstuk 4.

⁶ Zie bijlage 6.

⁷ Voor de details van de woningbouw in Vogelenzang is gebruik gemaakt van het artikel van Henri Spijkerman, 'Onder de pannen, 100 jaar woningwet', opgenomen in *Ons Bloemendaal*, herfst 2001. Verder is gezocht in de registers van de woningbouwvereniging Brederode en in het gemeentearchief van Bloemendaal. De verschillende gegevens zijn samengevoegd in bijlage 6 en bijlage 7.

⁸ Zie het artikel 'Duinzicht, buitenplaats in Vogelenzang' van Joan Patijn en Ina Mostert-Stam, opgenomen in *Ons Bloemendaal*, zomer 2004.

⁹ Hoewel in Vogelenzang niet gesproken wordt over de Leidsevaart als een buurt, wordt dat hier wel gedaan. Daarmee wordt een onderscheid gemaakt tussen de Leidsevaart als waterweg, de Leidsevaart als (auto)weg en de bebouwing langs de Leidsevaart. Bovendien had de Leidsevaart door de geïsoleerde ligging vroeger zeker kenmerken van een buurtschap.

¹⁰ Archief van de gemeente Bloemendaal

¹¹ Zie tabel 5.

¹² *Haarlems Dagblad*, 16 september 1963.

¹³ B en W besluit van 5 november 1963.

¹⁴ *Haarlems Dagblad*, 22 april 1977.

¹⁵ De term woningwetwoning is later vervangen door de term sociale huurwoning. Het gaat in beide gevallen om een gesubsidieerd type huurwoning. Vroeger subsidieerde het rijk de stichtingskosten van woningen, die door de gemeente of de woningbouwcorporatie gebouwd werden. Nu is dat vervangen door bijdragen in de stichtingskosten van de woningbouwcorporatie en/of de gemeente.

¹⁶ Premiekoopwoningen waren goedkope koopwoningen vanwege de rijkssubsidie en het door het rijk vastgestelde (bescheiden) programma van bouw- en wooneisen. Evenals de woningwetwoningen werden de premiekoopwoningen door de gemeente Bloemendaal aan woningzoekenden toegewezen.

¹⁷ *Haarlems Dagblad*, 21 maart 1975

¹⁸ *Haarlems Dagblad*, 25 augustus 1975 en 20 februari 1976.

¹⁹ Het *Haarlems Dagblad* heeft in de jaren 1976 tot 1980 het ontwikkelingsproces van Vogelenzang-Oost nauwkeurig gevolgd. Van de verslagen is dankbaar gebruik gemaakt. Vanwege de leesbaarheid zijn slechts een beperkt aantal verwijzingen naar relevante publicatiedata opgenomen.

²⁰ *Haarlems Dagblad*, 17 september 1976.

²¹ *Haarlems Dagblad*, 24 december 1976.

²² *Haarlems Dagblad*, 20 oktober 1978 en 13 september 1979.

²³ *Bloemendaals Contactblad*, juli 1991, nr. 108.

²⁴ Overigens is het bij vergelijking wat verwarrend om welk gebied en om welke woningen het precies gaat. In het bestemmingsplan De Gravenlanden van 1990 wordt het gebied van de 24 HAT woningen/woonwagenkampje en het voormalige terrein van Ruigrok met 28 woningen gerekend tot Vogelenzang-Oost, terwijl dat voordien niet gebeurde.

²⁵ Zie het artikel 'Graven en Gravinnen in Vogelenzang-Oost' in het *Bloemendaals Contactblad* van december 1984, nr 79, waarin uitvoerig de historische achtergrond van de straatnamen is weergegeven. Op 25 oktober 1990 heeft de gemeenteraad het bestemmingsplan De Gravenlanden vastgesteld, dat gezien kan worden als de voortzetting van het bestemmingsplan Vogelenzang-Oost van 1979 en een bevestiging van reeds via artikel 19 WRO procedures gerealiseerde onderdelen. Opvallend is dat de naam Gravenlanden door de gemeente Bloemendaal nooit formeel is ingevoerd, of door de bevolking is overgenomen. De wijk heet nog steeds Vogelenzang-Oost.

²⁶ *Bloemendaals Contactblad*, april 1991, nr. 107

²⁷ Henri Spijkerman, blz. 17 en 18

²⁸ De feitelijke gegevens zijn te vinden in het gemeentearchief van Bloemendaal

²⁹ *Ruigrok Kroniek*, ongedateerd.

³⁰ In het raadsvoorstel van de gemeente Bloemendaal van 7 augustus 1984 wordt gesproken van overplaatsing van de productieafdelingen naar Heerhugowaard. Van Emmerik en Slagter noemen Katwijk als vestigingsplaats. Zie het artikel van Lou van Emmerik, en Jet Slagter, 'De firma Ruigrok in Vogelenzang', *Ons Bloemendaal*, 20^e jaargang, nummer 3, herfst 1996. In dat artikel wordt gemeld dat Ruigrok naast hekwerken ook stalen stoelen, andere tuinmeubelen en aanhangwagentjes fabriceerden. De vestigingsplaats Katwijk staat eveneens genoemd in de jubileumkrant Ruigrok 150 jaar, 1996. Hoewel de naam Ruigrok nog wel bestaat is het bedrijf overgenomen door B & G Hekwerk in Best, Noord-Brabant.

³¹ *Haarlems Dagblad*, 13 juni 1975

³² Informatie van Ina Mostert-Stam.

³³ Vooral ontleend aan Wim Post en Joan Patijn, Van pronkbed tot showtuin, *Ons Bloemendaal*, 28^e jaargang, nummer 1, lente 2004 Naar de bollen. Het artikel van Ina Mostert-Stam in INVO, juni 2004 sluit daar bij aan.

³⁴ Alice Verwey in het *Bloemendaals Weekblad*, 23 maart 1977.

SAMENSTELLING VAN DE BEROEPSBEVOLKING

Inleiding

	Vogelenzang aantallen	Bloemendaal aantallen	Nederland aantallen	Vogelenzang %	Bloemendaal %	Nederland %
Nijverheid, winkels, bank etc	112	1.867	1.408.201	32,0	28,3	39,0
Agrarische beroepen	146	353	745.457	41,7	5,4	20,6
Handel, verkeer en vervoer	37	1.454	808.723	10,6	22,1	22,4
Overheid, vrije beroepen, onderw.	41	2.025	464.822	11,7	30,7	12,9
Huish. diensten	14	889	183.392	4,0	13,5	5,1
Totaal	350	6.588	3.610.595	100	100	100

Tabel 1. Vergelijking van de beroepsbevolking in vogelenzang, gemeente Bloemendaal en Nederland in 1947/1948/1950.

In 1948 was 41,7 % van de Vogelenzangse beroepsbevolking werkzaam in de agrarische sector.¹ Het percentage agrarische beroepen is niet alleen hoog in vergelijking met het totaal van de gemeente Bloemendaal (5,4% in 1947), maar ook hoog ten opzichte van Nederland (20,6% in 1950). De agrarische sector in Vogelenzang was in 1947/1948/1950 relatief zeven maal groter dan in heel Bloemendaal en het dubbele van Nederland. Voor wat de overige beroepen betreft lijkt Vogelenzang in 1947/1948/1950 meer op het gemiddelde van Nederland dan op Bloemendaal.² Om meer inzicht te krijgen is hierna het aandeel van de agrarische beroepen binnen de beroepsbevolking van Vogelenzang en van de omliggende gemeenten onder elkaar gezet, waaruit een bijzondere plaatsbepaling van Vogelenzang blijkt.

Samenstelling van de agrarische manlijke beroepsbevolking van Vogelenzang in 1948

	Agrarisch aantallen	Agrarisch %	Totaal aantallen	Totaal %
Dorp Vogelenzang	146	41,7	350	100
Gemeente Bloemendaal	353	5,4	6.588	100
Gemeente Bennebroek	177	18,7	945	100
Gemeente Heemstede	550	7,2	7.623	100
Gemeente Haarlem	1.411	2,5	56.879	100
Gemeente Hillegom	1.778	37,5	4.743	100
Nederland	745.457	20,6	3.610.595	100

Tabel 2. Vergelijking van de agrarische beroepsbevolking van Vogelenzang en van omliggende gemeenten in 1947/1948/19503.

Hoewel voor ‘kenners’ wellicht niet verrassend kan met deze cijfers worden vastgesteld dat het percentage agrariërs van Vogelenzang vrijwel gelijk is aan dat van Hillegom en het dubbele van Bennebroek. Jammer genoeg zijn de cijfers van de gemeente Noordwijkerhout (w.o. De Zilk) niet meer te achterhalen. Het ligt voor de hand, dat de cijfers van Vogelenzang en Hillegom vooral te maken hebben met de bloembollenteelt in dit gebied. Voor de omringende gemeenten is dat niet in detail uitgezocht, voor Vogelenzang is dat wel gedaan. Uit het adresboek 1948 van de gemeente Bloemendaal zijn alle personen in Vogelenzang overgenomen, die in dat jaar een beroep hebben en dit hebben opgegeven bij de burgerlijke stand van de gemeente Bloemendaal (in totaal 350 personen). Het betreft overwegend mannen.⁴ Van de 146 ‘agrarische’ mannen werd hun beroep ingedeeld naar zelfstandig en naar dienstverband. Het ontbreken van vrouwen in de agrarische sector is opmerkelijk. Zij waren er zeker, maar het beroep van in het bedrijf meewerkende vrouwen werd in die tijd niet als zodanig gemeld!

Zelfstandig	Aantallen	Dienstverband	Aantallen
landbouwer	6	tuinman	12
bloembollenkweker	19	hovenier	2
bloemist	21	bloemistknecht	19
kweker	4	landarbeider	14
tuinbouwer	3	boerenknecht	2
tuinder	5	kwekersknecht	2
veehouder	11	tuinmansknecht	1
tuinbaas/ploegbaas/bosbaas	5	bosarbeider	1
jachttopziener	3	plantsoenarbeider	1
		melkbezorger	1
		aardappelwerker	1
		los arbeider	6
		los werkman	7
totaal	77	totaal	69

Tabel 3. Vergelijking van de agrarische beroepsbevolking van Vogelenzang, werkzaam als zelfstandig en in dienstverband in 1948.

Door de 146 agrariërs werden 24 verschillende aanduidingen van hun beroep opgegeven. Daaruit blijkt, dat er in die tijd door de mensen zelf een subtiel onderscheid gemaakt werd tussen de verschillende beroepen. Ook is het mogelijk, dat men voor hetzelfde beroep een verschillende aanduiding gebruikte, bijvoorbeeld landbouwer, bloembollenkweker, kweker of bloemist. Opvallend hoog is het aantal ‘bloemisten’. Die naam werd vroeger (en ook nu nog) gebruikt voor een kweker of handelaar in bloembollen, bloemen en planten met een eigen bedrijf, tuin of winkel. Het verschil tussen de bloembollenkweker, de kweker en de bloemist lag vooral in de vraag wat primair was, de kweek (en handel) van de bloembol of van de (snij)bloem of plant. Bij de bloembollenkweker ligt het accent op de bloembol en bij de kweker en bloemist op alle drie. In de praktijk van de bedrijfsvoering was er echter weinig verschil, wel in de omvang van de bedrijfsgronden. In het algemeen hadden de bloembollenkwekers en kwekers in die tijd grotere percelen dan de bloemisten. Dat blijkt onder meer uit de vestigingsplaats van het bedrijf. Van de 23 bloembollenkwekers/kwekers waren 19 gevestigd aan de Vogelenzangseweg, de Bekslaan of de Zilkerweg. Veel bloemisten daarentegen zaten aan de Graaf Florislaan en de Leidsevaart. Bloembollenkwekers en kwekers kunnen wij zien als ‘grote’ boeren en de bloemisten als ‘kleine’ boeren.

Veeteelt langs de Vogelenzangseweg is nog steeds beeldbepalend.

Naast de bollenteelt vond een aantal Vogelenzangers een bestaan als tuinman of hovenier, meestal in dienstverband, bijvoorbeeld in Aerdenhout. Zij konden ook als kleine zelfstandige werken of allebei; dat valt moeilijk meer te achterhalen. De elf veehouders hebben hun bedrijven aan de Tweede Doodweg, de Leijweg I en II en aan de Vogelenzangseweg. Dat geldt ook voor de zes landbouwers. Daarvan hadden er vier hun bedrijf aan Tweede Doodweg of de Zilkerweg.⁵ Van de mensen, die zeker in (loon)dienst waren noemt zich een groot aantal bloemistknecht, landarbeider of los arbeider/werkman. De meeste van deze arbeiders zijn waarschijnlijk werkzaam geweest in de bollen en de bloemen.

Hoewel er onzekerheden zijn met betrekking tot de mate van zelfstandigheid, kan toch wel gesteld worden dat Vogelenzang kort na de Tweede Wereldoorlog relatief veel zelfstandige agrariërs kende. Daarbij is het aantal ‘grote’ boeren (in de bloembollen, de landbouw en de veeteelt) wat groter dan het aantal ‘kleine’ boeren. Opvallend ten slotte zijn de drie jachtopzieners. Gezien het ruim aanwezige grootgrondbezit is dat verklaarbaar.

Landarbeiders van Vogelenzang

Uit tabel 3 bleek, dat de agrarische sector kort na de Tweede Wereldoorlog veel grote en kleine zelfstandigen kende (77). Bij het overige deel (69 personen), kunnen wij de meeste beroepen samenvatten onder de term landarbeider. Dat was in die tijd een gebruikelijk verzamelbegrip, wat onder meer

Werken in de bollen 2005.

blijkt uit het lidmaatschap van de plaatselijke afdeling van de katholieke landarbeidersbond St. Deus Dedit.⁶

Werkgevers en landarbeiders stonden in het dorp zowel vóór als na de oorlog niet fel tegenover elkaar. Dat men meestal lid was van dezelfde kerk heeft zeker matigend gewerkt op eventuele sociale confrontaties. In tegenstelling tot bijvoorbeeld gebieden in Groningen en Friesland, werden in Vogelenzang ‘kapitaal en arbeid door het katholicisme verzoend’. Wat dat betreft lijkt Vogelenzang op veel plaatsen in Noord-Brabant en Limburg. Voor zover de bollenkwekers niet katholiek waren (bijv. familie Barnaart in Vogelenzang, firma Hylkema in de Zilk en firma Veldhuizen van Zanten in Hillegom) vertoonden zij hetzelfde beeld. De verklaring daarvoor is dat - anders dan bij de socialisten en liberalen - in confessionele kringen een sterke behoefte bestond om arbeiders (‘werklieden’), werkbazen en werkgevers binnen één verband te houden. Deze houding gaat terug op het ontstaan van de katholieke en christelijke arbeidersbewegingen in de 19e eeuw, die de klassenstrijd verwierpen⁷ en in latere jaren een plaats kregen binnen het politieke bestel van de confessionele partijen, eerst de KVP, AR en CHU, later het CDA. Feitelijk wordt daarmee de tegenstelling tussen de werkgevers en de werknemers, de klassenstrijd, binnen de eigen zuil opgelost of ‘verdoezeld’⁸. Ook in Vogelenzang hechtte men in die tijd veel waarde aan de gedachte dat bollenboer en landarbeider in de kerk ‘broeders’ zijn. Religie en arbeidsverhoudingen gaan hier hand in hand. Ondanks het feit dat men in de kerk duidelijk

gescheiden van elkaar zit, waaruit toch weer de klassenverhouding blijkt (zie hoofdstuk 5) heeft men elkaar bij het werk nodig.

Belangrijke ‘sleutelpersonen’, zoals bijvoorbeeld C.J. (Kees) Koek die jarenlang voorzitter was van de plaatselijke afdeling van St. Deus Dedit, herinneren zich de goede relatie tussen werkgevers en werknemers in de agrarische sector. H.J. (Henk) van Tongeren jr., lange tijd penningmeester van de afdeling St. Deus Dedit, plaatst een kanttekening: ‘Bij het sluiten van (collectieve) contracten stond men wel tegenover elkaar, niet bij de dagelijks arbeid. Ook moest ik namens de bond bij het ontslag van een landarbeider de werkgever soms wijzen op het niet goed omgaan met de rechten van de werknemer. Die namen het niet zo nauw.’ Han Dekker, die aan het eind van

de jaren zestig als arbeider in de bollen werkte en ook lid was van St. Deus Dedit, weet nog goed hoe belangrijk het was om een vast contract te krijgen van maart tot maart. ‘Dan was je verzekerd van werk, bovendien kwam je dan in aanmerking voor een ‘slatuin’. Dat was een groentetuin op het terrein van de werkgever, gemest en wel, daar kon je dan in je vrije tijd en buiten het seizoen bezig zijn met het telen van groente. Een slatuin was een soort secundaire arbeidsvoorwaarde voor vaste arbeiders. Maar sommige bollenboeren waren zo sociaal om ook losse werklieden een eigen tuintje te gunnen. Hoewel de verhoudingen tussen werkgever en werknemer meestal goed waren, had je verder weinig inbreng in het bedrijf. Dat werd autoritair geleid, wat iedereen accepteerde, je wist niet beter. Maar ondanks dat waren veel bollenboeren toch heel sociaal bezig in het dorp’, aldus Dekker.

Vaandel St. Deus Dedit.

Bollen langs de Leidsevaart in 2005.

Vogelenzang als bloembollendorp

Het beeld van Vogelenzang en omgeving is in de 20^e eeuw nauwelijks veranderd. Ook nu domineren de bloembollenvelden (en weilanden) het landschap, met het dorp als kern daar middenin. Vlak na de Tweede Wereldoorlog was er echter een grotere harmonie tussen dorp en directe omgeving dan nu. Het verschil zit vooral in de nieuwbouw en het toegenomen doorgaande (auto)verkeer. De nieuwe woonbuurten langs de randen van het dorp hebben weinig zichtbare binding meer met de aansluitende weilanden en bloembollenvelden. Rond 1948 was de verbinding van het dorp met de bloembollenvelden vloeiender. Het dorp was vrijwel volledig omgeven door de bollenvelden, die zich in het oosten uitstrekten tot Bennebroek en Heemstede en in het zuiden tot Hillegom en Noordwijkerhout. Voor veel Vogelenzangers waren de omliggende bloembollenvelden en weilanden ook hun werkplek, waar men te voet of op de fiets heenging. Nu is veel doorgaand verkeer wezensvreemd en heeft geen relatie meer met het dorpsleven. Toen vormden de bollenvelden, de weilanden, de woningen, de winkels en de wegen als het ware één geheel.

Monocultuur

De samenstelling van de beroepsbevolking is kort na de oorlog in overeenstemming met het uiterlijke beeld van Vogelenzang als bollendorp. Veel gezinnen zijn economisch afhankelijk van de bloembollenteelt. Vogelenzang kan daarmee met recht een 'bloembollendorp' genoemd worden.⁹ Hoewel ook in het

De bollenschuit als vervoermiddel, 1940.

beroepsbevolking gaven Vogelenzang het karakter van monocultuur.¹⁰ De bloembollen(mono)cultuur is ook terug te vinden in de aangrenzende ‘bollengemeenten’ in Zuid-Holland. Wat dat betreft past Vogelenzang meer in de Bollenstreek dan in Zuid-Kennemerland. De monocultuur is één van de belangrijkste verklaringen voor de afwijkende positie van het dorp binnen de gemeente Bloemendaal.

Monumentale bollenschuur achter de Vogelenzangseweg 186.

Bloemendaalse Overveen en het Haarlemse Overveen (Ramplaankwartier) sprake is van bollenteelt, is het effect op het dagelijkse leven in Vogelenzang veel groter geweest. Veel mensen in het dorp verdienden rechtstreeks in de bollenteelt hun brood en ook anderen waren er indirect van afhankelijk. Als het slecht zou gaan met de bollen en de bloemen in Vogelenzang en de directe omgeving zou dat ook grote gevolgen hebben voor bijvoorbeeld de middenstand en het verenigingsleven. Deschaalgrootte en de relatief eenzijdige

Ambachtslieden, winkeliers en overige verzorgende beroepen in Vogelenzang in 1948

Beroep	Vogelen- zangseweg	Graaf Florislaan	Leidse- vaart	Elders	Totaal
bakker	1		1		2
slager	1		1		2
melkboer		1	1		2
kruidenier	2		1		3
groenteman	1	1			2
schoenmaker	1	1			2
manufacturier			1		1
kapper	1				1
rijwielhersteller	2				2
timmerman		1			1
huisschilder		1			1
behanger				1	1
radiomonteur			1		1
caféhouder	1	1		1	3
pensionhouder				1	1
garagehouder	1				1
Totaal	11	6	6	3	26

Tabel 4. Aantallen verzorgende beroepen met eigen winkel of werkplaats in Vogelenzang in 1948.

Uit de bovenstaande tabel blijkt dat in Vogelenzang 26 mensen woonden, die gerekend kunnen worden tot de verzorgende beroepen met een eigen winkel of werkplaats. Voor hun namen wordt verwezen naar bijlage 5. Feitelijk was de verzorgende sector veel groter, wellicht het dubbele. De vorenstaande cijfers hebben namelijk betrekking op de manlijke beroepsbevolking. In deze sector was het gebruikelijk, dat ook de

Groenteboer de Winter met een van de eerste bestelwagens in 1928.

vrouwen meewerkten, zeker bij ambachtslieden en middenstanders met een winkel. Vaak werden ook de kinderen ingeschakeld. Verder waren er nog verzorgende beroepen zonder een winkel of werkplaats, bijvoorbeeld een meubelmaker, een kleermaker en twee naaisters. Voor een relatief kleine gemeenschap (circa 1450 personen) zijn in 1948 in

Martin de Vries in 1952 op brommer met een mand voor de boodschappenboekjes.

Timmerman Henk van Tongeren met vrouw en zoon voor zijn werkplaats aan de Graaf Florislaan.

Vogelenzangseweg, winkels van bakker Freriks en kruidenier Freriks.

Vogelenzang alle denkbare ambachten en winkels te vinden. Men kon voor vrijwel alle materiele zaken in het eigen dorp terecht. Het dorp was in praktische zin dus geheel selfsupporting. Dat is op zichzelf voor die tijd niet bijzonder, het is het normale patroon in plattelandsdorpen. Gezien de beperkte vervoersmogelijkheden van de bewoners zocht men de winkels dicht bij huis. Vrijwel iedereen moest voor het doen van boodschappen immers te voet of met de fiets. Ook werden de boodschappen nog aan huis bezorgd. Het is de tijd dat de bakker, de melkboer en de kruidenier aan de deur komen. Ook de tijd van het boodschappenboekje invullen en later betalen. M.L. (Martin) de Vries heeft jarenlang gewerkt als bediende bij het kruideniersbedrijf van P. (Piet) Freriks aan de Vogelenzangseweg. 'In de jaren vijftig ging ik op mijn brommertje langs alle klanten om de boodschappenboekjes op te halen, van Hillegom tot in Aerdenhout. Ik had een speciale mand achterop voor de boekjes. De bestellingen werden dan in die week door Freriks in zijn auto aan huis bezorgd.'

Er waren grote winkels vaak in panden die speciaal voor dit doel gebouwd waren, bijvoorbeeld die van bakker Freriks en kruidenier Freriks aan de Vogelenzangseweg. Zij hadden ook mensen in dienst. Soms werd van een woonhuis een (kleine) winkel gemaakt, bijvoorbeeld aan de Leidsevaart. In latere jaren werden de winkels weer omgebouwd tot woonhuis.

Gezinsinkomen

Voor de dagelijkse boodschappen (bakker, slager, melkboer, kruidenier en groenteman) kan men in 1948 bij tenminste twee leveranciers terecht. Ten dele heeft dat te maken met de afstand tussen het dorp en de Leidsevaartbuurt. Voor de eerste levensbehoeften lag het dorp nog betrekkelijk ver van de Leidsevaart. Maar ook heeft meegespeeld, dat veel winkels het moesten hebben van 'uitrijden' in de (landelijke) omgeving, bijvoorbeeld in de richting Hillegom, Heemstede en Aerdenhout. Zo meldt F. (Flip) Roelen, dat zijn vader als groenteboer veel klandizie had in Aerdenhout. In het algemeen kende men een systeem van winkel (vrouw) en uitrijden (man). Men was tevreden met een gezamenlijk gezinsinkomen. Dat het gemiddelde inkomen van man en vrouw, gemeten aan twee arbeidskrachten (en vaak nog meer vanwege de inspringende kinderen), daardoor lager was dan dat van werknemers bij een baas, nam men voor lief. Daar stond men in die tijd nauwelijks bij stil. Het totaal inkomen was wel vergelijkbaar, meestal hoger en dat telde!

Concurrentie

Over de onderlinge concurrentie en de concurrentie met de winkeliers van Bennebroek is weinig bekend, maar het zal zeker gespeeld hebben. Het is waarschijnlijk, dat het bestaan van de winkeliers aan de Leidsevaart niet erg royaal is geweest. Het aantal klanten was klein en de nabijheid van de Bennebroekse winkels zal zeker concurrerend geweest zijn.

Opmerkelijk is nog, dat van de winkeliers aan de Leidsevaart een aantal niet rooms-katholiek was. Of dat de klandizie van het katholieke deel van de Vogelenzangse bevolking beperkt heeft, valt niet te achterhalen. Kenners menen dat het weinig invloed heeft gehad. Martin de Vries, die jarenlang de boodschappen bezorgde voor kruideniersbedrijf Freriks (katholiek) leverde niet alleen aan katholieke klanten. In hoeverre dat wel bij anderen gebeurde weet hij niet, daar werd niet over gepraat. Wel is hem bekend, dat de niet-katholieke bewoners van de buitenplaatsen, de families Barnaart en Quarles van Ufford, om de veertien dagen boodschappen deden bij Freriks in Vogelenzang en bij kruidenier Nieuwenhuis in Bennebroek. A. (Aart) Lagendijk jr, zelf uit een gereformeerd gezin: 'Mijn ouders kochten niet speciaal bij niet-katholieke middenstanders; kruidenier W.F. Van der Hulst was katholiek, maar dichtbij ons woonhuis en melkboer C.N. Hulsbosch was ook katholiek, maar kwam langs de deur.'

Verschraling van het winkelaanbod

Wat de winkeliers betreft heeft gaandeweg een verschraling van het aanbod plaatsgevonden. Vergelijken wij het aantal middenstanders met een eigen winkel, bedrijf of werkplaats in 1948 met dat van 2006 dan is sprake van een aanzienlijke afname. In 1948 waren dat er 26, nu zeven, waarvan twee met een samenstel aan producten. In 1948 telde het dorp elf winkels voor de eerste levensbehoeften, drie caféhouders, twee fietsenmakers en twee schoenmakers. Ook was er een garagebedrijf, een kapper, een timmerbedrijf, een radiozaak, een manufacturer, een behanger, een pensionhouder en een huisschilder annex sigarenzaak (zie bijlage 5). In 2006 zijn er een supermarkt met ‘warme bakker’ producten, een stomerij en postservicepunt, een slager, een kapper, een bloemenman, een klokkenwinkel, een klussenwinkel, alsmede het tuincentrum Bos met tevens benodigdheden voor huisdieren. Deze terugloop heeft de leefbaarheid van het dorp uiteraard geen goed gedaan. Of voor het dorp Vogelenzang daardoor sprake is van een leefbaarheidsprobleem valt te betwijfelen. Zie verder hoofdstuk 13.

Ontbrekende dienstverlening

Wat in Vogelenzang altijd heeft ontbroken zijn medische en administratieve voorzieningen. Er is geen huisarts, geen apotheek en zelfs geen vroedvrouw in het dorp. Daarvoor moet men naar Bennebroek en dat patroon is tot de huidige dag zo gebleven¹¹. Ook een notaris ontbreekt. Van de notabelen, die in vergelijkbare dorpen vaak de bovenlaag vormen zoals de burgemeester, de dokter, de notaris, de onderwijzer en de pastoor zijn alleen de twee laatst genoemde beroepen in Vogelenzang aanwezig. De geestelijken en de onderwijzers hebben naast hun reguliere taken soms de rol vervuld van adviseur en ondersteuner voor het schrijven van officiële brieven, het invullen van belastingpapieren en andere geschriften. Hoofdonderwijzer H. (Henk) Kuijs van de Graaf Florisschool weet uit zijn tijd te melden dat hij vaak het verzoek kreeg van ouders om te helpen, bijvoorbeeld bij het invullen van belastingformulieren.

Huidige beroepsbevolking

Wat de huidige beroepsbevolking betreft is er waarschijnlijk weinig verschil meer met andere delen van de regio. Vogelenzang is van een agrarisch dorp in de afgelopen 60 jaar een forensendorp geworden. Jammer genoeg ontbreken recente gegevens om deze stelling te onderbouwen. Er worden geen volkstellingen meer gehouden en ook de burgerlijke stand van de gemeente Bloemendaal neemt geen beroepsgegevens meer op. Indirect kan het wel aanmerkelijk gemaakt worden. De agrarische sector is in geheel Nederland en in

de regio Zuid-Kennemerland sterk teruggelopen; dat blijkt als de agrarische beroepsbevolking in Bennebroek, Bloemendaal, Haarlem en Heemstede in 1947 vergeleken wordt met die in 1997, 50 jaar later.

In 1947 waren in de vier gemeenten samen 2491 agrariërs tegen 367 in 1997, een daling van 85%.¹² In de gemeente Bloemendaal ging het in 1947 om 353 personen (waarvan 146 in Vogelenzang). In 1997 zijn dat nog maar 76 personen. Dat is een daling van 78%, die mede betrekking heeft op inwoners van Vogelenzang. Hoewel ook nu nog mensen in Vogelenzang leven van de veeteelt, de tuinbouw en de bollen, is het eenzijdige agrarische karakter vrijwel verdwenen. Veel Vogelenzangers hebben nu een baan in het onderwijs, bij de overheid en de gezondheidszorg, in de industrie, het verkeer of in de bouwnijverheid en pendelen van Vogelenzang naar hun werkplek. Indicatief is bijvoorbeeld het overzicht van de beroepen van de spelers van de Zaterdag 2 senioren van de S.V. Vogelenzang, mensen die gemiddeld meer dan 40 jaar oud zijn. Genoemd worden: vliegtuigbouwkundig ingenieur, servicemonteur, accountmanager bij een bank, bedrijfsleider, computer programmeur, assistent accountant, gezinstherapeut, grafisch medewerker, buschauffeur, automonteur, therapieplanner, bloemenlijner en catalogusmaker.¹³ Zij wonen wel niet allemaal in Vogelenzang, maar vergeleken met de beroepssamenstelling van elftallen kort na de oorlog is de verandering overtuigend.

Vogelenzang als arbeiderswijk van Bloemendaal?

Op 22 april 2002 kopte het *Haarlems Dagblad*: 'Vogelenzang is de arbeiderswijk van Bloemendaal.' Dat was naar aanleiding van het optreden van een Amsterdamse volkszanger in het dorps huis van Vogelenzang. Het artikel is vooral interessant vanwege de beeldvorming en de mening van een aantal Vogelenzangers over hun dorp: 'In de Zilk wonen de bollenboeren. Daar zit het geld. Hier zitten de mensen die het werk doen.' Het zou er op wijzen dat de geest van Vogelenzang als (land) arbeidersdorp uit het verleden nog steeds rondwaart. Het is echter de vraag of dat beeld recht doet aan de werkelijke sociale verhoudingen, zoals die er vroeger zijn geweest.

In de agrarische sector waren destijds relatief veel mensen als arbeider werkzaam. Hierbij horen ook de mensen, die in dienst waren van de gemeente Bloemendaal en in Vogelenzang woonden, in totaal 16 personen. Van het niet-agrarische deel van de beroepsbevolking in 1948 zijn de beroepen eveneens bekend en onderzocht. Hoewel er onduidelijkheden zijn bij de interpretatie van de niet-agrarische beroepen, kan gezegd worden dat 90 mensen gerekend kunnen worden tot wat men in die tijd arbeiders of werklieden noemde. Van

een groot aantal van hen is zeker dat zij gerekend kunnen worden tot wat later ging heten ‘ongeschoolde’ arbeiders en ‘geoeffende’ arbeiders. Denk aan beroepen als grondwerker, postbode, chauffeur, nachtwaker en dergelijke. Maar ook de ‘geschoolde’ arbeiders waren aanwezig: elektriciën, timmerman, automonteur, huisschilder.¹⁴ Tellen wij het aantal agrarische, niet-agrarische en gemeentewerkers bij elkaar dan komen wij op een totaal van 175. Afgezet tegen de totale beroepsbevolking van 350 personen is dat 50 %. Worden ook personen in de administratieve sector meegeteld (lagere employee’s) dan kunnen wij stellen dat meer dan de helft van de beroepsbevolking van Vogelenzang in 1948 behoorde tot de categorie ongeschoolde arbeiders, geschoolde arbeiders en lagere employee’s. Die samenstelling is duidelijk afwijkend van de rest van de gemeente Bloemendaal en heeft lang het karakter van Vogelenzang bepaald. Naast ‘bloembollendorp’ kon Vogelenzang in het verleden dus terecht een ‘arbeidersdorp’ genoemd worden. De werklieden/arbeiders waren meestal lid van de K.A.B. (Katholieke Arbeiders Bond) of een onderdeel daarvan speciaal voor landarbeiders met als naam St. Deus Dedit.

Gezien de eerder gesignaleerde veranderingen in de beroepsstructuur is echter anno 2006 niet meer staande te houden, dat Vogelenzang de arbeiderswijk van Bloemendaal is. Dat heeft niet alleen te maken met de meer gemêleerde beroepssamenstelling, maar ook met verandering van de terminologie. Het woord arbeider heeft een wat beladen klank gekregen en is ook in vakbondskringen vervangen door het neutrale woord werknemer. In 1948 noemden veel Vogelenzangse arbeiders zich ‘werkman’.¹⁵ Als het huidige Vogelenzang al gekarakteriseerd kan worden in relatie tot de samenstelling van zijn bevolking, dan zou de term ‘forensendorp’ daarvoor een betere aanduiding zijn dan ‘arbeidersdorp’. Kenmerkend voor de huidige beroepsbevolking is immers, dat de meeste Vogelenzangers elders werken, al dan niet als arbeider. Bij de uitdrukking ‘Vogelenzang als arbeiderswijk van Bloemendaal’ kan echter nog iets anders meespelen: de negatieve beeldvorming over het dorp die volgens sommige Vogelenzangers in de gemeente Bloemendaal zou bestaan (zie verder hoofdstuk 13).

Noten

¹ Het betreft mensen, die via de Burgerlijke stand zelf hebben aangegeven dat zij een agrarisch beroep uitoefenen. Daarbij is ook het beroep van los arbeider, of los werkman geteld. Aangenomen wordt dat deze mensen werkzaam waren in de agrarische sector. Verder moet nog melding gemaakt worden van het relatief grote aantal Vogelenzangers dat bij de gemeente Bloemendaal werkte. In totaal geven 16 mensen als beroep op: gemeentearbeider of gemeentewerkman. Een aantal van hen werkte als plantsoenarbeider, maar zijn niet meegeteld als agrariër; zij zijn ingedeeld bij de categorie overheid.

² Cijfers volks- en beroepsstelling 31 mei 1947 van de gemeente Bloemendaal, CBS *Statistisch Zakboek* 1950 en *Adresboek der gemeente Bloemendaal 1948*. Hoewel de jaren van de bronnen verschillen, is

vergelijking toch verantwoord. Daarbij wordt aangenomen dat in die jaren geen ingrijpende veranderingen in de beroepsbevolking hebben plaats gevonden.

³ Cijfers volks- en beroepsstelling 31 mei 1947 van verschillende gemeenten, *CBS Statistisch Zakboek 1950* en *Adresboek der gemeente Bloemendaal 1948*. De cijfers volks- en beroepsstelling 31 mei 1947 van de gemeente Noordwijkerhout zijn niet meer te vinden in het archief van deze gemeente. Waarschijnlijk zullen de cijfers het agrarische karakter van de gemeente in die tijd weergeven.

⁴ *Adresboek der gemeente Bloemendaal 1948*. Zie bijlage 4.

⁵ Waarschijnlijk moeten de mensen, die op hebben gegeven landbouwer te zijn, gerekend worden tot de categorie bloembollenboer of bloemist.

⁶ Deus dedit betekent: God heeft gegeven. Deze naam zal waarschijnlijk door de landarbeidersbond gekozen zijn vanwege de verwijzing naar het agrarische bedrijf (de groei en bloei van de gewassen). De St. staat voor Sanctus. Dat betekent heilig. De samenvoeging van beide namen is bijzonder. Er is geen heilige met deze naam, die in verband gebracht kan worden met gewassen, landbouw of een andere agrarische activiteit. Er is wel een paus, die deze naam voerde, maar dan aan elkaar geschreven, Deusdedit. Hij was paus van 615 tot 618. Van zijn leven is weinig bekend. Hij is heilig verklaard vanwege de vele wonderen, die volgens de overlevering door hem zijn verricht. Zijn gedenkdag is 8 november. Deze paus werd ook Adeodatus (I) genoemd, wat betekent door God gegeven. Overigens is er nog een paus geweest van 672 tot 676 met de naam Adeodatus (II). Winkler Prins, *Algemeene Encyclopaedie*, Amsterdam 1932, deel 1 en 6 en *Nieuwe Kleine WP*, Amsterdam, 1988, deel 1 en 5. Pastor H.L. Hanssen heeft elders soortgelijke informatie gevonden.

⁷ L.G.J. Verberne, *De Nederlandse arbeidersbeweging in de negentiende eeuw*, Utrecht, 1959.

⁸ Deze term is van Lijphart, geciteerd door Lodewijk Brunt in zijn dissertatie *Stedeling op het plat-teland*, Meppel, 1974, blz. 86.

⁹ In het boek van Marcel Bulte en Wim Post, *Bloeiende Bedrijvigheid, 400 jaar bloembollenbedrijven in Zuid-Kennemerland* worden in tegenstelling tot Overveen, Heemstede en Bennebroek relatief weinig pagina's besteed aan Vogelenzang.

¹⁰ Het begrip monocultuur werd oorspronkelijk gebruikt om aan te geven dat sprake is van slechts één te bebouwen gewas (bijvoorbeeld rietsuiker, tabak of bloembollen). Later is het begrip uitgebreid tot één middel van bestaan (bijvoorbeeld de katoenbouw, de steenkoolmijnbouw, de vliegtuigindustrie). Ook wordt het begrip wel gebruikt als aanduiding van slechts één soort geloof, levensstijl en dergelijke. In de laatste betekenis zou het katholicisme in Vogelenzang ook een monocultuur genoemd kunnen worden.

¹¹ zie noot 11 in hoofdstuk 9.

¹² *Statistiek Zuid-Kennemerland 1995-1997*, blz.119.

¹³ *Jaarverslag S.V. Vogelenzang 2003-2004*, blz. 39 e.v.

¹⁴ Zie voor de samenstelling van de Vogelenzangse beroepsbevolking in 1948 bijlage 4. Voor de begrippen ongeschoolde, geoefende en geschoolde arbeider en de afgrenzing met het begrip lagere employee wordt verwezen naar de (niet gepubliceerde) scriptie van C. Baks, A.W. van der Ham, W.J. Moleman en P.J. van der Ham: *Vakantiepatroon van geschoolde en ongeschoolde arbeiders en lagere employee's*, Amsterdam, juni 1961, blz. 2 e.v. Voor een aantal beroepen is niet steeds duidelijk of zij ingedeeld moeten worden bij de arbeiders of de verzorgende beroepen, bijvoorbeeld bakker, schoenmaker, elektricien, loodgieter en schilder, die geen eigen winkel of werkplaats hebben. Bij twijfel zijn zij opgenomen in de categorie arbeiders.

¹⁵ Vooral in protestants-christelijke kringen was het begrip werkmans gebruikelijk. Zo werden de eerste arbeiderswoningen in Bloemendaal in 1905 aan de Boslaan gebouwd door de Christelijk Nationale Werkmansbond. Zie het artikel 'Onder de pannen II' van P.J. van der Ham in *Ons Bloemendaal*, 25e jaargang, nummer 4, blz. 26. Ook in rooms-katholieke kringen werd vaak gesproken over werklieden in plaats van arbeiders.

DE INVLOED VAN DE ROOMS KATHOLIEKE KERK

Rooms-katholiek kerkdorp

Vogelenzang is een rooms-katholiek kerkdorp. Dat is van veraf te zien. De huidige katholieke kerk met kerktoren is van 1861 en domineert al anderhalve eeuw het dorp. Ook vóór die tijd had Vogelenzang een eigen kerk, eerst een schuilkerk op de zolder van een boerderij en vanaf 1739 een kerk met toren, beide nabij de plaats waar de huidige kerk staat. Een verklaring voor het katholieke karakter van het dorp ligt in het geografische en politieke isolement van het gebied waardoor het aantrekkelijk was voor rooms-katholieken om zich er te vestigen. Dat gebeurde nadat de katholieken in 1573 in de Republiek der Verenigde Nederlanden formeel het verbod kregen om in het openbaar hun godsdienst uit te oefenen. Vanaf dat moment was er sprake

Kerkepad in wintertooi, 2005.

van een katholieke minderheid en een protestantse dominantie. Het katholicisme werd in de Republiek niet direct vervolgd in de eerste eeuwen na de Reformatie, maar wel onderdrukt, achtergesteld, gediscrimineerd en ongelijkwaardig behandeld.¹

In het onderhavige gebied echter lieten de machthebbers de rooms-katholieken met rust, wat mede te danken was aan de invloed van een aantal aanzienlijke families en door het betalen van smeergeld, aan de baljuw bijvoorbeeld voor het aanstellen van een priester of het stichten van een schuilkerk. De houding van de protestantse meerderheid in Vogelenzang was niet uniek voor Nederland. Geert Mak beschrijft de situatie in het 17e eeuwse Amsterdam: ‘Omwille van de lieve vrede was het gedogen en weggijken een onlosmakelijk deel van de bestuurspraktijk; hoewel de katholieke eredienst officieel was verboden, schalde iedere zondag het gregoriaanse gezang over de grachten.’²

Door de tolerante houding van de machthebbers kon in Vogelenzang een sterke rooms-katholieke geloofsgemeenschap blijven bestaan met een eigen

Teylingerweg met toren, 2005.

(schuil)kerk en (ondergronds) parochiewerk gedaan door leken. Vooral de Vogelenzangse ‘klopjes’ waren een bijzonder fenomeen: vrouwen van gegoede families, veelal afkomstig uit Haarlem, die er niet alleen voor zorgden dat de activiteiten van de parochie ondanks het formele verbod toch doorgang vonden, maar ook de geldschieters waren voor een eigen kerkgebouw in 1739. De eerste pastoor van Statie Vogelenzang was Gerlachus ab Angelis, die 21 april 1648 door het Haarlemse kapittel werd benoemd tot pastoor van Hillegom, De Zilk, Vogelenzang, Heemstede en Aerdenhout³.

De emancipatie van de rooms-katholieken en hun dominantie in Vogelenzang

In de Franse tijd werd in 1796 de gelijkheid van de godsdiensten wettelijk vastgelegd. Dat was het begin van de emancipatie van het rooms-katholieke volksdeel in Nederland. Vanwege haar historische positie kon Vogelenzang hieraan sterk bijdragen. Vanaf de 17e eeuw was Vogelenzang het centrum van een groot rooms-katholiek gebied, waarin de parochie zich uitstrekte van Aerdenhout tot Hillegom. Ook na de verzelfstandiging van de parochies in Heemstede (1694)⁴ Hillegom (1788), Bennebroek (1897), De Zilk (1920), en Aerdenhout/Bentveld (1922), was de invloed van de katholieke kerk in het dorp Vogelenzang groot.⁵ In de tweede helft van de 19e en in het begin van de 20e eeuw kent Vogelenzang sterke persoonlijkheden als pastoor. Het is de tijd van de bouwpastoor mgr. Th. Borret, die gesteund door kerkbestuur en armbestuur, in 1861 zorgt voor een nieuwe kerk. Zonder andere pastoors tekort te doen wordt in de eerste helft van de 20e eeuw ook de naam van pastoor H.J. Zondag, die gedurende 27 jaren de parochie van Vogelenzang leidt, met veel respect genoemd.

Mgr. Henricus Zondag.

Mede door krachtige pastoors bleef de positie van de rooms-katholieke kerk ook in de eerste helft van de 20e eeuw sterk. In het dorp was maar één kerk en het hele dorp voegde zich naar de regels en cultuur van het katholicisme in het dorp. Veel organisaties en verenigingen werden door de kerk, of met hulp van de kerk voor de Vogelenzangers opgericht, die daar dankbaar gebruik van maakten. Ook niet-katholieken profiteerden vaak van de aanwezigheid van de katholieke voorzieningen. Omdat het aantal niet-katholieken niet groot was, ontstonden er geen andere verzuilde organisaties in het dorp. Daardoor bleven rivaliteit en onderlinge concurrentie uit. Feitelijk was er maar één zuil: de katholieke. Het is opmerkelijk dat in de 20e eeuw de rollen tussen protestanten en katholieken in Vogelenzang zijn omgedraaid in vergelijking met voorgaande eeuwen. De katholieken zijn nu dominant en de protestanten een minderheid geworden.

Vaandel Mariacongregatie.

De rooms-katholieke cultuur

‘Na de oorlog fleurde het parochieleven in Vogelenzang weer op’ schrijft Van Emmerik. ‘De kerk was helemaal opgeknapt evenals de pastorie. Ook het verenigingsleven bloeide weer als vanouds.’⁶ Wat moet men zich daarbij voorstellen? En hoe waren de verhoudingen tussen kerk, kerkleiding en parochianen? Beschrijvingen van Vogelenzang uit die tijd ontbreken, maar het lijkt geoorloofd een aantal typering van de katholieke levensstijl, van het roomse leven, van het katholieke ‘eigen huis’ over te nemen uit het boek van Michel van der Plas, die zeker van toepassing zijn op Vogelenzang.⁷ Deze zijn aangevuld met uitspraken van sleutelpersonen⁸ uit Vogelenzang:

- het begrip ‘streng’ stond centraal, een streng katholiek gezin, een streng katholieke school, een strenge eisen stellende kerk en een strenge pastoor;
- niet naar de roomse school: ‘staat gelijk met je moeder vermoorden’;
- meneer pastoor vroeg openlijk naar gezinsvorming: ‘Moedertje, moedertje, het is al weer een jaar geleden’;

De grote familie Warmerdam van vader Leen en moeder Door bij de priesterwijding van zoon Chiel voor Casa Carmeli in 1965.

- als een stel kinderloos was gebleven: ‘Waarom ben je dan getrouwd?’;
- partnerkeuze: ‘Ik hoefde bij mijn ouders niet aan te komen met een jongen die niet van het houtje was’;
- bij twee geloven: ‘Ik zegen dit huwelijk niet in, dat moet je de kapelaan maar vragen’;
- gewone mensen lezen als krant de Maasbode. De Tijd is voor de beter opgeleiden (de ‘pastoorskrant’). Andere kranten zijn niet gewenst. Bij bezoek van de pastoor of de kapelaan werd gevraagd: ‘Welke krant lees je?’ Het enige weekblad dat de volwassenen lezen is de Katholieke Illustratie, naast missieblaadjes. De kinderen lezen Roomsche Jeugd of de Engelbewaarder;
- de boeken die men las waren grenzeloos braaf;
- aan tafel: ‘Moet je niet bidden, ben je soms protestant?’;
- vader en moeder waren op de Mariacongregatie, apart voor mannen en vrouwen;
- de jongens zaten bij de Jozefgezellen en de meisjes waren lid van de Mariacongregatie;
- elk goed rooms kind had een Heerroom (priester of pater) en een enkel kind een Dametante (non);
- als je goed voetbalde kon je als katholiek niet in Hillegom (de betere club) gaan voetballen: ‘Dan was je een halve ketter.’

De pastoor als autoriteit

Het voorgaande geeft een idee van de rooms-katholieke cultuur die hoorde bij de kerk en het rooms-katholieke 'eigen huis'. Volgens Michel van der Plas heerste in katholieke kringen een strenge discipline en een sterk hiërarchisch gezag, dat geen twijfel duldde. 'De kerk had altijd gelijk, de clerus had altijd gelijk, de school had altijd gelijk.' De pastoor is in die tijd niet alleen de leider in de kerk, maar ook in het dorp. Dat was ook het geval in Vogelenzang, zeker bij de eerste twee naoorlogse pastoors. Van Emmerik noemt pastoor M.M. van der Eem, die van 1939 tot 1950 de scepter zwaaide een autoritaire man, maar wel met humor. Ook zijn opvolger, pastoor H.J.C. van de Burg (1950-1967), liet zich gelden, maar wordt daarnaast nuchter genoemd met een zakelijke aanpak en met gevoel voor nieuwe verhoudingen.⁹ De naam Van de Burg komt in tal van brieven voor als voorzitter van het kerkbestuur, bijvoorbeeld bij de ontwikkeling van de Bomansbuurt en het dorps huis (zie hoofdstuk 3 en 9).

Volgens pastor H.L. Hanssen, die weliswaar pas in 1976 in Vogelenzang aantrad toen de verhoudingen aan het veranderen waren, maar die de verhou-

Pastor Hanssen.

dingen van vóór die tijd goed kende, was de autoritaire houding van de kerk en de pastoor vooral het gevolg van de omstandigheid dat de pastoor niet alleen de hoogste geestelijke in het dorp was, maar ook de voorzitter van het kerkbestuur. Volgens de opvattingen van de kerk moest hij zich met alles bemoeien wat van belang was voor de kerk. Dat betrof niet alleen het religieuze leven, maar ook de school, de verenigingen, de feesten en dergelijke. Bovendien speelde in Vogelenzang mee, dat een groot deel van de bevolking in de jaren na de oorlog relatief weinig ontwikkeld was. Hanssen: 'Ik ontmoette in mijn parochie eenvoudige mensen, weinig intellect, maar erg open en zonder verwaandheid, die zich door de kerk lieten leiden.' In dat klimaat kon het gebeuren, dat pastoor Van der Eem kort na de oorlog tijdens een vergadering van de plaatselijke afdeling van de landarbeidersbond St. Deus Dedit in het rooms-katholieke gebouw De Bond op hoge toon de parochianen (landarbeiders) de les kwam lezen.

Th. N. (Theo) Jukes, (hoofd)onderwijzer van de St. Jozefschool, herinnert zich van de tijd kort na zijn aanstelling als onderwijzer een bezoek van pastoor Van de Burg. 'Hij zag dat ik de Telegraaf las en maakte daar een opmerking over; later in het gesprek begon hij over het aantal kinderen dat wij hadden. Ik heb dat maar gezien als de laatste stuiptrekkingen van een verouderd systeem.' Toen Kees Koek in 1962 van Haarlem naar Vogelenzang verhuisde, was hij blij verrast dat pastoor Van der Burg hem tijdens het uitladen van de spullen welkom heette in Vogelenzang en in de parochie. Koek: 'Hij hielp zelfs nog een handje mee en daarbij zag hij dat het Vrije Volk en een Statenbijbel tussen de spullen zaten. Het was meteen van: wat is dat? Voor mij hoefde het toen niet meer.'

Ook waren de geestelijken als adviseur van verschillende rooms-katholieke verenigingen steeds nadrukkelijk aanwezig bij vergaderingen. M.C. (Rinus) Boot, later voorzitter van de S.V. Vogelenzang, herinnert zich nog de aanwezigheid van een van de kapelaans tijdens de ledenvergaderingen en kienavonden van de club in De Bond halverwege de jaren zestig. 'Als Zeeuw en niet-katholiek was dat heel vreemd voor mij.' De aanwezigheid van de geestelijkheid bij rooms katholieke verenigingen werd in het dorp lang als normaal ervaren en stond niet ter discussie. Kenmerkend voor deze houding is de opmerking van 'tante' Co Steenkist van de Vogelenzangse toneelvereniging Door Vriendschap Bloeiend bij het vijfenzeventigjarige jubileum. Tante Co: 'De club is voortgekomen uit de katholieke arbeidersbeweging. Tot in het midden van de jaren zestig moest niet alleen de geestelijk adviseur de stukken goedkeuren, maar begonnen de leden elke vergadering en repetitie

steevast met een christelijke groet: Geloofd zijt Jezus Christus, in alle eeuwigheid, amen.¹⁰ Voor ‘tante’ Co, was dit een bijzonder ritueel. Zij is zelf niet-katholiek en heeft de grootste moeite gehad om lid te mogen worden van de toneelclub.¹¹

De positie van de pastoor zou in hedendaagse termen het beste gekarakteriseerd kunnen worden als een ‘bestuurderdirecteur’, zoals dat nu in veel stichtingen gebruikelijk is, met als toezichthouder het Bisdom Haarlem. Zowel in beleidszaken als in uitvoerende zin hadden de pastoor (en de kapelaans) het voor het zeggen in de kerk en bij de parochianen in het dorp, mits zij in de pas bleven lopen met het bisdom.

Rangorde in de kerk

In het verlengde van de kerkelijke hiërarchie waren ook de onderlinge verhoudingen van de parochianen doortrokken van verschil in stand en klasse. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de plaatsen in de kerk. Vooraan zaten de rijken en achterin de armen. De voorste plaatsen moesten ‘gekocht’ worden en dat was alleen weggelegd voor de welgestelden: bollenboeren, veeboeren, grote winkeliers, onderwijzers en geletterde parochianen. Meestal werd uit deze mensen het kerkbestuur, de kerkmeesters en het armenbestuur gekozen. Hanssen: ‘De kerk had geld nodig en dat kwam uit de verhuur van de plaatsen. Ook zocht je in het kerkbestuur naar mensen die verstand hadden van geld. Vaak waren dat werkgevers of mensen uit de bollenkringen. Maar het waren wel erebanen van vooraanstaande personen in het dorp.’ J. (Jan) Warmerdam zegt daarover: ‘Verdiensten en schenkingen aan de kerk speelden een grote rol bij de status, vooral de winkeliers met een knap pak waren de notabelen, zij mochten het geld ophalen in de kerk.’ Ook weet hij nog, dat bij het vrijkomen van een betaalde plaats deze verloot werd. ‘Mijn zuster kreeg op die manier een plaats voorin, op de 4e rij en werd direct door een veeboer gevraagd of zij deze wilde verkopen voor spek en geld. Mijn vader weigerde dat.’ Ook Martin de Vries weet uit zijn jeugd nog te vertellen, dat je op een betaalde plaats mocht gaan zitten als de eigenaar er niet was. ‘De rijken hadden hun eigen plaats in de kerk, op de eerste rijen, voorzien van een naambordje. Daar moest voor betaald worden. De laatste tien banken/rijen zonder leuning en halfhoog waren gratis. Als iemand met een gereserveerde plaats niet kwam opdagen en de laatste rijen vol waren, mocht je op aanwijzing van de koster ook gaan zitten op de gereserveerde plaatsen. Ik heb wel meegemaakt, dat iemand te laat was en dwars door de mis heen zijn plaats opeiste, dan moest je alsnog weg.’¹²

Het Bisschoppelijk Mandement van 1954

Het gezag van de kerk werd in de naoorlogse jaren nog versterkt door het Bisschoppelijk Mandement van 1954, 'De Katholiek in het Openbare Leven van deze Tijd'. Daarbij werd het rooms-katholieken verboden om deel te nemen aan niet rooms-katholieke activiteiten en organisaties, zoals scholen, politieke partijen, vakverenigingen en sportverenigingen.¹³ Het was het hoogtepunt van de verzuilde Nederlandse samenleving, maar tegelijk ook een omslagpunt vanwege de weerstand die het opriep. Behalve bij protestanten was er volgens pastor Hanssen ook in katholieke kring veel kritiek op dit Bisschoppelijk Mandement. Ook reageerden de 'verboden' organisaties. Zo maakte de PvdA het voor katholieken mogelijk om binnen de partij lid te worden van de katholieke werkgemeenschap.

Verhouding tussen katholieken en andersdenkenden

De verhouding tussen katholieken, protestanten en andersdenkenden heeft in die tijd in Nederland zeker onder druk gestaan. In de Nederlandse sociologische literatuur is veel geschreven over de verhouding tussen rooms-katholieken en protestanten in plattelandsgebieden, die vaak of overwegend rooms-katholiek, of overwegend protestant zijn. Daarbij is dan sprake van dominant en minderheidsgedrag van bevolkingsgroepen.¹⁴ Waarschijnlijk is de druk van de rooms-katholieke meerderheid op andersdenkenden in Vogelenzang beperkt gebleven. Dat is althans het oordeel van veel sleutelpersonen in het dorp. Het zou verklaard kunnen worden door de grote beroepshomogeniteit van het dorp (veel agrariërs en arbeiders) en het geringe aantal niet-katholieken in het dorp. De protestanten konden bovendien voor hun geloof en voor scholen en verenigingen uitwijken naar Bennebroek en Hillegom. Zo zegt Aart Lagendijk jr., neef van de legendarische Aart Lagendijk, evenals zijn oom lidmaat van de gereformeerde kerk: 'Voor kerk en school ging ik naar Hillegom, voor winkels gingen mijn ouders naar Vogelenzang. Als kind ging ik naar de speeltuin Duinweide in Vogelenzang, maar later naar de gereformeerde padvinderij in Hillegom. Ik had niet het gevoel dat Vogelenzang mijn dorp was, alleen via vriendjes op straat.' Hoewel men in het dorp precies wist wie er wel en niet katholiek waren ('dat wist je van de school') gaf dat geen merkbare spanning. Dat is ook de mening van Henk Kuijs, die in 1954 benoemd werd als hoofd van de Graaf Florisschool. Hij zegt weinig gemerkt te hebben van spanningen, die het gevolg waren van geloofsverschillen of verzuiling. Zijn mening wordt gedeeld door andere Vogelenzangers van rooms-katholieke en protestantse huize.

Toch zijn er ook andere ervaringen. Han Dekker: 'Ik was niet katholiek en mijn vriendin/latere vrouw Marian wel. In onze verkeringsstijd mocht ik niet met haar naar een feestavond van de Katholieke Arbeiders Jeugd (K.A.J.) in het verenigingsgebouw De Bond. Voor de deur stond de kapelaan die haar wel toeliet en mij wegstuurde. Wij zijn later voor de kerk getrouwd, ik ben alsnog lid geworden van de kerk en heb mij gevoegd naar het geloof van Marian om een gemengd huwelijk te voorkomen. Voor ik trouwde was ik als niet-katholiek lid geworden van St. Deus Dedit, de katholieke landarbeidersbond. Die lieten mij toe, maar ik mocht mij niet bemoeien met de besluitvorming. Ook zat ik als kind op de Graaf Florisschool en had steeds het gevoel, dat ik in het dorp niet voor vol werd aangezien onder katholieke leeftijdgenoten. Ik kon in 1960 wel lid worden van de (toen nog) rooms-katholieke voetbalclub, maar de jongens van de Graaf Florisschool werden toch anders bekeken in de club; wij werden vanaf de zijlijn niet aangemoedigd en de katholieke kinderen wel.'

Katholieke cultuuroverdracht

Het verhaal van Han Dekker illustreert op treffende wijze de manier waarop het 'katholiek maatschappelijk systeem' zich in Vogelenzang staande hield. Dat gebeurde vaak rechtstreeks vanuit de kerk en de geestelijkheid zelf, maar ook indirect via katholieke organen, zoals de school, het jeugdwerk en de sport. Zo was de St. Jozefschool in Vogelenzang bij uitstek het kanaal waarlangs het rooms-katholieke geloof en de rooms-katholieke cultuur aan de jeugd werden overgedragen. Katholieke kinderen in Vogelenzang waren verplicht om voorafgaande aan het schoolbezoek dagelijks eerst in de kerk de heilige mis bij te wonen. Ook in het katholiek onderwijs zelf stonden de rooms-katholieke waarden en normen centraal. Het parochiebestuur was tot 1969 tevens schoolbestuur van de St. Jozefschool.¹⁵ De pastoor was daarmee voorzitter van de parochie en van de school. Het hoofd van de school (nu directeur) en de leerkrachten waren allen overtuigd katholiek en dat was goed merkbaar. De cultuuroverdracht verliep 'geruisloos' via leermiddelen, regels, procedures en rituelen.¹⁶ En buiten de school werd in de jeugdverenigingen en de sport toezicht gehouden op behoud van het rooms-katholieke erfgoed. In de hoofdstukken 6 (het onderwijs) en 8 (de voetbalvereniging Vogelenzang) wordt de wisselwerking tussen kerk, school en voetbalvereniging uitgebreid besproken.

Woningtoewijzing als integratiemiddel

De geringe openlijke spanning tussen de verschillende geloven komt wellicht ook door het toewijzingsbeleid van de woningbouwvereniging St. Jozef en

de gemeente Bloemendaal. Dat leidde er namelijk toe dat mensen van verschillend geloof naast elkaar kwamen te wonen. Daar lag geen bewust 'meng-beleid' aan ten grondslag. Het kwam voort uit de woningnood waardoor het keuze-element bij het verkrijgen van een woning vrijwel werd uitgeschaald. Wellicht onbedoeld heeft dit een positieve invloed gehad op de onderlinge verhoudingen en het overbruggen van geloofsverschillen in het dorp. Katholieken en niet-katholieken woonden naast elkaar in dezelfde straat. Men kende elkaars geloof, de kinderen gingen naar verschillende scholen, maar speelden wel met elkaar. Het samenspelen van de kinderen van twee geloven had echter wel een grens. Volgens B. (Bob) Töning (oud-politieman en gereformeerd), die 45 jaar geleden in het dorp kwam wonen en nu actief is in de Dorpsraad, mochten de katholieke kinderen in de straat van hun ouders niet bij zijn kinderen thuis spelen: 'Daar gluurden de duiveltjes om de hoek'. De straat was neutraal terrein, het huis was beladen.

Toch waren er in de buurt geen spanning en ruzie of conflicten. Dat komt overeen met ervaringen van protestanten in rooms-katholieke dorpen in Brabant in de naoorlogse jaren. Ook daar was geen sprake van een woonisolement van niet-katholieken. Het bleven wel twee (gescheiden) werelden, die in goede harmonie naast elkaar bestonden.¹⁷ Jan en Corrie Warmerdam zeggen daarover: 'Wij waren ons als katholieken, KVP-ers en echte Vogelenzangers nauwelijks bewust van de positie van de andersdenkenden. Wij voelden geen tegenstellingen of spanningen in het dorp of op straat. Wij wisten wel precies wie er katholieke en wie niet-katholiek waren. Achteraf denk je wel eens: Wat moet je je soms akelig hebben gevoeld als niet-katholiek.'

Vanzelfsprekende dominantie

Waarschijnlijk is de dominantie van de katholieke kerk, de cultuur en de verenigingsstructuur zo vanzelfsprekend geweest dat de niet-katholieken zich daarin gevoegd hebben, of daarop een passend antwoord hadden. Zo stelt Henk Kuijs dat hij de katholieke cultuur uit zijn geboortedorp Castricum goed kende en bij zijn latere initiatieven voor nieuwe organisaties in Vogelenzang (speeltuin, drumband, dorpshuis, vleugelschool) terdege rekening hield met de verhoudingen van katholiek en niet-katholiek in het dorp, maar vooral zocht naar persoonlijke contacten met medestanders. Dat waren katholieken (bijvoorbeeld zijn collega P.J. (Piet) Gerbrands en Theo Jukes van de St. Jozefschool) en niet-katholieken. Belangrijker dan de scheidslijnen van het geloof waren de goede persoonlijke relaties en het vertrouwen in elkaar. Kenmerkend is de uitdrukking van Kuijs: 'Wij vonden elkaar, ik had goede kippen en Piet Gerbrands wilde goede eieren hebben.'

Veranderde verhoudingen in de kerk

Na pastoor Van der Eem, die de vooroorlogse lijn doorzette, niet alleen door de in de oorlog beschadigde kerk op te knappen, maar vooral door het parochieleven als vanouds te organiseren, was pastoor Van der Burg veel gevoeliger voor veranderingen. Gedurende zijn pastoraat, de jaren zestig, kondigden zich nieuwe tijden aan. Zo verdwenen de armenbanken achterin de kerk, wat gezien kan worden als een democratisering van het geloofsleven. Ook verdwenen in dezelfde tijd de Jozefgezellen, de beide Mariacongregaties, de H. Familie en de Volksbond, volgens Van Emmerik 'ouderwetse restanten van het Rijke Roomse leven'.¹⁸

Veranderingen in de verenigingsstructuur

In bijlage 8 is een lijst opgenomen van opgeheven en nog bestaande verenigingen, verdeeld in drie categorieën en met vermelding van het jaar van oprichting.¹⁹ Daaruit blijkt dat vaak de rooms-katholieke kerk direct of indirect betrokken is geweest bij de oprichting van de verenigingen of organisaties. Naast typische kerkelijke instellingen, zoals zangkoren, en jeugdverenigingen betreft het de landarbeidersbond, het verenigingsgebouw De Bond, de toneelvereniging, de voetbalclub, de gymnastiekvereniging, de padvinderij en dergelijke. De oprichting dateert meestal van (ver) voor de oorlog.²⁰ Gezien de overheersende invloed van de rooms-katholieke kerk op het verenigingsleven in de vooroorlogse jaren valt het op, dat Vogelenzang in de jaren zestig een aantal verenigingen krijgt op het gebied van de vrijetijdsbesteding, die niet meer rechtstreeks verbonden zijn met de kerk, zoals de speeltuin, het dorpshuis, de algemene bejaardenvereniging, het Jeugdhonk, de carnavalsvereniging, de tennisvereniging.

De geschiedenis van de voetbalclub en die van het dorpshuis zijn in zekere zin representatief voor de naoorlogse ontwikkeling van het totale verenigingsleven in Vogelenzang. De voetbalclub, die voor de oorlog werd opgericht als rooms-katholieke vereniging, heeft na de oorlog de katholieke veren 'afgeschud'. De historie van het dorpshuis is eveneens kenmerkend voor het loskomen van de katholieke invloed. Het dorpshuis heeft bij haar ontstaan wel binding met de kerk gehad, maar is toch als neutrale organisatie gestart. De 'doorlichting' van genoemde vereniging/organisatie in hoofdstuk 8 en 9 geeft een beeld van de geleidelijkheid waarmee het terugtrekken van de kerk in dit segment van de Vogelenzangse samenleving heeft plaats gevonden.²¹ In beide gevallen is geen sprake van een plotselinge trendbreuk of 'paleisrevolutie'. Er zijn ook geen merkbare spanningen of conflicten te constateren. Het is een geleidelijke ontwikkeling geweest van een oude naar een nieuwe situ-

atie, waarbij de ‘spelers’ niet eens gemerkt hebben dat het ‘speelveld’ werd verbreed en de spelregels werden gewijzigd.

Minder rooms-katholieken in Vogelenzang

Evenals elders in Nederland is het lidmaatschap en het kerkbezoek van de rooms-katholieke kerk in het dorp Vogelenzang teruggelopen. Dankzij de groei van het dorp is de terugloop van het aantal parochianen in Vogelenzang in absolute zin nog beperkt gebleven, maar relatief is sprake van een aanzienlijke daling ten opzicht van het totaal aantal Vogelenzangers. Kort na de oorlog telde Vogelenzang rond de twaalfhonderd parochianen. Afgezet tegen de totale bevolking van Vogelenzang in die tijd (vijftienhonderd) is dat ongeveer 80%. Medio 2005 bedraagt het aantal parochianen:1048. Dat is op een bevolking van drieëntwintighonderd personen circa 46%.²²

Van pastoor naar pastor

Na pastoor B.M. van de Brink (1967-1969) sprak men niet meer over de pastoor maar over de pastor. Pastor Hanssen is waarschijnlijk de laatste echte ‘pastoor’ in Vogelenzang geweest. Na hem kwamen pastorale werkers. Hij zag in dat de kerk niet moet dirigeren, maar moet ‘meedoen’ in het dorp. Hij had grote belangstelling voor het wel en wee van het dorp zonder zich daarin prominent te mengen. Zijn verdienste ligt vooral in de versterking van de parochie, het bijeenbrengen van oude parochianen en nieuwe parochianen, bijvoorbeeld uit de nieuwe woonwijk Vogelenzang-Oost. ‘De nieuwe parochianen waren in het algemeen beter ontwikkeld en van een ander soort. Dat verstoorde in het begin de samenhang. De oude parochianen konden daar niet goed mee omgaan, eigenlijk waren zij een beetje bang voor dat soort mensen. Maar vaak deed een kopje koffie drinken wonderen. Dan bleken ‘de nieuwen’ heel aardige mensen te zijn en verdwenen de vooroordelen. Ook heeft de ouderenbond daarbij een functie gehad, bijvoorbeeld door het organiseren van kienavonden. Daarmee werd ook een bijdrage geleverd aan het samengaan van oud en nieuw in het dorp’, aldus pastor Hanssen.

Was de kerk vroeger zowel binnen- als buitenwereld van het dorp, nu heeft de kerk zich beperkt tot haar kerntaak, de geloofsbeleving. Volgens Hanssen ‘is het bewustzijn in de kerk gegroeid en is de samenhang indrukwekkend. De parochianen zijn vrijer en bewuster geworden wat zeker uitstraalt naar de totale dorpsgemeenschap.’ De huidige pastor, Ans Dekker uit Hillegom, belichaamt als pastoraal werkster meer de nieuwe positie van de kerk in Vogelenzang. Zij verzorgt alle bijeenkomsten met uitzondering van de eucharistieviering. Daarvoor komt Hanssen één maal in de maand op zater-

dagavond en zondagochtend naar Vogelenzang. Zijn collega, de ‘pastoor’ van Bennebroek, die formeel toezicht houdt op de parochie Vogelenzang, verzorgt ook één zaterdagavond per maand de dienst. Als wij bedenken dat Vogelenzang eens het centrum was van een parochie, die zich uitstreckte van Hillegom tot Aerdenhout en die nu gekoppeld is aan Bennebroek, dan lijkt dat een groot verlies. Maar de winst ligt volgens Hanssen in het feit ‘dat in Vogelenzang de slaafsheid is verdwenen en de samenhang is blijven bestaan’.

De huidige invloed van de kerk op het maatschappelijk leven

Dat de invloed van de rooms-katholieke kerk in het dorp is afgenomen, valt op het eerste gezicht niet te merken. De parochie vierde in 1986 onder leiding van pastor Hanssen uitbundig het 125-jarige bestaan van haar monumentale kerk en het bloeiende kerkelijke leven. Ook tijdens de Open Monumentdagen in september 2005 kon men niet alleen genieten van de prachtige uitingen van het religieus erfgoed van de rooms-katholieke kerk, maar eveneens van

de historische verbondenheid van Vogelenzang met ‘Onze Lieve Vrouw Tenhemelopneming’, zoals de kerk officieel heet. Kerk en dorp horen zo vanzelfsprekend bij elkaar dat het niet direct duidelijk is dat het maatschappelijke leven van Vogelenzang in vergelijking met vroeger veel minder ‘rooms’ is geworden. De vanzelfsprekende controle van de kerk op de rooms-katholieke school, de verenigingen en het dorpsleven is grotendeels verdwenen. Dat is geleidelijk aan gebeurd, maar de ontkerkelijkking en de secularisatie²³ zijn ook in Vogelenzang onmiskenbare ontwikkelingen.

Pastor Ans Dekker en wethouder Victor Bruins Slot bij de opening van de Open Monumentendag in 2005.

Dat wil echter niet zeggen dat de kerk geen invloed meer heeft. De kerk als instituut is weliswaar niet meer zo dominant als vroeger, maar het kerkelijke leven en de activiteiten van de parochie zijn in

Kerk en toren in volle glorie.

Vogelenzang zeer vitaal gebleven. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het parochiebulletin voor Vogelenzang ‘Op de hoogte’, dat ook vaak door niet-katholieken wordt gelezen. Veel katholieken bezetten bovendien nog steeds sleutelposities in verenigingen en organisaties in het dorp en via die netwerken blijft de invloed van de kerk bestaan, niet meer rechtstreeks, maar door ondersteuning en door het werk van actieve parochianen.

Noten

¹ W. Goddijn, *Katholieke minderheid en protestantse dominant*, Assen, 1957, blz. 27.

² Geert Mak, *Gedooemd tot kwetsbaarheid*, Amsterdam 2005, blz. 15.

³ L.J. van Emmerik, *125 jaar Kerk*, blz. 6 e.v. Archivaris Bertus Voets van het Bisdom Haarlem noemt in zijn geschrift uit 1983 ook nog Schalkwijk als onderdeel van Vogelenzang.

⁴ Volgens Van Emmerik vond de afscheiding van Heemstede plaats tijdens het pastoraat van Piet Tromp (1698-1729). In het werk van Archivaris Bertus Voets wordt het jaar 1694 genoemd.

⁵ Van Emmerik, blz. 12, 15, 24 en 27.

⁶ Van Emmerik, blz. 33.

⁷ *Uit het Rijke Roomsche Leven* van Michel van der Plas, Utrecht, derde druk, 1963, blz. 10 e.v. Het boek behandelt vooral de vooroorlogse tijd, maar is ook van toepassing op de periode van na de oorlog.

⁸ Met sleutelpersonen worden Vogelenzangers bedoeld, die het dorp goed kennen. Zie bijlage 1.

⁹ Van Emmerik, blz. 31 en 34.

¹⁰ *Haarlems Dagblad*, 19 november 2004.

¹¹ Informatie van Ina Mostert-Stam.

¹² Ter relativering van het voorgaande moet wel vermeld worden dat ook in andere kerkgenootschappen het plaatsengeld een normale zaak was en nog vaak is. Interessant is overigens het bericht in de *Volkskrant* van 26 januari 2005, dat het Concertgebouwworkest in Amsterdam bij zijn concerten in de Amsterdamse Grote Zaal de publieksstoelen gaat verdelen in rangen en daarmee afstapt van een honderdjarige traditie. Dat is vanwege het geld noodzakelijk geworden.

¹³ F. van Heek, *Het geboorte-niveau der Nederlandse Rooms-Katholieken*, Leiden 1954.

¹⁴ Zie o.a. W. Goddijn, *Godsdienstsociologie*, hoofdstuk XVI, opgenomen in *Wegwijzer in de sociologie*, Amsterdam, 1964, blz. 317 e.v.

¹⁵ Na 1969 is de Stichting Katholiek Onderwijs in Vogelenzang het bevoegd gezag geworden van de St. Jozefschool en heeft de pastoor geen zitting meer in het bestuur.

¹⁶ Van Doorn en Lammers noemen als belangrijke mechanismen die er voor zorgen dat een maatschappelijk systeem blijft voortbestaan naast cultuuroverdracht de sanctionering en het collectief ritueel. Deze drie onderdelen van de sociale controle vinden wij bij het katholieke systeem in Vogelenzang terug. J.A.A. van Doorn en C.J. Lammers, *Moderne sociologie*, Utrecht, 1967, blz. 213 e.v.

¹⁷ Goddijn, W. *Katholieke minderheid en protestantse dominant*, Assen, 1957, blz. 92

¹⁸ Van Emmerik, blz. 34.

¹⁹ Deze gegevens zijn ontleend aan de inventarisaties van Ina Mostert-Stam in diverse INVO 's (het Vogelenzangse contactblad).

²⁰ Een goed voorbeeld betreft het rooms-katholieke gemengde zangkoor 'Cecilia' van de Vogelenzangse parochie 'Onze Lieve Vrouw Tenhemelopneming'. In 2000 bestond het koor 100 jaar. Piet Abswoude schreef over de historie van het koor een boek(je) met als titel *Zingen door de eeuwen heen, 1900-2000*. Daarin wordt niet alleen de kerkelijke functie van het koor voor de parochie belicht, maar eveneens de plaats van het koor in de Vogelenzangse gemeenschap.

²¹ Continuïteit/stabiliteit en verandering zijn typisch sociologische onderwerpen. Ogenscheinlijk lijken het tegenstellingen, maar uit de sociologische literatuur blijkt dat het vaak dezelfde mechanismen zijn die zorgen voor behoud van maatschappelijke systemen als voor de verandering ervan. Zie bijvoorbeeld J.A.A. van Doorn en C.J. Lammers, *Moderne Sociologie*, Utrecht, 1967, vierde en vijfde deel.

²² De volks- en beroepstelling van 1947 geeft een uitsplitsing van de bevolking van Bloemendaal naar kerkgenootschap. Van de 20487 inwoners behoorden 6042 personen tot de rooms-katholieke kerk. Dat is 29,5%. Cijfers van Vogelenzang ontbreken. Omdat in die tijd een nauwe relatie bestond tussen geloof en kiesgedrag is het -met enig voorbehoud - wel geoorloofd om op basis daarvan een schatting te maken van het aantal rooms-katholieken in Vogelenzang. Bij de verkiezing van de gemeenteraad in 1949 kwamen 494 van de 2482 stemmen op de KVP uit Vogelenzang. Dat is circa 20%. Nemen wij dit percentage als uitgangspunt dan kunnen wij zeggen dat het aantal rooms-katholieken in Vogelenzang in die tijd (1947/1949) ongeveer 1200 was. Afgezet tegen de totale bevolking van Vogelenzang in die tijd (ongeveer 1500) is dat circa 80%. Volgens de ledenadministratie van de parochie O.L.V.Tenhemelopneming was het aantal rooms-katholieke 'leden' in juli 2005: 1048. Dat is op een bevolking van ongeveer 2300 personen circa 46%. Hoewel de voorgaande cijfermatige vergelijking hachelijk is, geven de cijfers wel enige aanwijzing over de juistheid van de stelling dat het aantal rooms-katholieken in Vogelenzang aanzienlijk is gedaald.

²³ Secularisatie: het in betekenis afnemen van religieuze waarden en normen in het maatschappelijk leven. Zie H. de Jager, A.L. Mok, en G. Sipkema, *Grondbeginselen der sociologie*, Groningen, 2004, blz. 349.

ONDERWIJS¹

Gemeenteschool

Vogelenzang krijgt haar eerste school in 1795 bij het ontstaan van de gemeente Bloemendaal.² In die tijd waren alle scholen openbaar. Zij werden opgericht en betaald door de lokale overheid. De eerste door de gemeente Bloemendaal betaalde schoolmeester was Klaas Blesgraaf. Generaties Vogelenzangse kinderen, katholiek, protestant of andersdenkend, zaten in de 19e en het begin van de 20e eeuw op dezelfde (lagere) gemeenteschool. Pas na 1920 komt hier verandering in als de nieuwe Lager Onderwijswet het katholieken en protestanten financieel mogelijk maakt eigen scholen te exploiteren. Het openbaar en het bijzonder onderwijs zijn door deze wet volledig en met name ook wat betreft de financiering gelijkgesteld. Deze financiële gelijkstelling werd in Vogelenzang vrijwel direct benut. Op 1 april 1922 was de Parochiale St. Jozefschool een feit. Pikant is, dat de nieuwe school direct het tien jaar eerder

De graaf Florischool in vroegere jaren.

De gemeenteschool in 1917 kort voor de overdracht aan de St. Jozefschool.

Het gymnastieklokaal van de gemeenteschool in 1917. Toen heel modern, in 1977 te klein voor bewegingsonderwijs van de St.Jozefschool.

door de gemeente gebouwde (openbare) schoolgebouw met vier lokalen aan de Vogelenzangseweg kon betrekken en men daar niet voor hoefde te betalen. De openbare gemeenteschool ging weer terug naar haar oude locatie aan de Vogelenzangseweg, even buiten de bebouwde kom. De plaats van beide scholen is daarna meer dan een halve eeuw zo gebleven, de katholieke school in het centrum van het dorp en de openbare school aan de rand. Pas in de jaren tachtig is deze situatie gewijzigd door de bouw van de vleugelschool aan de Henk Lensenlaan.

Het schoolleven in Vogelenzang³

Henk Kuijs wordt in 1954 benoemd als hoofd van de openbare Graaf Florisschool en gaat naast de school wonen. School en huis staan daar dan al vanaf 1829, gebouwd op grond van de familie Barnaart.⁴ In 1956 koopt de gemeente van jhr. W. Ph. Barnaart drieduizend vierkante meter grond ten zuiden van de school ten behoeve van de aanleg van schooltuinen en een kleuterspeelplaats. De gemeente krijgt van Barnaart - om niet - grond voor een voetpad van de Bekslaan tot aan de school, zodat kinderen veilig de school kunnen bereiken.⁵

Kuijs wordt in 1981 ridder in de orde van Oranje Nassau. Loco-burgemeester Staleman speldt de versierselen op. In het midden mevrouw Kuijs.

St. Josephschool.

Meer dan een halve eeuw heeft Kuijs het onderwijs en het dorpsleven op de voet gevolgd. Volgens vele geïnterviewde sleutelpersonen was hij een man met veel gezag, op school en in het dorp. Hij stond voor zijn zaak en dat hebben ze in Vogelenzang en op het Raadhuis in Overveen geweten. Hoewel hij niet katholiek was, heeft hij vele initiatieven genomen voor nieuwe organisaties in het dorp en mede daardoor een groot prestige opgebouwd. Hij was er trots op, dat hij in de wandelgangen de bijnaam ‘burgemeester van Vogelenzang’ had. Wellicht is zijn sterkste punt geweest dat hij goed kon opschieten met zijn katholieke collega van de St. Jozefschool, eerst Piet Gerbrands en later Theo Jukes. Samen maakten zij het Vogelenzangse schoolbeleid. Zij trokken één lijn richting gemeentebestuur en zaten samen in verschillende onderwijscommissies. Verder kenden zij de kinderen en hun ouders allemaal persoonlijk. Kuijs: ‘Als er gedonder was in het dorp tussen kinderen van de Jozefschool en de Florisschool pakten wij ieder onze eigen kinderen aan, dan was het snel afgelopen.’ Overigens wekt het voorgaande wel de indruk dat er bij de schooljeugd soms sprake was van animositeit. Daar hebben zeker negatieve groepsbeelden en vooroordelen van ouders aan ten grondslag gelegen. Flip Roelen weet nog, dat men de Graaf Florisschool in zijn omgeving ‘het verkeerde schooltje’ noemde. Op hun beurt werden kinderen van katholieke scholen in die tijd vaak aangeduid met roomse papen (klimmen als apen, in de bomen, om in de hemel te komen).⁶

Twee scholen, twee culturen

Beide scholen hadden hun eigen cultuur en problemen. De St. Jozefschool was groter dan de Graaf Florisschool, die volgens Kuijs ook nogal wat kinderen van buiten het dorp telde, bijvoorbeeld uit Heemstede, Bennebroek en De Zilk (waar geen openbare school was). Begin 1978 heeft de St. Jozefschool 149 en de Graaf Florisschool 62 leerlingen, cijfers die de verhouding in die jaren aardig weergeven. De Graaf Florisschool zat vaak tegen het bestaansminimum van vijftig leerlingen aan, bijvoorbeeld bij de start van het nieuwe schooljaar in september 1980. Het *Haarlems Dagblad* van twaalf september 1980 meldt: 'Het gaat slecht met het openbaar onderwijs in Vogelenzang. De Graaf Florisschool aan de Vogelenzangseweg kreeg er dit schooljaar slechts één leerling bij. Het schooltje telt vijftig leerlingen en twee onderwijzers. Binnenkort zal er wellicht maar één leerkracht zijn. De problemen worden onder meer veroorzaakt doordat de Graaf Florisschool te ver weg ligt uit de bebouwde kom.' De toenmalige wethouder van onderwijs O.F. (Ot) Staleman waarschuwt daarom de leden van de raadscommissie onderwijs: 'Als de vleugelschool er niet snel komt, is het afgelopen met het openbaar onderwijs in Vogelenzang.'

*Drie schoolmeesters van de St.Jozefschool in 1972,
Jukes, Remmerswaal en Gerbrands.*

De St. Jozefschool trok en trekt katholieke leerlingen uit Vogelenzang en uit het aangrenzende Hillegomse gebied, dat tot de parochie Vogelenzang behoort. Maar ook de St. Jozef school was niet groot genoeg om een volwaardig aantal klassen te hebben en zeker niet om een aparte jongens- en meisjesschool te rechtvaardigen, wat heel lang gebruikelijk was bij het rooms-katholieke onderwijs in Nederland. Bij de viering van het vijftigjarige bestaan van de St. Jozefschool in 1972 blikt oud schoolhoofd T. Remmerswaal in een interview in het *Haarlems Dagblad* terug op zijn bijna 25 jaar hoofdonderwijzerschap. Hij kwam in 1922 naar Vogelenzang en werd in 1946 opgevolgd door Piet Gerbrands, die het stokje eind 1971 doorgaf aan Theo Jukes, die de school tot 1990 geleid heeft. Remmerswaal vertelt aan de krant over zijn gemengde school: ‘Dat was iets, waarmee de rooms-katholieke bevolking in die tijd toch wel wat moeite had.’ Als middel om jongens en meisjes aan de school te binden en vooral de concurrentie van de zusterschool voor meisjes in Bennebroek het hoofd te bieden, werd een speciale handwerklerares aangesteld, juffrouw Resink. ‘Zij bestond het alle meisjes van de zesde klas een met glans en glorie behaald lingeriediploma mee naar huis te geven. Het examen daartoe werd afgenomen door een zuster van de bewuste school in Bennebroek, die moest bekennen dat zij tot zo iets geweldigs nooit in staat zou zijn in haar grote klas van meer dan veertig meisjes. Met een lingeriediploma konden de meisjes zelf hun kleren naaien, bijvoorbeeld jurken, maar ook prachtige truien breien voor hun broers en klasgenoten.’⁷

Kerk en school

Uiteraard was er tussen beide scholen verschil in het beleven van de godsdienst en de invloed van de kerk. In de St. Jozefschool was de kerk vóór en kort na de oorlog merkbaar aanwezig. Oudere Vogelenzangers weten dat nog wel. ‘Op de zes schooldagen moest je iedere dag om 8 uur voor de school begon naar de schoolmis in de kerk’, zegt Jan Warmerdam. ‘Dat werd gecontroleerd en geregistreerd op het schoolrapport van de St. Jozef school.’ Martin de Vries: ‘Als je weinig naar de kerk was geweest, kreeg je met St. Nicolaas maar een klein cadeautje, bijvoorbeeld een lineaalje in plaats van een autootje voor de kinderen, die vaak waren geweest. Dat was de prijs voor het kerkbezoek.’

Ook werkte het standsbewustzijn sterker door in het katholieke dan het openbare onderwijs. Michel van der Plas meldt, dat veel katholieke scholen in Nederland waren onderverdeeld in een A-, B-, of C- afdeling. Hij voegt daar aan toe: ‘Had God de standen niet gewild?’⁸ In Haarlem kende men na de oorlog niet alleen gescheiden katholieke scholen voor jongens en meisjes,

maar ook speciale rooms-katholieke opleidingsscholen. Bovendien waren er combinaties. Zo kende de Mariaschool voor meisjes in de Jacobijnestraat en de Koningstraat twee verschillende ingangen en speelplaatsen voor A- en B-kinderen, die geselecteerd werden op basis van hun opleidingsmogelijkheid. Daarbij zal zeker ook geld en sociale afkomst van de ouders een rol hebben gespeeld.⁹ In Vogelenzang was de St. Jozefschool te klein voor apart onderwijs voor jongens en meisjes en voor een aparte voorbereiding op verder onderwijs. Remmerswaal: 'Ik wilde een praktische school, geen drilschool met het doel zoveel mogelijk kinderen naar het middelbaar onderwijs door te zenden. Dit neemt niet weg dat ik menig gesprek moest voeren met ouders die niet zo geloofden in de capaciteiten van hun kinderen.'

De macht van de hoofdonderwijzer

Geheel in tegenspraak met de opmerking van Remmerswaal is het verhaal van Henk van Tongeren jr. 'Ik had de zevende klas gedaan op de St. Jozefschool en mijn vader had mij opgegeven voor de Henricus Mulo in Heemstede. Ik kwam daar nietsvermoedend binnen maar werd tegengehouden door de hoofdbroeder. Die zei, dat hij mij niet mocht aannemen van meester Remmerswaal. Toen ik dat vertelde aan mijn vader ging hij verhaal halen bij Remmerswaal. Na veel heen-en-weergepraat kwam de aap uit mouw. De overgang van leerlingen zoals ik kostte Remmerswaal een leerkracht, ik moest dus nog maar een jaartje blijven. Mijn vader nam daar geen genoegen mee en zei, dat ik toch naar Heemstede zou gaan. Daarop zei Remmerswaal: 'Als je dat doet zal ik zorgen dat je geen snee brood meer verdient in Vogelenzang.' Mijn vader meldde het verhaal bij pastoor Terra, die vervolgens antwoordde, dat hij zich daar niet mee wilde bemoeien. Ik heb de zevende klas daarna overgedaan. Zonder nut, maar mijn vader was niet opgewassen tegen de chantage van meester Remmerswaal. Ik ben het jaar daarna alsnog naar de Henricus Mulo gegaan en uiteindelijk hovenier geworden. Wat mij na al die jaren nog het meeste steekt is dat kinderen van de beter gesitueerden in het dorp wel door mochten en ik niet.'

Maar er is ook een ander verhaal. Hein Hulsbosch, in 1912 als jongste zoon geboren op duinboerderij 'Panneland', kon goed leren. Zoals toen gebruikelijk in deze kringen, ging hij echter na de lagere school niet 'doorleren', maar werken op de boerderij. Dankzij de overredingskracht van meester Remmerswaal is Hein toch naar het Triniteitslyceum in Haarlem gegaan. Hij is in 1938 tot priester gewijd en werd tweemaal doctor in de godgeleerdheid.¹⁰

De St. Jozefschool en vooral de hoofdonderwijzer zagen - voor de oorlog en kort daarna - ook toe op het in stand houden van de rooms-katholieke cultuur. Vrijtijdsbesteding moest passen in de katholieke traditie en organisatie. Kinderen waren lid van katholieke verenigingen zoals de gymnastiekclub en de padvinderij en lazen uiteraard katholieke boeken. Er was echter een probleem met het maken van muziek en het muziekonderwijs. Het dorp beschikte niet zelf over muziekvoorzieningen. Daarvoor moest men naar de muziekvereniging Kunst Na Arbeid (KNA) in Bennebroek. Die vereniging had een algemeen neutrale signatuur. Ook katholieken uit Vogelenzang waren lid van KNA, maar de kerk en de school konden geen invloed uitoefenen op het beleid of het repertoire van de vereniging. Daarom werd KNA door katholieke opvoeders als meester Remmerswaal met reserve bekeken. Anekdotisch is het verhaal van Martin de Vries over zijn zuster Suzanne. De familie De Vries woonde in Vogelenzang, was goed katholiek en alle kinderen zaten op de St. Jozefschool. Zij maakten echter, van vader op zoon en dochter, muziek bij KNA in Bennebroek. Suzanne kreeg van meester Remmerswaal eens de vraag: 'Jij bent lid van KNA, dan kan je vast de Internationale wel spelen?'

Twee bijzondere kenmerken van de scholen

Beide scholen hadden iets bijzonders dat waarschijnlijk samenhang met de belangstelling van de schoolhoofden. Remmerswaal vertelt, dat in zijn tijd op de St. Jozefschool lessen gegeven werden in praktische zaken: telefoneerlessen, spoorboekje lezen, formulieren ontcijferen. Maar ook kregen de kinderen bij de taalles uitleg van moeilijke woorden, die men in het dagelijks leven tegenkomt. Hiermee werden de kinderen voorbereid op toetreding tot de maatschappij van volwassenen en het arbeidsproces zonder een andere opleiding dan de lagere school. Meer dan een halve eeuw later komen soortgelijke ideeën over de praktijklessen van meester Remmerswaal in een modern jasje terug. Zo werd begin 2005 in *De Volkskrant* gepleit voor 'een lespakket media-en reclamevaardigheid voor basisscholen, om het commercieel bewustzijn van kinderen te vergroten.' Ook passen de technieklessen van de huidige Graaf Florisschool heel goed in deze benadering van de samenleving. 'Momenteel is er gebrek aan technisch en beta-afgestuurd personeel terwijl techniek juist een steeds voornamere plek inneemt in de samenleving. Daarom heeft de Graaf Florisschool voor leerlingen van groep 5 en 6 twee telescopen aangeschaft en een themamaand georganiseerd over het zonnestelsel', zegt directeur Ed Stoete in het *Haarlems Dagblad* van 12 november 2005. Heel bijzonder waren in de tijd van Remmerswaal de lessen in wellevendheid als onderdeel van de taalles. Ze kunnen gezien worden als een vroege vorm van

wat nu weer aandacht krijgt zoals het naleven van correcte omgangsvormen en etiquette.¹¹

Ook Kuijs zag de noodzaak om kinderen niet alleen intellectueel te ontwikkelen, maar ook iets met hun handen te laten doen en de waarde van de natuur bij te brengen. Hij zegt: 'Als het even kan is de biologielees buiten. Mogelijkheden genoeg hier, met vijfduizend vierkante meter bos en tuin. In voor- en najaar is het de vogeltrek. Het Kerkpad langs. Het is plantjes zoeken en paddestoelen. In de winter is het dan: hoe oud is deze tak, hoeveel bladeren hebben er aan gezeten en is het een beuk, een eik of een iep. Vaak brengen ze zelf plantjes mee die ze gezocht hebben.' Ook hadden de kinderen uit klas 6 hun eigen schooltuintje. 'Daar kunnen zij naar hartelust in kweken. Dan komen zij weer trots naar huis met een bosje radijs, hun worteltjes, hun bietjes of een bos strobloemen voor moeder.'¹²

De idee van de vleugelschool

De twee scholen worden in 1983 onder één dak gebracht. Daar gaat een lange procedure aan vooraf. Halverwege 1977 komen het bestuur van de St. Jozefschool en de onderwijsinspectie tot de conclusie dat, het zevenenvijftigjarige schoolgebouw aan de Vogelenzangseweg niet meer voldoet aan de normen. De vraag is dan: aanpassen of slopen? Als euvels worden genoemd: de geluidsoverlast van het verkeer, te weinig licht, beperkte vloeroppervlakte, slechte akoestiek, te klein gymnastieklokaal en het ontbreken van een ontmoetingsruimte. Op dat moment denkt het schoolbestuur nog aan sloop en vervangende nieuwbouw met behoud van twee nog bruikbare lokalen. Een schetsplan wordt ingediend bij de wethouder van onderwijs H. (Harrie) Stapel (PvdA). In augustus 1977 komt het plan in de commissie onderwijs, die instemt met het plan. Maar dan oppert mevrouw G.D. (Eldo) Bredius-Cockinga van het CDA de mogelijkheid van een samenwerkingsschool met het openbaar onderwijs in het nieuwe plan Vogelenzang-Oost. Die gedachte was niet nieuw, want het idee van één gecombineerd gebouw voor katholiek en openbaar onderwijs was al eerder genoemd door het Bloemendaalse VVD raadslid mevrouw A.C. Vrij-Bertelsman. Maar het idee is nu weer actueel waarna de bal snel gaat rollen. In de raadsvergadering van augustus 1977 komt de mogelijkheid van één schoolgebouw weer aan de orde. Alle raadsfracties zijn enthousiast. Mevrouw S.M.A. (Sannie) Reestman van Progressief Bloemendaal verwoordt de ontwikkeling van wat zij 'integratieschool' noemt als volgt: 'Ook de openbare school heeft te kleine klassen. Het is noodzakelijk voor het onderwijs dat er wat gaat gebeuren.' Maar wethouder Gerard Ebeli (VVD) en voorzitter Meijer van het schoolbestuur van St. Jozef tempe-

ren het optimisme over een snelle oplossing. Het nieuwe schoolplan is moeilijk in te passen in de plannen voor de nieuwe woonwijk Vogelenzang-Oost en het katholieke schoolbestuur wil wel met 'de openbaren' in één schoolgebouw, maar niet één school voor alle richtingen. Meijer: 'De ouders en de overkoepelende organen zouden daarmee zeker niet akkoord gaan.' Hiermee liggen de ingrediënten op tafel voor een langdurig proces dat pas na 6 jaar zou leiden tot de opening van de vleugelschool.

De vleugelschool wordt in Vogelenzang-Oost geprojecteerd

Het idee van de nieuwe school groeit weliswaar, maar wordt ernstig vertraagd door het feit dat de gemeenteraad in eerste instantie Vogelenzang-Oost op het oog heeft als locatie voor deze school. Dat blijkt uit het raadsverslag van 16 maart 1978. De raad besluit unaniem om in principe medewerking te verlenen aan één schoolgebouw voor de openbaren en de katholieken in Vogelenzang-Oost, maar constateert tegelijk dat de benodigde grond in handen is van een projectontwikkelaar. Het duurt vervolgens een jaar voordat het plan voor Vogelenzang-Oost door Pan Eurohome Nederland B.V. gepresenteerd wordt, waarin een buurtzwembadje en ruimte voor de nieuwe school zijn opgenomen.¹³ De bezwaren tegen dit plan en het daarop gebaseerde bestemmingsplan Vogelenzang-Oost vertragen niet alleen de bouw van nieuwe huizen, maar ook van de nieuwe school. Dit zorgt voor veel onrust bij de schoolleiding en de ouders van beide scholen. Zij schrijven begin september 1980 samen een brandbrief aan het gemeentebestuur waarin op de bouw van de nieuwe school wordt aangedrongen. Men wijst erop, dat de Graaf Florisschool onder het bestaansminimum dreigt te komen en de St. Jozefschool veel overlast ondervindt van het verkeer op de Vogelenzangseweg: 'Auto's razen af en aan, vlak langs het gebouw. Men heeft de gemeente al laten weten dat er een enorme aanvraag tegen geluidsoverlast te verwachten valt als er niet snel een nieuwe school komt.'¹⁴

De vleugelschool op het voetbalveld

In de raadscommissie onderwijs van 12 september 1980 wordt dan het idee besproken om niet langer te wachten op Vogelenzang-Oost, maar de vleugelschool te bouwen op het voormalige voetbalveld van de sportclub Vogelenzang aan de Deken Zondaglaan, dat geruild is voor een nieuw sportcomplex bij de Teylingerweg (zie hoofdstuk 8). Het voetbalveld was aanvankelijk bestemd voor de bouw van 28 vrijesectorwoningen, maar dat plan werd door Gedeputeerde Staten van Noord-Holland in september 1979 niet goedgekeurd, omdat zij vonden dat in Vogelenzang geen dure, maar vooral betaalbare woningen gebouwd moesten worden. Bovendien had men bezwaar tegen

het monotone karakter van het ontworpen buurtje. Wethouder Staleman van onderwijs, die ook ruimtelijke ordening in zijn portefeuille heeft, belooft de raadsleden een zogenaamde artikel 19 WRO-procedure te starten om versneld de bestemming woningbouw te wijzigen in onderwijsdoeleinden. Dat is toen ook gebeurd en vanaf dat moment is alle hoop gevestigd op een snelle procedure zonder bezwaren van omwonenden.

Maar ambtelijke molens draaien niet snel. Het duurt tot begin 1982 alvorens de wijziging van het bestemmingsplan getoond kan worden aan de bevolking. Tijdens een hoorzitting op 27 januari 1982 doet wethouder Staleman een hartstochtelijk beroep op de inwoners van Vogelenzang om de bouw van de vleugelschool niet te vertragen door het indienen van bezwaarschriften. Volgens een verslag in het *Haarlems Dagblad* vreest een aantal aanwezige bewoners (van de Deken Zondaglaan) echter: 'Verlies aan uitzicht en vindt de bouw van een nieuwe school daarom niet erg leuk. Ze kijken nu nog vrijelijk in de richting van de duinen.' Anderen wijzen op de betrekkelijkheid. 'Mensen aan de Vogelenzangseweg konden vroeger tot de duinen aan toe kijken, maar dat is nu belemmerd door de bouw van huizen aan de Deken Zondaglaan.' De gemeenschapszin van de Vogelenzangers wint: er wordt niet één bezwaarschrift ingediend! Eind april 1982 krijgt de gemeente van de provincie Noord-Holland bericht, dat men met de bouw kan beginnen. De gemeente en de beide scholen halen opgelucht adem. Het bestaan van de openbare Graaf Florisschool, die gedurende drie achtereenvolgende jaren minder dan vijftig leerlingen telde - en dat is minder dan het wettelijk vereiste minimum - is gered. De rooms-katholieke St. Jozefschool krijgt eindelijk haar langverwachte nieuwe gebouw. Iedereen is blij in Vogelenzang.

Resultaat van jarenlang werken

De werkgroep, die door de gemeente was ingesteld om het plan voor de vleugelschool te ontwikkelen en te realiseren, stond in de loop der jaren onder leiding van drie achtereenvolgende wethouders van onderwijs (Stapel, Ebeli en Staleman) en vergaderde in grote harmonie bijna 20 maal. Naast de wethouders, de hoofden van de twee scholen, de ouders en de inspecteur voor het onderwijs, zaten voor de gemeente ook de directeur Publieke Werken A. Rodenburg en het hoofd van de afdeling onderwijs R. Heidema in de werkgroep. Het worden twee nieuwe scholen, onder één dak ondergebracht in twee vleugels, naast elkaar maar toch gescheiden. De langste vleugel is voor de St. Jozefschool met zes lokalen, waarvan twee voor kleuters. De Graaf Florisschool krijgt drie lokalen, waarvan een voor het kleuteronderwijs. De buitenspeelruimte, het handvaardigheidslokaal en de gymnastiekruimte

zijn gemeenschappelijk. Voor de vergroting van het door het rijk toegestane gymnastieklokaal tot een gymnastiek/sportzaal van 16 bij 28 meter legt de gemeente Bloemendaal een half miljoen gulden extra op tafel.

Theo Jukes, destijds hoofd van de St. Jozefschool en Henk Kuijs van de Graaf Florisschool bewaren beiden goede herinneringen aan het tot standkomen van de vleugelschool. Kuijs: 'Theo en ik hebben in die tijd alle moderne schoolgebouwen in de omgeving bekeken. Wij hebben stad en land afgelopen, van Heiloo tot Rotterdam. Uiteindelijk zijn wij in Kudelstaart terecht gekomen.' Holland Housing Corporation uit Amstelveen wordt de bouwer van de school, ontworpen door architect F.A. Hendriks uit Stramproy. Het oud-raadslid mevrouw Vrij-Bertelsman mag als dank voor haar initiatief de gedenksteen metselen. Dat gebeurt op 16 februari 1983. De 150 aanwezige kinderen van beide scholen zingen een speciaal ingestudeerd lied en na de speeches van de aanwezige autoriteiten is de vleugelschool dan eindelijk een feit. Op 29 augustus 1983 worden ballonnen opgelaten ten teken, dat de vleugelschool in gebruik is genomen. De heer Kuijs was wel aanwezig om het resultaat van vele jaren trek- en duwwerk te bewonderen, maar niet meer als directeur/schoolhoofd. Hij was inmiddels opgevolgd door mevrouw Wil Hänsel, die reeds als leerkracht aan de Graaf Florisschool verbonden was.

Toch twee scholen

Hoewel de scholen hun eigen lokalen en organisatie behielden, oogt het gebouw als één school. Op zichzelf is de Vogelenzangse vleugelschool daarmee een bijzonder fenomeen, waarbij het lijkt of het openbaar onderwijs en het katholieke onderwijs zich moeiteloos hebben gevoegd in de harmonie van de dorpsgemeenschap. In andere dorpen in Nederland is dat wel anders gegaan. Opmerkelijk is dat beide directeuren zelfs een voorkeur hadden voor één ongedeelde basisschool; Kuijs en Jukes zagen zichzelf al als directeur en onderdirecteur. Maar zover waren de ouders en de schoolbesturen toen nog niet. Bij de start was zelfs sprake van 'zieltjeswinnen'. Volgens Jukes vooral door de ouders van de Graaf Florisschool.

J.T. (Jan) Elsinga is een tijdlang voorzitter geweest van de oudercommissie van de Graaf Florisschool. Hij heeft een heel ander beeld van de situatie. 'Ik heb de mogelijke fusie met de St. Jozefschool vaak aan de orde gesteld. Ik kreeg dan steeds te horen, dat fusie onbespreekbaar was bij de katholieken.' Jukes: 'Dat had vooral te maken met het financieringssysteem van het onderwijs. Het was voor het bijzonder onderwijs financieel niet aantrekkelijk om samen te gaan met het openbaar onderwijs. Dan gingen de voordelen van het systeem voor ons verloren en dat wilden wij niet.'

*Lachende gezichten van de officials bij de opening van de vleugelschool in 1983.
Rechts mevrouw Vrij-Bertelsman.*

Kenmerkend voor de gescheidenheid van de twee scholen was het planten van twee ‘openingsbomen’. Kees Koek was beroepshalve chef van het hoveniersbedrijf Empelen en van Dijk en in zijn vrije tijd voorzitter van de carnavalsvereniging De Witte Hond. In de laatste hoedanigheid had hij het plan opgevat om de vleugelschool *één* boom aan te bieden bij de opening van het gebouw. Na overleg met Jukes moesten dat er toch *twee* worden. Ook uit latere activiteiten blijkt dat er van wat meer samenwerking of samendoen geen sprake was. Tiny Koek weet nog dat in het begin van de jaren negentig, toen haar dochter in de kleuterafdeling van de St. Jozefschool zat, er twee Sinterklazen op het terrein verschenen. Tiny: ‘Omdat de kleintjes nog

Schoolplein kort na de opening in 1983.

*Voorleesuur door burgemeester De Gelder bij een 'gemengde' klas van de beide scholen in 2005.
Integratie van openbaar en rooms-katholiek onderwijs.*

echt in Sinterklaas geloofden, moesten die twee verklede mannen natuurlijk niet tegelijk gezien kunnen worden. Daarom werd eerst de een afgevoerd voordat de ander op het schoolplein kwam.' Een rooms-katholieke en een neutrale goedheiligman! ¹⁵

Ook in 2005 is de gescheidenheid nog aanwezig. Dorpsraadlid Annelies Termohlen: 'Laatst hadden wij een gezamenlijke fancyfair, dat zag ik als een grote winst. Maar wat ik dan niet begrijp is het feit dat de kinderen niet gelijktijdig voorjaarsvakantie konden krijgen, dat is toch raar.'

Doorstroming naar vervolgonderwijs

De keuze van ouders tussen beide vormen van onderwijs is niet meer zo vanzelfsprekend als vroeger. Ouders kiezen vaak nog op basis van traditie, maar ook vanwege de voorkeur voor een leerkracht of omdat vriendjes van de kinderen naar een van de twee scholen gaan. Ook de doorstroming naar het vervolgonderwijs is anders geworden dan vroeger. L.G. (Rens) van Schie, raadslid voor de PvdA en zelf onderwijsman: 'Vroeger gingen de meeste leerlingen na de lagere school werken bij een baas en voor één dag in de week naar het avondonderwijs. Nu zie ik ze fietsen richting Haarlem, Heemstede en Hillegom/Lisse. Ze zitten op het Sancta, Hageveld, Coornhert, Christelijk

Lyceum of het Fioretticollege. Van gymnasium tot vmbo.’ Daarmee is ook in Vogelenzang een eind gekomen aan de relatief ongelijke doorstroming vanuit de verschillende sociale milieus naar de diverse voortgezette opleidingen.

Dat is overigens niet vanzelf gegaan. Voor de oorlog was doorstroming een uitzondering en werd er door het lager onderwijs niet vooraf geselecteerd op vervolgonderwijs. Dat gebeurde ad hoc, waarbij al dan niet bewust een onderscheid werd gemaakt in opleidingsmogelijkheden voor arbeiderskinderen en voor kinderen uit de ‘betere’ milieus. Waarschijnlijk was dat bij het katholiek onderwijs wat meer aan de orde dan bij het openbaar onderwijs. Maar in beide gevallen ging men uit van de vanzelfsprekendheid dat kinderen van arbeiders moesten gaan werken en niet ‘doorleren’. Uiteraard had dat te maken met de in die tijd vanzelfsprekende rang- en standsverschillen. Op vooroorlogse klassenfoto’s van de St. Jozefschool zitten de jongens en de meisjes keurig gescheiden van elkaar in twee maal twee rijen. Dat wijst niet op een indeling naar opleidingsmogelijkheid of standsverschil. Toch vertellen Vogelenzangers in hun verhalen over vroeger vaak, dat het normaal was dat de kinderen van de eigen bazen/rijken vooraan zaten en de kinderen van de arbeiders en werklozen achterin, net als in de kerk. Dat is in de jaren vijftig verdwenen. Ook de voorbereiding op het voortgezet en middelbaar onder-

*Peuters van peuterspeelzaal 't Vogelnest in 1990.
Hier bestaat geen onderscheid zoals in het basisonderwijs.*

wijs veranderde. Jukes: ‘In de tijd van Gerbrands waren de klassen op basis van niveau wel in rijen ingedeeld, ik heb dat zelf niet gedaan.’

In sociologische studies na de Tweede Wereldoorlog is vastgesteld, dat in Nederland een nauwe samenhang bestond tussen het beroep van de vader en de doorstroming naar vervolgonderwijs. Daarbij scoorden de hoofdarbeiders, boeren en vooral de handarbeiders het laagst; kinderen uit die categorie gingen het minst naar het vervolgonderwijs.¹⁶ Ook veronderstelden veel onderwijzers van de lagere school in die tijd vaak dat kinderen uit een arbeidersmilieu het meest op hun plaats waren in het voorgezet lager onderwijs en niet in het middelbaar onderwijs. Dat zal ook in Vogelenzang gespeeld hebben. Kees Koek herinnert zich nog een uitspraak in 1966 van Gerbrands over zijn oudste dochter: ‘Ze kan mooi schrijven, maar als arbeiderskind is ze heel geschikt voor de huishoudschool.’ Gelet op de samenstelling van de beroepsbevolking van Vogelenzang kort na de oorlog met circa 50% arbeiders en lagere employees, zal de doorstroming naar vervolgonderwijs en het aantal kinderen dat naar de middelbare school ging gering zijn geweest. Maar de invloed van de verzorgingsstaat, de democratisering van het onderwijs (Mammoetwet) en het avondonderwijs hebben daar vanaf de jaren zeventig in Nederland verandering in gebracht. Zoals overal elders in Nederland is het volgen van onderwijs na de basisschool voor Vogelenzangse kinderen nu normaal geworden.¹⁷

Noten

¹ In dit hoofdstuk is vaak gebruik gemaakt van verslagen uit dagbladen en weekbladen. Vanwege de leesbaarheid wordt daar alleen naar verwezen als dat functioneel is.

² Pier Hoekstra, *Bloemendaal, Proeve ener Streekgeschiedenis*, Wormerveer, 1947, blz. 186.

³ In dit hoofdstuk wordt uitsluitend aandacht besteed aan het lager onderwijs. Bij de omvorming tot basisonderwijs werd het kleuteronderwijs daarin opgenomen. Voor die tijd kende Vogelenzang de rooms-katholieke Mariakleuterschool en een kleuterschool van/bij de Graaf Florisschool. Het laatste gebouw van de Maria kleuterschool stond aan de Deken Zondaglaan en is na de intree van de kleuters in de Vleugelschool verbouwd tot bibliotheek en gezondheidscentrumpje. Op het terrein van de voormalige kleuterschool is in 1990 ook nog een gebouw neergezet voor de peuterspeelplaats ‘t Vogelnest. De bibliotheek, een aantal zorgverleners en de peuterspeelplaats zijn intussen weer verhuisd naar het nieuwe zorgcentrum De Voghelsanck. Binnenkort worden de beide gebouwen gesloopt en vervangen door woningbouw. Zie verder hoofdstuk 9.

⁴ Informatie van Ina Mostert Stam, INVO Onderwijs.

⁵ Archief van de gemeente Bloemendaal.

⁶ W. Goddijn, *Katholieke minderheid en protestantse dominant*, Assen, 1957, blz. 16.

⁷ *Haarlems Dagblad*, 28-4-1972. ‘Juf’ Resink was niet alleen handwerkjuffrouw. Zij had ook de eerste klas vanaf 1930 (informatie van Ina Mostert-Stam).

⁸ Michel van der Plas, *Uit het Rijke Roomsche Leven*, Utrecht, derde druk, 1963, blz. 11.

⁹ Mededeling van een oud-leerling, Anneke van Gessel

¹⁰ Opgetekend door Ina Mostert-Stam

¹¹ Volgens de *NRC* van 17 september 2005 is sprake van een terugkeer van de etiquette. Dat wordt onder meer afgemeten aan het aantal boeken dat over dit onderwerp is verschenen.

¹² uit het interview met Alice Verwey van het *Bloemendaals Weekblad* bij zijn vervroegd uittreden, 20 augustus 1979.

¹³ *Haarlems Dagblad*, 6-09-1979.

¹⁴ *Haarlems Dagblad*, 12-09-1980.

¹⁵ Nog steeds komen er twee Sinterklazen op de Vleugelschool. Volgens de dochter van Ina Mostert-Stam, die zelf leerkracht aan de Graaf-Florisschool is, zijn er zo veel klassen dat de Sint anders in tijdnood zou komen.

¹⁶ R.A.C. Hoksbergen, *Profiel van de avondlyceïst*, Amsterdam, 1972, blz. 21 e.v. Hoksbergen verwijst o.a. naar een studie van F. Van Heek e.a. *Het verborgen talent, Milieu, schoolkeuze en schoolgeschiedheid*. Meppel, 1968. Mede op basis van verschillende onderzoeken hebben politieke partijen en regeringen met succes maatregelen genomen om de doorstroming naar het voortgezet onderwijs te bevorderen.

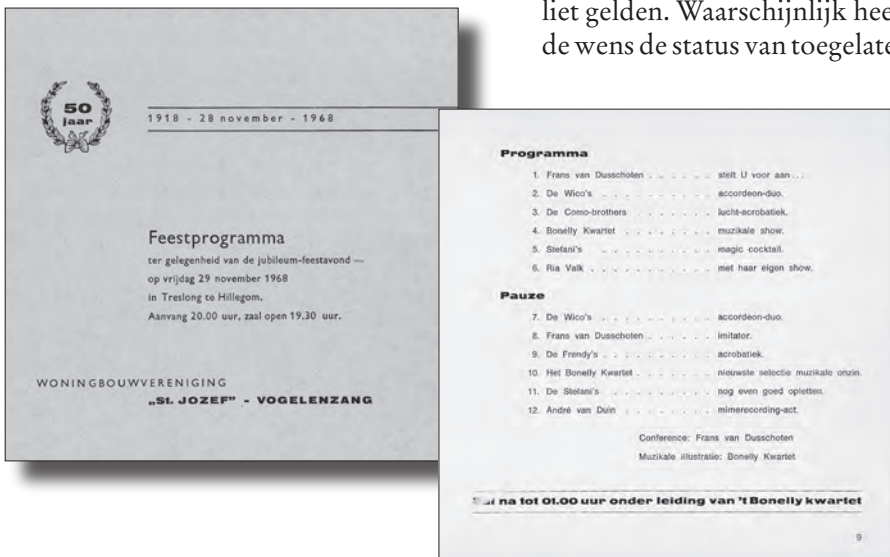
¹⁷ Het is opvallend dat het probleem uit de jaren zestig en zeventig zich in de huidige tijd in Nederland herhaalt. Weliswaar betreft het nieuwe omstandigheden en een andere vorm, maar kiest men dezelfde bewoordingen. *De Volkskrant* is in 2005 onder lezers een discussie gestart onder de titel De Sociale Agenda. Als belangrijke hedendaagse maatschappelijk vraagstukken zien de lezers: 'Hoe kan het onderwijs voor elkaar krijgen dat minder talent onbenut blijft en hoe kan de onderklasse emanciperen?' Daarbij gaat het in de kern om de hoge uitval van jongeren in het onderwijs en de nieuwe onderklasse die daarvan het gevolg is.

SOCIALE WONINGBOUW EN DE WONINGTOEWIJZING¹

Woningbouw voor arbeiders

Op 28 november 1918 wordt de woningbouwvereniging St. Jozef opgericht, gevestigd te Vogelenzang met als uitsluitend doel om in het belang van de volkshuisvesting werkzaam te zijn in Vogelenzang. Op 14 april 1919 worden de statuten bij Koninklijk Besluit goedgekeurd en op 20 juni 1919 krijgt St. Jozef de status van 'toegelaten instelling' voor de volkshuisvesting.² Dit betekent de start van een vereniging, die zich jarenlang zal gaan inzetten voor de huisvesting van Vogelenzangers. Hoewel de naam anders doet vermoeden was statutair geen sprake van een rooms-katholieke woningbouwvereniging. Dat is opvallend, omdat de oprichters vrijwel zeker rooms-katholiek waren en de kerk bij veel andere verenigingen in het dorp steeds bij de organisatie

was betrokken en haar invloed liet gelden. Waarschijnlijk heeft de wens de status van toegelaten

*Programma bij het 50 jarig bestaan van St.Jozef op
28 november 1968 in Treslong te Hillegom.*

instelling te krijgen de oprichters gedwongen om het predikaat rooms-katholiek te laten vallen. In latere jaren wordt over het al dan niet rooms-katholiek zijn van de vereniging in het bestuur veelvuldig gesproken. De naam St. Jozef, die vaak wordt gevoerd door woningbouwverenigingen, verwijst naar het beroep van timmerman, dat de bijbelse Jozef uitoefende.

Vermeldenswaard is verder, dat in de statuten niet gesproken wordt over arbeiderswoningen of sociale woningbouw (die term bestond nog niet), maar over 'hygiënisch ingerichte woningen, die voldoen aan de behoeften van een in bescheiden financiële omstandigheden verkerend gezin'. Leden zijn de oprichters en zij die door het bestuur als lid worden benoemd. Daarmee is bij de start van de vereniging duidelijk sprake van een min of meer gesloten systeem met een grote invloed van de oprichters. In de loop der jaren is door het toenemen van het aantal woningen en leden de vereniging gedemocratiseerd. St. Jozef is van 1918 tot 2001 zelfstandig gebleven en daarna gefuseerd met woningbouwvereniging Brederode, die ontstaan is door samenvoeging van alle andere woningbouwcorporaties in Bloemendaal.

Het eerste bouwplan van St. Jozef

Reeds snel na de oprichting van St. Jozef in 1918 start de woningbouwvereniging met de bouw van 22 arbeiderswoningen aan de Vogelenzangseweg. Volgens een akte van 26 september 1921 kopen de heren Hendrikus Johannes van Tongeren, timmerman en Willem Kromhout, metselaar respectievelijk als voorzitter en secretaris-penningmeester van St. Jozef van de gemeente Bloemendaal een stuk grond, groot zeven en zeventig aren en drie en negentig centiare voor een prijs van 13.735,90 gulden. Voor de gemeente Bloemendaal zaten aan de tafel van notaris Jacob Harmen Wildervanck de Blécourt, de toenmalige burgemeester van Bloemendaal, jonkheer Anthonij Bas Backer en de gemeentesecretaris Johan Frederik Veeren.

De gemeente Bloemendaal was in die tijd zeer betrokken bij de bouw. Dat blijkt onder meer uit het feit dat de gemeenteraad reeds op 6 november 1919 bij het rijk een aanvraag indiende voor een 'voorschot en een jaarlijksche bijdrage'. Op 15 januari 1921 wordt dat bij Koninklijk Besluit door het rijk verleend. Hoewel de minister van Arbeid onder wiens verantwoordelijkheid de steun ingevolge de Woningwet in die tijd valt, overweegt dat in de gemeente Bloemendaal woningnood bestaat en het rijk daarom wil meewerken aan de bouw van de arbeiderswoningen, verbindt hij aan de geldelijke steun wel een aantal voorwaarden:

*De eerste woningen van St.Jozef aan de Vogelenzangseweg,
na de oplevering in 1921.*

- de huurprijs mag niet lager zijn dan elders in de gemeente te bedingen valt;
- dat geldt niet voor probleemgevallen;
- personen met een eigen woning komen als laatste in aanmerking om de huizen te huren;
- het rijk claimt twee woningen voor verhuur aan rijksambtenaren;
- in de woningen mogen geen alcoholhoudende dranken ten verkoop in voorraad genomen of verkocht worden.

Met uitzondering van de laatste voorwaarde vinden wij veel van deze regels uit 1921 terug in het volkshuisvestingsbeleid in de jaren daarna. Tot op de dag van vandaag claimt het rijk een belangrijke stem bij het bouwen van sociale woningen. De als laatste genoemde voorwaarde klinkt nu heel bevoogdend, maar moet gezien worden als maatregel tegen het alcoholmisbruik in die dagen onder de werkende klasse. Waarschijnlijk heeft het bestuur van St. Jozef niet erg opgekeken van deze regel. Hoewel St. Jozef statutair geen rooms-katholieke vereniging was, waren bestuur en leden overwegend katholiek. In katholieke kring leefde sterk de idee dat men door de drank afraakte van de godsdienst en de jeugd moest worden opgevoed in de geest van onthouding en soberheid. Kenmerkend is bijvoorbeeld het refrein van het vaandellied van de R.K. Jongensbond:

*Jongens, kiest geheelonthouding!
Geen jenever, bier of wijn!
Dat zal ons een lust en zegen
In ons jeugd en later zijn.*³

De bouw van deze 22 woningen door St. Jozef gebeurde in 1921 met primitieve middelen. Het zand voor de ophoging van de uitgegraven fundering kwam van het weiland van boer Van Gaalen even verderop aan de Vogelenzangseweg en werd per boerenwagen aangevoerd. De overige materialen, zoals stenen kwamen per boot via de Leidsevaart en werden vervolgens via een smal spoor van 0,70 meter breed vanaf de Leidsevaart naar de bouwplaats getransporteerd.⁴ Ook valt het op dat de huizen beschikken over zeer royale tuinen. Theo Jukes, jarenlang secretaris van St. Jozef en nu technisch medewerker van woningbouwvereniging Brederode: 'Wel 20 meter diep, dat was vanwege de moestuin, de kippen en de geit. De mensen hadden het niet breed en meestal hadden zij grote gezinnen. Door de eigen tuin kon men voor een deel in de eigen behoeften voorzien.'

Het karakter van St. Jozef

St. Jozef heeft jarenlang als spil gefungeerd bij de bouw en toewijzing van sociale woningen aan Vogelenzangers. Vanaf 1926 doet de secretaris in het notulenboek nauwkeurig verslag van de vergaderingen van het bestuur en van de ledenvergaderingen. Meestal vinden die plaats bij een van de bestuursleden thuis of in het rooms-katholieke verenigingsgebouw De Bond. Hoewel het vaak gaat om praktische zaken, leest het notulenboek als een roman en geeft het een goed inzicht in de onderlinge verhoudingen. Opvallend is de grote continuïteit van het bestuur en het bij tijden terugkomen van de vraag naar de rooms-katholieke identiteit. Vooral Jac Dedding heeft als voorzitter van St. Jozef een zeer lange staat van dienst, maar ook menig ander bestuurslid kan terugkijken op vele bestuursjaren. Bijvoorbeeld bestuursleden als: C. Brouwer, P.L. van Kessel, W. Reindert, Th.J. Zomer, P.J. Roelen, C. Verduijn, G. Mooijekind, L.J. Warmerdam, J.L.J. de Winter, A. Roessen en anderen. Voor de oorlog kende het bestuur vooral arbeiders en lagere employees. In 1934 bestond het bestuur uit Jac Dedding, grondwerker, Th.J. Zomer, los werkman, G. Mooijekind, bloemistknecht, L.J. Warmerdam, bloemistknecht en J.L.J. de Winter, bloemist. Allen woonden aan de Vogelenzangseweg.⁵ Na de oorlog zijn er ook wat 'intellectuelen' bijgekomen.

In 1926 opent de voorzitter met gebed. Daarna worden gedurende een aantal jaren de vergaderingen begonnen met de 'christelijke groet', maar nadien

verdwijnt dit gebruik en wordt vervangen door een welkomstwoord. Tot het jaar 1950 is in de notulen niets terug te vinden van enige binding van de woningbouwvereniging met het geloof. Maar in de bestuursvergadering van 1 juni 1950 stelt de secretaris de vraag of de vereniging een roomskatholieke vereniging is of niet. 'Volgens zijn mening wel, want hoe kan men anders aan die naam komen en als het zo is verzoekt hij de vergadering te openen en sluiten met gebed.' Omdat de statuten en reglementen op dat moment bij de notaris zijn heeft hij zijn vraag niet zelf kunnen beantwoorden. De voorzitter (Jac Dedding) zegt toe 'als het reglement terug is deze zaak te zullen nazien.' Kennelijk heeft de notaris daarna uitsluitel gegeven en komt deze kwestie niet meer terug op de agenda. Wel wordt op de jaarvergadering van 28 mei 1953 waar eventuele nieuwbouwplannen besproken worden, door een van de leden gevraagd of een niet-katholiek dezelfde rechten heeft. De voorzitter zegt 'dat daar nooit verschil in gemaakt is en dat het ook nu niet gebeuren zal.' Gelet op het tijdsbeeld (in 1954 kwam het Bisschoppelijk Mandement) is zijn uitspraak ijersterk en heeft model gestaan voor het latere beleid van St. Jozef. Dat wordt bevestigd door Theo Jukes, die in 1970 aantrad als secretaris van de vereniging en dit tot de fusie met Brederode in 2001 is gebleven. 'In mijn tijd werd ik ook wel eens op straat aangesproken met de vraag waarom niet-katholieken ook huizen kregen van St. Jozef. Ik gaf dan als antwoord, dat de vereniging geen onderscheid maakte tussen katholieken en niet-katholieken. Op vergaderingen van het bestuur en de leden was dit standpunt onomstreden.'

De relatie tussen St. Jozef en de gemeente Bloemendaal

Tussen St. Jozef en de gemeente Bloemendaal bestond voor en na de oorlog een latente strijd over de vraag wie moest bouwen voor de arbeiders in het dorp. Beide waren bezorgd over de schrijnende behoefte aan woningen in deze sector. De gemeente Bloemendaal bouwde vóór de oorlog sociale woningen in Vogelenzang, deels voor de eigen werknemers en bleef dat ook na de oorlog doen. St. Jozef en de gemeente bouwden om beurten, meestal op grond die door de gemeente voor dat doel was aangekocht. Het valt niet te achterhalen waarom de een of de ander de voorkeur kreeg. Het hing waarschijnlijk af van toevallige omstandigheden en (wisselende) ideeën in de gemeenteraad van Bloemendaal.

Zo gaat de gemeentelijke politiek zich kort na de oorlog meer dan voorheen met Vogelenzang bemoeien. Interessant is, dat de gemeenteraad in maart 1948 zelfs besloot grond te onteigenen ten behoeve van de bouw van 16 arbeiderswoningen aan de Vogelenzangseweg met als motivering dat er dringend

behoefte bestond aan woonruimte in de wijk Vogelenzang. De onteigening blijkt overigens in mei 1948 al niet meer nodig, omdat de gemeente de grond alsnog op minnelijke wijze kan verwerven.⁶ Het willen hanteren van het onteigeningsmiddel, wat niet populair was (en is) binnen de gemeente, is wel een indicatie voor de grote betrokkenheid van de Bloemendaalse politiek bij Vogelenzang.

Dat is ook in latere jaren zo gebleven. De gemeente had de regie bij het ontwikkelen van uitbreidingsplannen, later bestemmingsplannen genoemd, kocht de grond (vaak van de kerk), bouwde zelf of liet dat over aan St. Jozef en later ook aan de woningbouwvereniging Aerdenhout/Bloemaert. Uit de verslagen van de gemeenteraadsvergaderingen blijkt dat de raad zich met elk nieuw woningbouwplan in Vogelenzang intensief bemoeide. Men was daarbij redelijk eensgezind in de opvatting dat in Vogelenzang vooral in de sociale sfeer gebouwd moest worden. Dat blijkt uit de diverse bouwplannen van voor en na de oorlog: de Vogelenzangseweg, Vogelenzang-West, de Bomansbuurt en Vogelenzang-Oost. In tegenstelling tot de andere kernen was er weinig discussie tussen de politieke partijen over de vraag of er in de sociale sfeer in Vogelenzang gebouwd zou moeten worden. Dat was een vanzelfsprekend gegeven. Wel wilde de gemeenteraad invloed blijven houden op de toewijzing.

Opening van de 16 arbeiderswoningen aan de Vogelenzangseweg door burgemeester Den Tex in 1949.

Wellicht heeft de eerder genoemde latente strijd tussen gemeente en St. Jozef over het bouwprimaat ook te maken gehad met het verschil in taakstelling en verantwoordelijkheid bij de toewijzing. Het behoorde tot de taakstelling van St. Jozef om overeenkomstig haar statuten te bouwen voor leden en te verhuren aan leden. Dat waren voor het grootste deel Vogelenzangers van rooms-katholieke huize. Hoewel wij zagen dat St. Jozef niet selecteerde op basis van geloof, waren er toch meer katholieke leden dan niet-katholieke leden, die door St. Jozef een woning kregen toegewezen. Dat komt dan niet door het selectiesysteem van St. Jozef, maar door het simpele feit, dat de bevolking van Vogelenzang overwegend uit katholieken bestond. Deze praktijk stond echter op gespannen voet met de algemene verantwoordelijkheid van de gemeente om te zorgen voor huisvesting voor al haar bewoners, katholiek of niet, woonachtig in Vogelenzang of in een ander deel van de gemeente.

Conflict over de toewijzing

Dat beleid van de gemeente was uiteraard niet beperkt tot Vogelenzang - ook de andere woningbouwverenigingen hadden hier mee te maken -, maar speelde in Vogelenzang sterker vanwege de geïsoleerde ligging. Veel Vogelenzangse woningzoekenden wilden graag in Vogelenzang blijven wonen, terwijl de animo van andere Bloemendaalse ingezetenen om zich hier te vestigen in het algemeen niet groot was. De tegenstelling tussen de zienswijzen van de gemeente en St. Jozef werd versterkt door het systeem van het zogenoemde voorkeursrecht voor de leden van St. Jozef: 50% van de nieuwe woningen en vrijkomende woningen werd verdeeld onder de leden en 50% werd toegewezen door de gemeente aan alle woningzoekenden uit de gehele gemeente. Voor St. Jozef gold de regel, dat hoe langer men lid was, hoe hoger de plaats op de voorkeurslijst. De gemeente wees toe op basis van punten (bijvoorbeeld inschrijvingsduur en leeftijd) en urgentie.

Het verschil in toewijzing leidt in maart 1983 tot een conflict met de gemeente. De wethouder van huisvesting, Piet van der Ham, eist 100% toewijzing door de gemeente als St. Jozef bouwt en St. Jozef gaat niet verder dan een 50/50 verdeelsleutel. De Bloemendaalse woningbouwverenigingen, waaronder St. Jozef, betichten de wethouder van een machtsgreep. Van der Ham erkent, dat de vrijheid van handelen van St. Jozef bij toewijzen door de gemeente wordt aangetast, maar beroept zich op het grote aantal urgente woningzoekenden in de gemeente Bloemendaal.⁷ Hij wordt daarbij politiek gedekt door het college van B en W en de gemeenteraad. Daarop besluit de gemeente om vanaf dat moment de sociale woningen in Vogelenzang zelf te gaan bouwen. Dat leidt onder meer tot de gemeentelijke bouw van 24 HAT woningen aan de

Gravin Jacobahof. Aan het eind van de jaren tachtig wordt het conflict bijgelegd en wordt overeengekomen dat voortaan de gemeente in goed overleg met St. Jozef de woningen in Vogelenzang zal verdelen volgens een gemeentelijk toewijzingssysteem.⁸

Vogelenzang voor Vogelenzangers

In Vogelenzang is steeds discussie geweest over de vraag hoeveel woningen bij ieder nieuw sociaal woningbouwplan moesten worden toegewezen aan Vogelenzangers. Het was een grote wens van veel jonge Vogelenzangers om in het dorp te blijven wonen. ‘Vogelenzang voor de Vogelenzangers’ was een veel gehoorde kreet. Ook in de raad van de gemeente Bloemendaal werd vaak door de Vogelenzangse afgevaardigden er voor gepleit om Vogelenzangers voorrang te geven bij nieuwbouwprojecten.⁹ De algemene beleidsregel in de gemeente was echter dat gebouwd werd voor alle Bloemendalers. Omdat het bouwplannen betrof die in Vogelenzang gerealiseerd werden, kregen Vogelenzangers toch vaker een woning toegewezen dan andere inwoners van de gemeente. Bij de Bomansbuurt was sprake van een overmaat aan Vogelenzangers omdat het een project was van St. Jozef, die tenminste 50% aan leden kon toewijzen. Maar ook in het plan Vogelenzang-Oost is bij de toewijzing van de huurwoningen en de premiekoopwoningen door

*Karakteristiek beeld van de nieuwbouw in Vogelenzang-Oost
(Graaf Willemlaan), kort na de oplevering in 1987.*

de gemeente Bloemendaal rekening gehouden met een extra kwantum voor Vogelenzangers. Verder zijn bij het plan Ruigrok veel mensen uit Vogelenzang aan een huis geholpen (zie hierna). De conclusie mag zijn, dat in Vogelenzang bij de bouw en toewijzing van sociale huurwoningen, premiekoopwoningen en goedkope vrijesectorwoningen veel meer rekening is gehouden met de belangen van het dorp en de dorpsgenoten dan elders in de gemeente gebeurde. Dat heeft Vogelenzang vooral te danken aan de activiteiten van St. Jozef en de druk van de Vogelenzangse raadsleden op het gemeentebestuur van Bloemendaal. Vogelenzang had daarmee niet alleen de lasten van de groei van het dorp, maar ook de lusten. Veel jonge Vogelenzangers konden daardoor in hun dorp blijven wonen. Op het huidige toewijzingsbeleid en de negatieve aspecten voor het dorp wordt in hoofdstuk 12 teruggekomen.

Het vervreemdingsbeding bij de Ruigrokhuisen¹⁰

Op het voormalige fabrieksterrein van Ruigrok laat de gemeente Bloemendaal door Smits Bouwbedrijf 28 twee-onder-een-kapwoningen bouwen, bestemd voor mensen, die net wat te veel verdienen om in aanmerking te kunnen komen voor een premiekoopwoning. Zowel in Vogelenzang als elders in de gemeente Bloemendaal is de belangstelling daarvoor groot. Ook woningzoekenden, die economisch of sociaal gebonden zijn aan de gemeente Bloemendaal laten hun instemming met een dergelijk bouwplan blijken. In 1987 komt de realisering van het bouwplan in zicht. Maar aan het bouwplan zit letterlijk een luchtje. Voor de bouw is het nodig om de vervuilde grond te schonen. De afhandeling daarvan levert een financieel nadeel voor de gemeente op, dat niet was voorzien.

De gemeente had de grond van Ruigrok gekocht en aan Smits Bouwbedrijf doorverkocht onder een aantal voorwaarden: de maximale verkoopprijs van de woningen mag niet hoger zijn dan gemiddeld fl. 220.000, de eerste toewijzing gebeurt door de gemeente en Smits Bouwbedrijf moet op kosten van de gemeente zorgen voor sloop van de aanwezige opstallen en afvoer van de verontreinigde grond. Dat wordt vastgelegd in een overeenkomst. De exploitatie van het plan blijkt dan echter problemen te geven. Door de (hogere) kosten van de grondsanering en de eis van de gemeente om de verkoopprijs van de huizen aan een maximum te binden, dreigt de gemeente op de exploitatie te moeten toelagen. Het gaat om een bedrag van circa een kwart miljoen gulden. Na enkele raadsvergaderingen accepteert de gemeenteraad, dat de gemeente genoemd bedrag voor eigen rekening neemt (ten laste van de reserve van het grondbedrijf) echter onder de voorwaarde dat de kopers een zogenaamd vervreemdingsbeding opgelegd krijgen.

Het beding houdt in dat de eerste koper bij verkoop van het huis tienduizend gulden moet terugbetalen aan de gemeente Bloemendaal. Oorspronkelijk was de termijn levenslang, maar dat wordt door de gemeenteraad op 21 januari 1988 teruggedraaid tot maximaal tien jaar. Toch zijn de potentiële kopers buitengewoon ongerust wat blijkt uit een brief van 4 februari 1988. In een bewogen bijeenkomst in het Dorpshuis moet wethouder Van der Ham de redelijkheid van het raadsvoorstel uitleggen. Hoewel de aanwezigen liever geen vervreemdingsbeding willen, wordt de uitleg van de wethouder node geaccepteerd. Gezien de waardestijging nadien van deze huizen kunnen de kopers achteraf niet ontevreden zijn. Ook de gemeente heeft haar (toewijzings)doel bereikt: van de 28 kopers woonden twaalf in de gemeente Bloemendaal, waarvan acht in Vogelenzang. De overige kopers waren economisch of sociaal gebonden aan de gemeente.

Verkoop van huurwoningen

Vanaf de eerste nieuwbouw is door de huurders de vraag gesteld om hun huurhuis te mogen kopen. Dat werd vaak gestimuleerd door politieke partijen, die de bevordering van het eigen woningbezit zien als een positieve bijdrage aan de volkshuisvesting. Andere partijen wijzen erop, dat door verkoop het aantal goedkopere huurwoningen afneemt, waardoor latere woningzoekenden minder kans krijgen om in een betaalbaar huurhuis te kunnen wonen. Discussies over beide opvattingen zijn met grote regelmaat in de gemeenteraad van Bloemendaal gevoerd. Uit het overzicht in bijlage 6 blijkt, dat van de vooroorlogse sociale huurwoningen drie woningen zijn verkocht en van de na de oorlog gebouwde woningen in totaal 34. Vooral de woningbouwvereniging St. Jozef en de woningbouwvereniging Aerdenhout hebben woningen verkocht in de Deken Zondaglaan en de Teylingerweg. Vanaf de jaren zeventig heeft de gemeente - op een enkele uitzondering na - niet meer meegewerkt aan de verkoop van sociale huurwoningen in Vogelenzang. Een belangrijk overweging was dat het eigen woningbezit ook bevorderd kon worden door de bouw van premiekoopwoningen en goedkope woningen in de vrije sector. Vooral in Vogelenzang-Oost en langs de Vogelenzangseweg zijn met dit soort woningen relatief veel Vogelenzangers, meestal jonge woningzoekenden, aan een eigen huis geholpen.

Toch was dat, volgens een aantal Vogelenzangers, niet voldoende. In 1993 nemen twee Vogelenzangers, Ed Jansen en Anton Warmerdam, het initiatief een handtekeningenactie te starten voor de verkoop van sociale huurwoningen.¹¹ Dat resulteert in een lijst van 107 handtekeningen en een drukbezochte bijeenkomst in het Dorpshuis op 13 april 1993, waar potentiële kopers de

strijd aangaan met de in Vogelenzang wonende raadsleden Hildebrand de Boer (VVD), Jan Warmerdam (CDA) en Rens van Schie (PvdA). Ook raads- lid Wim de Kleermaeker (Progressief Bloemendaal) mengt zich in het debat. Alleen Jan Warmerdam kan begrip opbrengen voor de wensen, omdat hij twintig jaar daarvoor zelf een sociale huurwoning had kunnen kopen. De andere raadsleden blijven het algemeen belang voorop stellen.¹² Omdat Jan Warmerdam een persoonlijk standpunt inneemt, dat niet gedeeld wordt door het CDA, is aan het eind van de avond wel duidelijk dat het initiatief geen meerderheid in de Bloemendaalse gemeenteraad zal halen. Dat blijkt juist.

Overigens heeft het bestuur van de woningbouwvereniging Brederode de verkoop van sociale huurwoningen in 2005 weer bespreekbaar gemaakt.¹³ Daarbij is het motief voor verkoop wezenlijk anders dan in het verleden. Voorheen ging het om het bevorderen van het eigen woningbezit, nu staat het vormen van een (Brederode)fonds centraal ten behoeve van het realiseren van onrendabele nieuwe sociale projecten. Bij alle nieuwbouw en vernieuwbouw moet er geld extra bij. Daarvoor kan in de toekomst worden geput uit het te vormen fonds, dat wordt gevoed met de opbrengst van de verkoop van een beperkt aantal bestaande woningen.

Noten

¹ Veel gegevens van St. Jozef zijn opgenomen in het archief van de woningbouwvereniging Brederode. Verder is gebruik gemaakt van dossiers uit het archief van Bloemendaal.

² Gegevens zijn vooral ontleend aan het archief van de woningbouwvereniging Brederode, waarmee St. Jozef op 1 januari 2001 is gefuseerd.

³ Vaandellied van L. Simonis en F.J. van der Heyden, geciteerd in: *Uit het Rijke Roomsche Leven* van Michel van der Plas, Utrecht, derde druk, 1963, blz. 83.

⁴ *Jubileumboekje 50 jaar St. Jozef*, 1968, blz.5.

⁵ *Notulenboek van St. Jozef en Help Uzelf* 1934.

⁶ Gemeente archief van Bloemendaal.

⁷ *Haarlems Dagblad*, 18 maart 1983 en 24 maart 1983.

⁸ P.J. van der Ham, 'Onder de pannen II', opgenomen in het blad *Ons Bloemendaal*, 25e jaargang, winter 2001, blz. 26 e.v. Officieel is op 17 mei 1993 een Samenwerkingsconvenant Woonruimteverdeling ondertekend door de gemeente Bloemendaal en de drie woningbouwverenigingen. Voor St. Jozef ondertekende de heer Duivenvoorden. Het convenant was de afronding van een reeds lang voor die tijd gestarte samenwerking.

⁹ Zie bijvoorbeeld het pleidooi van het Vogelenzangse raadslid Siem van der Vossen van het CDA bij het realiseren van 12 premiekoopwoningen op de plaats van de oude St. Jozefschool aan de Vogelenzangseweg, *Haarlems Dagblad*, 16-12-1983

¹⁰ De feitelijke gegevens zijn te vinden in het gemeentearchief van Bloemendaal.

¹¹ *Haarlems Dagblad* 26-2-1993

¹² *Het Weekblad*, april 1993

¹³ *Toekomstvisie Brederode 2005-2009*, Bloemendaal, april 2005

VAN R.K.V.V. VOGELENZANG TOT

S.V. VOGELENZANG

Rooms-katholiek voetbal in Nederland

Voetbal was in rooms-katholieke kringen in Nederland lang een omstreden sport. In 1922 verschijnt de brochure 'Ouders houdt uw kinderen af van den voetbalmatch!'. Deze krasse raad van J.J. Doodkorte wordt door veel geestelijke leiders en opvoeders ter harte genomen. Voetbal ziet men als bevrediging van genotzucht, die geen deugd en karakter vormt. Maar er waren ook andere geluiden zoals van kapelaan Binck, die de 'voetbalkapelaan' werd genoemd en er zelfs geen bezwaar tegen had dat roomse jongens met 'neutralen' in het Nederlands elftal speelden. De discussie was heftig. De tegenstanders waren vooral bang voor het afdwalen van de jeugd van het geloof. Priester en sociaal voorman Alphonse Ariens: 'voetbal is erger dan drank!' Vaak klinkt de angst door, dat voetbal niet in 'roomsche handen rust'. Die angst leidt tot de oprichting van Diocesane Voetbal Bonden en tot rooms-katholieke voetbalverenigingen. Daarmee wordt het probleem van de opkomende voetbalbehoefte bij de rooms-katholieke jeugd in veilige banen geleid, oordeelde men.¹

De oprichting van de R.K.V.V. Vogelenzang

Tegen die achtergrond was er geen twijfel, dat de voetbalclub in Vogelenzang rooms-katholiek zou moeten zijn. Voorafgaande aan de oprichting op 15 mei 1932 van de R.K.V.V. Vogelenzang waren er voorlopers en vonden nog schermutselingen en vrijages plaats met neutrale voetbalverenigingen, bijvoorbeeld met Bennebroek, die echter tot niets leidden.² Dat zal ongetwijfeld verband houden met de hiervoor geschetste weerstand tegen neutrale organisaties. In de statuten is het katholieke karakter van de Vogelenzangse voetbalclub op vele plaatsen opgenomen. Zo komt het begrip rooms-katholiek in de naam twee maal voor. Artikel 1: 'Er bestaat te Vogelenzang een R.K. Sportvereniging onder de naam van R.K. Voetbalvereniging Vogelenzang V.V.V., gevestigd te Vogelenzang.' In artikel 2 wordt nog meer duidelijk dat de voetbalclub in 'roomsche handen rust': 'De vereniging stelt zich ten doel om, met bescherming der Godsdienstige en zedelijke belangen en met in achtneming van reeds gegeven en nog te geven Bisschoppelijke voorschriften de voetbalsport in Katholiek verband te beoefenen.'

Voetbalteam in 1934 met pastoor Burwinkel als geestelijk leider.

De Voetbalclub bestaat in 1947 15 jaar. Pastoor Van der Eem, mevr. Lensen en Henk Lensen zitten op de voorste rij.

Katholieker kan het bijna niet! Maar toch. In artikel 4 staan de toelatingseisen omschreven: ‘Als Aspirantleden kunnen aangenomen worden jongens van 12 tot 17 jaar, na toestemming der Geestelijk adviseur en als lid der Maria Congregatie. Als gewone leden kunnen aangenomen worden alle R.K. jongelieden van 17 jaar mits van 17 tot 21 jaar lid der plaatselijke gezellen vereniging’. Ter controle van dit artikel is er een ballotage. Ten slotte regelt artikel 7, dat de voetbalclub wordt bijgestaan door een Geestelijk adviseur, die bij alle vergaderingen aanwezig is, alle besluiten van het bestuur moet kennen en die beoordeelt of deze niet in strijd zijn met de Katholieke beginselen en belangen. Bij een mogelijk blijvend meningsverschil heeft de Bisschop van Haarlem het laatste woord. Als slot op de ‘katholieke deur’ fungeerde pastoor A.H.F. Burwinkel, als de eerste voorzitter van de club. De overige leden van het eerste bestuur waren W.G. Bergman, secretaris, J. Kaandorp, penningmeester, C. Heemskerk, 2^e voorzitter en H. Lensen, commissaris.

De katholieke praktijk

Waarschijnlijk hebben de meeste leden van de voetbalclub zich nauwelijks gerealiseerd dat zij in zo’n strak katholiek keurslijf hun geliefde sport beoefenden. Uit de verschillende jubileumuitgaven blijkt niet dat zij daar onder geleden hebben. In tegendeel. De jubileumuitgaven³ gaan over problemen met de velden (van het weiland van Hulsebosch naar het weiland van Van Gaalen en later weer naar de Deken Zondaglaan en de Teylingerweg), over aansprekende prestaties van het eerste elftal, over de bouw van het clubhuis en de kantine, over de trainers, over de voorzitters, over de jeugd en over de plaats van de club in het dorp Vogelenzang. Het gaat niet over de kerk, de pastoors en kapelaans en over hun invloed op het wel en wee van de club. Die zal er zeker geweest zijn, maar in de jubileumuitgaven is daarover niets terug te vinden. Waarschijnlijk was de aanwezigheid van de geestelijkheid voor en kort na de oorlog zo vanzelfsprekend, zo ingebed in het dorpspatroon, dat men zich daar niet aan stoorde en het daarom ook niet vermeldenswaard achtte.

In de jaren zestig trok de geestelijkheid zich geleidelijk terug en liet het besturen over aan de voetbalclub zelf. Vroegere en huidige bestuursleden zoals C.J. (Chris) Rees, Ph.W. (Flip) Roelen, M.C. (Rinus) Boot, R. (Roelf) Dekker, D.J. (Dik) Loorbach, zeggen geen last gehad te hebben van interventie of hinderlijke bemoeizucht.

Foto's

Over de afnemende invloed van de geestelijkheid zeggen foto's vaak meer dan woorden. Bij het behaalde kampioenschap in 1934 zit pastoor Terra nog centraal achter de tafel, als ware hij de voorzitter of de trainer van het elftal. De plaats van pastoor Van der Eem op de foto van de viering van het 15-jarig bestaan in 1947 is al wat meer terzijde. Maar wel op de eerste rij.⁴ De centrale plaats wordt dan ingenomen door het legendarisch bestuurslid Henk Lensen en zijn vrouw.⁵

Onthulling van het naambord Henk Lensenlaan door mevrouw Lensen-Brouwer in 1983.

Op latere foto's zien wij nog slechts de besturen zelf, al dan niet met de voorzitter centraal. Bijvoorbeeld in het jubileumjaar 1972. Chris Rees is voorzitter, P. Meijer is penningmeester, Jac van Ruiten is secretaris en Jan Warmerdam en John Heemskerk zijn lid van het bestuur. Dit is tevens het laatste jaar van de R.K.V.V. Vogelenzang. Een jaar later, op 17 mei 1973 is het predikaat rooms-katholiek verdwenen en de club omgezet in de 'neutrale' Sportvereniging Vogelenzang.

Het nieuwe gezicht van de oude vereniging

Met de omvorming van R.K.V.V. Vogelenzang naar S.V. Vogelenzang is iets bijzonders aan de hand. In de jubileumuitgave 1932-1982 wordt melding gemaakt van de naamsverandering, van de nieuwe statuten en van de motie-

Drie voorzitters: van links naar rechts Rinus Boot, Chris Rees en Roelf Dekker.

ven die daaraan ten grondslag lagen. ‘Meer mogelijkheden voor andere sporten dan voetbal, bijvoorbeeld tennis en de verwachting dat de opstelling van de diverse overheden t.a.v. de S.V. gunstiger komen te liggen.’⁶ Volgens Chris Rees, toen voorzitter, zou die passage met name slaan op de grotere kans tot het verkrijgen van een gemeentelijke subsidie voor de kleedkamers, als de voetbalclub niet langer een katholieke vereniging zou zijn maar een vereniging voor alle Vogelenzangers. Jan Warmerdam, die lid was van het bestuur ten tijde van de statutaire omvorming noemt vooral de mogelijkheid om ook tennis te gaan beoefenen als motief voor de verandering.

Rinus Boot heeft weer een andere lezing. Volgens hem was de statutaire verandering nodig, omdat hij als niet-katholiek geen voorzitter kon worden van de vereniging. Hij was op dat moment al wel secretaris en sinds 1966 lid van de R.K.V.V. Vogelenzang.⁷ Op grond van de statuten van 1932, die sindsdien niet gewijzigd werden, kan worden vastgesteld, dat Boot formeel geen lid en geen secretaris had kunnen zijn. Maar dat was wel het geval.

Overigens was Boot niet de eerste en zeker niet de enige Vogelenzanger, die in strijd met de statuten lid is geworden van de katholieke vereniging. Martin de Vries noemt de naam van Joost Nigtevegt als de eerste, die niet in de kerk kwam en toch lid werd. Uiteraard is nooit bijgehouden wie in strijd met de statuten lid zijn geworden, maar het is aannemelijk, dat het om relatief veel ‘dissidenten’ gaat. Kennelijk was er in de naoorlogse tijd zo’n groot gat tussen de dagelijkse werkelijkheid en de verenigingsstatuten, dat de ‘wet’ niet

meer werd nageleefd.⁸ De voetbalclub had ook geen enkel belang bij het strikt handhaven van de regels. Zij was de enige in het dorp en kon vanwege haar beperkte grootte best wat (jeugdige) aanwas gebruiken. Daarom werd er niet meer zo nauw gekeken. Het is misschien maar goed dat de oprichters uit 1932, de katholieke opvoeders en geestelijken, geen weet hebben gehad van de uitholling van het destijds door hen bewust opgezette katholieke systeem. Zoals het ook goed is dat de S.V. Vogelenzang zich sinds 1973 richt op de totale bevolking van het dorp. Andere tijden, andere denkbeelden, belangen en systemen.

Het sportveld aan de Deken Zondaglaan zonder badhuis

Na een aantal 'weilandvelden' krijgt de club in 1958 haar eerste door de gemeente aangelegde 'echte' veld met (in 1962) een kleedlokaal/clubhuis aan de Deken Zondaglaan, dat voor het grootste deel in zelfwerkzaamheid totstandkomt.⁹ Daarvoor maakt de gemeente een uitbreidingsplan, waarin ook nieuwe vrije sector woningen aan de rand van het sportveld worden opgenomen. Ook hebben B en W serieus gedacht aan een badhuis in deze omgeving. Dat had dan gecombineerd moeten worden met het clubhuis van de voetbalclub. Badhuizen waren in die tijd openbare voorzieningen, die door de gemeenten in woonbuurten werden opgezet en geëxploiteerd. Vooral in de grote steden werden badhuizen als noodzakelijke instellingen gezien in het kader van de preventieve volksgezondheid. De huizen hadden vaak geen douches en een openbaar badhuis voorzag in de behoefte aan een wekelijks 'stortbad', zoals

Voetbalveld aan de Deken Zondaglaan in 1964.

dat toen heette. Ook in Vogelenzang ontbraken meestal douches in de woningen. Op zich is de discussie in de vergadering van het college van B en W op 13 januari 1955 een bewijs dat het gemeentebestuur oog had voor de mogelijke behoefte van de Vogelenzangse bevolking. Toch is men er niet toe overge-

Zonder badhuis ging je zaterdags in de teil.

gaan. Dat was vooral een kwestie van geld. Men twijfelde over de exploitatie en vroeg zich af of de bevolking behalve op zaterdag ook op andere dagen gebruik zou gaan maken van het badhuis. B en W voelen uiteindelijk niet voor de combinatie van clubhuis met badhuis. Onduidelijk is of de vraag naar een badhuis in Vogelenzang is voorgelegd aan de bevolking en de voetbalclub. Waarschijnlijk werden dit soort discussies in die tijd over de hoofden van de betrokkenen gevoerd.

Aanleg van het huidige sportpark

De gemeente kocht ten behoeve van de drie nieuwe velden de grond van de Barnaarts en liet deze aanleggen door de Grontmij. Begin april 1978 schep- pen burgemeester Gerrit Weekhout en wethouder Gerard Ebeli plaggen van het voormalige weiland in een kruiwagen als start van de aanleg van het complex, dat eind augustus 1979 in gebruik wordt genomen. Onder het toezien- oog van de (bestuurs)leden Fons Spaapen, Albert Kleverlaan, Wil Hubregtse, Rinus Boot, Aad van Beveren en van wethouder Piet van der Ham knipt het enig meespelende vrouwelijke lid van de club, Jessica Dekker, het lint door. S.V. Vogelenzang kan vanaf dat moment op drie grasvelden tegelijk spelen.

De aanleg van de velden had bijna nog een vervelend staartje gekregen. Bij de verkoop van de grond hadden de Barnaarts bij de gemeente bedongen, dat rond het complex een waterpartij zou worden aangelegd zodat de aan- sluitende weilanden geen hinder zouden ondervinden van de afwatering van het sportcomplex. Men was vooral bevreesd voor verdroging van de wei- landen. De gemeente had de uitvoering van de plannen in handen gegeven van de Grontmij, die kennelijk de afspraak niet had doorgekregen of daar

Jessica Dekker knipt het lint door bij de opening van het nieuwe sportcomplex in 1979.

Voetbalwedstrijd tussen de gemeente Bloemendaal en de bestuursleden van de S.V. Vogelenzang bij de opening van het nieuwe sportpark in 1979.

een wat andere interpretatie aan had gegeven. Men heeft een complex aangelegd met een drainagesysteem zonder sloten daar omheen. Toen de Barnaarts de gemeente van een en ander op de hoogte stelde, was Leiden in last. De gemeente moest met de hoed in de hand naar het grote huis om de zaak alsnog te regelen. Wethouder Van der Ham en de directeur Publieke Werken, A. Rodenburg kregen op hoffelijke, maar duidelijke toon van jhr. Rudolf Barnaart te horen, dat de zaak niet deugde en alsnog volgens afspraak moest worden aangelegd. Na een uur praten kwamen de heren overeen dat met de afwatering een jaar lang ervaring opgedaan zou worden. Mocht blijken dat de afwatering van de sportvelden de door de Barnaarts gevreesde gevolgen zou hebben, dan zouden de sloten alsnog door de gemeente worden aangelegd. Gelukkig is dat niet nodig gebleken.

Onderhoud van de velden

De aanleg van de velden kostte de gemeente Bloemendaal veel geld, maar het dorp kreeg daarvoor een prachtig sportcomplex. Vooral het hoofdveld met verlichting die door de vereniging zelf werd betaald, behoort tot de besten van de regio (het Wembley van Zuid-Kennemerland, wordt wel gezegd). Voor een kleine vereniging als Vogelenzang (toen circa tweehonderd leden) was het aantal velden meer dan genoeg. Dat is ook vaak een strijdpunt geweest tussen vereniging en gemeente: had men eigenlijk wel drie velden nodig? Drie maal veldhuur betalen was een zware belasting voor de club. De gemeente zorgde echter voor het onderhoud waarvan –volgens berekening van de gemeente– de kosten veel hoger waren dan de opbrengst van de huur. Dus moest Vogelenzang de huur betalen ook al werden de velden niet volledig gebruikt. Dat heeft –na een verzoek van de club– wel geleid tot het gedurende enige tijd huren van twee velden, waar de gemeente niet blij mee was. Het derde veld kon immers nergens anders voor gebruikt worden. Omdat er op dit punt grote verschillen bestonden tussen de Bloemendaalse sportverenigingen, ontwikkelde de gemeente eind 1983 een ingewikkeld systeem van veldhuurcontracten voor alle verenigingen. Daarbij werd een verbinding gelegd tussen het in eigen beheer uitvoeren van onderhoudswerkzaamheden en de hoogte van de veldhuur. Hoe meer men zelf deed, hoe lager de huur. Dat verhuursysteem heeft uiteindelijk niet slecht uitgepakt voor S.V. Vogelenzang. Door veel onderhoud zelf uit te voeren, vooral het wekelijks maaiwerk, het onderhoud van de doelen en de groengordel, werd de huurprijs verlaagd, terwijl men toch de beschikking bleef houden over twee (en later weer drie) grasvelden en een halfverhard gravelveld.¹⁰

Vernieuwing van de kleedkamers

Daarmee zijn de financiële problemen voor de club nog niet van de baan. Bij een sportcomplex horen ook kleedkamers en een kantine, die tezamen het clubhuis vormen. De kleedkamers waren eigendom van de gemeente en de kantine was met financiële steun van de gemeente in zelfwerkzaamheid door de club neergezet. De kantine was in 1975 door wethouder Harrie Stapel officieel geopend en kon 43 jaar na haar oprichting geen weelde genoemd worden. Begin 1980 komen er echter gebreken aan het licht. Dat is het meest duidelijk bij de kleedkamers, die niet voldeden aan redelijke eisen. Zij zijn te klein, de inrichting is verouderd en er zijn te weinig douches. Ook is de accommodatie ongeschikt voor het gebruik door de afdeling damesvoetbal en dameshandbal¹¹ en de kleedruimte voor de scheidsrechters is gebrekkig. Verder beschikt de club niet over een bestuurskamer. Al deze tekortkomingen worden door de club vertaald in een vernieuwingsplan, dat in de herfst van 1982 wordt aangeboden aan het college van B en W. De totale kosten hiervan worden geraamd op fl. 266.721. Er is rekening gehouden met veel zelfwerkzaamheid, een bekwaamheid die de club niet vreemd is. Bij monde van wethouder Van der Ham krijgt de vereniging te horen, dat het college de raad zal voorstellen om de club fl. 125.000 te lenen (fl. 85.000 rentevrij en fl. 40.000 tegen markttrente). De club zal geld bijeenbrengen door een loterij, contributieverhoging en het uitgeven van obligaties.

Het college ging ervan uit dat de gemeenteraad zou instemmen met dit voorstel. Het college overwoog daarbij dat de kleedkamers eigendom waren van de gemeente, die dus ook voor het onderhoud moest zorgen. Het ging anders. Vooral de fracties van de VVD en Progressief Bloemendaal uitten in de raadsvergadering van 14 oktober 1982 grote twijfel of de club een dergelijke verbouwing wel zou kunnen dragen. Was het aantal leden niet te klein, zou de club wel voldoende groeien door de bouw van Vogelenzang-Oost en was daardoor de financiële last niet te groot? De woordvoerders van beide partijen, A. (Allard) Voûte van de VVD en J. (Johannes) Warnaars van Progressief Bloemendaal lieten zich niet ompraten door een lang en emotioneel betoog van wethouder Van der Ham. Het bleef nee! Dat was ook de stemming: met negen tegen zeven stemmen werd het voorstel van het college verworpen en bleef S.V. Vogelenzang zitten met een immense kater en met slechte kleedkamers.¹²

In het *Haarlems Dagblad* van 22 oktober 1982 is over deze kwestie een artikel met foto opgenomen. Voorzitter Rinus Boot en tweede penningmeester R.A. Selhorst zitten wat zielig op een bank in de kale kleedruimte en klagen hun nood over de nu ontstane situatie. Het zou tot 1988 duren eer een

tweede verbouwingsplan wel genade vindt in de ogen van de gemeenteraad. Met veel creativiteit ontwikkelt de club eind 1987 een nieuw plan. Volgens een brief van 25 november 1987, ondertekend door voorzitter Piet v.d. Raad, secretaris Wil Hubregtse en penningmeester Jan van Haaster, wil men de kosten laag houden door 'geheel in eigen beheer en door zelfwerkzaamheid te gaan bouwen, onder leiding van aannemer en erevoorzitter Chris Rees'. Ook heeft men gezorgd voor een eigen financiële bijdrage van fl. 25.000 zodat het te lenen bedrag beperkt blijft tot circa fl. 100.000. De gemeente is bereid de rentekosten te subsidiëren en een garantie voor de lening te verstrekken. De club moet dan wel aantonen dat er voldoende groei van de leden te verwachten valt, de kantineomzet genoeg oplevert en de zelfwerkzaamheid van de leden gegarandeerd is. Met wat lobbywerk weten de club en wethouder Van der Ham de gemeenteraad ervan te overtuigen, dat een verbouwing hard nodig en financieel verantwoord is. Op 24 maart 1988 geeft de gemeenteraad hiervoor het groene licht. Kort daarna start de bouw en worden de nieuwe kleedkamers betrokken.

Vernieuwing van de kantine

In diezelfde periode heeft de club overigens niet stil gezeten. Ook de zelfgebouwde kantine uit 1975 was toe aan renovatie. In augustus 1985 blijken de houten buitenwanden verrot te zijn. Zij moeten worden vervangen door stenen muren. Bovendien moet het dak vernieuwd en geïsoleerd worden. Voorzitter Rinus Boot raamt de kosten op een kleine ton.¹³ Omdat de vereniging niet beschikt over veel eigen geld, voeren de leden het totale herstelplan volledig zelf uit. Een heel opmerkelijk staaltje van zelfwerkzaamheid. Bij de heropening van de kantine op 7 december 1985, twee dagen na Sinterklaas, eindigt wethouder Van der Ham zijn openingsgedicht daarom als volgt:

'In Vogelenzang hebben zij het getroffen,
met mensen als Martin Assendelft en Jan van Noorden is het boffen.
Die hebben even een nieuwe kantine neergezet,
zo tussen het roken van de ene en de andere sigaret.
Met een handvol leden, meestal amateur,
veranderde de kantine van vorm en kleur.
Hulde aan deze en andere mensen,
wat hebben gemeente en club nog meer te wensen?
Ik denk vooral veel jonge leden,
die de traditie van de S.V. Vogelenzang voortzetten na het heden.
Voor de gemeente en dorp is van groot belang,
een levenslustig en actief S.V. Vogelenzang.'

De relatie met de tennisclub

Vanaf de oprichting op 15 mei 1932 van de R.K.V.V. Vogelenzang bestond de mogelijkheid om ook andere sporten te beoefenen dan voetbal. De vereniging was immers statutair opgericht als sportvereniging met de voetbalvereniging als onderdeel. Toch heeft het tot het begin van de jaren zeventig geduurd voordat men ging denken over uitbreiding met andere sporten. Vooral tennis kwam in beeld. Dat was in die tijd een sport die overal in het land een sterke groei doormaakte en ook in het dorp veel liefhebbers kende. Bij gebrek aan een plaatselijke accommodatie tennisten Vogelenzangers buiten het dorp. Het lag dus voor de hand tennis ‘mee te nemen’ bij de toekomstplannen van de nieuwe S.V. Vogelenzang. Maar toch is het niet gelukt tennis binnen de vereniging te krijgen. Hoe kwam dat?

Het bestuur van ‘de voetbal’ had graag gezien dat, ‘de tennis’ een onderdeel was geworden van de club. Tegelijk voorzag men problemen met twee afdelingen, die vanwege het seizoensgebonden karakter hun eigen eisen zouden stellen. Ook leek een gezamenlijk gebruik van de kleedkamers een probleem en bestond de vrees dat de voetbalafdeling zou moeten opdraaien voor eventuele financiële tekorten van de tennisafdeling. De ledenvergadering van de voetbalclub was daarom, maar ook op emotionele gronden tegen uitbreiding van de club met tennis. Dat sloot aan bij de gevoelens van de tennisliefhebbers in het

*Herman Sips overhandigt Hein van de Linde een bel
bij de opening van het tennisclubhuis in 1983.*

De drumband Vogelenzang tijdens de opening van het clubhuis van de tennisvereniging Vogelenzang op 2 april 1983.

dorp, die vaak buiten de voetbalclub te vinden waren. Ook daar overheerste de gedachte om hun eigen weg te gaan en niet afhankelijk te zijn van de voetbalclub. Door toedoen van een aantal personen, waarbij vooral de inbreng van Herman Sips genoemd wordt, is de tennisvereniging als zelfstandige club opgericht. De gemeente Bloemendaal, die om financiële redenen graag één vereniging met één clubgebouw had gezien, legde zich neer bij de ontstane situatie. Dat heeft geleid tot twee verenigingen met ieder een eigen accommodatie.

De kern van het gescheiden optrekken van beide verenigingen moet waarschijnlijk naast de bovengenoemde praktische zaken vooral gezocht worden in het verschil in cultuur tussen beide sporten en het soort mensen, dat bij deze sporten betrokken is. Anders gezegd: de leden van de voetbalclub waren minder gecharmeerd van uitbreiding van hun club dan het bestuur, omdat zij een 'verwatering' van hun clubleven vreesde en de tennisliefhebbers vreesden binnen de voetbalclub een tweederangs positie te krijgen. Hoewel een aanzienlijk aantal Vogelenzangers lid is van beide verenigingen, is er sprake van een verschil in stijl en sfeer. Zoals een dubbellid eens zei: 'Als ze bij 'de voetbal' een feest hebben spelen de Jokers uit Vogelenzang (Kees Koek jr. hammond orgel en Hans de Vries drums), bij 'de tennis' huren ze een dixieland band.'

De tennisvereniging Vogelenzang, opgericht op 12 september 1979, kreeg een eigen tenniscomplex op de voormalige grond van de Barnaarts. Op 27 maart 1980 opent raadslid Jan de Korte van de P.v.d.A het tenniscomplex met zeven banen. De vereniging heeft dan 500 leden, waarvan 70% in de gemeente Bloemendaal woont. Op 14 december 1982 slaat wethouder Van der Ham de eerste paal voor het clubhuis (met plat dak en dakterrass), dat ontworpen is door de stadsarchitect van Haarlem, Wiek Röling. Het gebouw is gerealiseerd door de firma J.Ph. Bik uit Vogelenzang en wordt op 2 april 1983 door Herman Sips en de nieuwe voorzitter H. (Hein) van de Linde geopend. De tennisvereniging heeft relatief meer leden van buiten Vogelenzang dan de voetbalvereniging.

Zelfwerkzaamheid

De voetbalclub Vogelenzang heeft een centrale positie in het dorp. Meerdere generaties hebben hier gespeeld. De club dankt zijn positie aan het zeer actieve verenigingsleven, waarbij de zelfwerkzaamheid van de leden zeer groot is. Dat bleek hiervoor bij het onderhoud van de velden en de bouw en het onderhoud van de kleedlokalen en de kantine. De voetbalclub heeft nogal wat leden die gewend zijn om met hun handen te werken en vaak terzake kundig zijn. Wat zij beroepsmatig doen, gebeurt in de vrije tijd voor de club. Zo is het onderhoud van de velden jarenlang in beheer geweest bij het bestuurslid Aad van Beveren, die gewend was om zelf op de tractor te zitten. Soortgelijke activiteiten vallen te noemen voor het timmerwerk, het metselwerk, het schilderwerk, het installatiewerk, het loodgieterswerk en het elektrawerk van de kleedlokalen en de kantine.

Daarnaast kent de vereniging veel leden, die meedraaien in de organisatie. Over de verscheidenheid van het vrijwilligerswerk geeft het jaarverslag van de S.V. Vogelenzang 2003-2004 een uitstekend beeld. In het jaarverslag (op zichzelf een fraai staaltje van inzet voor de club) is een overzicht opgenomen van de vrijwilligers, die in bestuur en commissies of als leider/coach, voor kantinediensten en als scheidsrechters zijn opgetreden. Dat beslaat vier volle pagina's! Het lijkt wel of vrijwel ieder lid is ingeschakeld. Een bijzonder instituut binnen de vereniging is de (sponsor)club Surplus, opgericht om de vereniging te helpen met materiële zaken, die men graag wil vervangen, maar waar meestal geen geld voor is. In de meer dan tien jaar van zijn bestaan heeft club Surplus gezorgd voor een veelheid aan producten, van een schuifpui tot een bladblazer, van een keukenuitzet tot stoelen. Het geld wordt opgebracht door de leden van de club Surplus, die weten dat de totale bijdrage in de vereniging wordt gestopt.

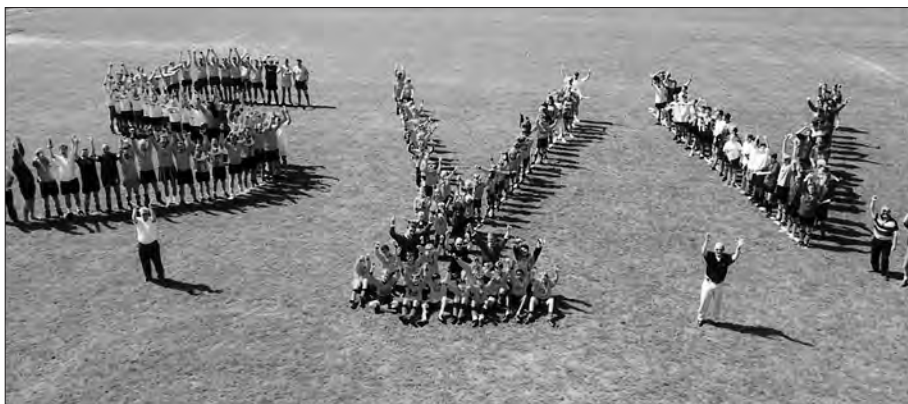

Club Surplus, 2005.

Vitaliteit van de vereniging in de toekomst

Zetten wij de huidige activiteiten van de S.V. Vogelenzang af tegen de bevindingen van het Sociaal en Cultureel Planbureau in 2004 dat constateert dat veel verenigingen vanwege de individualisering leden verliezen,¹⁴ dan kan worden vastgesteld, dat dit proces zich ook heeft voorgedaan bij de voetbalclub. In vergelijking met 1991 is het aantal seniorenleden sterk gedaald (30%) en het aantal jeugdleden ongeveer gelijk gebleven.¹⁵ Omdat een verdere uitbreiding van het dorp Vogelenzang niet is te verwachten moet de club zijn leden rekruteren uit een bevolkingspotentieel van circa 2300 personen, plus misschien nog een klein deel van de omgeving.

Gezien de terugloop van het aantal oudere leden is de toekomst van de voetbalclub nog wel niet zorgelijk, maar ook niet zonder meer verzekerd. Positief is, dat de club veel niet-spelende leden kent, die de club (financieel) blijven steunen. Bovendien telt de vereniging ook dames onder haar leden en springt de club Surplus jaarlijks bij. Negatief is in dit verband het huisvestingsbeleid van de gemeente Bloemendaal. Door de regionalisering van de toewijzing is het moeilijk voor jonge Vogelenzangers om in het dorp aan een huurhuis te komen. Dat zal op termijn zeker invloed hebben op continuering van het huidige ledenbestand.

De leden maken met elkaar de S.V. (V)ogelenzang.

Noten

¹ *Uit het Rijke Roomsche Leven* van Michel van der Plas, Utrecht, derde druk, 1963, blz. 215 e.v.

² *Jubileumuitgave S.V.Vogelenzang*, 1932-1982, mededeling van de oud voorzitter Leen Warmerdam.

³ *Jubileumuitgave 1932-1972 en 1932-1982*.

⁴ De pastoor was naar verluid een fanatieke supporter en gaf altijd luid blijk van zijn mening over het verloop van de wedstrijd. Ook kapelaan Keyer was in die tijd vaak op het voetbalveld te vinden zoals een elftalfoto uit 1947 bewijst. Informatie van Ina Mostert-Stam.

⁵ Henk Lensen is nooit voorzitter geweest, maar heeft wel een grote invloed gehad op de ontwikkeling van de voetbalclub. Vooral zijn ongekende inzet wordt geroemd. Mede daarom draagt de laan tussen de vleugelschool en het clubhuis nu zijn naam.

⁶ *Jubileumuitgave S.V. Vogelenzang 1932-1982*.

⁷ idem.

⁸ Het woord 'gat' wordt hier bewust gebruikt als vertaling van het engelse 'lag'. In navolging van de Amerikaanse socioloog William. F. Ogburn is hier het begrip cultural lag van toepassing. Vrij vertaald gaat het daarbij om het 'nahinken' van het ene cultuurelement t.o.v. het andere. Hier de wet (statuten) t.o.v. het voortbestaan van de club. Volgens Ogburn: 'The strain that exists between two correlated parts of culture that change at unequal rates of speed may be interpreted as a lag in the part that is changing at the lowest rate, for the one lags behind the other', W.F. Ogburn en M.F. Nimkoff, *A Handbook of sociology*, London, 1946, blz. 592.

⁹ *Jubileumuitgave S.V. Vogelenzang 1932-1982*.

¹⁰ *Haarlems Dagblad*, 1 december 1983.

¹¹ Tussen 1989 en 2004 heeft S.V. Vogelenzang een damesafdeling gehad.

¹² *Haarlems Dagblad*, 15 oktober 1982.

¹³ *Haarlems Dagblad*, 9 december 1985.

¹⁴ Naast het rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau zijn er meer artikelen geschreven over de zorgelijke toekomst van sportverenigingen. 'De sportverenigingen zijn ouderwetse organisaties en hun aantal zal over tien jaar zijn gehalveerd', voorspelt organisatiedeskundige Berend Rubingh in de *Volkskrant* van 4 maart 2006. 'Tenzij besturen en overheden zich realiseren waar de sportvereniging eigenlijk voor staat.' Volgens Rubingh zal een sportvereniging in de toekomst vooral antwoord moeten geven op de vraag of haar deelnemers lid dan wel klant zijn. Voor een kleine plaatsgebonden club als S.V.Vogelenzang is deze vraagstelling erg relevant.

¹⁵ *Jaarverslag van de S.V. Vogelenzang 2003-2004*, aangevuld met cijfers van de secretaris.

DE GESCHIEDENIS VAN HET DORPSHUIS

Het verenigingsgebouw De Bond

In Vogelenzang was jarenlang het rooms-katholieke verenigingsgebouw De Bond aan de Graaf Florislaan de centrale plaats voor alle sociale activiteiten. Het in 1912 als café met woonhuis gebouwde pand wordt in 1921 ingericht als verenigingsgebouw van onder meer de rooms-katholieke Volksbond. Dat verklaart de roepnaam De Bond. Het gebouw heeft vele generaties Vogelenzangers van katholieke en niet katholieke huize zien binnenkomen.¹ Het gebouw is eigendom van de kerk, die daardoor invloed heeft op de inhoud van de activiteiten, wat niet beperkt blijft tot katholieke zaken. Het past vooral vóór de oorlog volledig in de filosofie van de kerk om zich in het totale dorpsleven te laten gelden. Vanwege het ontbreken van een andere accommodatie kunnen niet-katholieke Vogelenzangers en organisaties ook nergens anders dan in de De Bond terecht. Dat heeft soms geleid tot het weigeren van toegang tot De Bond, zoals Han Dekker ondervond (zie hoofdstuk 5). Of dat een incident of een symptoom van een gesloten katholiek

Het vroegere pand De Bond, waar nu de firma Vader is gevestigd, in 2005.

systeem betrof is moeilijk te achterhalen. Waarschijnlijk was de signatuur en het beleid van De Bond vroeger net zo vanzelfsprekend rooms-katholiek als het dorpsleven zelf.

De voorgeschiedenis van het eerste dorpshuis

Eind 1964 nemen een aantal prominenten uit het dorp het initiatief tot het oprichten van een eigentijds dorpshuis, dat los staat van de kerk. De Stichting Dorpshuis Vogelenzang wordt opgericht en geleid door de twee ‘bovenmeesters’ uit het dorp. De niet-katholiek Henk Kuijs als voorzitter en de katholiek Piet Gerbrands als secretaris. De overige bestuursleden zijn B.M. (Ben) Pieters als penningmeester en de heren A.F. Beekman, C.J.P. van Saase en L.J. (Leen) Warmerdam als leden. Volgens Kuijs is bewust gekeken naar een gemengde samenstelling van het bestuur om de kans op succes zo groot mogelijk te maken. Het bestuurslid Van Saase was lid van het kerkbestuur en daarmee de verbindingsman met de kerk.

Bij de kerk weet men al jaren, dat De Bond toe is aan renovatie of vervanging. Het gebouw zag er na 45 jaar van buiten nog redelijk uit, maar was voor het toegenomen verenigingsleven zonder ingrijpende verbetering niet meer geschikt. Dat blijkt uit een brief van het parochiebestuur aan de gemeente Bloemendaal van 15 november 1965. In de brief vragen pastoor H.J.C. van de Burg als voorzitter en B.J.M. Warmerdam als secretaris van het parochiebestuur om een gemeentelijke subsidie voor de verbouwing van De Bond. In haar antwoord van 25 maart 1966 aan het parochiebestuur schrijft het gemeentebestuur, dat zij de subsidieaanvraag voor de verbouwing doorschuift naar de provincie en een provinciale subsidie zal bepleiten. Ben W zeggen echter een voorkeur te hebben voor een nieuw dorpshuis. In dat verband wijzen zij het parochiebestuur op de Stichting Dorpshuis Vogelenzang, die voor dat doel een jaar eerder was opgericht. De gemeente wil verder zekerheid hebben, dat er bij de verenigingen in Vogelenzang voldoende vraag is naar (een nieuwe) accommodatie en dat zij daarvoor ook willen betalen. Daarmee zijn de belangrijkste partijen genoemd, die betrokken zijn bij het toekomstige dorpshuis: de kerk, de Stichting Dorpshuis Vogelenzang, de gemeente, de provincie en de bevolking c.q. de verenigingen van Vogelenzang. Overigens laat ook de jeugd van Vogelenzang een eigen geluid horen.

Veel en langdurig overleg

In de daarop volgende elf jaren (van 1964 tot 1975) vindt er tussen genoemde partijen veel overleg plaats over de realisering van een nieuw dorpshuis, dat bij aanvang nog gemeenschapshuis heet. Het wordt een langdurig proces,

omdat de belangen van de partijen uiteen lopen en een centrale regisseur ontbreekt.

Voor de *kerk* is duidelijk, dat niet langer op eigen kracht met De Bond kan worden doorgegaan. Men is bereid mee te denken en mee te betalen aan een nieuw dorpshuis mits tegelijk het woningbouwplan rondom de kerk gerealiseerd zal worden. Voor dit bouwplan, dat later de naam kreeg van Godfried Bomans (zie hoofdstuk 3), is het nodig om het bestemmingsplan Vogelenzang III te wijzigen. Dat is pas begin 1975 een feit en het dorpshuis heeft daar al die tijd op moeten wachten.

De *Stichting Dorpshuis* heeft zelf geen geld, maar krijgt in 1967 via een actie in het dorp circa fl. 25.000 binnen aan contanten en toezeggingen. Dat is voldoende voor de gemeente om de Stichting nadien als een volwaardige partner te beschouwen.

De *gemeente* heeft een dubbelrol. Zij moet de publiekrechtelijke taak vervullen door het bestemmingsplan te ontwikkelen en ziet zich op voorhand geplaatst voor de vraag hoe groot de gemeentelijke financiële bijdrage zal worden voor het nieuwe gebouw. Men ziet bij de gemeente de bui al hangen: zonder gemeentelijke bijdragen in de stichtingskosten en de exploitatie is een nieuw dorpshuis immers niet van de grond te krijgen. En een dorpshuis mede gefinancierd met gemeenschapsgeld is voor Bloemendaal een nieuw fenomeen. Geen van de andere kernen van de gemeente heeft een dergelijke voorziening. De gemeente heeft er belang bij dat ook de *provincie* Noord-Holland op grond van de vigerende subsidieregeling gaat meebetalen, die op haar beurt daarvoor eerst advies vraagt aan het Provinciaal Opbouworgaan.

Ten slotte de *bevolking van Vogelenzang*, een veelheid van verenigingen en organisaties, die ieder hun eigen wensen en belangen hebben. In het algemeen wil men wel graag een nieuw gebouw, maar veel meer betalen dan bij De Bond is geen aantrekkelijk vooruitzicht. Verder heeft de voetbalclub een eigen agenda, omdat men nieuwe kleedkamers en een verbeterde kantine wil. Dat streven moet niet doorkruist worden door de plannen voor een dorps-huis. Ook de *jeugd* van Vogelenzang laat zich horen. Op 31 juli 1970 ontvangt de gemeente van Angeli Koppen, Jeannette Brouwer, Linda Koppen en Lex Warmerdam een brief, waarin gevraagd wordt om in Vogelenzang een ontspanningscentrum voor de jeugd te bouwen. De vraag naar een groot jeugdhuis wordt ondersteund door circa 180 handtekeningen van inwoners van Vogelenzang. Deze brief stuurt de gemeente door naar het bestuur van de

Stichting Dorpshuis Vogelenzang. Een soortgelijke actie van de jeugd herhaalt zich in februari 1974. Ook dan dringen de jongeren aan op een eigen plek voor hun activiteiten. Deze wens zal de aanzet zijn voor een bijzondere juridische structuur van het dorps huis en het jeugdhonk. In het nieuwe dorps huis wordt een deel van het gebouw niet alleen specifiek bestemd voor de jeugd, maar krijgt dit jeugdhonk een eigen stichting en een eigen bestuur.

Redenen voor de trage voortgang

Door de veelheid aan 'spelers', hun posities en belangen is het proces moeizaam verlopen. Vooral de wijziging van het bestemmingsplan Vogelenzang III en de aankoop van de grond moesten geregeld zijn voor men met de bouw kon beginnen en dat heeft veel tijd gekost. Over de plaats van het dorps huis is men het dan wel eens: de voormalige moestuin van de kerk aan de Deken Zondaglaan. Maar er zijn

ook veel inhoudelijke vragen. Wat moet er in het dorps huis aan activiteiten komen, hoe hoog mogen de stichtingskosten zijn, wat vraagt de kerk voor de grond, wat is de financiële inbreng van de verenigingen, hoeveel subsidie kan men verwachten? Uit de vele archiefstukken en berichten in de krant krijgt men een goede indruk van het 'trekken en duwen' en het veranderen van ideeën: wel of niet combineren met een gymnastiekzaal, met ruimte voor de kruisvereniging en/of de kantine van de voetbalclub. Ook komen in de stukken het steeds aanpassen van de begroting en het politieke spel in Vogelenzang en de gemeenteraad van Bloemendaal aan de orde.²

Jeugdhonk 1981.

Zwartboek

Er gaan jaren voorbij zonder zichtbare vooruitgang. Dat schiet het stichtingsbestuur in het verkeerde keelgat. Men besluit om actie te ondernemen naar de gemeenteraad. Het moment is goed gekozen: 16 april 1974, een klein half jaar voor de gemeenteraadsverkiezingen. Het stichtingsbestuur brengt een rapport uit, waarin alle data van het gevoerde overleg in de afgelopen jaren vanaf 1966 zijn opgenomen. Het vijfenzeventig pagina's tellende overzicht van jaren wachten op het dorpshuis krijgt het karakter van een 'zwartboek', dat ook de politieke onmacht van de gemeenteraad van Bloemendaal bloot legt.

Het rapport mist zijn doel niet. Alle politieke partijen sloven zich uit om Vogelenzang te tonen, dat zij de boodschap begrepen hebben. Reeds twee dagen later, op 18 april 1974, stellen de raadsleden Jan de Korte van de PvdA en Ot Staleman van de VVD vragen in de raadsvergadering. Ook de confessionele partijen willen niet achterblijven. Op 23 april 1974 ligt er een brief van de KVP en de Protestants Christelijke fractie, ondertekend door M.M.J. (Martien) Buschman en L.A. (Leen) van der Heuvel, waarin men een motie aankondigt. Dan gaat het razendsnel. Een brief van het kerkbestuur en een verkiezingsactie van Progressief Bloemendaal luiden een raadsvergadering in, waarin de politiek 'raadsbreed' (VVD, KVP, Protestants Christelijke fractie, PvdA en D'66) een (geamendeerde) motie aanneemt. Daarvan is de essentie dat de raad fl. 300.000 beschikbaar stelt voor de bouw van het dorpshuis. Verder krijgt het stichtingsbestuur de bouwrijpe grond voor het dorpshuis annex jeugdhonk tegen een erfpachtcanon van fl. 1000 gedurende een periode van vijftig jaar. De gemeente had kort daarvoor de grond gekocht van de kerk.

Bezuinigingen

Hoewel op 11 maart 1975 de bouwvergunning wordt verleend en niets een snelle bouw van het dorpshuis meer in de weg staat, is toch het dorpshuisleed nog niet geleden. Het stichtingsbestuur was namelijk wat erg optimistisch geweest ten aanzien van de bouwkosten en de hoogte van de bijdragen. Naast de fl. 300.000 van de gemeente had men zelf fl. 28.552 in kas. Verder kreeg men fl. 60.000 van de provincie en fl. 75.000 van de kerk. Laatstgenoemd bedrag kwam uit de verkoop van het oude verenigingsgebouw De Bond aan de firma Vader. Het totale bedrag was echter niet voldoende om de inmiddels gestegen bouwkosten (en andere kosten) te kunnen dekken. In een brief van 8 oktober 1975 vraagt het stichtingsbestuur om een extra subsidie van de gemeente. De gemeente wil wel meewerken, maar eerst moeten de archi-

tect (G.J. van Delft uit Bloemendaal) en de aannemer (Rees en De Groot uit Heemstede) bezuinigen. Dat is gebeurd. Een belangrijke bezuiniging betreft het bouwen in vurenhouten muurplaten in plaats van de geplande grenenhouten. Ook zijn het schilderwerk en het aanleggen van elektriciteit door het stichtingsbestuur in eigen beheer uitgevoerd. Het tekort is hiermee teruggebracht tot circa fl. 52.000. Dat wordt uiteindelijk gedekt door een besluit van de gemeenteraad op 20 november 1975. Het stichtingsbestuur krijgt een extra bijdrage en een renteloze lening over 40 jaar. Later zal blijken, dat de bezuinigingen niet verstandig zijn geweest. Vanaf het begin zijn er problemen geweest met het onderhoud. Goedkoop is duurkoop gebleken!³

Opening van het eerste dorpshuis

Op 17 februari 1977, dat is meer dan twaalf jaar na de oprichting van de stichting, kan het bestuur dan eindelijk het dorpshuis officieel openen. Kuijs en Gerbrands zijn erbij als hun initiatief wordt beloond door openingsacties van burgemeester Gerrit Weekhout en het oud-raadslid Aart Lagendijk. De laatste prijst het stichtingsbestuur, dat nu dorpshuisbestuur heet, voor 'hun geduld, volharding en courage'. Zijn hulde geldt uiteraard alle leden van het dorpshuisbestuur: Pieters, Beekman, Warmerdam, B.M.W. Mulder, W. Bakx, alsmede Gé Lommerse en Stefan van Wylick van het Jeugdhonkbestuur. In

Kuijs, Lagendijk, Gerbrands en Weekhout bij het planten van de eerste boom ter ere van het dorpshuis in 1977.

zijn antwoord spreekt Kuijs als voorzitter van het dorpshuisbestuur tegen, dat hun ‘witboekactie’ richting gemeenteraad vlak voor de verkiezingen bedoeld was als verkiezingsstunt. Witboek of zwartboek, het is in ieder geval een effectieve actie geweest.⁴

Burgemeester Weekhout plant een eerste boom bij het nieuwe dorpshuis en verblijdt de gemeenschap met financiële toezeggingen voor een toneelpodium en nieuwe beplanting. Tevens krijgt het dorpshuis bijdragen van het Julianafonds en het Anjerfonds voor de inrichting. Ten slotte dragen 315 Vogelenzangers bij door de restitutie van het zogenaamde ‘watergeld’ te storten in de dorps-huiskas. Het watergeld was een financiële compensatie voor Vogelenzangers, die een hogere prijs moesten betalen voor de levering van drinkwater dan de rest van de gemeente Bloemendaal, omdat voor Vogelenzang drinkwater werd betrokken van het Provinciale Waterleidingbedrijf, terwijl overig Bloemendaal water kreeg van het Waterleidingbedrijf Zuid-Kennemerland (WLZK).

De opening wordt feestelijk gevierd in het nieuwe gebouw met muziek van de Jokers zowel in de grote zaal als in het Jeugdhonk. Het fraaie ontwerp van architect G.J. van Delft lijkt een zonnige toekomst tegemoet te gaan. Helaas heeft het niet zo mogen zijn. De exploitatie van het eerste dorpshuis zou veel kopzorgen geven. Dat heeft uiteindelijk geleid tot het tweede dorpshuis aan de Henk Lensenlaan dichtbij de voetbalclub en de tennisvereniging.

Gebruik van het eerste dorpshuis

Het eerste dorpshuis heeft meer dan 21 jaar, van 1977 tot 1998, ruimte geboden aan een veelheid van activiteiten. Er zijn veel vergaderingen geweest van Vogelenzangse verenigingen, de gemeente houdt haar hoorzittingen in het dorpshuis, de spreekuren van het college van B en W vinden er plaats en de Bloemendaalse politieke partijen komen langs voor partijbijeenkomsten, in en buiten verkiezings-tijd. Daarnaast treffen de Vogelenzangers elkaar in het dorpshuis bij bruilof-

Jeugdactiviteit in het Dorpshuis in 1981.

Repetitie van de toneelvereniging Door Vriendschap Bloeiend in het dorps huis in 1980.

ten, de Oranjefeesten op 30 april en andere feestelijke partijen. Ook bij uitvaarten heeft het dorps huis een functie: veel condoleances en nagesprekken vinden hier plaats. Verder is het dorps huis de 'speelplaats' van de toneelvereniging

Door Vriendschap Bloeiend en de carnavalsvereniging De Witte Hond. Er worden verenigingen opgericht, die soms ook weer na enige tijd verdwijnen zoals een vereniging voor schaken, het leren omgaan met de computer, tafeltennis, jazzballet, volksdansen en het houden van parkieten. De dorpsraad vergadert in het dorps huis en het dorps huis fungeert als bruine inloophoek. Tenslotte vond in het dorps huis een tijdlang de peuterspeelzaal 't Vogelnest onderdak en hield de kruisvereniging ook zuigelingenconsultatie. Met elkaar een respectabel aantal functies van een gemeenschapsruimte. Maar toch was men in Vogelenzang niet geheel tevreden, er kleefden te veel gebreken aan het dorps huis.

De carnavalsvereniging

Kort voor de officiële opening van het dorps huis wordt in 1976 de carnavalsvereniging De Witte Hond opgericht, genoemd naar

Alaaf op de wagen.

*Burgemeesters-
echtpaar
Weekhout host
samen met prins
Carnaval.*

*Een bonte
verzameling
Carnavals-vier-
ders luistert naar
spreekstalmees-
ter Kees Koek:
'De Witte Hond
is onze club'.*

*De eerste Raad
van Elf in 1976.*

een historisch bekend café in Vogelenzang. Oprichter (later voorzitter) en spreekstalmeester is Kees Koek. Naar eigen zeggen had hij een feest van de Hillegomse carnavalsvereniging meegemaakt, omdat zijn zoon Kees daar voor de muziek moest zorgen. Hij ziet in een carnavalsvereniging in Vogelenzang een goede functie voor het nieuwe dorpshuis: muziek, dans, leut en feest samen met dorpsgenoten. Zijn idee lanceert hij op een verjaarspartij waar veel autochtone Vogelenzangers aanwezig zijn, waaronder vertegenwoordigers van de (grote) familie Warmerdam. Iedereen is enthousiast, er melden zich snel 34 personen, waaruit een eerste Raad van Elf wordt samengesteld. Daarna ontwikkelt De Witte Hond zich tot een echt instituut in het dorp. Op de 11^e van de 11^e en met carnaval zelf is het dorpshuis in de ban van de zotternij. Voor een aantal dagen in het jaar wordt Vogelenzang het Witte Hondendorp; het zijn de dagen van de drumband en de dansmariekes, de optocht en het kindercarnaval. Het dorpshuis bruist van leven, het is er volgens Koek heel gezellig en eigenlijk stoort niemand zich aan de gebreken, die zich steeds meer en vaker voordoen.

Hoewel carnaval een typisch rooms-katholiek feest is en in Nederland vooral gevierd wordt beneden de grote rivieren in de provincies Noord-Brabant en Limburg⁵, is dat volgens Kees Koek, zelf katholiek, nooit een motief geweest om daar in Vogelenzang mee te beginnen. De aanwezigheid van het dorps-huis en de benutting daarvan was volgens Koek de werkelijke aanleiding. Dat neemt natuurlijk niet weg dat een carnavalsvereniging heel goed past in de overwegend katholieke cultuur van het dorp. Deze signatuur kan ook de verklaring zijn voor de terugloop van de carnavalsvereniging. Na een lange bloeitijd is het nu moeilijk nog voldoende mensen te vinden, (katholieken en niet-katholieken) die mee willen feesten tijdens het carnaval en mee willen draaien in de organisatie en het bestuur. Koek was de motor in de organisatie en daarvoor is niemand in de plaats gekomen.

Het dorpshuis en de rooms-katholieke kerk

Het dorpshuis is de vervanger van het vroegere rooms-katholieke verenigingsgebouw De Bond. Door het neutrale karakter van het dorpshuis was de kerk daarmee 'het eigen huis' kwijt geraakt. Hoewel men financieel heeft bijgedragen aan het totstandkomen van het dorpshuis is het de vraag of iedereen even gelukkig is geweest met het verlies van de mogelijkheid om aan de kerk verwante bijeenkomsten in eigen kring te kunnen houden. Het is opvallend, dat men betrekkelijk kort na de opening toch weer een mogelijkheid zocht om een eigen huis in te richten. Die mogelijkheid deed zich voor toen in 1983 de Vogelenzangse bibliotheek verhuisde van de noodvoorziening

naast de kerk naar de speciaal voor haar gerenoveerde kleuterschool van de St. Jozefschool aan de Deken Zondaglaan, die bij de opening van de vleugelschool was vrijgekomen. De kerk kocht van de gemeente voor weinig geld het noodgebouw en richtte dat in voor eigen activiteiten met als argument dat men daardoor geen geld meer kwijt was om ruimte te huren in het dorps huis. De achterliggende wens weer selfsupporting en ‘onder ons’ te zijn, zal zeker een rol hebben gespeeld. Overigens is het noodgebouw in 1993 vervangen door een nieuw gebouw.

Gebreken van het eerste dorps huis

Al snel na de opening van het dorps huis blijkt, dat men bij het samenstellen van het programma van eisen onvoldoende rekening heeft gehouden met de vele zeer verschillende activiteiten, die ten dele op hetzelfde moment moeten plaatsvinden. Feitelijk was het gebouw voor alles geschikt maar tegelijk voor geen enkele activiteit optimaal. Zo was de grote zaal wat krap voor grote feesten als carnaval en het Oranjebal en de vergaderaccommodatie te klein en te beperkt om tegelijk meerdere vergaderingen te houden. Ook was het gebouw gehorig en in het begin onvoldoende verwarmd. Een echt gezellige sfeer moest gemaakt worden, maar was niet bij voorbaat aanwezig. Voor de toneelvereniging ontbrak de kleedruimte, het toneel moest steeds opnieuw worden opgebouwd en de kruisvereniging moest zich bij haar werk erg behelpen. Het belangrijkste probleem was echter het onderhoud en de geluidshinder voor de omwonenden. In de loop der jaren moest de gemeente relatief veel geld steken in het onderhoud van het gebouw en in het alsnog investeren in voorzieningen, die de geluidshinder voor de omwonenden tot een enigszins redelijk niveau terugbrachten.

Geluidsisolatie

In de maanden juli en augustus 1981 wordt de geluidshinder van het dorps huis op een wel heel bijzondere manier aangepakt. Kort daarvoor had de gemeente Bloemendaal een schade-uitkering gekregen voor het afgebrande lokaal van de jongerensociëteit Toshaba in het Bloemendaalse Bos. Het college besluit om een deel daarvan te bestemmen voor de geluidsisolatie van het dorps huis in Vogelenzang. Daarvan worden de materialen gekocht om het dorps huis te isoleren. De dorps huisbeheerder Han Dekker heeft een twintigtal vrijwilligers bereid gevonden te helpen en binnen de kortste keren is het karwei geklaard. De rekeningen tot een bedrag van fl. 30.000 gaan via Publieke Werken naar het Raadhuis. Volgens het *Haarlems Dagblad* van 20 augustus 1981 is Han Dekker zeer tevreden: ‘Van overlast is geen sprake meer. Zaterdagavond werd de muziek in het dorps huis op de meest beroerde plek in het gebouw neerge-

zet om het effect naar buiten toe te beoordelen. We hebben geen enkele klacht gehad. Je hoort natuurlijk wel wat, maar daar blijft het bij.²⁶

De gemeenteraad van Bloemendaal is minder tevreden. Vanwege de vakantieperiode was er voor deze gemeentelijke uitgave geen raadsbesluit genomen. Dat moest alsnog in de vergadering van 20 augustus 1981 gebeuren. Het VVD-raadslid C.W. (Cees) Bierens de Haan spreekt wethouder Piet van der Ham vermanend toe, maar is toch wel blij met het resultaat. Van der Ham geeft toe, dat het college formeel fout zit: 'Ik zou eigenlijk het boetekleed moeten aantrekken. Dat doe ik ook, maar wel met vreugde.'²⁷ Naast de isolatie krijgt het dorps huis ook een geluidsbegrenzer, waarmee alle elektriciteit automatisch wordt uitgeschakeld als de (elektrisch versterkte) muziek boven een bepaald niveau komt. Met de isolatie en de geluidsbegrenzer hoopt het college klachten van omwonenden te voorkomen. De maatregelen blijken toch niet afdoende. De verhouding tussen het dorps huis en de omwonenden blijft zeer gespannen. Steeds meer wordt het duidelijk, dat een dorps huis met veel versterkte muziek niet in een woonbuurt thuishoort.

Problemen en mogelijke oplossingen

Omdat B en W van Bloemendaal met het oog op de bescherming van de omwonenden zich genoodzaakt zien op basis van de Hinderwet steeds strengere eisen te stellen aan de sluitingstijden, vinden er steeds minder bruiloften en partijen plaats en komt de exploitatie van het dorps huis onder druk te staan. In de jaren tachtig en negentig bepaalt de algemene toestand van het dorps-

huis in relatie tot de exploitatiemogelijkheden de discussie over de toekomst van het dorps huis. Moet het dorps huis op deze plaats blijven, moet het worden aangepast of is nieuwbouw elders een alternatief en wat gaat dat kosten?

Het dorps huis met de zandbak van de peuterspeelzaal in 1989.

Onderwijl moet het dorpshuisbestuur wel zorgen voor een sluitende exploitatie. Men moet vaak voor extra geld naar het Raadhuis in Overveen. In 1984 is een opknapbeurt nodig die fl. 100.000 kost.⁸ Dat geld leent het bestuur van de gemeente op basis van een hypotheek op het dorpshuis. In 1986 staat het dorpshuis zo diep in de rode cijfers dat de gemeente de gasrekening moet betalen.⁹ Dan wordt in 1987 door de gemeente overwogen om het dorps-huis te sluiten. Het gemeentebestuur twijfelt aan een verder bestaansrecht van het dorpshuis en laat het Ondersteuningsinstituut Noord-Holland een onderzoek doen naar de toekomst van het dorpshuis. Uit het rapport van het Ondersteuningsinstituut 'Dorpshuis Vogelenzang Voorbij?' blijkt dat veel Vogelenzangers ontevreden te zijn over het gebouw: onpraktisch, ongezellig, sfeerloos en duur. Maar toch wil men in het dorp niet van het dorpshuis af. Vooral het dorpshuisbestuur is sterk gekant tegen het plan van de gemeente het dorpshuis te slopen, voor de gebruikers een ander onderkomen te zoeken en op het vrijgekomen terrein negen woningen te bouwen. Voorzitter D. (Dirk) Verkaik van het dorpshuisbestuur biedt wethouder Van der Ham tijdens een commissievergadering op 3 juni 1987 een petitie aan met 955 handtekeningen van leden van de Vogelenzangse verenigingen. Dat zou wijzen op een geheel andere waardering dan uit het rapport van het Ondersteunings-instituut blijkt. Op voorstel van P.J.H. (Huub) Schnackers, fractievoorzitter van het CDA komt er vervolgens een haalbaarheidsonderzoek naar de mogelijkheden van het voorzetten van het bestaande dorpshuis of het bouwen van een nieuw dorpshuis.

In maart 1988 hebben De vrienden van het Dorpshuis een nieuwe opzet gemaakt. Er komt een nieuw dorpshuisbestuur en de exploitatie zal in de toekomst door vrijwilligers worden verzorgd. Zij krijgen van wethouder Van der Ham tot 1994 de kans om de nieuwe opzet tot een succes te maken. In de daarop volgende jaren draait het dorpshuis met vrijwilligers, die bergen werk verzetten en daarmee het dorpshuis bovenwater houden. Zij kunnen echter niet verhinderen dat het dorpshuis Vogelenzang vaak met omzetverlies kampt. De VVD denkt dan de oplossing te weten: maak van het dorpshuis een bruin café.¹⁰ De suggestie van de VVD krijgt weinig bijval van de andere politieke partijen. Het is een ludiek idee, maar weinig realistisch. De vraag rijst: wat dan wel? De gemeenteraad begint langzaam te wennen aan het idee van een nieuw dorpshuis.

Plan voor een nieuw dorpshuis

De kern van het plan is om op het derde veld van de S.V. Vogelenzang, dat niet maximaal wordt gebruikt, een nieuw gebouw neer te zetten. Daar is ruimte

en een reeds aanwezige parkeervoorziening voor voetbal, tennis en de vleu-
gelschool. Bovendien ligt het voldoende ver weg van de woonbebouwing om
geen overlast te bezorgen. Het benodigde geld, dat de gemeente moet opbren-
gen blijft echter een probleem. De doorbraak komt als men zich realiseert dat
met woningbouw in de vrije sector op de plaats van het oude dorpshuis rela-
tief veel geld kan worden verdiend. Dat kan worden ingezet voor de nieuwbouw
van het dorpshuis. Nadat de planologische schetsen bekeken zijn, men
uitgebreid heeft gerekend en de verschillende varianten zijn afgewogen, tonen
college en gemeenteraad zich eind 1995 bereid door te gaan met het plan voor
een nieuw dorpshuis op het derde veld van de S.V. Vogelenzang. De kogel is
dan eindelijk door de kerk. De drijvende kracht achter de nieuwbouwvari-
ant is de welzijnswethouder Th.C.M. (Ted) Blesgraaf (PvdA), die samen met
zijn VVD collega van ruimtelijke ordening H.H.T.M. (Hein) Coebergh de
zaak bestuurlijk gaat trekken. Na instemming van de S.V. Vogelenzang om
het derde veld af te staan kunnen de bestuurlijke, ruimtelijke en financiële
trajecten worden uitgezet.

Dorpsraadpleging

In het collegebesluit van 5 december 1995, waarbij gekozen wordt voor de
sportveldvariant zoekt het college van B en W naar de mogelijkheid om
inzicht te krijgen in het draagvlak onder de bevolking voor nieuwbouw op
het sportveld. Bovendien wil het college van de verenigingen weten wat de
financiële consequenties van nieuwbouw voor hen zijn. B en W ontwerpen
een enquêteformulier en een begeleidende brief voor een draagvlakonder-
zoek en leggen dit op 30 januari 1996 voor aan de raadscommissie Welzijn
en Volkshuisvesting. Die verwijst het enquêteformulier naar de prullen-
bak. Daarop besluit het college op 13 februari 1996 aan de Dorpsraad van
Vogelenzang te vragen om een lijst van vijftig personen op te stellen die door
het verlenen van hand- en spandiensten kunnen waarborgen dat de exploita-
tie van een nieuw dorpshuis in de toekomst is gewaarborgd.

Deze wel heel bijzondere manier om een deel van de bevolking bij de toekom-
stige exploitatie van het dorpshuis te betrekken wordt op 19 februari 1996
door wethouder Blesgraaf besproken met de voorzitter van de Dorpsraad,
D.J. (Dirk Jan) Clausing en de voorzitter van het dorpshuisbestuur Han
Dekker. Dorpshuisbestuur en de Dorpsraad zorgen nadien samen voor een
lijst van vijftig namen en handtekeningen van Vogelenzangers die 'bereid zijn
om medewerking en morele steun te verlenen aan de realisatie en instandhou-
ding van het nieuw te bouwen dorpshuis'. Bestudering van de namen levert
op dat veel ondertekenaars bekende Vogelenzangers zijn en vaak deel uit-

maken van het kader van de Vogelenzangse verenigingen. Daarmee is ruimschoots voldaan aan de wensen van het college en staat niets de realisering van het nieuwe dorpshuis meer in de weg.

Op 12 augustus 1996 bereiken de gemeente en het dorpshuisbestuur volledige overeenstemming over de uitvoeringscondities. Het wordt een dorpshuis met een grote zaal, lokaalruimtes en een caféfunctie, maar zonder sportzaal of tennishal, zoals in vroegere plannen wel geopperd is. De gemeente wordt eigenaar en het dorpshuisbestuur betaalt een huur van tienduizend gulden per jaar. Dat bedrag wordt door de gemeente gereserveerd voor het onderhoud van het gebouw. De gemeenteraad geeft tijdens de raadsvergadering van 20 november 1997 haar goedkeuring. Belangrijk is de financiële verantwoording van het plan. Tegenover de stichtings- en inventariskosten van in totaal fl. 1.661.000 staat een opbrengst van de grond onder het oude dorpshuis en van de voormalige politiepост van in totaal fl. 2.350.000. Deze opbrengst is aanzienlijk hoger dan bij de eerste prognose werd verwacht, zodat de gemeente er financieel heel goed uitspringt.

Multifunctioneel centrum

Achteraf gezien had men het dorpshuis een nog meer multifunctioneel karakter kunnen geven door ook de bibliotheek, het kleine Vogelenzangse gezondheidszorgcentrum en de peuterspeelplaats in het nieuwe gebouw onder te brengen. Een dergelijke opzet is wel in 1996 in B en W en de commissie Welzijn en

*De nieuwe
Voghelsanck in 2005.*

*Het vroegere gezondheidscentrum naast de bibliotheek
op het punt van slopen in 2005.*

Volksgezondheid besproken maar niet uitgewerkt vanwege de verwachting die men toen had ten aanzien van de opbrengst van de te verkopen grond. De kritiek van het PB-raadslid Wim De Kleermaeker tijdens de raadsvergadering van 20 november 1997 is dan ook juist, dat Bloemendaal ten onrechte veel te zuinig is geweest waardoor er in Vogelenzang geen multifunctioneel centrum komt. Het PvdA-raadslid B. (Barend) Linders wijst echter op het gezegde dat het betere de vijand is van het goede. Hij en de andere partijen vinden, dat Vogelenzang een mooi dorpshuis krijgt dankzij de inspanningen van de raad en het college.

Overigens zijn met financiële steun van de gemeente in 2003 alsnog de bibliotheek en de peuterspeelplaats 't Vogelnest ondergebracht in een ander gebouw, te weten het nieuwe zorgcentrum De Voghelsanck, met 30 seniorenwoningen aan de Teylingerweg. Dit gebouw doet tevens dienst als wijksteunpunt, waarin een tandarts, een fysiotherapeut, de stichting Welzijn Ouderen Bloemendaal (WOB) en de stichting Maatschappelijke Dienstverlening (SMD) gevestigd zijn. Het wijksteunpunt heeft ook een centrale recreatieruimte voor diverse doeleinden.¹¹ Daarmee zijn er nu twee multifunctionele centra in het dorp. Of sprake is van een gemiste kans of juist van een goede tweedeling van de functies zal de toekomst moeten uitwijzen. In ieder geval staat vast dat het dorp Vogelenzang nu beschikt over vrijwel alle denkbare maatschappelijke functies, waar een dorpsgemeenschap van circa 2300 inwoners behoefte aan heeft.

Rest nog te vermelden, dat wethouder Ted Blesgraaf begin 1998 niet alleen de eerste spade in de grond steekt maar ook nog de eerste paal slaat van het gebouw dat ontworpen is door architect C.J.M. Brandjes en gebouwd wordt door het bedrijf De Klerk Werkendam Bouw uit Werkendam. Zijn opvolger in het college van B en W Huub Schnackers rondt het karwei later af door op 20 november 1998 het dorpshuis en het jeugdhonk officieel te openen en over te dragen aan voorzitter N. (Nico) van der Meer van de stichting Dorpshuis Vogelenzang en voorzitter C.J.M. (Cees) Weijers van de stichting Jeugdhonk Vogelenzang. Dat is dan ruim 21 jaar na de opening van het eerste dorpshuis. Enige dagen daarvoor had Vogelenzang met een Good-Bye Party afscheid genomen van het 'oude' onderkomen. Dat werd snel daarna gesloopt en vervangen door woningen.

De bijdrage van de vrijwilligers

Het oude dorpshuis werd en het nieuwe dorpshuis wordt niet alleen gebruikt door de bevolking van Vogelenzang, maar ook volledig bestuurd en gerund door mensen uit het dorp. Opmerkelijk is, dat er ook bij crises rond het oude dorpshuis steeds weer Vogelenzangers waren, die gezorgd hebben, dat het dorpshuis bleef voortbestaan. Naast de eerder genoemde bestuursleden heeft penningmeester Dick Heemskerk jarenlang zijn financiële zorgen mogen delen met andere bestuursleden en vrijwilligers, zoals Albert Kleverlaan, Frans de Wit, Angelique Loorbach, John Wesseling, Marja de Wit, Ingrid Kleverlaan, Flip Linnekamp, Coby Warmerdam, Jaap Warmerdam, Rob Jukes, Dik Loorbach en vele, vele anderen. Talloze uren werden gestopt in overleg met de gemeente, huishoudelijke diensten, bardiensten, opknaphouten, allemaal voor het goede doel. Zonder veel woorden en in het begin ook zonder enige financiële vergoeding werden uren gedraaid en taken verricht.

Een dergelijke gemeenschapszin is weliswaar niet uniek, maar toch wel opmerkelijk. Wat dat betreft kan de toekomst niet zonder zorg gezien worden. Het gemeentebestuur mag terecht vertrouwen op het vrijwilligerswerk dat een dorpshuis overeind houdt. Maar dat gaat uit van waarden als gemeenschapszin, solidariteit en liefde voor het dorp. Deze waarden zijn echter gebonden aan zaken als samenstelling van de bevolking, leeftijdsopbouw en bekendheid met het dorp (zie verder hoofdstuk 11 en 13). Het is daarmee niet vanzelfsprekend, dat ook in de toekomst het huidige exploitatiesysteem van het dorpshuis in stand zal blijven. De gemeente zal zich rekenschap moeten geven van het feit dat instituten als het dorpshuis, die steunen op vrijwilligerswerk, gebonden zijn aan tijd en tijdsbeeld. Ook al hebben in het verleden vijftig Vogelenzangers getekend voor het in stand houden van het dorpshuis,

wil dat nog niet zeggen dat de gemeente de dorpsgemeenschap in lengte van jaren kan houden aan de toezegging mensen te leveren die dat waar maken. Daarom zal de gemeente zorgvuldig moeten kijken naar instrumenten als subsidiëring en woningtoewijzing waarmee zij kan sturen in de richting van het ook door haar beoogde doel: een sterk dorpshuis in een sterk dorp, gedragen door vrijwilligers uit Vogelenzang.

Noten

¹ In verschillende hoofdstukken wordt het gebouw De Bond genoemd, bijvoorbeeld in hoofdstuk 2, 5 en 7.

² In het gemeentelijke archief is een aantal dossiers te vinden over het dorpshuis in Vogelenzang.

³ Volgens architect Van Delft waren de meeste problemen te voorzien. De kritiek op het ontwerp zijn volgens hem onterecht. Door de bezuinigingen, de veranderingen van de materialen en het in eigen beheer uitvoeren is in zijn visie het dorpshuis nooit echt 'afgebouwd'.

⁴ *Haarlems Dagblad*, 18 februari 1977.

⁵ Carnaval is van oorsprong de vooravond van de veertigdaagse vasten, die bij de rooms-katholieken aan de viering van het Paasfeest voorafgaat en in rooms-katholieke landen en streken feestelijk wordt gevierd. Het feest is van Italiaanse oorsprong en waarschijnlijk een vermenging van een Romeins lente- en een Germaans offerfeest. Nieuwe Kleine WP, Amsterdam, 1988, deel 4, blz. 1093.

⁶ *Haarlems Dagblad*, 20 augustus 1981.

⁷ *Haarlems Dagblad*, 21 augustus 1981.

⁸ *Haarlems Dagblad*, 7 mei 1984.

⁹ *Haarlems Dagblad*, 27 november 1986.

¹⁰ *Haarlems Dagblad*, 21 november 1992.

¹¹ Het gebouw is neergezet door en eigendom van Woonzorg Nederland. De stichting Zorgcontact regelt voor de bewoners alle gewenste zorg tot op het niveau van een verzorgingshuis. De tandarts en de fysiotherapeut zijn overgebleven uit het vroegere 'gezondheidszorgcentrumpje' aan de Deken Zondaglaan. Dat was door de gemeente opgezet nadat uit een onderzoek in 1986 bleek dat 75 % van de Vogelenzangers was aangewezen op huisarts en apotheek in Bennebroek en men wel tevreden was over de geboden medische zorg, maar tegelijk de afstand (een brug te ver!) als nadeel zag. Na het bestaan van een 'centrumpje' in Vogelenzang, waar alle vijf Bennebroekse huisartsen op part-time basis in deelnamen, moeten de Vogelenzangers nu voor huisartsenhulp weer naar Bennebroek. Daarmee is de situatie waarschijnlijk gelijk aan die van 1986. Overigens hebben drie Bennebroekse huisartsen onlangs een huisartsencentrum opgericht in Bennebroek, vrijwel op de grens van beide dorpen, vlak over de Centenbrug (net een brug verder!). Zie voor de geschiedenis van het gezondheidszorg-centrumpje: P.J. van der Ham, Bloemendaal en de gezondheidszorg, Bestuur, *maandblad voor overheidskunde*, oktober 1986, blz. 292 e.v. en *Vogelenzang, een brug te ver?* Een behoefte- en statistatie-onderzoek m.b.t. gezondheidszorg in de kern Vogelenzang, bureau WVG van het gewest Zuid-Kennemerland, januari 1986.

DE POLITIEK IN VOGELENZANG

Historische drie-eenheid

Vanaf het ontstaan van de gemeente Bloemendaal in de Franse tijd heeft Vogelenzang daarvan deel uitgemaakt. De patriotten uit het dorp en uit Aelbertsberg en Tetterode vormden het Bloemendaalse vrijkorps 'Voor het vrije vaderland' dat meehielp aan het totstandkomen van de Bataafse Republiek en de start van de Bloemendaalse 'municipaliteit' in 1795. Van de 314 stemgerechtigde burgers kwamen 72 uit het dorp Vogelenzang, 97 uit het dorp Aelbertsberg (Bloemendaal) en 145 uit het dorp Tetterode (Overveen). Deze burgers van de zelfstandige gemeente Bloemendaal kozen de 'burgemeester' (schout): Johannes de Waal Malefijt en een gemeenteraad. Voor Vogelenzang traden aan: Gerrit Buys, Pieter Bergman en G. Verdegaaal. Deze drie heren waren de eerste gemeenteraadsleden uit het dorp.¹ Ondanks deze gelijke start heeft het dorp Vogelenzang daarna een andere ontwikkeling doorgemaakt dan de rest van de gemeente, waardoor het sterk verschilt van de kernen Bloemendaal, Overveen en Aerdenhout. Het is goed om in herinnering te houden, dat bij de start van de gemeente de verschillen heel klein waren. Bloemendaal, Overveen en Vogelenzang waren in de Franse tijd dorpen van agrariërs en neringdoenden, omgeven door landgoederen en duingebied.

Naoorlogse verkiezingsuitslagen²

Partij	1949	1953	1958	1970	1978	1982	1986	1990	1994	1998	2002	2006
KVP	66,8	69,4	70,8	73,7								
AR/ CHU	10,3	9,5	8,6	7,1								
CDA					58,0	52,9	48,0	43,9	36,3	39,7	49,3	41,1
PvdA	12,3	12,9	12,1	9,4	17,2	14,9	22,6	19,3	10,7	14,1	12,0	23,2
VVD	9,5	8,2	8,5	8,2	12,9	19,5	16,8	19,4	26,3	19,0	21,3	17,8
D66/ PB				1,6	11,5	12,8	12,7	17,5	26,7	12,9	5,5	3,6
Groen L										4,6	6,1	8,4
Rest/ LB	1,1				0,5					9,8	5,8	5,9
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 1. Uitslagen gemeenteraadsverkiezingen in Vogelenzang, verdeeld naar partij en verkiezingsjaar in percentages.

In alle naoorlogse verkiezingen is in Vogelenzang de KVP en later het CDA de partij met de meeste stemmen. Tot en met 1982 zou men in Vogelenzang zelfs de absolute meerderheid gehad hebben als de verkiezing beperkt zou zijn tot Vogelenzang. Nadien is de belangstelling voor het CDA wat geslonken. Opvallend is echter het herstel van het CDA in 2002. In dat jaar heeft het CDA bijna weer de absolute meerderheid gehaald. VVD en Progressief Bloemendaal kennen een uitschieter in 1994. Voor de PvdA zijn 1986 en 2006 goede verkiezingsjaren geweest. Deze drie partijen hebben in de afgelopen jaren met wisselend succes gestreden om de tweede plaats in Vogelenzang.

Vogelenzang als bolwerk voor KVP/CDA

Om het belang van Vogelenzang voor KVP/CDA te laten zien is gewerkt met zogenoemde concentratiegetallen. Daarbij is het percentage dat de KVP/CDA in Vogelenzang behaalden gedeeld door dat van de rest in Bloemendaal en vermenigvuldigd met 100. Dat is ook voor de andere partijen gebeurd. Cijfers boven 100 wijzen op een oververtegenwoordiging en onder 100 op een ondervertegenwoordiging van de betreffende partij in Vogelenzang ten opzichte van de rest van Bloemendaal. Vanaf 1974 zijn KVP, AR en CHU opgegaan in het CDA. Voor een juiste vergelijking van KVP/AR/CHU in de eerste vier verkiezingsjaren en het CDA in de latere jaren dient men naast de uitslagen van de KVP ook die van AR/CHU te betrekken.

Partij	1949	1953	1958	1970	1978	1982	1986	1990	1994	1998	2002	2006
KVP	293	315	325	432								
AR/CHU	50	46	51	45								
CDA					206	227	209	194	205	257	281	268
PvdA	61	63	66	58	115	101	142	124	99	110	121	149
VVD	28	22	20	19	29	39	38	47	59	61	59	48
D66/PB				21	100	103	77	85	99	90	53	50
Groen L										93	98	74
Rest/LB	52				45					46	30	45

Tabel 2. Vergelijking van de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen in Vogelenzang met die van de rest van de gemeente Bloemendaal, verdeeld naar partij en verkiezingsjaar in concentratiegetallen. Bij een concentratiegetal van 100 is het percentage dat een politiek partij behaalt in Vogelenzang precies gelijk aan het percentage in de rest van de gemeente Bloemendaal.

De tabel leert, dat de uitslag in alle verkiezingsjaren voor de KVP en het CDA in Vogelenzang veel beter is dan in de andere dorpen van Bloemendaal

samen. Zonder overdrijven kan men wel zeggen, dat Vogelenzang voor de KVP vroeger en voor het CDA nu een electoraal bolwerk is. Dat geldt niet voor de AR/CHU combinatie. De christelijke combinatie is in Vogelenzang in de naoorlogse jaren sterk ondervertegenwoordigd geweest. Het geeft tegelijk aan dat de hoge cijfers van het CDA vanaf 1978 vooral te danken zijn aan de katholieke signatuur van het dorp en de voormalige KVP- stemmers.

Van de andere partijen vertoont alleen de PvdA na 1978 een zekere consistentie. Het concentratiegetal is meestal hoger dan 100, met uitschieters in 1986 en 2006. Dat betekent, dat de PvdA relatief wat meer stemmen uit Vogelenzang weghaalt dan uit de ander kernen samen. Bij D66/Progressief Bloemendaal (en sinds 2006 weer D66) schommelt het beeld. Groen Links zit tegen het gemiddelde aan, maar scoort in 2006 minder goed dan elders in de gemeente. Liberaal Bloemendaal heeft in Vogelenzang duidelijk minder aanhang dan in de andere kernen van de gemeente. Verder is het beeld van de VVD interessant. Hoewel de VVD vaak als tweede partij in Vogelenzang uit de (stem)bus is gekomen, blijft zij in vergelijking met de rest van de gemeente Bloemendaal in Vogelenzang steeds achter.

Deconfessionalisering

	1949	1953	1958	1970	1978	1982	1986	1990	1994	1998	2002	2006
Vglz %	77,1	78,9	79,4	80,8	58,0	52,9	48,0	43,9	36,3	39,7	49,3	41,1
Rest Bld %	43,4	42,7	38,6	33,0	28,2	23,3	23,0	22,6	17,7	15,4	17,5	15,3
Vlgz index	100	102	103	105	75	69	62	60	47	51	64	53
Rest Bld index	100	98	89	76	65	54	53	52	41	35	40	35

Tabel 3. Vergelijking van de verkiezingsuitslagen van de confessionele partijen in Vogelenzang met de rest van de gemeente Bloemendaal, in percentages en indexcijfers (percentage in 1949=100). Tot en met 1970 zijn KVP/AR/CHU samengeteld, daarna zijn de partijen opgegaan in het CDA.

Ondanks de enorme aanhang van de confessionele partijen in Vogelenzang (in 1970 hadden AR, CHU en KVP samen 80,8 % van alle uitgebrachte stemmen!) is hun politieke invloed in de loop der jaren toch afgenomen. De terugloop van de confessionele partijen in de afgelopen zestig jaar wordt aangeduid met het begrip deconfessionalisering. Dat proces is uiteraard geen typisch Bloemendaals of Vogelenzangs verschijnsel.³ Vanaf de jaren zestig wordt het in Nederland steeds minder vanzelfsprekend dat een katholiek op de KVP, een gereformeerde op de AR en een hervormde op de CHU stemt. Dat heeft

te maken met de geleidelijk minder belangrijke rol van religie en kerk in de Nederlandse samenleving. Ook Vogelenzang is niet ontkomen aan ontzuiling en deconfessionalisering. Maar het proces is in Vogelenzang minder hard gegaan dan in overig Bloemendaal. Dat blijkt uit de cijfers van tabel 3 hierboven. Het is opvallend, dat de terugloop van het aantal stemmers op het CDA in Vogelenzang trager is verlopen dan in de andere dorpen van Bloemendaal samen.

Stabiliteit van de politieke verhoudingen in Vogelenzang

Het valt moeilijk na te gaan wat de hoofdoorzaak is van de blijvende CDA-aanhang in Vogelenzang. Het zou een indicatie kunnen zijn voor de 'vastheid' van het CDA-kiezersvolk in het dorp. Het is ook mogelijk, dat Vogelenzang vanwege haar kerk en het actieve parochieleven aantrekkingskracht heeft gehad op katholieke nieuwkomers en terugkomers, die op het CDA stemmen. Verder trekt het CDA in latere jaren ook niet-confessionele kiezers aan, mensen die niet meer stemmen vanwege het geloof, maar vanwege de (consequente) middenkoers van de partij. Ten slotte wordt nog gewezen op het effect van de lokale bekendheid van de CDA-raadsleden. Naast mensen als Jan van Haaster, Siem van der Vossen en Jan Warmerdam in het verleden, ziet ook in 2006 André Burger kans om via voldoende voorkeurstemmen uit Vogelenzang een plaats in de gemeenteraad voor zich op te eisen.⁴

Overzicht afgevaardigden van Vogelenzang

Na de oorlog hebben onafgebroken raadsleden van KVP en CHU/AR en later van het CDA de belangen van Vogelenzang in de gemeenteraad van Bloemendaal behartigd. Interessant is dat vanaf het verkiezingsjaar 1990 Vogelenzang voor het eerst ook gemeenteraadsleden levert, die geen lid zijn van het CDA of een confessionele voorganger. Dat is relatief laat, maar tege-

lijk een symptoom van de veranderde verhoudingen in het dorp. Een en ander is te zien in het volgende overzicht.

Vogelenzanger Dico van der Heuvel (links) samen op de foto met de andere CDA raadsleden Huub Snackers, mevrouw Eldo Bredius en F.J.C. Westerweel in 1986.

Verkiezingsjaar	Fictief aantal zetels voor Vogelenzang	Aantal zetels voor Vogelenzang	Gekozen Vogelenzangers	Politieke partij
2006	2,1	2	A.J.G. Burger	CDA
			L.G. van Schie	PvdA
2002	2,1	4	A.J.G. Burger	CDA
			Mevr G.M.J. Evers	VVD
			L.G. van Schie	PvdA
			V.C. Bruins Slot	CDA
1998	2,2	2	A.J.G. Burger	CDA
			Mevr G.M.J. Evers	VVD
1994	2,4	1	A.J.G. Burger	CDA
1990	2,4	3	H.P.G. de Boer	VVD
			J. Warmerdam	CDA
			L.G. van Schie	PvdA
1986	2,0	1	D.C. v.d. Heuvel	CDA
1982	1,8	1	S.C. v.d. Vossen	KVP
1978	1,8	1	S.C. v.d. Vossen	KVP
1974	geen cijfer	1	S.C. v.d. Vossen	KVP
1970	1,7	2	M.M.J. Buschman	KVP
			S.C.v.d. Vossen	KVP
1966	geen cijfer	2	M.M.J. Buschman	KVP
			S.C.v.d. Vossen	KVP
1962	geen cijfer	2	A. Lagendijk	CHU/AR
			M.M.J. Buschman	KVP
1958	1,4	1	J.P. van Haaster	KVP
1953	1,3	2	J.P. van Haaster	KVP
			A. Lagendijk	
1949	1,5	2	J.P. van Haaster	KVP
			A. Lagendijk	CHU/AR
1946	geen cijfer	2	J.P. van Haaster	KVP
			C. Brouwer	KVP

Tabel 4. Vogelenzangers gekozen in de gemeenteraad vanaf 1946 t/m 2006.

Kandidaatstelling

In de KVP-tijd kende Vogelenzang een eigen afdeling en een eigen kandidaatstellings-procedure. Volgens Jan Warmerdam kon men voor twee ‘knaken’ (fl.5) lid worden van de KVP en zich kandidaat stellen voor de gemeenteraad. De Vogelenzangse afdeling telde in die tijd meer dan 100 leden, mensen, die goed katholiek en bekend in het dorp waren. De sterke band met de kerk (en het kerkbezoek) blijkt uit het feit dat de groslijst van de Vogelenzangse KVP in die tijd ter inzage in het kerkgebouw ligt. In één moeite door kon men na de kerkgang aangeven wie voor de KVP namens Vogelenzang op de Bloemendaalse lijst zou moeten komen. De kandidaten zijn vaak ondernemers: bollenboeren of winkeliers. Zo hebben Jan van Haaster en Siem van der Vossen jarenlang als typische bollenboeren Vogelenzang vertegenwoordigd. Martien Buschman was de zoon van de slager en zelf machinist op de grote vaart en later werkzaam in het bedrijfsleven. Het hoort bij de jaren vijftig en zestig, dat informele rangsystemen bepalen wie bovenaan de lijst komen. Dat zijn binnen de KVP/CDA niet vertegenwoordigers van een meerderheid binnen het katholieke bevolkingsdeel, de arbeiders, maar dorpsgenoten behorende tot een gerespecteerde bovenlaag. Vaak mensen, die ook binnen de kerk aanzien genieten.

Voorkeurstemmen

Een enkele maal wordt de voorselectie binnen de KVP ‘overruled’ door een persoonlijke actie. Zo weet Siem van der Vossen in 1966 een plaats in de gemeenteraad af te dwingen door bij de voorselectie van de KVP in Vogelenzang hoger te eindigen dan een andere kandidaat. Het is de enige maal geweest, dat een aanvankelijke voorkeur binnen KVP/CDA doorbroken werd. Ook bij andere partijen is het niet voorgekomen, dat afgevaardigden uit Vogelenzang een plaats in de gemeenteraad veroverden door zoveel voorkeurstemmen in Vogelenzang (en in de rest van de gemeente) te vergaren dat zij in de gemeenteraad kwamen ten koste van andere kandidaten uit de gemeente Bloemendaal. De verklaring daarvoor is, dat met uitzondering van de KVP/CDA het aantal stemmen vanuit Vogelenzang voor de betreffende partij meestal te klein was om een eigen zetel te bemachtigen.

Dat neemt overigens niet weg, dat de andere partijen er op gebrand waren in Vogelenzang kiezers voor hun partij te winnen. Dat gebeurde door op de kandidatenlijst steeds een of meer inwoners uit Vogelenzang op te nemen. Vooral als het ging om plaatselijk bekende en actieve burgers hielp dat zeker mee extra stemmen te krijgen. Een plaats voor de stemmentrekker in de gemeenteraad leverde dat echter niet op, omdat de stemmentrekker te laag op

de kandidatenlijst stond. Pas in 1990 wordt deze situatie definitief doorbroken. VVD en PvdA 'ontdekken' Vogelenzang en zetten Hildebrand de Boer en Rens van Schie op een verkiesbare plaats. In dat jaar krijgt Vogelenzang meer afgevaardigden dan waar zij op basis van het aantal kiezers 'recht' op zou hebben. In 2002 is het bijna het dubbele. Daar staat dan weer tegenover, dat Vogelenzang ook vele jaren met slechts één afgevaardigde onderbedeeld is geweest.

Belangenbehartiging

Politiek in het algemeen en plaatselijke politiek in het bijzonder worden voor een belangrijk deel bepaald door het behartigen van belangen van bevolkingsgroepen. Dat is vooral in de verkiezingstijd waar te nemen in de verkiezingsprogramma's van de politieke partijen en blijkt ook uit het lanceren van bepaalde opvattingen in raadsvergaderingen. Vooral tijdens de algemene beschouwingen bij de behandeling van de jaarlijkse begroting doen de partijen hun best om hun specifieke gerichtheid naar voren te brengen. Hoewel iedere partij zegt het algemeen belang te dienen zijn er toch vaak subtiele verwijzingen naar (het behartigen van) groeps- en partijbelangen. In het verleden was dat wellicht sterker dan tegenwoordig, maar dat is nog niet verdwenen.

Voor het dorp Vogelenzang als totaal was het behartigen van de belangen een volstrekt normale zaak. In tegenstelling tot de andere dorpen/kernen van de gemeente Bloemendaal werd van een raadslid uit Vogelenzang zelfs verwacht, dat hij zou opkomen voor de belangen van het dorp Vogelenzang. Die verwachting bestond niet alleen in het dorp zelf, maar ook in de gemeenteraad. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de afscheidswaarden, die door de burgemeester en de Vogelenzangse afgevaardigden daarover worden gesproken. Wij zien dat hierna bij mensen als Jan van Haaster en Martien Buschman. Uit eigen ervaring is de benadering van Siem van der Vossen en Jan Warmerdam bekend. Slechts zelden hadden zij het over iets anders dan over Vogelenzang. Belangenbehartiging bleef bij hen niet beperkt tot zaken, die over het dorp zelf of over organisaties in het dorp gingen. Ook het behartigen van de belangen van individuele personen uit het dorp stond op hun lijstje, bijvoorbeeld inzake woningtoewijzing. Waarschijnlijk was dat bij raadsleden als Jan van Haaster en Martien Buschman niet anders. Pas vanaf 1990 wordt het norm om personen en zaken van elkaar te scheiden. Dan krijgt de zakelijke benadering van Vogelenzang de overhand bij de Vogelenzangse raadsleden boven de persoonlijke belangenbehartiging. Maar helemaal verdwenen is dit aspect van de plaatselijke politiek niet. Vooral vanwege de beperkte schaal van Vogelenzang weten mensen in het dorp ook nu hun vertegenwoordigers in de

gemeenteraad te vinden. Overigens is de vraag naar het behartigen van individuele woonbelangen duidelijk afgenomen doordat de woningtoewijzing niet meer door de gemeente, maar op regionaal niveau door de Woonwinkel in Haarlem wordt uitgevoerd.

Kenmerken van de Vogelenzangse afgevaardigden

Jan Warmerdam komt in 1988 tussentijds voor het CDA in de gemeenteraad van Bloemendaal. Hij is dahliakweker van beroep. Als hij in 1994 wordt opgevolgd door André Burger, verdwijnt niet alleen de laatste agrariër uit de gemeenteraad van Bloemendaal, maar ook de laatste vertegenwoordiger van typisch geboren en getogen Vogelenzangers. Er komen import-Vogelenzangers voor in de plaats: André Burger en Victor Bruins Slot. Het 'import zijn' geldt niet alleen voor het CDA. Ook de andere politieke partijen kennen nieuwkomers: Hildebrand de Boer en Gemma Evers (nu Lankamp geheten en het eerste en tot nu toe enige vrouwelijke raadslid uit Vogelenzang) voor de VVD en Rens van Schie voor de PvdA. Opvallend is ook de stijging van het opleidingsniveau, afgemeten aan titels. Dico van den Heuvel is de eerste die de titel ing. voert. Ook André Burger heeft ing. voor zijn naam. Hildebrand de Boer en Victor Bruins Slot hebben een academische titel. Deze veranderingen zijn een illustratie van het tijdsbeeld. Zowel in Bloemendaal als in overig

Raadslid Jan Warmerdam als Prins Jan I actief in het Raadhuis van Bloemendaal.

Nederland verdwijnen de boeren, de ambachtslieden, de arbeiders en de middenstanders steeds meer als vertegenwoordigers van het kiesvolk en worden vervangen door academici en andere hoogopgeleiden. Deze ‘academisering’ van het raadswerk zou wel eens een van de oorzaken kunnen zijn van de toegenomen afstand tussen kiezer en gekozene. Dat gold zeker niet voor de vijf Vogelenzangse raadsleden uit het verleden, die hierna belicht worden: Kees Brouwer, Jan van Haaster, Aart Lagendijk, Martien Buschman en Siem van der Vossen. Aan hen wordt speciaal aandacht besteed omdat zij kenmerkend zijn voor de eerste veertig jaar van het naoorlogse Vogelenzang.

C. (Kees) Brouwer

Kort na de oorlog heeft Kees Brouwer voor de KVP zitting in de gemeenteraad. Hij is postbode van beroep en komt letterlijk bij iedereen aan de deur en over de vloer. In hedendaagse discussies over een meer rechtstreekse vertegenwoordiging van het kiezersvolk zou hij als het ideale raadslid gezien kunnen worden, steeds aanwezig en bij iedereen bekend.

Jan van Haaster

J.P. (Jan) van Haaster is de eerste naoorlogse katholieke vertegenwoordiger uit Vogelenzang in de gemeenteraad van Bloemendaal. Gedurende 17 jaar behartigt hij niet alleen de belangen van de KVP, maar ook van het dorp. Jan van Haaster is de zoon van Theodorus (Dorus) van Haaster, die zich rond 1900 in het dorp vestigt als landbouwer. Hij verdeelt in 1926 zijn land onder drie van zijn vijf zoons, met als opdracht zich bezig te gaan houden met de bloembollenteelt.⁵ Dat is ook gebeurd. Daarmee vestigt Dorus de ‘bollendynastie’ van de Van Haasters in Vogelenzang en omgeving.⁶ Nog steeds is de

Jan van Haaster (rechts) bij zijn afscheid in 1962 samen met burgemeester Peereboom Voller.

naam van Van Haaster op vele bedrijven te lezen. De nazaten van Dorus van Haaster bepalen daarmee ook nu nog voor een belangrijk deel het ‘bollengezicht’ van Vogelenzang.

Jan heeft zijn bedrijf aan de Zilkerweg (nu Zilkerduinweg), komt moeilijk de oorlog door maar overleeft en richt zich na de oorlog samen met zijn zoons Johan en Dick vooral op de export van bollen naar Amerika. Als enige Vogelenzanger komt hij direct na de oorlog in de zogenoemde Noodraad van Bloemendaal, die was ingesteld om de periode tot de eerste gemeenteraadsverkiezing te overbruggen. De Noodraad functioneerde van 25 oktober 1945 tot 3 september 1946. De leden waren niet door de bevolking gekozen maar benoemd uit Bloemendalers, die als ‘goede’ vaderlanders bekend stonden. De kandidaten werden voorgedragen door maatschappelijke organisaties en politieke partijen. Van Haaster werd onder meer door de kerk, de school en de KVP naar voren geschoven. Bij de verkiezing van 1946 werd zijn raadslidmaatschap formeel door de kiezers bekrachtigd. Dat is nadien nog drie maal gebeurd, waardoor Jan van Haaster onafgebroken 17 jaar deel heeft uitgemaakt van de Bloemendaalse gemeenteraad. Hij was een typische representant van de katholieke bovenlaag van de bevolking, goed ingevoerd in de wereld van de bloemenbollen en een waardevol lid van de kerk, waar hij meerdere functies vervulde. Door zijn beroep en zijn maatschappelijke positie was hij een bijna vanzelfsprekende keus om de KVP in Vogelenzang te vertegenwoordigen. Dat heeft hij met overtuiging en inzet gedaan.

Bij zijn afscheid op 21 augustus 1962 werd hij geprezen als kenner en belangenbehartiger van Vogelenzang. Hij werd gewaardeerd als een rustgevende persoon met sterke sociale gevoelens. In zijn dankwoord gaf Van Haaster een typering van de sfeer van de naoorlogse jaren veertig en vijftig. Hij deed dat met de woorden: wederopbouw, bestedingsbeperking en financiële noodlijdendheid van de gemeente, woorden die in het hedendaagse gemeentegargon weinig meer gebruikt worden. Opmerkelijk was zijn dank namens Vogelenzang voor het grote aantal woningen dat in het dorp is gebouwd. Ook stelde hij dat raad en college altijd een willig oor leenden aan de wensen en verlangens van dit deel van de gemeente.⁷ Deze uitspraak is belangwekkend omdat in Vogelenzang nog steeds bij oudere inwoners het beeld bestaat dat Vogelenzang wordt achtergesteld bij de rest van de gemeente. Op deze beeldvorming komen wij in hoofdstuk 14 terug.

Aart Lagendijk

Van een andere orde is het raadslid A. (Aart) Lagendijk. In hoofdstuk 2 over de Tweede Wereldoorlog komen wij zijn naam al tegen. Hij vertegenwoordigde het plaatselijke verzet en verschaftte in de oorlog onderdak aan (Joodse) onderduikers. Lagendijk is in zijn tijd een man met een groot persoonlijk gezag in het dorp. Hij is werkzaam in de bollen waar hij zich opwerkt van arbeider tot ploegbaas, of zoals men in Vogelenzang dat vroeger noemde: 'baasknecht'. In tegenstelling tot zijn ouders en broers, die in het 'Hillegomse' deel van Vogelenzang wonen (Bartenweg), is hij inwoner van Vogelenzang en daarmee een potentieel kandidaat voor de gemeenteraad van Bloemendaal. Hij is overtuigd gereformeerd en is lid van de Anti Revolutionaire Partij. Voor die partij komt hij in 1949 in de gemeenteraad. Hoewel de AR en de CHU samen geen grote aanhang hebben in Vogelenzang, wordt Lagendijk toch gekozen op basis van zijn plaats op de Bloemendaalse AR/CHU lijst. Dat

is in het katholieke Vogelenzang een bijzondere situatie: een 'echte' Vogelenzanger, die toch geen vertegenwoordiger van het katholieke Vogelenzang is. Dat tekent ook zijn werkzaamheden in de gemeenteraad. Volgens zijn neef A. Lagendijk waren de politieke activiteiten van Oom Aart meer ingegeven door zijn geloof en politieke kleur dan door de directe belangen van zijn dorp. Dat neemt niet weg, dat hij in het dorp zeer gezien is, juist vanwege zijn principiële houding en levenswandel. Hij wordt later vaak gevraagd voor openingen en het slaan van de eerste paal, bijvoorbeeld bij het dorps huis en de peuterspeelzaal 't Vogelnest.

Aart Lagendijk ten voeten uit bij de eerste paal van peuterspeelzaal 't Vogelnest in 1990.

Martien Buschman

Voor de KVP volgt Martien Buschman in 1962 Jan van Haaster op als Vogelenzangs raadslid. Hoewel beide mannen katholiek en autochtoon zijn en behoren tot de bovenlaag van de bevolking, verschillen zij sterk van karakter. Buschman had als machinist op de grote vaart een groot deel van de wereld gezien en gaat nadien werken bij Cementbouw Cruquius.⁸ Door zijn bekendheid met de middenstand (zijn vader had een slagerij in het dorp) en het bollenbedrijf (hij was een zwager van Frans Roozen) is hij goed ingevoerd in de economie van het dorp. Evenals zijn voorganger is hij actief in de kerk en het verenigingsleven. Maar in tegenstelling tot Jan van Haaster is hij in de gemeenteraad breedbespraakt, heel spontaan, improviserend, voortdurend gebarend, kortom een 'drukke' persoonlijkheid. Bij zijn afscheid van de gemeenteraad, waar hij 12 jaar deel van uitmaakte wordt van Martien Buschman gezegd dat 'hij veel aan het woord was met een bijzonder duidelijke zorg voor Vogelenzang, waarbij hier en daar successen zijn behaald.' Verder wordt vermeld dat hij niet erg onder de indruk was van de wet of van hoger gezag, zelfs niet van 'de stukken'.⁹ Martien Buschman ging zijn eigen gang, waarbij hij een duidelijke zorg voor Vogelenzang aan de dag legde. Hij was daarbij steeds overtuigd van zijn standpunt, dat hij maar moeilijk prijs gaf.

Martien Buschman zit uiterst rechts in uniform van de koopvaardij bij het 15 jarig bestaan van de voetbalclub in 1947.

Siem Van der Vossen (met ridderorde) in gesprek met Marijke van der Ham bij zijn afscheid van de gemeenteraad in 1986.

Siem van der Vossen

S.C. (Siem) Van der Vossen heeft 20 jaar in de gemeenteraad van Bloemendaal gezeten. In dezelfde lijn als Van Haaster en Buschman is hij op en top een Vogelenzangse volksvertegenwoordiger. Hij is bloembollenboer en behoort daardoor tot de plaatselijke bovenlaag, die zich in de kerk en de kerkelijke organisaties laat gelden. Hij behartigt de belangen daarvan. In het dorp speelt hij als ‘prestigeleider’ een belangrijke rol.¹⁰ Hij mengt zich nadrukkelijk in de discussie over het soort woningen dat er moet komen in de Bomansbuurt (zie hoofdstuk 3). Ook houdt hij als raadslid nauwkeurig in de gaten dat Vogelenzangers voldoende aan hun trekken komen bij de toewijzing van huur- en koopwoningen (zie hoofdstuk 7). Ten slotte waakt hij over de groei van het dorp. Daarin is hij overigens wat dubbel. Het dorp moet wel groeien, maar niet te snel. Deze opstelling en zijn zorg voor een evenwichtige verhouding tussen oude en nieuwe inwoners van Vogelenzang is heel opmerkelijk. Hij verwoordde een probleem dat in die tijd zeker niet door iedereen werd onderkend. Daarnaast bemoeit hij zich met kleine actuele gebeurtenissen die in het dorp spelen. Zo is hij tegelijk oog, oor en controleur van het dorp. Door zijn lijfelijke aanwezigheid in het dorp en zijn lidmaatschappen van verenigingen en organisaties weet hij wat er omgaat, vooral bij het katholieke deel van de bevolking. Zo nodig brengt hij dat te berde in de Bloemendaalse raad. Voor zijn grote betekenis voor Vogelenzang heeft hij bij zijn afscheid terecht een lintje gekregen.

Huidige identificatie met Vogelenzang

Zoals werd vastgesteld stond het direct behartigen van de belangen van Vogelenzang voor de meeste (katholieke) afgevaardigden, zeker in de KVP-tijd, centraal. Vooral het raadslid Siem van der Vossen was daar een meester in. Na 1990 verandert dat. Alle partijen, inclusief het CDA, benadrukken, dat de afgevaardigden uit Vogelenzang niet in de gemeenteraad zitten vanwege Vogelenzang, maar vanwege de politieke kleur. De partij is één, Vogelenzang twee! Dat neemt niet weg, dat het CDA-raadslid uit Vogelenzang, André Burger zich zeer goed realiseert wat zijn Vogelenzangse achterban van hem verwacht. In het blad INVO, het Dorps- en Verenigingsbulletin voor Vogelenzang, heeft Burger een vaste rubriek: ‘Nieuws van de Bloemendaalse politiek’. Daarin doet hij verslag van voor Vogelenzang belangrijke zaken die gespeeld hebben in de Bloemendaalse gemeenteraad en zijn commissies. Hij steekt daarbij zijn politieke kleur niet onder stoelen of banken, hij bekijkt Vogelenzang door een CDA-bril. Soms lijkt zijn rubriek in INVO, een blad voor *alle* Vogelenzangers, veel op het verantwoording afleggen aan de leden van de afdeling Vogelenzang van het CDA. Bij de verkiezing van 2006 heeft hem dat zeker geen windeieren gelegd. Overigens zijn recent ook reacties van andere partijen in INVO opgenomen.

Een nog jonge Hildebrand de Boer staat in 1990 als Vogelenzanger wat achteraan in de VVD.

André Burger (CDA) en Rens van Schie (PvdA) zijn ook in 2006 weer gekozen als raadslid.

De betrokkenheid van de politieke partijen met Vogelenzang is niet nieuw. Uit de verschillende verslagen van raad en commissies en uit de krantenberichten blijkt dat alle politieke partijen zich in het verleden intensief hebben bemoeid met Vogelenzang en het realiseren van voorzieningen in het dorp. Dat gebeurde/gebeurt ook door raadsleden van buiten Vogelenzang. Het wonen in Vogelenzang is dus geen noodzakelijke voorwaarde (meer) voor identificatie met het wel en wee van het dorp. Desondanks zoekt Rens van Schie, die in Vogelenzang woont en reeds 8 jaar de PvdA in de gemeenteraad vertegenwoordigt, naar een evenwichtige verhouding tussen de gemeente als totaal en de specifieke belangen van het dorp. Door zijn tuinbouwachtergrond (hij was jarenlang leraar en directeur van de Zocherschool) heeft hij een vanzelfsprekende affiniteit met het karakter van het dorp en haar natuurlijke omgeving. Zijn belangstelling ligt in de natuur: tuinen, bomen en kweken van planten. Hij is ondermeer als adviseur verbonden aan een dahliaveredelingsbedrijf, dat nieuwe dahliarassen voor potculturen ontwikkeld. Zijn politieke belangstelling voor vraagstukken over onderwijs, verkeer, milieu en huisvesting beslaan een ruimer gebied dan Vogelenzang. Voor hem zijn Vogelenzang en Bloemendaal geen tegenstellingen. Zo nodig weet hij de Vogelenzangse belangenvertegenwoordigers te vinden en zij hem. In zijn rolopvatting is dat de beste manier om 'beide meesters te dienen'.

Vogelenzang als woonplaats van bestuurders

Tot 2002 is het niet voorgekomen dat een Vogelenzanger tot wethouder werd benoemd, zodat ook nooit een lid van het college van B en W in Vogelenzang heeft gewoond. Ook de burgemeesters zochten een huis in Overveen, Aardenhout of Bloemendaal, maar nooit in Vogelenzang. Bij de vestiging van

Victor Bruins Slot in Vogelenzang is dat veranderd. Bruins Slot is lid van het CDA maar afkomstig uit de vroegere AR. Daarmee treedt hij in de voetsporen van de legendarische Aart Lagendijk. Door zijn wethouderschap is hij vooral bestuurder van de gehele gemeente Bloemendaal en geen typische vertegenwoordiger van de Vogelenzangse gemeenschap.

Noten

¹ Wim Post, *De gemeente Bloemendaal in de Franse tijd*, Bloemendaal, 1985, blz. 9 en 10.

² De auteur heeft de naoorlogse verkiezingsuitslagen in Vogelenzang vergeleken met die van de rest van de gemeente Bloemendaal. De gegevens zijn gehaald uit de verkiezingsdossiers, die te vinden zijn in het gemeentearchief van Bloemendaal. Per politieke partij is de uitslag in Vogelenzang gezet naast die van de rest van de gemeente Bloemendaal, dus van de totale gemeente Bloemendaal zonder Vogelenzang. Door deze contrastmethode is het goed mogelijk om zicht te krijgen op het bijzondere karakter van de verkiezingsuitslagen in Vogelenzang. Jammer genoeg ontbreken van 4 van de 14 verkiezingsjaren de uitgesplitste cijfers voor de vier dorpen van Bloemendaal, waaronder Vogelenzang (1946, 1962, 1966 en 1974). Daarom kan slechts gewerkt worden met 12 verkiezingsjaren. De absolute aantallen stemmers zijn te vinden in bijlage 3.

³ J.Th.J. van den Berg en H.A.A. Molleman, *Crisis in de Nederlandse politiek*, Alphen aan den Rijn, 1974, blz. 63 e.v. De auteurs gebruiken het begrip deconfessionalisering voor het teruglopen van het aantal stemmen op confessionele partijen. Zij werken met een index om aan te geven welk deel van een geloofsgroep stemt op de politieke partij van dat geloof. Dan blijkt bijvoorbeeld dat in 1948 landelijk 90,5% van de katholieken stemden op de KVP. In 1972 was dat afgenomen tot 38%.

⁴ In 2006 was de kiesdeler in Bloemendaal 526 stemmen. Om op eigen kracht een plaats te krijgen in de gemeenteraad is minimaal de helft van de kiesdeler nodig (263 voorkeurstemmen). André Burger kreeg 309 voorkeurstemmen, waarvan 281 vanuit Vogelenzang. Dat is 61% van alle CDA stemmers in Vogelenzang. Overigens stond André Burger op de CDA-lijst op een verkiesbare plaats, wat niets afdoet aan zijn Vogelenzangse bijdrage. Dat plaatselijke bekendheid ook bij andere partijen een belangrijke factor kan zijn, bewijzen de voorkeurstemmen voor PvdA-er Rens van Schie in 2006. Hoewel hij niet de halve kiesdeler haalde, werden 106 van de 261 PvdA stemmen op hem uitgebracht, dat is 41%.

⁵ Marcel Bulte en Wim Post, *Bloeiende Bedrijvigheid, 400 jaar bloembollenbedrijven in Zuid-Kennemerland*, blz. 150-151.

⁶ Feitelijk gaat de dynastie nog wat verder terug in de tijd. Theodorus (Dorus) Van Haaster had een broer Johannes, die zich vestigde op een boerderij aan de Zilkerbinnenweg. Het huidige bedrijf van Van Haaster aan de Bartenweg/Leidsevaart wordt geleid door afstammelingen van deze Johannes. Mededeling van de kleinzoon Louis van Haaster van de Leidsevaart, verkregen door Ina Mostert-Stam.

⁷ Notulen van de raadsvergadering van 21 augustus 1962

⁸ Op een foto uit 1947 bij het 15 jarig bestaan van de voetbalclub zit Martien Buschman in uniform en pet geheel rechts. Van links naar rechts: Jaap van Tongeren, Janus Dedding, pastoor Van der Eem, Leo van der Hulst, mevrouw Marie Lensen-Brouwer, Piet Abswoude sr., Henk Lensen, Henk van Tongeren sr, Huib Freriks, Cor Heemskerk en Martien Buschman (opgave van Henk van Tongeren jr.)

⁹ Notulen van de raadsvergadering van 15 augustus 1974

¹⁰ Zie voor het begrip prestigeleider hoofdstuk 12

¹¹ Van links naar rechts: Hein Coebergh, Yvonne van Essen, Ankie Broekers, Frans Later, Hildebrand de Boer, Edzard van Hasselt en Siebe Minnema.

DE ONDERLINGE RELATIES IN HET DORP

De invloed van de grootgrondbezitters

In hoofdstuk 2 werden de namen genoemd van de families Van Lennep en Barnaart, die in de 19e eeuw een belangrijk deel van de grond in Vogelenzang in bezit hadden. In hoeverre de families Barnaart en Van Lennep ook in de 20e eeuw invloed uitoefenden op het dagelijkse leven van Vogelenzang en de gemeentelijke politiek is niet beschreven en dus moeilijk te achterhalen. In de gesprekken met Vogelenzangse sleutelpersonen wordt vooral de naam van Barnaart vaak genoemd. De familie Barnaart had verschillende Vogelenzangers in dienst, bezat een aantal dienstwoningen en verpachtte stukjes grond. Hierdoor waren deze mensen afhankelijk van de jonkheren. Zo herinnert zich Aart Lagendijk jr. (neef van het raadslid), die even buiten het dorp aan de Bartenweg woonde, dat de grond onder het huis van zijn ouders op erfpacht van Barnaart stond. Lagendijk: 'De erfpachtcanon en de huur voor een stukje tuingrond moest op 2e kerstdag betaald worden ten huize van Barnaart, dat was een vast ritueel.' Een ander gebruik was het schaatsen op de vijver van het grote huis. 'Als er ijs was mocht de dorpsjeugd van Vogelenzang komen schaatsen op onze vijver. Onze grootmoeder had speciaal voor die tijd een groot aantal schaatsen beschikbaar', aldus de kleindochters mevrouw H.E.A. Dorhout Mees-Barnaart en mevrouw J.C. Barnaart.

*80e verjaardag van mevrouw H. Barnaart Timmerman
5 oktober 1965 omringd door familie.*

Opmerkelijk is, dat beide families niet behoorden tot de rooms-katholieke kerk, maar tot de protestantse. Op grond van hun maatschappelijke positie werden leden van de familie Barnaart wel vaak betrokken bij kerkelijke gebeurtenissen in Vogelenzang. Ina Mostert-Stam vond tenminste twee gebeurtenissen: bij het vijftigjarig priesterjubileum van pastoor (deken) Zondag in 1926 en bij het veertigjarig jubileum van pastoor Van der Burg in 1956 waren vrouwelijke leden van de familie Barnaart aanwezig of maakten deel uit van de organisatie.¹ In de verschillende maatschappelijke organisaties van Vogelenzang hebben deze families verder geen rol van betekenis vervuld, wat verklaard kan worden door de omstandigheid dat beide families niet rooms-katholiek waren. Toch waren de Barnaarts door hun grondbezit vaak betrokken bij het realiseren van belangrijke voorzieningen, zoals de levering van de grond voor de gemeenteschool in 1829 en de uitbreiding in 1956. Ook vond de aanleg van de voetbalvelden en het tennispark plaats op grond van de Barnaarts.

Drie kenmerken van de onderlinge relaties in Vogelenzang²

Om de aard van de onderlinge relaties duidelijk te maken worden drie kenmerken genoemd.

Een eerste kenmerk betreft de territoriale binding. In Vogelenzang wonen (woonden) mensen die met elkaar deel uitmaken van verscheidene groeperingen, die hetzelfde geografisch gebied hebben waarbinnen hun activiteiten zich afspelen.³ Het betreft dus steeds territoriaal gebonden groeperingen, zoals families, gezinnen, verenigingen, organisaties in Vogelenzang. Daarom wordt een dergelijke nederzettingvorm ook wel aangeduid met 'community: area of common living'.⁴ De nederzetting Vogelenzang heeft zich daarbij ontwikkeld van een hechte buurtschap in het verre verleden, waarin wonen en werken samenvielen, via een woondorp, waarin vaak ook gewerkt werd tot een woondorp nu, waarbij de relatie met werken meestal uitzondering is. Maar het blijft een nederzettingvorm waarbij mensen bij elkaar wonen in een te onderscheiden gebied en daarbinnen in meer of mindere mate activiteiten met elkaar delen.

Een tweede kenmerk van de onderlinge relaties hangt samen met de relatief geringe schaalgrootte van het dorp. Daardoor kennen (kenden) veel mensen elkaar tenminste van gezicht, maar vaak ook van naam (en bijnaam en familierelatie). In dat verband spreekt men wel van 'face-to-face' relaties. Kenmerkend voor een dergelijke relatie is dat men elkaar bij een ontmoeting groet. Daarom zou ook over een groetrelatie gesproken kunnen worden. Een belangrijk verschil tussen vroeger en nu is het feit dat het aantal groetrelaties

in Vogelenzang is afgenomen. Dat komt vooral door de groei van het dorp en de groei van het aantal inwoners. Maar het heeft ook te maken met het feit hoe lang men al in Vogelenzang woont. Daarbij is waarschijnlijk weer verschil tussen nieuwkomers enerzijds en autochtone inwoners anderzijds. Illustratief is het verschil in groetgedrag tussen twee bestuursleden van de Dorpsraad. Bob Töning, reeds 45 jaar dorpsbewoner: 'Als ik op de fiets door het dorp rij, kom ik armen te kort.' Gerard van Ommen, die sinds anderhalf jaar in Vogelenzang-Oost woont: 'Ik kan mijn handen op het stuur houden.' Ina Mostert-Stam: 'Het is vooral een kwestie van instelling. Ik had vanaf de eerste dag dat ik hier 16 jaar geleden kwam wonen, blaren op mijn tong van het dagzeggen.'

Een derde kenmerk heeft betrekking op de schaalgrootte. Zaken als werken elders, auto, reizen, en internet hebben een ruimer relatiepatroon mogelijk gemaakt dan uitsluitend in Vogelenzang. Het betekent echter niet, dat het dorp Vogelenzang daarmee als kader voor activiteiten van haar bewoners is verdwenen. Het is niet meer zoals vroeger het enige oriëntatiepunt, maar het kan nog steeds een belangrijke ontmoetingsplek zijn.

Psychologische betekenis van het dorp

Het dorp Vogelenzang had vroeger voor de meeste inwoners een andere psychologische betekenis dan nu. Daarmee wordt bedoeld dat het dorp Vogelenzang vroeger door de inwoners beleefd werd als *mijn* dorp, waarvan ik deel uitmaak en waarbij ik rekening houd met het gedrag en activiteiten van andere Vogelenzangers. Nu is het voor veel mensen meer *het* dorp waar ik woon en waarbij ik naar eigen believen een keus kan maken tussen meedoen aan het dorpsleven of niet. De vanzelfsprekendheid van vroeger heeft plaats gemaakt voor een vrijblijvender houding met betrekking tot de deelname aan de activiteiten in het dorp. Dat komt vooral door de toegenomen mobiliteit van de mensen. Door de beperkte vervoersmogelijkheden was men vroeger aangewezen op deelname aan de verschillende activiteiten *binnen* het eigen dorp. Dat vond men vanzelfsprekend, er was geen andere keus, zeker niet voor het rooms-katholieke deel van de bevolking. Niet-katholieken, een kleine minderheid, konden uitwijken naar Bennebroek of Hillegom. Voor de katholieken was deelname aan het dorpsleven en zijn verenigingen en organisaties een verplichting. Dat werd van hen verwacht.

Sociale controle

Het voorgaande staat in de sociologie bekend als sociale controle.⁵ Voor een juist begrip van dit mechanisme wordt daar wat dieper op ingegaan. Het

Zelfbewustzijn van Vogelenzangers.

behoren tot een overzichtelijke dorpssamenleving gaf de meeste mensen in Vogelenzang een goed gevoel, rust, vertrouwen en geborgenheid. Men wist waar men aan toe was. Ondanks klassentegenstellingen op het werk en rangverschillen in de kerk, op school, in verenigingen en soms ook in winkels, was toch sprake van identificatie met het dorp en gevoelens van solidariteit en saamhorigheid. Daarbij speelden het gemeenschappelijke geloof en de invloed van de kerk een samenbindende rol. Het gemeenschappelijke geloof zorgde ervoor dat de katholieke Vogelenzangers een min of meer gelijk patroon van waarden en normen hadden. De kerk en haar gezagsdragers (geestelijken en onderwijzers van de St. Jozefschool) konden hun invloed en macht laten gelden voor de handhaving van het katholieke cultuurgoed en deelname aan katholieke organisaties. Zonodig werd door de gezagsdragers dwingend bijgestuurd. Omdat het behoren tot de dorpsgemeenschap door de meeste inwoners van Vogelenzang als heel positief werd gezien (need to belong)⁶, wekte beïnvloeding van bovenaf in het algemeen geen negatieve gevoelens op. Feitelijk was men het er mee eens, wist men niet beter of liet men het op zich afkomen. Het proces van ‘verinnerlijking’ van de waarden en normen van de kerk en het dorp, zorgde er voor dat het zich conformeren daaraan niet meer als van buitenaf opgelegd werd ervaren, maar als vanzelfsprekend en juist.⁷ Sociale controle was daarmee tegelijk een zaak van iedereen geworden.

Sancties

Kerkbezoek, ook voor schooltijd, deelname aan verenigingen en andere activiteiten werden door de kerk en de school aangemoedigd en beloond. Niet-meedoen werd afgekeurd of gestraft, bijvoorbeeld in de vorm van een slecht cijfer op het schoolrapport. In hoofdstuk 6 over het onderwijs in Vogelenzang is te lezen hoe negatieve sanctionering en soms zelfs machtsmisbruik werkten. Het is niet bekend of (on)gelovigheid of te gering kerkbezoek in Vogelenzang ook heeft geleid tot beperking van de mogelijkheid om als landarbeider in het bloembollenbedrijf werk en een arbeidscontract te krijgen. Dergelijke 'straffen' worden wel vermeld in de literatuur.⁸ Een voorbeeld van positieve sanctionering noemt Han Dekker in hoofdstuk 4. De 'slatuin' kan gezien worden als een beloning van de bloembollenboer voor betrouwbaar gedrag van de landarbeider, op het werk en in de kerk.

Naast de sanctionering door kerk, school en werk bestonden ook in het dagelijkse leven vormen van positieve en negatieve sancties. Daarmee hield men elkaar vroeger (meer dan nu) op het rechte pad van gezin, school, kerk en dorp. Dat gebeurde in de huiskamer, op straat, op het werk en tijdens winkelbezoek, vaak op een heel subtiële manier. Door een prijzende of misprijzende opmerking, door goedkeurend knikken of juist de wenkbrauwen fronsen, door schouderklopjes, langs elkaar heen kijken, elkaar bewust niet groeten op straat of in de winkel, of elkaar negeren. Daarmee werd beurtelings gedrag dat in de pas liep goedgekeurd of juist afkeuring getoond voor afwijkend of vermeend afwijkend gedrag.

Afwijkend gedrag

Voor afwijkend gedrag was geen waardering, maar het heeft - voor zover bekend - in het dorp niet geleid tot openlijke conflicten. Met betrekking tot geloofsverschillen in het dorp werd in hoofdstuk 5 geconstateerd dat de druk van de rooms-katholieke meerderheid op de niet-katholieke minderheid in Vogelenzang beperkt is gebleven. Dat is het oordeel van veel sleutelpersonen in het dorp. Het zou kunnen komen door de beroepshomogeniteit van het dorp (veel agrariërs en arbeiders) en de beperkte omvang van het aantal niet-katholieken in het dorp. De protestanten onder hen konden bovendien voor hun geloof en voor scholen en verenigingen terecht in Bennebroek en Hillegom. Het was dus een minderheid die geen bedreiging vormde voor de rooms-katholieke meerderheid. In dezelfde lijn ligt de dominantie van de vroegere KVP. Socialisten die uitkwamen voor hun partijkeuze door verkiezingsbiljetten aan hun raam of deur te hangen werden met reserve bekeken. Het aantal 'rooien' in het dorp was echter te klein voor een serieuze concurrentie met de 'katholieken'.⁹

Samen feestvieren, bevrijdingsdag 1980.

Afwijkend gedrag kon ook voortkomen uit een hogere opleiding, een intellectueel beroep en een daarmee gepaard gaande leefwijze. Vooral bij de groei van het dorp nam het aantal 'geletterden' toe, die vaak wat afstandelijker stonden tegenover het dorpsgebeuren, de straat, de school en de verenigingen. En dat werd meestal met wantrouwen door andere inwoners bekeken. Soms was het wantrouwen niet terecht. Men ging er dan bij voorbaat van uit dat de nieuwkomers zich wel niet in het dorp zouden willen mengen, waardoor men hen als zodanig bejegende.¹⁰ Hoe dan ook, de 'vreemde eenden' waren meestal in het dorp niet erg geliefd. Met als gevolg dat deze nieuwkomers zich nog meer in het eigen huis terugtrokken.

Voor deze mensen, maar ook voor anderen was de sociale controle van het dorp benauwend. Men had geen behoefte aan letterlijke controle op het eigen leven en het voortdurend in de pas moeten lopen met anderen. Een aantal respondenten noemt de sociale controle daarom als reden waarom zij verhuisd zijn. Een kleine bloemlezing. ‘Mijn vrouw had in de winkels altijd het gevoel dat zij bekeken werd als iemand van buiten, zij werd ook minder correct behandeld. Zij is daarom haar boodschappen maar elders gaan doen.’ ‘Onze kinderen hadden het als buitenstaanders heel moeilijk op de basisschool, zij werden daar weggepest. Soortgelijke verhalen hoorde ik ook van andere ouders, maar die hebben het niet zo ver laten komen, hun kinderen zijn naar Bennebroek gegaan.’ ‘Ik was door mijn werk minder in het dorp aanwezig dan mijn vrouw en heb de druk van de buurt minder gevoeld. Toch waren wij blij dat wij in een ander deel van de regio een huis konden kopen’. Als ik voor mijn vrouw een nieuwe wandelwagen had gekocht, was het al gauw van: waar doen die dat van? Vanwege het standsverschil was dat niet voor een arbeider weggelegd. Dat gaf geen pas.’

Hedendaagse sociale controle

In het verleden was sociale controle een mechanisme om Vogelenzangers in het juiste spoor te houden van het rooms-katholieke geloof en de rooms-katholieke verenigingen, nu heeft de sociale controle geheel andere functies. Het is nu vooral bedoeld om rust en veiligheid in het dorp te waarborgen. Dorpsraadlid Bob Töning: ‘Sociale controle is een kostbaar bezit. Bij ons zal het niet voorkomen dat iemand dagen achtereen dood ligt in zijn huis. Dat is ondenkbaar. Als een vermoeden bestaat dat iets niet klopt, gaat men er op af. Toen Karel Warmerdam nog met zijn SRV-wagen door het dorp reed, wist je zeker dat er niets gek kon gebeuren. Hij had wel zes sleutels bij zich die vrijwel op iedere deur in Vogelenzang pasten. Bij onraad werden die gebruikt. Door het gevoel van veiligheid is het prettig wonen in het dorp.’ Sociale controle bestaat ook bij de eigen jeugd. Zoals overal elders zijn het vaak hangjongeren, die overlast kunnen bezorgen. Daar wordt op gelet en zonodig tegenop getreden. Maar de Dorpsraad is ook actief bij het zoeken naar specifieke hangplekken voor jongeren. Overigens zijn dergelijke jeugdproblemen niet van vandaag of gisteren. Een balletje trappen, straatslijpen en klieren is steeds een hinderlijk kenmerk geweest van dorpsjeugd. Ook wat dat betreft is Vogelenzang nog steeds een dorp en is door de etnische homogeniteit geen sprake van een vergelijkbaar stadsprobleem, zoals bijvoorbeeld in de Diamantbuurt in Amsterdam.¹¹

Over een ander aspect van sociale controle zegt dorpsraadlid Annelies Termohlen: 'Als je iets wilt weten over het dorp ga je maar naar de Sparwinkel, daar horen zij alles.' Het is de vraag of iedereen in het dorp even gesteld is op het 'toezicht' van medebewoners. Ongetwijfeld zijn er mensen die daar niet van gediend zijn. Rigide sociale controle vormde in het verleden een belangrijk motief om uit het dorp te vertrekken. Het verschil met toen en nu is echter de achterliggende motivatie. Toen was het vooral bedoeld om afwijkend gedrag in te tomen. Door de toegenomen heterogeniteit van de bevolking met betrekking tot beroep, geloof, woonvorm, inkomen en levensstijl zijn er zoveel 'afwijkers' in het dorp dat een dergelijke vorm niet meer kan bestaan. Dat heeft zijn werking verloren. Wat overblijft zijn de bij vrijwel iedere inwoner levende waarden van veiligheid en bescherming van leven, huis en haard. Omdat over die waarden een grote mate van overeenstemming bestaat wordt sociale controle die daar over waakt breed gedragen. Interessant is dat veiligheid en bescherming door de eeuwen heen steeds gemeenschappelijke waarden zijn geweest. Wat dat betreft is er dus sinds het ontstaan van Vogelenzang weinig veranderd.

Indeling van de bevolking naar keuzemotief voor Vogelenzang

Vogelenzang is na de oorlog sterk gegroeid zowel qua mensen als huizen. Sinds 1947 is de bevolking met 60,4% toegenomen. Het aantal woningen is sinds 1947 drie maal zo groot geworden.¹² Waar zijn de mensen vandaan gekomen die de nieuwe huizen bezetten? In de loop van de jaren is de herkomst van de nieuwe bewoners veranderd. Dat heeft vooral te maken met het toewijzingsbeleid van de gemeente Bloemendaal. Tot 1994 was de woningtoewijzing in handen van de gemeente, daarna werd de toewijzing een regionale zaak. Nieuwgebouwde sociale huurwoningen, premiekoopwoningen en goedkope vrijesectorwoningen werden tot dat jaar uitsluitend toegewezen aan Bloemendaalse woningzoekenden, waaronder veel mensen uit Vogelenzang. Dat gold ook voor de vrijkomende huurwoningen. Verder is de rol van de woningbouwvereniging St. Jozef van belang geweest. Tot halverwege de jaren tachtig werd van de door St. Jozef gebouwde en vrijkomende huurwoningen 50% toegewezen aan de eigen leden, meestal Vogelenzangers. Door de regionalisering van de woningtoewijzing is dat nu verleden tijd.

Daardoor is niet alleen het aandeel Vogelenzangers in de loop der jaren verminderd en het aandeel mensen van buiten vermeerderd, maar is ook de motivering van de woningzoekenden veranderd. Bij veel Vogelenzangse (jonge) inwoners bestond/bestaat de uitdrukkelijke wens om in het dorp te blijven wonen. Veel nieuwkomers uit andere delen van de gemeente Bloemendaal en later uit de regio waren vooral op zoek naar een aantrekkelijk huis. De

woning was daarbij belangrijker dan de vestigingsplaats, zodat men – noodgedwongen – in Vogelenzang neerstreek. Tot 1994 waren dat overwegend Bloemendalers, nadien mensen uit de hele regio. Naast deze ‘nood’-nieuwkomers is ook een categorie nieuwkomers te onderscheiden, die bewust gezocht heeft naar een mooi huis in een rustige omgeving.¹³ Dat zijn bijvoorbeeld jonge gezinnen, die een etagewoning in de stad hebben ingeruild voor een gezinswoning in het dorp, of de bewoners van de dure nieuwbouw in Vogelenzang-Oost en Beuckenhaege.

In grote lijnen kan de huidige bevolking van Vogelenzang op basis van hun keuze voor Vogelenzang als volgt ingedeeld worden:

- Autochtonen
- Nood-nieuwkomers
- Bewuste nieuwkomers
- Overigen

Autochtonen zijn mensen die hun hele leven of een belangrijk deel daarvan in Vogelenzang wonen. Zij zijn daar geboren en/of getogen, of teruggekeerd naar hun geboortegrond. Vaak betreft het mensen op leeftijd, maar dat hoeft niet. Ook de aangetrouwde personen en de kinderen behoren tot deze categorie. Nood-nieuwkomers hebben bij hun vestiging geen bewuste keus gemaakt voor Vogelenzang. Bewuste nieuwkomers hebben dat wel. Bij de categorie Overigen moet men denken aan mensen die om hun werk in het dorp zijn komen wonen, bijvoorbeeld winkeliers, onderwijzers en geestelijken.¹⁴ De indeling in categorieën is vooral van belang vanwege de houding tegenover het dorpsleven. Het is vrij zeker dat de meeste autochtone Vogelenzangers in het algemeen positiever staan tegenover het dorp en het dorpsleven dan de nieuwkomers. Bij de nieuwkomers zal waarschijnlijk een verschil bestaan tussen mensen die al dan niet een bewuste keus hebben gemaakt voor Vogelenzang. In hoofdstuk 12 komt dit onderwerp terug.

Het leiderschap in het dorp

Door de hegemonie van de rooms-katholieke kerk in Vogelenzang was de pastoor tot in de jaren zestig de ongekroonde koning in het dorp. Dat kwam vooral omdat de meeste dorpsgenoten tevens parochianen waren en het openbaar bestuur relatief ver weg zetelde in Overveen en niet de behoefte had om zich intensief met het dorpsleven bezig te houden. Daarmee kreeg de pastoor in Vogelenzang de rol van ‘traditioneel’ leider in de kerk en van het dorp.¹⁵ Sommige pastoors waren daarbij zulke persoonlijkheden dat zij hun door ‘God en het bisdom gegeven’ positie en gezag uitbouwden tot een vorm van leiderschap, dat charismatische trekken vertoonde. Pastoors als Borret,

Zondag, Van der Eem en Van de Burg zetten met hun gezag in het dorp lijnen uit die van wezenlijk belang zijn geweest voor de ontwikkeling van het dorp. Van Emmerik geeft in zijn jubileumboek over de kerk daarvan trefende staaltjes.¹⁶

Ook de 'bovenmeesters' hadden vergelijkbare posities.¹⁷ Vanuit hun formele school-leiderschap zagen zij vaak kans om zich een aanzienlijke positie te veroveren binnen de dorpsgemeenschap. Het gezag van mensen als Remmerswaal, Gerbrands en Kuijs berustte niet alleen op hun formele positie binnen de school, maar vooral op hun kennis van wat er in de wereld buiten Vogelenzang omging en hun 'geletterdheid'. Zij behoorden daardoor tot de 'eliten' van het dorp, een positie die zij slechts deelden met de pastoor, leden van het kerkbestuur en enkele vooraanstaanden uit de middenstand en het bloembollenbedrijf.¹⁸ Mede door het ontbreken van andere notabele beroepen in het dorp zoals burgemeester, dokter, apotheker en notaris werden de bovenmeesters daardoor vaak - gevraagd of ongevraagd - gedrongen in de rol van initiatiefnemer en adviseur.

Naast de pastoors en de schoolmeesters kwamen in de loop der jaren vanuit verschillende maatschappelijke organisaties steeds personen naar voren die invloed kregen op het wel en wee van Vogelenzang. Dat waren bijvoorbeeld de voorzitters (en andere bestuursleden) van de woningbouwvereniging, de voetbalclub, het dorpshuis, de landarbeidersbond en andere organisaties. Stuk voor stuk mensen, die hun formele leiderschap ontleenden aan hun positie binnen de vereniging of organisatie, maar zich van daaruit ook mengden in de ontwikkelingen van het dorp, bijvoorbeeld bij de uitbreiding van het dorp, het verkeer of het realiseren van nieuwe voorzieningen. Soms werd leiderschap verworven door personen buiten de formele organisaties. Een opvallende persoonlijkheid was bijvoorbeeld verzetsman Aart Lagendijk. Vanwege zijn persoonlijke bekwaamheden kreeg hij zoveel waardering vanuit de bevolking van Vogelenzang dat zijn leiderschap uitgroeide tot wat men 'prestigeleiderschap' noemt.¹⁹

Van een andere orde zijn de posities van de vertegenwoordigers in de gemeenteraad van Bloemendaal, die het primair moeten hebben van hun formele status als politiek gekozene. Daarbij hebben slechts weinigen zich kunnen ontwikkelen tot prestigeleiders. Dat heeft vooral te maken met het feit dat de meeste van de (huidige) gemeenteraadsleden zich niet uitsluitend identificeren met het dorp Vogelenzang en met het dorpsbelang van Vogelenzang. Daardoor ontstaat niet de binding die nodig is om als prestigeleider erkend te worden. Het

raadslid Siem van der Vossen lukte dat in zijn tijd wel en werd niet voor niets aangeduid met de titel ‘de paus van Vogelenzang’. Dat tekent zijn katholieke signatuur en zijn leiderschap dat berustte op een nadrukkelijke vertegenwoordiging van (vooral) het rooms-katholieke deel van het dorp.

De ontwikkeling van het type leiderschap

Bij de ontwikkeling van het leiderschap in Vogelenzang valt op dat in het verleden de leiders vooral uit twee traditionele kaders kwamen: de kerk en de school. Daarbij omvatte hun gezag niet alleen hun eigen sector maar het totale dorpsleven. In latere tijd is het leiderschap meer verdeeld geraakt en beperkt tot de eigen sector/vereniging/organisatie. Dat is ook het huidige beeld, een afspiegeling van het feit dat het dorpsleven sterk is opgedeeld. Veel Vogelenzangers zijn ook nu lid van verschillende organisaties met ieder hun eigen leiding maar daartussen is nog maar weinig verband.

Feitelijk is sprake van een breder probleem. Kees Koek, vroeger actief in verschillende verenigingen: ‘Er lopen geen leiders meer rond, geen sterke mensen. Ik maak een uitzondering voor de voetbalclub, daar zijn mensen die de zaken goed organiseren, maar verder zie ik weinig reactie op nieuwe initiatieven. Vogelenzang is een fantastisch dorp, maar wat de vrijwilligers betreft is er veel veranderd. Veel jonge mensen hebben nu geen tijd meer, die moeten allebei werken. Dat was vroeger anders, de vrouwen waren meestal thuis, het dorp was klein en de gevestigde orde in het dorp regelde de onderlinge hulpverlening. Als Leen Warmerdam vroeger met een vraag of idee kwam, stond de hele familie van zijn vijftien kinderen, schoonkinderen en kleinkinderen klaar om in te springen. Dat moet nu georganiseerd worden en dat gaat heel moeizaam.’ Daarmee stuiten wij op de ontwikkeling van de Vogelenzangse Dorpsraad, die tracht om bij dit proces de helpende hand te bieden.

De oprichting van de Dorpsraad

De vereniging Dorpsraad Vogelenzang werd op 8 augustus 1991 opgericht. Oprichters zijn: Dirk Jan Clausing, Ella A. M. J. Wijsman, Trijntje Elzinga-Koper, Gemma M.J. Evers-van Riet en Arnoud Rambonnet. Doel is het behartigen van het algemeen belang van Vogelenzang en zijn inwoners. In de statuten van de vereniging Dorpsraad Vogelenzang worden enige middelen aangegeven, die als volgt zijn samen te vatten:

- bevorderen van overleg tussen de inwoners van het dorp;
- overleg met en advisering aan het gemeentebestuur;
- totstandbrengen van voorzieningen;
- doen van onderzoek;
- ondersteunen van initiatieven.

Gemma Evers staat rechts van burgemeester Kamphuis, samen met de leden van de gemeenteraad, waaronder André Burger.

De kernfunctie van de Dorpsraad is met alle Vogelenzangers en het gemeentebestuur samen te werken aan een zo goed mogelijk leefklimaat in het dorp. De aanleiding voor de oprichting waren de verkeersproblemen in het dorp en de onvrede over de wijze waarop het gemeentebestuur hiermee omging. Door bundeling van krachten hoopte men op een beter begrip en een slagvaardiger beleid van de gemeente. De onvrede werd echter niet direct weggenomen. Op het gemeentehuis werd in eerste instantie argwanend gekeken naar het initiatief vanuit de bevolking om dorpszaken zelf te (willen) sturen en niet afhankelijk te zijn van 'Bloemendaal'. Bovendien voelde het college van B en W weinig voor het formaliseren van de adviesfunctie van de Dorpsraad. In andere gemeenten zijn wijkraden en dorpsraden meestal ingesteld door het gemeentebestuur en worden hun taken en bevoegdheden door een gemeentelijke verordening geregeld. De door de Dorpsraad gekozen juridische vorm van vereniging, met leden en een gekozen bestuur, is daarmee heel bijzonder. Het is een 'private' instelling, die opereert in het 'publieke' domein.

Door deze unieke positie van een van de vier kernen van Bloemendaal waren de betrekkingen tussen de Dorpsraad en het gemeentebestuur in de eerste jaren 'koel'. Ook veel inwoners en verenigingen keken de kat uit de boom alvorens zich achter de Dorpsraad te scharen. Nu is dat anders. De verhouding tot het gemeentebestuur is hartelijk, de berichtgeving vanuit het gemeentehuis is prima en ook met de politieke partijen wordt een goed contact onderhouden. De positie van de Dorpsraad is in de loop van zijn bestaan sterker geworden. Dat komt niet alleen door de positieve houding van de gemeente, maar ook door de participatie van de bevolking. Opvallend veel Vogelenzangers zijn betalend

lid van de vereniging Dorpsraad Vogelenzang en bij recent gehouden enquêtes over de taken van de Dorpsraad en over de aanleg van een rondweg om Vogelenzang haalde men een voor dergelijke enquêtes zeer hoge antwoordscore. Ook over successen heeft men niet te klagen: de skatebaan, verschillende verkeersmaatregelen (bijvoorbeeld de rotonde op de Bekslaan), behoud van de bibliotheek en aanleg van trapveldjes en speelterrein.

Het functioneren van de Dorpsraad

Maar het moet volgens de Dorpsraad nog beter. Vier jaar geleden mochten de leden van de Dorpsraad op kosten van de gemeente een speciale cursus communicatie volgen, gericht op het overleg tussen gemeente en Dorpsraad. Toch wist de gemeente de Dorpsraad niet te vinden bij het probleem van de brandweer. Die is nu zonder overleg uit Vogelenzang verdwenen. Mogelijke oplossingen vanuit het dorp zijn niet 'gehoord', of niet serieus bestudeerd.²⁰ Ook het wegbezuinigen van de jeugdwerker, die voor Vogelzang heel nuttig werk deed, is zonder overleg gebeurd.

Binnen het dorp zelf gaat ook niet alles naar wens. Zo zijn nog veel verenigingen niet bereid om echt gezamenlijk op te trekken. Dat verklaart het beperkte succes van de Vogelenzangse Dorpsraad. Hoewel het de doelstelling van de Dorpsraad is als forum te fungeren voor het behartigen van de verschillende belangen van het dorp, is het niet gelukt als centrale leiding op te treden. Dat laten verschillende organisaties en hun leiding niet toe. Als er zaken gedaan moeten worden met de bevolking van Vogelenzang of met het gemeentebestuur, doet men dat vaak liever zelf. De behartiging van specifieke groepsbelangen is op zichzelf geen nieuw fenomeen, zoals uit voorgaande hoofdstukken blijkt. De Dorpsraad is daardoor echter geremd in haar groei tot een sterk dorpsforum. Dat komt ook, omdat zij door de gemeente niet is erkend als overlegorgaan met adviesrecht. De gemeente heeft een bij verordening geregelde status van de Dorpsraad in het verleden steeds afgewezen.

De toekomstplannen van de Dorpsraad

De Dorpsraad ziet het als een belangrijke opgave voor de toekomst om de coördinatie beter te regelen. Daarbij dient het belang en de identiteit van de verenigingen onaangetast te blijven. De Dorpsraad is niet uit op eigen succes of politiek gewin. Zij is principieel tegen binding met een politieke partij en heeft ook geen ambitie om zelf een plaatselijke politieke partij te zijn of op te richten. Zij wil wel een betrouwbare schakel zijn tussen de bevolking, de verenigingen, de politieke partijen en het gemeentebestuur. En dat alles gericht op verhoging van de leefbaarheid van het dorp. In de toekomst ligt bij

de Dorpsraad een belangrijke taak om de integratie binnen het dorp te bevorderen. In dat proces zouden zij de leiding kunnen nemen en een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan de samenhang binnen het dorp. Het is echter de vraag of de Dorpsraad in de huidige constellatie over voldoende gezag beschikt om een dergelijke rol waar te maken. Dit belangrijke onderdeel van de ‘leefbaarheid’ van het dorp komt in hoofdstuk 13 terug.

Noten

¹ Ina Mostert Stam: persoonlijke aantekeningen.

² Uit de veelheid van literatuur is een selectie gemaakt. Het betreft vooral artikelen opgenomen in *Het sociale leven in al zijn facetten*, Assen, 1958, deel II.

³ Onder groepering wordt verstaan een verzameling mensen, die op een of andere manier is af te grenzen van andere mensen. Groeperingen kunnen heel verschillende kenmerken hebben. Gangbaar is het onderscheid in groep, collectiviteit en sociale categorie. Zie hiervoor: H. de Jager, A.L. Mok, en G. Sipkema, *Grondbeginselen der sociologie*, Groningen, 2004.

⁴ *Turrialba, Social systems and the introduction of change*, Glencoe, 1953.

⁵ Zie voor dit onderwerp: H. de Jager, A.L. Mok, en G. Sipkema, blz. 111 e.v.

⁶ Dit begrip is afkomstig van Thraster uit zijn onderzoek naar een jongensbende in Chicago in 1936. Het is goed toepasbaar als begrip voor sociale identiteit. Zie hiervoor: H. de Jager, A.L. Mok en G. Sipkema, blz. 211.

⁷ Het verinnelijkingsproces staat in de sociologie bekend als internalisatie.

⁸ L. Brunt, *Stedeling op het platteland*, Meppel, 1974, blz. 97.

⁹ Overigens is niet te achterhalen in hoeverre de ‘rooie’ Vogelenzangers in het dagelijks leven last hebben gehad bij het krijgen van werk, opdrachten of klandizie.

¹⁰ Dit mechanisme staat in de sociologie bekend als self-fulfilling prophecy. Iets dat aanvankelijk niet (geheel) waar is, wordt uiteindelijk waar doordat mensen geloven dat iets zo is. Zie voor dit onderwerp: H. de Jager, A.L. Mok, en G. Sipkema, blz. 36 en 178.

¹¹ H.J. Schoo, ‘Terug naar de Diamantbuurt’, *De Volkskrant*, 21 januari 2006.

¹² Zie hoofdstuk 3, De groei van het dorp.

¹³ Lodewijk Brunt spreekt in navolging van Saal over ‘noodforensen’ en ‘stille genietters en rustzoekers’. Noodforensen zijn stedelingen die in een dorp gaan wonen vanwege de heersende woningnood of de beperkte keuzemogelijkheden op de woningmarkt. L. Brunt, blz. 24.

¹⁴ Bij de indeling is bewust niet gewerkt met begrippen als migratie, verhuizing en de tegenstelling autochtoon en allochtoon. Vooral het laatste begrip wekt verwarring omdat het meestal wordt gebruikt ter aanduiding van buitenlanders, asielzoekers, rijksgenoten uit de West e.d.

¹⁵ Het begrip traditioneel leider is van de socioloog Max Weber, die daarnaast de begrippen rationeel en charismatisch leider onderscheidt. Zie G. Kuiper: ‘Sociale afstand tussen leiders en leden’ in *Het sociale leven in al zijn facetten*, Assen, 1958, deel II., blz. 645.

¹⁶ L.J. van Emmerik, *125 jaar kerk, Jubileumboek*, Vogelenzang, 1986.

¹⁷ Zie hoofdstuk 6, Het onderwijs.

¹⁸ De term elite wordt in de sociologie waardevrij gebruikt als verzamelterm voor de bijzonder gekwalificeerde minderheid die in een samenleving de topposities inneemt. Zie *Het sociale leven in al zijn facetten*, Assen, 1958, deel III, blz 1463.

¹⁹ G. Kuiper, blz. 647 e.v.

²⁰ Zie hoofdstuk 12.

VOGELENZANG, DE GEMEENTE BLOEMENDAAL EN HET DORP BENNEBROEK

Vogelenzang als de blinde darm van Bloemendaal

In de gesprekken met Vogelenzangers wordt vaak het beeld gebruikt van Vogelenzang als de 'endeldarm of de blinde darm' van de gemeente Bloemendaal. Gezien de geografische ligging van Vogelenzang is de vergelijking met de endeldarm als sluitstuk van de gemeente wel te plaatsen. Moeilijker is het met de blinde darm. Daarbij wordt waarschijnlijk gedacht aan de niet duidelijke functie van dit menselijke orgaan, aan de overbodigheid, de nutteloosheid of de kleinheid. In alle gevallen betreft het een negatief beeld over Vogelenzang, dat men elders in de gemeente Bloemendaal over Vogelenzang zou hebben. Het gaat dus niet over de vraag hoe Vogelenzang zichzelf ziet ten opzichte van Bloemendaal, maar over het vermoeden hoe vooral de politici en bestuurders van Bloemendaal over Vogelenzang denken. Dat is een klassiek voorbeeld van de sociologische begrippen zelfbeeld en spiegelbeeld.¹ Vooral het laatste is van belang. Vogelenzang ziet zichzelf als het ware door de ogen van overig Bloemendaal en reageert daarop. Gezien de hardnekkigheid van het beeld is weliswaar sprake van een stereotype², maar moet er historisch grond zijn voor deze beeldvorming. Mensen bedenken dit niet zomaar en dragen het ook niet steeds aan elkaar over als er geen maatschappelijke achtergrond voor bestaat. Waarschijnlijk is de beeldvorming vooral beïnvloed door de afstand tussen Vogelenzang en Bloemendaal en het verschil in de samenstelling van de beroepsbevolking met de daarbij horende statusverschillen.

De afstand van Vogelenzang tot Bloemendaal

Vogelenzang ligt relatief ver af van Bloemendaal en Overveen. De gemiddelde afstand tussen dorpen in Nederland bedraagt niet meer dan 3 tot 5 kilometer. Tussen Vogelenzang en Overveen, het bestuurlijke centrum van de gemeente Bloemendaal, is de afstand meer dan het dubbele. Hoewel Vogelenzang sinds 1795 behoort tot de Bloemendaalse 'municipaliteit' is de bereikbaarheid van het dorp met de zetel van het gemeentebestuur in Overveen van meet af aan problematisch geweest. Dat gebeurde te voet of te paard (en wagen) over onverharde wegen over een afstand van circa 11 kilometer. Pas in 1870

De lange weg per fiets naar Overveen.

werd de Vogelenzangseweg verhard en bij de intrede van de fiets konden Vogelenzangers op deze manier het Raadhuis van Overveen bereiken.

Bij de beoordeling van ‘ver weg’ gaat het niet alleen over de geografische afstand, maar vooral over de gevoelsmatige afstand. Een Vogelenzanger zegt over de situatie van kort na de oorlog: ‘Als Vogelenzanger moest je vroeger op de fiets naar het Raadhuis in Overveen om de geboorte van je kind aan te geven. Bij sommige gezinnen was dat een jaarlijkse rit. Dat was een noodzakelijk gebeuren, maar op de winterdag niet steeds een pretje.’ Dat gold ook voor andere formaliteiten waarvoor de Vogelenzanger zich op het Raadhuis in Overveen moest melden. Overveen kwam niet naar Vogelenzang, een vaste hulpsecretarie is er nooit gekomen.³

Maar ook de sociale afstand speelde mee.⁴ Sociale afstand ligt dicht in de buurt van gevoelsmatige afstand. Daarvan getuigen uitspraken van Vogelenzangers als: ‘Ik ging niet voor mijn lol naar Overveen. Ik kende de weg niet. Wat had ik daar verder te zoeken? Het zijn toch een ander soort mensen.’⁵ Dit soort uitspraken geeft goed weer waar het bij sociale afstand om gaat. De ander en diens leefwereld is onbekend, vreemd, anders, niet vertrouwd. Feitelijk hadden de meeste Vogelenzangers geen behoefte aan contacten met het formele ‘Bloemendaal’. Het bleef bij formaliteiten waar men niet onderuit kon. Verder had men geen boodschap aan ‘Bloemendaal’ en de rest van de gemeente. Dat gevoel is lang gebleven. In 1985 werd in Bloemendaal uitbundig gevierd dat de gemeente 40 jaar daarvoor was bevrijd. Een onderdeel

was een groot feest in de burgerzaal van het Raadhuis in Overveen. Om de afstand tussen Vogelenzang en Overveen te overbruggen had het gemeentebestuur een gratis autobus ingezet. Slechts één Vogelenzanger heeft van de bus gebruik gemaakt!

Gold deze houding voor de doorsnee Vogelenzanger, ook bij de mensen uit de bovenlaag waren de contacten met 'Bloemendaal' spaarzaam. Een uitzondering vormden de Vogelenzangse raadsleden, die als de 'ambassadeurs' van het dorp gezien kunnen worden. De kerkelijke leiding, die veel zeggenschap en invloed had in het dorp, communiceerde vroeger meer met het bisdom in Haarlem dan met het gemeentebestuur van Bloemendaal. Alleen bij het onderwijs waren er lijnen met de gemeente Bloemendaal. De gemeente was het bevoegde gezag (bestuur) van de Graaf Florisschool en was vanwege de onderwijswetgeving en de onderwijsfinanciering de toezichthouder op de St. Jozefschool. Subsidierelaties tussen de gemeente en verenigingen en organisaties in Vogelenzang dateren pas van het eind van de jaren vijftig, toen neutrale verenigingen ontstonden. Voor die tijd kwam het meeste geld van de kerk.

Sociale afstand en het beroep

Sociale afstand heeft steeds betrekking op twee individuen of twee partijen. Hoe de gemiddelde burger uit het dorp Bloemendaal, Overveen of Aerdenhout vroeger naar Vogelenzang keek is moeilijk meer te achterhalen. Waarschijnlijk werd het dorp vooral beoordeeld naar haar twee belangrijkste kenmerken: agrarisch en overwegend bewoond door arbeiders. Aan die feitelijk juiste constatering werd een sociale beoordeling gekoppeld. Uit verschillende sociologische onderzoeken blijkt dat mensen bij de beoordeling van elkaars maatschappelijke positie vooral keken (kijken) naar het beroep.⁶ Op basis van het prestige dat men aan een beroep toekende werd in 1954 voor Nederland een gemiddelde rangorde opgesteld, een zogenaamde beroepenladder.⁷ Daarbij werd de agrarische sector in het algemeen lager gewaardeerd dan andere sectoren. Ook had het beroep van ongeoefende, geoefende en geschoolde industriearbeider en landarbeider een relatief laag prestige.⁸

Nemen wij beide kenmerken van Vogelenzang samen, dan was in het verleden voor Vogelenzang sprake van een lage maatschappelijke waardering in vergelijking met de gemiddelde beroepenstructuur van de andere dorpen in de gemeente Bloemendaal. De beroepenstructuur van Vogelenzang week duidelijk af van de rest van de gemeente en dat heeft vrijwel zeker de beeldvorming over Vogelenzang bepaald. Belangrijk is dat de beeldvorming een collectief karakter had, het ging niet om individuele beroepen van mensen,

maar om het gemiddelde. Bovendien kreeg het beeld een etiket: ‘Vogelenzang was het dorp van de bollen’ en de arbeiders’. Hoewel geen onjuiste constatering, speelde bij de etikettering mee dat een collectief (negatief) waardeoordeel werd uitgesproken. Dat is een eigen leven gaan leiden. Ook nadat de beroepenstructuur van Vogelenzang in de loop der jaren aanzienlijk was gewijzigd en steeds meer was gaan lijken op die van de andere kernen van de gemeente Bloemendaal, bleef het etiket bestaan.

Huidig beeld

Kijken wij naar het mechanisme van beeld en spiegelbeeld dan kunnen wij zeggen dat het historisch negatieve beeld over Vogelenzang niet meer speelt bij de rest van de gemeente Bloemendaal. Een aanwijzing daarvoor is de wijze waarop in de gemeenteraad over het dorp wordt gedacht en gesproken. Dat is niet anders dan bij de andere dorpen. Vogelenzang heeft in de afgelopen dertig jaar als dorp wellicht meer aandacht gekregen van de gemeenteraad dan de rest. Afgemeten aan het voorzieningenniveau valt die stelling wel te verdedigen. Bij het landelijke beeld over de gemeente Bloemendaal als een van de rijkste gemeenten in Nederland, wordt echter vaak gedacht aan de andere dorpen (Aerdenhout!), maar nooit aan Vogelenzang.

Burgemeester Liesbeth Snoeck toont haar aandacht voor Vogelenzang. Zij plant een milleniumboom op de hoek van de Vogelenzangseweg en de Leidsevaart, maart 2000.

Mede daardoor blijft het negatieve beeld over Vogelenzang bij veel Vogelenzangers nog steeds rondzingen. Het is een diepgeworteld gevoel van minderwaardigheid dat historisch verklaarbaar is, maar waar geen grond meer voor bestaat. Beeld en werkelijkheid lopen niet meer in de pas. Wellicht speelt daarbij ook een rol dat men in Vogelenzang zelf het vermeende negatieve beeld over Vogelenzang soms bewust gebruikt om afstand te suggereren tussen het gemeentebestuur en het dorp. Dat soort geluiden was soms te horen bij hoorzittingen die het gemeentebestuur hield over ontwikkelingen in het dorp, over het verkeer, de woningbouw of het dorps huis. Bijvoorbeeld: ‘Het is toch Vogelenzang maar, daarom doen zij niets aan de verkeersoverlast’. Een vermeend negatief beeld wordt dan gecultiveerd en gaat op haar beurt weer een eigen leven leiden. Ondanks de feitelijke onjuistheid blijft het beeld dan in stand.

Achterstand of voorsprong?

De beeldvorming kan eveneens samenhangen met het tempoverschil waarin niet alleen de beroepenstructuur is veranderd, maar ook de sociale en culturele ontwikkelingen zich in Vogelenzang en de rest van Bloemendaal hebben voltrokken. Vooral het autochtone deel van Vogelenzang houdt vaak nog vast aan de vroegere kenmerken van de plaatselijke samenleving en de waarde van

Vierdorpen wedstrijd in 1980. Vogelenzang toont zijn kracht.

Vogelenzang voorop Bevrijdingsfeest in 1960.

het dorp als leefgemeenschap. Dat leeft in de andere dorpen van Bloemendaal veel minder. Wat dat betreft zou gezegd kunnen worden dat Vogelenzang qua ontwikkeling achter loopt bij de andere kernen van Bloemendaal.¹⁰ Het is echter de vraag of de 'achterstand' in de huidige tijd niet gezien kan worden als een 'voorsprong'. Kleinschaligheid en behoud van sociale samenhang worden steeds meer herontdekt.¹¹ Dit onderwerp komt terug in hoofdstuk 13 bij Toekomstverwachting.

Geen bewust ontwikkelingsbeleid van de gemeente Bloemendaal

Evenmin als bij de andere kernen heeft de gemeente Bloemendaal bij Vogelenzang een bewust ontwikkelingsbeleid gevoerd. Vogelenzang is na de oorlog sterk gegroeid qua woningen en inwoners, maar daar lag geen gemeentelijke planning aan ten grondslag. Dat is in ieder geval in de archieven van de gemeente niet terug te vinden. De naoorlogse groei van het dorp heeft schoksgewijs plaatsgevonden en is vooral het gevolg geweest van de woningbehoefte van het dorp zelf. Daarbij is de roep om nieuwe woningen voor de eigen inwoners vaak omgezet in initiatieven door de kerk en de woningbouwvereniging St. Jozef. De woningwetwoningen aan de Deken Zondaglaan en de Godfried Bomanslaan zijn daar ondermeer het gevolg van. Pas bij de ontwikkeling van Vogelenzang-Oost ging de woningbehoefte van de gehele gemeente een overwegende rol spelen.

Ook in de sfeer van toewijzing van de sociale (huur)woningen speelden bij het gemeentebestuur geen andere dan huisvestingsmotieven. Er is nooit sprake geweest van een bewuste 'bevolkingspolitiek'. Als er 'religieus gemengd' werd, was dat omdat er in de gemeente door de naoorlogse woningnood weinig keuze bestond bij het krijgen van een woning. De woningbouwvereniging St. Jozef selecteerde ook niet op godsdienst, maar door de opbouw van het ledenbestand kwamen er toch veel katholieken in de huizen van St. Jozef. Daarbij speelde de 50-50% toewijzingsregel een belangrijke rol. Pas in de jaren tachtig is die regel afgeschaft (zie hoofdstuk 7). Door de druk van de Vogelenzangse raadsleden zijn verder relatief veel autochtone inwoners aan een huis geholpen in Vogelenzang. Dat was weliswaar geen officieel beleid van de gemeente, maar sloot wel aan bij de behoefte van de zittende bevolking. Tenslotte wordt nog gewezen op de discussies rondom Vogelenzang-Oost (zie hoofdstuk 3). Enerzijds werd door de bevolking een te sterke uitbreiding van het dorp afgewezen, in verband met een mogelijke 'verwatering' van het dorpsleven. Anderzijds zag men de uitbreiding als een exclusieve zaak van Vogelenzang (geen inspraak voor andere Bloemendalers!) en moesten de nieuwe huizen vooral ten goede komen aan Vogelenzangers. Het gemeentebestuur heeft niet toegegeven aan deze 'autarkische' tendensen, maar er wel voor gezorgd dat Vogelenzang bij de toewijzing van de woningen zeker niet tekort is gekomen.

Publieke dienstverlening vanuit Bloemendaal, brandweer en politie

Vanwege de afstand tot het centrum van de gemeente Bloemendaal is in de loop der jaren vanuit Vogelenzang steeds vraag geweest naar decentralisatie van de publieke dienstverlening. Dat heeft niet geleid tot een hulpsecretarie, maar wel tot een beleid waarbij rekening werd gehouden met de afstand. Zo heeft het college van B en W in het verleden geëxperimenteerd met het houden van spreekuren in het dorps huis in Vogelenzang. Die dienstverlening is vanwege de geringe doelmatigheid niet doorgezet. Dat is illustratief gebleken voor de omslag in het denken over de relatie tussen het gemeentebestuur in Overveen en de kern Vogelenzang. Na een lange periode van decentralisatiebeleid wordt de publieke dienstverlening in de gemeente Bloemendaal nu weer gecentraliseerd. Motieven van efficiëntie en bezuiniging liggen daaraan ten grondslag. Het onderkomen van de afdeling plantsoenen van de dienst Publieke werken aan de Vogelenzangseweg is onlangs opgeheven. Daarmee zijn ook de vertrouwde ‘gezichten’ van de plantsoenmedewerkers uit het dorpsbeeld verdwenen.

Iets dergelijks is met de brandweer gebeurd. Vogelenzang kende lang een Vogelenzangse afdeling van het Bloemendaalse brandweerkorps, met een eigen brandweerwagen, garage en vrijwilligerskorps. De teleurstelling van de afdeling was groot toen ‘Bloemendaal’ besloot om zich bij ‘Haarlem’ aan te sluiten. Dat betekende niet alleen het einde van een specifieke dienstverlening, maar ook van een sociale activiteit in het dorp. Voor de commandant van het Bloemendaalse brandweerkorps R. Verbiest en burgemeester L.A. (Liesbeth) Snoeck-Schuller stond vast dat een Bloemendaalse brandweer op basis van vrijwilligers in de toekomst niet meer te handhaven zou zijn. Daarop heeft de gemeenteraad eind 2004 besloten het Bloemendaalse brandweerkorps te laten fuseren met dat van Haarlem. Het centrale punt om met brand uit te rukken, ook voor Vogelenzang, is nu de Haarlemse centrale op de hoek van de Zijlweg en de Westelijke Randweg in Haarlem/Overveen.

De Vogelenzangse vrijwilligers hebben daar protest tegen aangetekend. Zij menen, dat de aanrijtijd voor Vogelenzang te groot is geworden. Ook voelden zij zich overvallen door de fusieplannen van de gemeente. Er was volgens hen onvoldoende onderzocht of het mogelijk was om in Vogelenzang nieuwe vrijwilligers te werven, die in staat waren in de toekomst de dienstverlening voort te zetten. Simon Warmerdam, oud-brandweerman, vertolkte de gevoelens van zijn dorpsgenoten in het *Haarlems Dagblad* van 4 december 2004 als volgt: ‘Vogelenzang wordt geminacht’. ‘Nu staat er nog een brandweer-

De brandweerjeep in 1948.

wagen aan de Monseigneur Borretlaan, maar die zal na fusering verdwijnen. Het kan wel zijn dat het vanuit Haarlem misschien iets sneller gaat, maar sneller betekent nog niet op tijd. Wij willen ook in Vogelenzang de brandweer op tijd.' Ondanks een protestactie van vrijwilligers en oud-vrijwilligers en veel rumoer richting gemeenteraad, heeft die toch tot fusie met Haarlem besloten. Overigens heeft de gemeente Bloemendaal nadien met Hillegom een afspraak gemaakt over hulp bij een calamiteit.

De toen nog Vogelenzangse brandweer in 1980.

Hoek Vogelenzangseweg en Mgr. Borretlaan, toen er nog geen politiepost stond.

Ook de dienstverlening van de politie in Vogelenzang is het ‘slachtoffer’ geworden van de schaalvergroting. Op 1 april 1977 werd door burgemeester Gerrit Weekhout vanwege de in die jaren noodzakelijk geachte decentralisatie van de politie een nieuwe politiepost geopend op de hoek van de Monseigneur Borretlaan en de Vogelenzangseweg (‘de duiventil’). Daarmee kreeg de Bloemendaalse politie een eigentijds onderkomen in Vogelenzang voor de plaatselijke ‘dorpsveldwachter’. Die was ook vóór die tijd al als ‘secretarieambtenaar’ behulpzaam voor o.a. paspoorten, rijbewijzen en visaktes. Dat gebeurde dan vanuit het woonhuis van de politieman. Het instituut ‘dorpsveldwachter’ heeft in Vogelenzang lang bestaan. Politie mensen als J. Geertsema, P.F. Bik, H. de Jong, G. Metselaar, Hengstmengel, H.W. Vonk, D. Verkaik, J.G. Diemeer en C.G. Cornielje, hebben door hun politiewerk intensief deelgenomen aan het dorpsleven en bijgedragen aan het welzijn van de gemeenschap.

Korpschef Brinkman spreekt de ‘veldwachters’ toe bij de opening van de nieuwe politiepost ‘de duiventil’ in 1977.

Bij de ‘aflossing van de wacht’ door zijn collega brigadier-postkommandant Diemeer geeft brigadier Dirk Verkaik in het *Haarlems Dagblad* van 20 november 1975 een –voor die tijd– kenmerkende typering van zijn activiteiten en betrokkenheid bij het dorp. ‘In de stad zie je iemand één keer en dan misschien een jaar niet meer. Hier kom je elkaar wel vijf of zes keer op een dag tegen. Je kent die jongens van haver tot gort. Je leeft nog veel meer met elkaar en je weet ook alles van elkaar. De gemeenschapszin is hier veel meer ontwikkeld dan in Overveen bijvoorbeeld, en als politieman ben je ook helemaal in die gemeenschap opgenomen. Twee weken geleden was ik nog Sinterklaas. Bij de zusters in Casa Carmelia’. Echt politiewerk? Ach, we hebben wel eens een aanrijding. Of een inbraakje. Maar niet veel. De mensen letten gewoon nog op, ze zien direct als er een vreemde vogel in het dorp is en dan bellen ze op.’ Verkaik ging ook regelmatig op bezoek bij bejaarden om te zien hoe ze het maakten. ‘En als je niet komt vragen ze wél waar je gebleven bent hoor. Je behartigt alle belangen. Van een lantaarn die niet brandt en een kuil in de weg tot allerlei menselijke problemen. Dat verwacht men ook van je. Als er wat is van het Jeugdhonk: een discoavond, puzzeltocht, op Koninginnedag of met de intocht van Sinterklaas, dan wordt alles van te voren met je besproken en die jongens helpen je gewoon. Dat is ook zo met een aanrijding: de één pakt de bezem, de ander helpt even de auto opzij zetten.’¹² Een dergelijke tijd en dienstverlening is voorgoed voorbij. Het zelfstandige politiekorps Bloemendaal ging in 1993 op in het regiokorps Kennemerland. Voor een ‘dorpsveldwachter’ en een politiepost in Vogelenzang was geen geld meer. De veldwachters zijn vervangen door gebiedsagenten. De ‘duiventil’ werd gesloten, verkocht en gesloopt. Op de plaats van de vroeger zo herkenbare aanwezigheid van de politie staat nu een woonhuis.

Hoewel de publieke dienstverlening in Vogelenzang onmiskenbaar is veranderd, wil dat niet zeggen dat de kwaliteit daardoor vanzelfsprekend achteruit is gegaan. Door gerichte maatregelen kunnen de nadelen van de centralisatie en schaalvergroting ondervangen worden. Dat is het gemeentebestuur zich zeer bewust. In hoofdstuk 13 wordt aan het vraagstuk van de leefbaarheid van Vogelenzang verder aandacht besteed.

De verwevenheid tussen het dorp Vogelenzang en het dorp Bennebroek

In hoofdstuk 1 werd gewezen op de gescheiden ontwikkeling van beide dorpen. Dat had vooral te maken met het fysisch geografische milieu, het verschil in ambachtsheerlijkheid en de aanleg van de Leidse (trek)vaart. Na de bouw van de Centenbrug in 1834¹³ werden beide dorpen wel met elkaar ver-

*De Vogelenzangse drumband en KNA uit Bennebroek
samen in actie op de nieuwe voetbrug in 1981.*

bonden, maar dat heeft niet geleid tot een samensmelting van het maatschappelijk leven. Daarvoor waren de historisch gegroeide verschillen te groot.

Op onderdelen was Vogelenzang afhankelijk van Bennebroek. Zo werd de eerstelijnsgezondheidszorg vrijwel geheel vanuit Bennebroek verzorgd. Dat is nog steeds zo (zie noot 11 hoofdstuk 9). Ook het muzikaleven werd beheerst door Bennebroek. In die plaats werd in 1902 de muziekvereniging Kunst Na Arbeid (KNA) opgericht. Deze vereniging is in 100 jaar uitgegroeid tot een Bennebroeks instituut, maar heeft ook steeds leden uit Vogelenzang gekend, zowel voor als na de oorlog.¹⁴ Voor het maken van muziek was Vogelenzang dus afhankelijk van Bennebroek; daar kon je als Vogelenzanger muziekonderwijs krijgen, meespelen in een van de bands en op feestdagen meelopen in het fanfareorkest. Pas in 1965 richt een aantal Vogelenzangers de Vogelenzangse drumband op.

Door de eigen drumband is het dorpsleven in Vogelenzang op feestdagen daarmee niet langer afhankelijk van de korpsen van omliggende plaatsen. Het gemis aan een eigen korps werd vooral op Koninginnedag gevoeld, een dag die uitbundig wordt gevierd in het dorp. De drumband heeft een tijdlang zelfstandig gefunctioneerd, maar is uiteindelijk in 1990 teruggekeerd in de moederschoot. Daarmee is KNA niet alleen de muziekvereniging van

*Opening van de voetbrug in
1981 door de wethouders
Korteling van Bennebroek (rechts) en
Van der Ham van Bloemendaal*

Bennebroek en Zwaanshoek, maar ook van Vogelenzang gebleven.¹⁵ Wellicht symbolisch is het optreden in februari 1981 geweest van beide korpsen bij de opening van de houten 'Stationsbrug' tussen Bennebroek en Vogelenzang ter hoogte van het station Vogelenzang-Bennebroek. Het was een sterke wens van de gemeente Bennebroek om de 'loop' tussen beide gebieden te vergemakkelijken. Bloemendaal had aanvankelijk aarzelingen bij de noodzaak van deze tweede overbrugging van de Leidsevaart voor wandelaars en fietsers, maar heeft toch meebetaald. Bij de opening kreeg wethouder G.J. Korteling van Bennebroek van zijn collega Piet van der Ham een taart aangeboden met als opschrift 'Bennebroek en Vogelenzang komen tezamen over de brug'. De twee muziekkorpsen waren toen nog gescheiden, maar hun muziek vloeiden ineen ter ere van een nieuwe verbinding tussen beide dorpen.¹⁶

Groesbeek noemt in zijn boek over Bennebroek nog twee andere banden met Vogelenzang. Naast de gezondheidszorg verwijst hij naar bloembollencultuur en het station Vogelenzang-Bennebroek.¹⁷ In 1887 werd een aparte afdeling van de Koninklijke Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur opgericht met als gebied en naam Bennebroek-Vogelenzang. Interessant is dat de oprichter en de eerste voorzitter de Vogelenzanger jhr. August Eduard Barnaart was.¹⁸ Het station Vogelenzang-Bennebroek heette vanaf het begin in 1842 tot 1911 station Vogelenzang, een naam die pas na een verzoek van de gemeenteraad van Bennebroek werd gewijzigd. Het huidige stationsgebouw dateert uit 1881. Het station is vooral gebruikt door forensen uit Bennebroek, meer dan door inwoners van Vogelenzang. Het station stond ook centraal bij de Wereldjamboree in 1937, waar in een week tijd meer dan 600.000 reizigers

Station Vogelenzang-Bennebroek in 1937.

werden aangevoerd. Dat betrof echter een eenmalige en toevallige gebeurtenis en had daarom geen enkele betekenis voor de functie van de reguliere halte. Na de oorlog werd snel duidelijk dat het station niet lang meer dienst zou doen als halteplaats op het traject Leiden - Haarlem. Ondanks vele protesten werd het station in 1947 blijvend gesloten.¹⁹ Latere pogingen van zowel de gemeente Bloemendaal als van Bennebroek om het station te heropenen vonden geen gehoor bij de Nederlandse Spoorwegen. Het gebouw zelf is opgenomen op de provinciale monumentenlijst van Noord-Holland 'omdat het een zeldzaam voorbeeld is van een stationsgebouw uit het laatste kwart van de 19e eeuw, dat vrijwel volledig bewaard is gebleven'. Het gebouw is onlangs gerestaureerd en pronkt nu als een historisch sieraad op de grens van beide dorpen.²⁰

Gescheidenheid

Een belangrijk verschil tussen beide dorpen betreft de kerkelijke structuur. In Vogelenzang had de rooms-katholieke kerk het 'alleenrecht'. Bennebroek was een dorp met drie kerken. Na het ontstaan van een zelfstandige parochie in Bennebroek in 1897 verviel de verwevenheid van rooms-katholieke activiteiten en gingen beide parochies hun eigen weg.²¹ Dat leidde in beide dorpen tot het oprichten van aparte rooms-katholieke organisaties en verenigingen. In Bennebroek kwamen - in het verlengde van de Hervormde en de Gereformeerde kerk - daarnaast christelijke organisaties en vereni-

gingen tot stand. De Hervormde kerk van Bennebroek dateert van 1682. De Gereformeerde kerk werd in 1938 gesticht, vooral op verzoek van personeel van het psychiatrische ziekenhuis Vogelenzang (nu Geestgronden). Bennebroek heeft naast een openbare en een rooms-katholieke steeds een protestants- christelijke basisschool gehad. Deze Willinkschool werd/wordt ook bezocht door Vogelenzangse kinderen van christelijke huize. Vogelenzangers konden voor protestantse kerken en scholen niet alleen terecht in Bennebroek, maar ook in Hillegom. Over enige invloed van de protestantse kerkgenootschappen uit Bennebroek op het Vogelenzangse dorpsleven is niets bekend. Het lijkt niet waarschijnlijk, dat zij zich daar intensief mee hebben bemoeid. Daarvoor was de dominantie van de rooms-katholieke kerk in Vogelenzang te groot en het aantal protestanten in het dorp te klein.

*Herinnering jamboree
1937, schilderij
van Co Groskamp.*

Gescheidenheid is grotere dan verwevenheid

De conclusie kan zijn, dat de gescheidenheid van activiteiten tussen de dorpen in het verleden groter is geweest dan de verwevenheid. Beide dorpen hadden naast een kerk (kerken), openbare en confessionele scholen, veel winkels en een rijk geschakeerd verenigingsleven. De betrokkenheid over en weer van Bennebroek en Vogelenzang lag (ligt) vooral in de sfeer van familie en andere persoonlijke contacten, het muzikleven en de eerstelijnsgezondheidszorg. Tegenwoordig speelt ook het winkelareaal en andere dienstverlening (bank, notaris, makelaar) een rol. Dat aanbod is in Bennebroek aanzienlijk uitgebreider en gevarieerder dan in Vogelenzang, waardoor er ook door Vogelenzangers vaak gebruik van wordt gemaakt. Of dat echter voldoende is voor een verregaande vorm van bestuurlijk samengaan is ter beoordeling van de plaatselijke politiek. Historisch gezien is daar weinig grond voor.

Noten

¹ H. de Jager, A.L. Mok, en G. Sipkema, *Grondbeginselen der sociologie*, Groningen, 2004, blz. 176.

² Stereotype: geschematiseerde en gefixeerde voorstelling ten aanzien van andere groeperingen, respectievelijk de leden daarvan, die in een bepaalde groepering gangbaar is. Te vinden in: H. de Jager, A.L. Mok, en G. Sipkema, blz. 353.

³ Wel was er in de politiepost en later in de bibliotheek 1 x per week iemand van het gemeentehuis. Door gebrek aan belangstelling is deze dienstverlening opgeheven.

⁴ Met dit sociologische begrip wordt gekeken naar de mate van 'vertrouwelijkheid' tussen individuen, die tot verschillende groeperingen behoren, of anders gezegd de mate waarin mensen bereid zijn met bepaalde andere mensen in contact te komen. Zie *Het sociale leven in al zijn facetten*, Assen, 1959, deel III, blz. 1448 en H.de Jager, A.L. Mok, en G. Sipkema, blz. 352.

⁵ Zie G. Kuiper, 'Sociale afstand tussen leiders en leden' in: *Het sociale leven in al zijn facetten*, deel II, Assen, 1958, blz. 650.

⁶ F. van Heek, 'Indeling der sociale hiërarchie', in: *Het sociale leven in al zijn facetten*, deel I, Assen, 1958, blz. 346 e.v.

⁷ In de sociologische literatuur heet dat ook wel beroepsprestigestratificatie. Zie hiervoor de verschillende artikelen in deel I van *Het sociale leven in al zijn facetten*, Assen, 1958 en H. de Jager, A.L. Mok, en G. Sipkema, blz. 241 e.v.

⁸ Voor de beoordeling van de beroepen hebben wij de ladder genomen uit het onderzoek van Van Tulder uit 1954. Zie hiervoor J.J.M. van Tulder, *De beroepsmobiliteit in Nederland 1919-1954*, Leiden, 1962. Overigens blijkt uit later onderzoek dat in Nederland de waardering voor de verschillende beroepen nauwelijks is gewijzigd.

⁹ In hoofdstuk 4 werd in dit verband het begrip monocultuur gebruikt.

¹⁰ In dit verband is een discussie in de gemeenteraad van september 1982 tussen het raadslid Allard Voûte (VVD) en burgemeester Gerrit Weekhout interessant. Bij het onderwerp vleugelschool merkte Voûte op: 'Wij zijn verheugd dat Vogelenzang als ontwikkelingsgebied zo'n mooie school krijgt.' Volgens het *Bloemendaals Weekblad* schoten deze woorden burgemeester Weekhout in het verkeerde keelgat: 'Wilt u die term ontwikkelingsgebied eens uitleggen. Ieder deel van Bloemendaal is toch een volwaardig deel.' Voûte was niet van zijn stuk te brengen: 'Alle ontwikkelingslanden zijn toch ook minstens gelijkwaardig aan ons land.'

¹¹ Recent onderzoek van de Universiteit van Amsterdam toont aan dat 45 procent van de ondervraagden kiest voor een samenleving met gevoel voor gemeenschapszin en 27 procent kiest voor een besloten, veilige en leefbare samenleving. Volgens Marcel van Dam blijkt uit deze cijfers een groot draagvlak voor gemeenschapszin. 'Observaties vanaf de zijlijn', *Volkskrant*, 9 maart 2006.

¹² *Bloemendaals Weekblad*, 20-11-1975.

¹³ Zie voor de ouderdom van de 'Centenbrug' noot 27 van hoofdstuk 1.

¹⁴ 100 jaar KNA, *Muziek in Bennebroek, Vogelenzang en Zwaanshoek*, 2003-2004 KNA

¹⁵ Aangezien KNA drie dorpen moet dienen, komt het nu soms voor dat in Vogelenzang de Zilkse muziekvereniging Altesa wordt gehoord. Altesa heeft ook wat Vogelenzangse leden. Informatie van Ina Mostert-Stam.

¹⁶ *Haarlems Dagblad* februari 1981 en *Bloemendaals Contactblad* van april 1981

¹⁷ J.W. Groesbeek, blz. 103 en 134 e.v.

¹⁸ Marcel Bulte en Wim Post, *Bloeiende Bedrijvigheid, 400 jaar bloembollenbedrijven in Zuid-Kennemerland*, blz. 150.

¹⁹ Henri Spijkerman, 'Het station Vogelenzang', in: *Ons Bloemendaal*, Lustrum nummer 4, Vogelenzang, 21^e jaargang, winter 1997, blz. 43.

²⁰ Peter Natris en Ina Mostert-Stam, 'Voormalig station Vogelenzang', in: *Ons Bloemendaal*, 29^e jaargang, nummer 3, herfst 2005.

²¹ L.J. van Emmerik, *125 jaar kerk, Jubileumboek*, Vogelenzang, 1986, blz. 24.

VERSTEDELIJING, VERKEER EN LEEFBAARHEID

Uiterlijk beeld is gelijk gebleven

In de naoorlogse jaren blijft het uiterlijke beeld van Vogelenzang nagenoeg gelijk. De bollenvelden hebben wat ruimte moeten prijsgeven aan de woningbouw, bijvoorbeeld in Vogelenzang-Oost. Verder oogt Vogelenzang - zeker in de bollentijd - nog net zo als vroeger. Velden met kleurrijke bloembollen en groene weilanden omzomen het dorp. Maar schijn bedriegt. De bloeiende bollenvelden hebben niet meer dezelfde binding met het dorp als destijds en op de weilanden grazen nu vooral schapen en paarden in plaats van koeien. Het aantal mensen dat in 2006 zijn brood verdient met het agrarische bedrijf en speciaal in de bloembollenteelt is nog slechts een fractie van dat in 1948.¹ Rationalisering en mechanisering hebben hun intrede gedaan in het bloembollenbedrijf en typisch seizoenwerk wordt nu vaak verricht door buitenlanders. In het verleden was de beroepsbevolking van Vogelenzang in twee

*Het landelijke gebied langs de Vogelenzangseweg is
steeds weiland gebleven (foto 2005).*

opzichten betrekkelijk homogeen. Vogelenzang kende veel agrariërs en arbeiders. Nu is de agrarische inslag van de beroepsbevolking minder geworden en is ook maatschappelijk sprake van een grotere heterogeniteit.

Is Vogelenzang verstedelijkt?

In samenhang met de veranderde beroepsstructuur is het karakter van het dorp veranderd. Van een typisch agrarisch dorp is Vogelenzang gegroeid naar een dorp van forensen, die zich qua behoeftepatroon nauwelijks meer onderscheiden van mensen uit Haarlem of uit andere gemeenten in Zuid-Kennemerland. Men woont in Vogelenzang nog op een dorp, vaak rustiger dan elders in de regio, maar men werkt daarbuiten en denkt en doet niet veel anders dan anderen. In dit verband wordt in de sociologische literatuur wel een onderscheid gemaakt tussen fysieke, mentale en sociale verstedelijking van een dorp. Fysieke verstedelijking heeft betrekking op stedelijke bouwwerken. Bij mentale verstedelijking gaat het om de mentaliteit van de bevolking, die in het dorp gaat lijken op die van de stad. Met sociale verstedelijking wordt bedoeld, dat de intermenselijke verhoudingen in het dorp in grote lijnen dezelfde trekken gaan vertonen als in de stad.² In hoeverre zijn deze begrippen van toepassing op Vogelenzang?

Door de groei van Vogelenzang is het bebouwde oppervlak niet alleen aanzienlijk vergroot met huizen, maar ook met gemeenschapsvoorzieningen. Zo hebben de voetbalvelden, het tenniscomplex, de vleugelschool en het dorps huis een plaats gevonden op voormalige weilanden. De uitbreidingen zijn echter steeds 'op maat' van het dorp gebleven. In Vogelenzang ontbreekt typisch stedelijke bebouwing, zoals industriegebouwen en hoogbouw. Gestapelde bouw is beperkt gebleven tot het landgoed Beuckenhage, zorgcentrum De Vogelsanck en het appartementsgebouw De Twee Provinciën aan de Vogelenzangseweg, waar vroeger garage Kooyman was. Vogelenzang is vooral een dorp van rijtjeshuizen en vrijstaande woningen met relatief veel groen er omheen. Het dorp Vogelenzang oogt niet als een doorsnee stadswijk en is daarmee fysiek niet verstedelijkt.

Met de mentale verstedelijking ligt dat anders. Er zijn geen aanwijzingen dat de bevolking van het dorp Vogelenzang zich anno 2006 wat leefwijze betreft veel van mensen in Haarlem en de overige dorpen in Bloemendaal onderscheidt. Vergeleken met die anderen hebben veel Vogelenzangers vaak hetzelfde beroep, behoeftepatroon, vrijetijdsbesteding, koopgedrag en wijze van denken. Het wonen op een dorp betekent voor hen ook niet dat er sprake is van een 'dorpse' mentaliteit. In vroegere plattelandsgebieden hadden de

meeste huizen geen bel en stond de deur ‘aan’, zodat familie en buren bij elkaar konden binnenlopen. Dit soort uitingen van de vroegere plattelandscultuur komt weinig meer voor. De gemiddelde Vogelenzanger is nu evenzeer gesteld op de privacy van eigen huis en eigen leefgewoonte als de inwoner van Overveen of Bloemendaal.

Op de vraag of Vogelenzang ook in sociaal opzicht verstedelijkt is, valt geen eenduidig antwoord te geven.³ Een essentieel kenmerk van sociale verstedelijking is, dat men met buurtgenoten weinig contact heeft en met de buurt zelf weinig binding voelt. In hoofdstuk 11 werd vastgesteld, dat de scheidslijnen vooral liggen bij de autochtone bevolking en de nieuwkomers. Volwassen nieuwkomers hebben meestal minder contact met buren en dorpsgenoten dan autochtonen. Anders dan hun kinderen maken de volwassen nieuwkomers over het algemeen ook minder gebruik van de voorzieningen in Vogelenzang. En als zij er gebruik van maken is dat zonder zich daarmee te identificeren. Voor autochtone volwassenen, die vaak al lang in het dorp en in dezelfde straat wonen ligt deelname aan het dorpsleven anders. Voor velen van hen (vooral de ouderen) geldt nog steeds de vroegere vanzelfsprekendheid van burencontact en deelname aan Vogelenzangse verenigingen en organisaties.

De verkeersproblematiek

Er zijn weinig onderwerpen waarover zoveel gesproken is in Vogelenzang als over het autoverkeer. Opvallend is dat Vogelenzang na de Tweede

Wereldoorlog wel veel nieuwe huizen en gemeenschapsvoorzieningen heeft gekregen, maar geen nieuwe doorgaande wegen. Bij de bouw van de woonbuurten Vogelenzang-West en Vogelenzang-Oost zijn buurtwegen aangelegd, maar daar is het bij gebleven. Kijkend naar de bestaande (doorgaande) wegen valt op, dat de Tweede Doodweg

*Het schrikbeeld van
de Vogelenzangseweg.
Vrachtverkeer dat
voor overlast zorgt.*

*Leidsevaart met chicanes in 1989, die voor veel boze gezichten zorgden.
De chianes zijn vervangen door een nieuwe autoluwe oplossing.*

halverwege bij de camping is afgesloten voor auto's zodat de weg niet meer als sluiptweg, maar ook niet meer als ontsluitingsweg kan dienen. De Leidsevaartweg is door een aantal maatregelen verkeersluw gemaakt en daarmee voor het doorgaande autoverkeer onaantrekkelijk geworden.

Wat overblijft is de Vogelenzangseweg, die in het verre verleden Lijtwech heette. Langs deze historische 'baan' heeft Vogelenzang zich als 'straatdorp' ontwikkeld. De Vogelenzangseweg heeft het lokale verkeer steeds goed kunnen verwerken, maar is niet langer in staat om het doorgaande verkeer op te vangen. Vooral het vrachtverkeer (de wortelwagens!), de bussen in de bollen-tijd en de forensen op weg naar Den Haag of Haarlem zorgen voor een verkeersintensiteit die de capaciteit van de Vogelenzangseweg ver te boven gaat. Om toch de bevolking en vooral de bewoners van de Vogelenzangseweg wat te beschermen, zijn er in de afgelopen twintig jaren tal van aanpassingen aan de weg gedaan. Verkeerslichten, drempels, 30 km zone en aanwijzingsborden hebben voor wat meer rust en minder gevaar gezorgd, maar hebben de angel niet uit het vlees kunnen halen. Er is gewoon te veel verkeer dat zich door Vogelenzang moet persen. Dat splijt het dorp niet alleen in twee delen, maar bepaalt in hoge mate de sfeer van jachtigheid, gevaar en onrust, kortom van disharmonie, die in schril contrast staat met de sfeer van de woongebieden aan weerszijden van de Vogelenzangseweg.

Provinciale plannen

De vraag is dan: had de overheid dit niet kunnen voorzien? Het antwoord is duidelijk. Gedeputeerde Staten van de provincie Noord-Holland hebben in de ontwerpstreekplannen voor dit gebied steeds doorgaande verkeerswegen opgenomen.⁴ Provinciale Staten hebben die tracés echter verworpen. Dat gebeurde vaak na druk van de gemeente Bloemendaal en de andere regio-gemeenten. Daardoor is er in de gemeente Bloemendaal nooit een doorgaande noord-zuid verbinding tot stand gekomen, die de kern van het dorp Vogelenzang had kunnen ontlasten.

Zo hebben Gedeputeerde Staten in 1969 serieus gewerkt aan de verbinding tussen de provinciale weg N206 (vroeger: S1) op het gebied van Zuid-Holland met de Westelijke Randweg in Haarlem. In het streekplan voor Zuid-Kennemerland hadden Gedeputeerde Staten van Noord-Holland voorgesteld om de Westelijke Randweg door te trekken naar het kruispunt van de Boekenrodeweg en de Zandvoortselaan in Aerdenhout (waar nu de rotonde ligt) en deze weg via de 'Oase' als tracé langs de duinvoet bij De Zilk aan te sluiten op de provinciale weg in Zuid-Holland. Het duinvoettracé liep langs de Amsterdamse Waterleidingduinen over de fraaie strandvlakte. Mede vanwege de bezwaren vanuit de natuurbescherming werd het duinvoettracé door Provinciale Staten op de streekplankaart geschrapt.⁵

Als alternatief kwamen Gedeputeerde Staten in 1979 in het ontwerpstreekplan (A)msterdam (N)oord (Z)ee (K)anaal (G)ebied met een tracé langs de spoorlijn Haarlem - Den Haag tussen de Munterslaan in Haarlem en de Traliebrug in Vogelenzang. Het tracé doorsneet de Zandvoortse laan aan de westkant van het station Heemstede-Aerdenhout en liep vervolgens in zuidelijke richting naar Vogelenzang. De gemeente Bloemendaal en de andere regio-gemeenten voelden daar weinig voor omdat het ten koste zou gaan van natuurgebieden (Woestduin en Leyduin) en van bestaande en

De Tiltenberg op de grens van Noord- en Zuid-Holland. Hier eindigt de N206 als doorgaande weg.

Ontwerp streekplan ANZKG van 1979 met het spoorbaantracé en de weg bezuiden Bennebroek.

geplande woongebieden in Heemstede en Vogelenzang. Ook de Nederlandse Spoorwegen hadden bezwaren. Tijdens een informatieavond in Vogelenzang op 30 mei 1979 zette wethouder Piet van der Ham uiteen wat de beweegredenen van de gemeenteraad van Bloemendaal waren geweest om unaniem tegen het spoorbaantracé te stemmen. ‘Al het verkeer van Den Helder tot Hoek van Holland raast dan dag en nacht langs Vogelenzang. Door de geluidsoverlast van de provinciale weg komen de plannen voor Vogelenzang-Oost in gevaar.’⁶ Bij de vaststelling van het streekplan ANZKG in juni 1979 verwierpen Provinciale Staten het spoorbaantracé door het aannemen van een motie.⁷ Daarmee was een structurele noord-zuid verbinding van de N206 in Zuid-Holland met de Westelijke Randweg definitief van de baan.

Maar ook een mogelijke west-oost verbinding vond geen gehoor bij Provinciale Staten. Via de weg ‘bezuiden Bennebroek’ zouden automobilisten vanaf de N206 (S1) het randwegstelsel in de gemeente Haarlemmermeer kun-

nen gebruiken, wat voor Vogelenzang een ontlasting van de dorpskern zou betekenen. Een dergelijk tracé hadden Gedeputeerde Staten op de ontwerp streekplankaart ANZKG gestippeld aangegeven. De stippellijn liep vanaf het zuiden van het dorp De Zilk (Z-H), onder Vogelenzang en Bennebroek (N-H), door Hillegom (Z-H) naar de Haarlemmermeer (N-H). Dat tracé is door Provinciale Staten van Noord-Holland geschrapt 'vanwege de kwetsbaarheid van natuur en landschap'.⁸

Toch heeft politiek Bloemendaal de hoop nooit laten varen op een weg bezuiden Bennebroek.⁹ Er ligt nu ten westen van Hoofddorp en Nieuw Vennep wel een provinciale weg, de N205 (Driemerenweg) van de N207 in het zuiden naar de A9 in het noorden. Die is er vooral gekomen vanwege de aanleg van de 'vijfde baan' van Schiphol en versneld gerealiseerd door de komst van de Floriade 2003. De weg 'bezuiden Bennebroek' tussen de N206 en de N207 op het grondgebied van Hillegom is er helaas nog steeds niet en het is twijfelachtig of die er ooit komt. Ondertussen heeft het dorp De Zilk via acties gezorgd dat de N206 niet meer vóór, maar na het dorp eindigt. Daarmee is het dorp ontlast van het doorgaande verkeer.¹⁰ De N206 eindigt nu als doorgaande weg bij de Tiltenberg, precies op de grens van Noord- en Zuid-Holland en bij de ingang van het dorp Vogelenzang. Het doorgaande verkeer heeft geen andere keus dan via de Vogelenzangseweg naar Haarlem en het noorden te rijden.

Rondweg om Vogelenzang

Wetende dat er geen structurele oplossing voor het doorgaande verkeer voorhanden was, of lang op zich zou laten wachten, werden in het verleden met regelmaat ideeën geopperd voor een rondweg vanaf de Margrietenlaan naar de Vogelenzangseweg, die ongeveer zou moeten uitkomen bij de huidige rotonde met de Bekslaan. Daarvoor kregen de initiatiefnemers de handen echter niet op elkaar. De angst voor aantasting van het milieu (het weiland waar ooit het schijnvliegveld van de Duitsers had gelegen) was te groot om zelfs maar een discussie te willen voeren over de milieuoverlast van het doorgaande verkeer door het dorp versus de visuele aantasting van de strandvlakte en de schending van het 'historische weiland'. Tijdens de verkiezingscampagne in 1990 stelde het PvdA-raadslid Rens van Schie voor over deze problematiek een referendum te houden. De PvdA en hijzelf waren/zijn voorstander van het verbreden van de Kleine Bekslaan en de Tweede Doodweg. Daarmee wordt het weiland gespaard en wordt een bestaande weg gebruikt voor het ontlasten van de dorpskern. Over deze en andere mogelijke 'oplossingen'¹¹ is destijds nooit een serieus politiek debat gevoerd.

Begin 2005 heeft de provincie Noord-Holland laten weten - als gevolg van de te verwachten hoeveelheid fijnstof - weinig meer te zien in mogelijke plannen voor de weg 'bezuiden Bennebroek'. Daarmee heeft de provincie de bal neergelegd bij de gemeente Bloemendaal. Die moet op haar grondgebied naar een oplossing zoeken. Door de Dorpsraad van Vogelenzang is een enquête gehouden onder de bevolking over het ja of nee van de rondweg. Dat gebeurde naar aanleiding van een voorstel van Rens van Schie in de Bloemendaalse gemeenteraad, dat ondersteund werd door André Burger (CDA). Omdat voor- en tegenstanders van een rondweg zich ongeveer in gelijke mate in het dorp Vogelenzang bevinden¹² en vooral milieuorganisaties en *Ons Bloemendaal* fel gekant zijn tegen een rondweg¹³, zal die er niet snel komen.

Tijdens het politiek café in Vogelenzang op 15 februari 2006 kwam de mogelijke rondweg niet meer ter sprake. De deelnemers van de politieke partijen aan het debat hadden hun hoop toch weer gevestigd op een weg 'bezuiden Bennebroek', die de N-206 zou kunnen kortsluiten met het wegenstelsel in de Haarlemmermeer. Nieuw overleg tussen de betrokken gemeen-

Kleine Bekslaan in 2004. Komt hier in de toekomst de rondweg?

ten en de provincies Noord- en Zuid-Holland zou nieuwe hoop hebben gegeven voor een dergelijke structurele oplossing. Andere ideeën als spreiding van de overlast door het instellen van éénrichtingsverkeer op de Leidsevaart en de Vogelenzangseweg, drempels en rigoureuze afsluiting van de Vogelenzangseweg door het plaatsen van containers, werd door een van de inwoners van het dorp afgedaan als ‘rommelen in de marge’. Een andere inwoner verwoordde de onmacht van de plaatselijke politiek als volgt: ‘Ik heb de indruk dat dit probleem geen hoge urgentie heeft’, waarop de politici van links tot rechts duidelijk maakten dat er in de gemeenteraad van Bloemendaal geen verschil van mening bestaat over de noodzaak van een oplossing, maar wel over de vraag welke oplossing. De Vogelenzangseweg was het zorgkind 30 jaar geleden en is dat nu nog. Daarmee blijft de Vogelenzangseweg het dorp letterlijk en figuurlijk splijten. Met dit aspect van (on)leefbaarheid zal Vogelenzang moeten leren omgaan. Als de weg ‘bezuiden Bennebroek’ er toch niet komt, is het aan de plaatselijke politiek een keuze te maken: zo laten of veranderen ten koste van het milieu.

Koopgedrag en terugloop van het aantal winkels

Een belangrijk onderdeel van de eerder genoemde mentale verstedelijking betreft het koopgedrag. Vooral door de toename van het autobezit is het mogelijk om veel producten van ver te halen. Was men vroeger aangewezen op de eigen benen of de fiets, nu maakt de auto het mogelijk om op grote afstand boodschappen te doen. Supermarkten en winkelcentra zijn vaak goedkoper dan buurtwinkels en het loont de moeite er heen te rijden. Dit is tevens een verklaring voor het verder teruglopen van het aantal buurtwinkels in Vogelenzang. Het is niet de oorzaak voor de verschraling van het winkelareaal in het dorp, maar heeft daar wel aan bijgedragen. In de loop der jaren is het aantal middenstanders met een eigen bedrijf of winkel in Vogelenzang geslonken van 26 in 1948 tot 7 in 2005. Er is geen bank en café meer en het winkelassortiment is wel zeer beperkt geworden.¹⁴ Vaak had sluiting van het bedrijf te maken met het ouder worden van de winkelier en het ontbreken van een opvolger, maar ook andere zaken speelden een rol: het beperkte assortiment waar de Vogelenzangse consument geen genoegen meer mee nam, de omzetsdaling van het bedrijf en de onderlinge concurrentie. De schaal van Vogelenzang was te klein geworden voor veel winkels en het alternatief voor de consument was dichtbij, in Bennebroek, Hillegom of elders in de regio. Veel Vogelenzangers zochten hun heil bij een grotere schaal en hielpen daardoor mee aan de verschraling van het winkelbestand. Oorzaak en gevolg zijn hier moeilijk van elkaar te scheiden.

Het winkelcentrum van Vogelenzang in 2004. Ook sociaal van groot belang.

Leefbaarheid

De schaalvergroting heeft het voorzieningenniveau van het dorp zeker aangetast. Dat geldt niet alleen voor de winkels, maar ook voor de publieke dienstverlening. In hoofdstuk 12 werd gewezen op de ontwikkelingen bij de politie, de brandweer en de afdeling plantsoenen van Publieke Werken. Toch is de leefbaarheid van het dorp minder dramatisch geslonken dan in andere delen van ons land. In de jaren vijftig werd vooral in Groningen en Friesland de noodklok geluid: dorpen liepen leeg en voor de achterblijvers resteerde een verschaald bestaan, vaak zonder werk, school, kerk, winkels en verenigingen. In die tijd werd zelfs gesproken over 'het stervende kleine dorp'. De schrijver Geert Mak heeft vele jaren later het terugloopp proces in een Fries dorp beschreven in zijn boek 'Hoe God verdween uit Jorwerd'.¹⁵ De situatie van het huidige Vogelenzang is echter onvergelijkbaar met dergelijke processen. Vogelenzang is gegroeid qua inwoners en woningen. Het heeft een vitale kerk, twee scholen, een zorgcentrum voor ouderen, een aantal winkels en gezonde verenigingen. Bovendien heeft de gemeente Bloemendaal bijgedragen aan een groot aantal gemeenschapsvoorzieningen zoals een dorps huis, een jeugdhonk, bibliotheek, peuterspeelzaal, kinderdagverblijf, voetbalvelden en een tennispark. Ook betekent centralisering van de publieke dienst-

*Vogelenzang heeft steeds een eigen bibliotheek gehad.
Gedeputeerde Haks opent de nieuwe vestiging in de
voormalige Maria Kleuterschool in 1985.*

verlening door de politie, de brandweer en de afdeling plantsoenen niet dat de kwaliteit is achteruit gegaan. Het is anders geworden, maar daarmee niet vanzelfsprekend slechter. Als de leefbaarheid van het dorp al in het geding is, dan komt dat niet door het gebrek aan winkels, gemeenschapsvoorzieningen of publieke dienstverlening maar door het eerder genoemde doorgaande (vracht)verkeer en het uitblijven van een afdoende oplossing.

Er is echter nog een andere bedreiging van de leefbaarheid en dat betreft de sociale cohesie in het dorp. In het verleden stond de territoriale gebondenheid van de inwoners garant voor het dragen van de verschillende organisaties en verenigingen. Maatschappelijke taken werden vanzelfsprekend vervuld, meestal op vrijwillige basis. Dat is nu niet meer zo vanzelfsprekend. Voor de leefbaarheid van het dorp is het echter essentieel dat deze gemeenschapszin blijft bestaan. Dat zal niet vanzelf gaan. Hierna wordt op dit probleem van de leefbaarheid verder ingegaan.

Van organisch naar organisatorisch dorp

Vogelenzang maakt een ontwikkeling door van een zogeheten 'organisch' dorp naar een 'organisatorisch' dorp. Zwart wit gesteld gaat het bij het eer-

ste om een dorp waarbij de inwoners veel activiteiten samendoen, tegenover een dorp met vrijblijvende deelname van de inwoners aan het dorpsleven.¹⁶ Voor Vogelenzang valt de stelling te verdedigen dat sprake is van een mengvorm. Het organisatorische relatiepatroon voert in de huidige tijd weliswaar de boventoon, maar de ondertoon in het dorp is nog steeds die van het vroegere organische dorp. Een aanwijzing daarvoor zijn de huidige activiteiten van organisaties als het dorpshuis, de voetbalclub, de parochie, de schoolbesturen, de peuterspeelzaal, de bibliotheek en de Dorpsraad. Het zijn stuk voor stuk voorbeelden van organisatorische verbanden, gericht op een specifiek doel. Maar zij leunen nog sterk op oude waarden als samenwerken, solidariteit en vrijwilligerswerk. Ook zijn organisaties als het dorpshuis en de Dorpsraad zeer actief met het betrekken van dorpsgenoten bij het wel en wee van het dorp. Verder zijn het dorps- en verenigingsblad INVO en de website www.dorpvogelenzang.nl eigentijdse middelen om als dorpsgenoten met elkaar te communiceren.¹⁷

Toch is lang niet iedereen tevreden over het dorpsleven. Een symptoom daarvan is de noodkreet over het gebrek aan gemeenschapszin in het blad INVO van juni 2005. ‘Het is niet alleen het Oranje Comité wat met te weinig mensen teveel moet doen. Ook bij de sportverenigingen, jeugdhonk, stichting dorps-huis en werkgroepen van het Kerkbestuur, is er bijna niet meer aan mensen te komen. Waar zijn zij gebleven die mensen met gemeenschapszin, of zijn ze allemaal verhuisd?’ Hoe juist de constatering ook mag zijn, het teruglopen van vrijwilligers in besturen en organisaties is een landelijk fenomeen en is in Vogelenzang in vergelijking met elders waarschijnlijk nog relatief beperkt.¹⁸ Dat laatste valt te verklaren uit de mengvorm die in Vogelenzang bestaat van autochtone bewoners en nieuwkomers. Het zijn vooral de autochtonen, die het dorpsleven met al haar verenigingen en organisaties dragen.

De houding van de nieuwkomers

Vogelenzang biedt door zijn schaal, ligging en gemeenschapsvoorzieningen waarschijnlijk meer mogelijkheden voor ontmoeting en sociale contacten tussen autochtonen en nieuwkomers dan in de andere kernen van de gemeente Bloemendaal. Dat komt vooral omdat het dorp relatief klein en nog steeds wat geïsoleerd is. Evenals elders spelen kinderen in Vogelenzang vaak een belangrijke rol bij het (leren) kennen van de ouders. Anders dan in het verleden spelen geloofsverschillen daarbij nauwelijks meer een rol. Via kinderdagverblijf, peuterspeelzaal, speeltuin en de basisschool komen de ouders met elkaar in contact. Ook kunnen kinderen en jongeren in het eigen dorp terecht voor sportieve en andere recreatieve activiteiten zoals een gymnastiekvereniging,

*Speeltuin Duinweide in 1960. Een van de vele
gemeenschapsvoorzieningen van het dorp.*

een voetbalclub, een tennisvereniging, het Jeugdthonk. Al deze voorzieningen werken mee aan de dorpsintegratie van jonge Vogelenzangers. Tegelijk zijn de kinderen vaak intermediair voor volwassenen om andere dorpsgenoten te ontmoeten.

Gezien het aanbod van recreatieve voorzieningen in Vogelenzang zijn er ook voor de volwassen nieuwkomers veel mogelijkheden om daaraan deel te nemen en sociale contacten op te bouwen. Of men dat doet is sterk individueel ingekleurd. De deelname is niet overweldigend, maar dat is ook heel logisch. Nieuwkomers zijn qua werk, familie en kennissen vaak nog sterk gericht op hun vroegere gebied. Meestal zijn zij al lid van verenigingen en organisaties buiten het dorp. Die mensen maken niet gemakkelijk meer de overstap naar Vogelenzang.

De houding van de autochtonen

Maar ook de andere kant speelt daarbij een belangrijke rol, de bereidheid van de autochtone bevolking om nieuwkomers over de streek te trekken. Dat laat volgens het bestuur van de Dorpsraad nogal wat te wensen over. Voorzitter Ed Warmerdam, zelf autochtoon: 'Ik vind dat vanuit Vogelenzang zelf de mensen best meer open zouden kunnen staan voor nieuwkomers. Ik vind ook dat de meeste verenigingen wat dat betreft een beetje ingeslapen zijn. Die

zouden wat meer activiteit moeten tonen om met nieuwe mensen contact te krijgen en op deze manier de zaak wat meer bloeiend te maken.’ Gerard van Ommen, nieuwkomer en bestuurslid: ‘Ze klagen dat de nieuwkomers niet meedoen, maar ze doen er ook niks aan om de nieuwkomers te leren kennen’. Ed Warmerdam: ‘Als er bijvoorbeeld een feestavond in het Dorpshuis is en iemand daar voor het eerst heengaat, is er niemand die met hem contact zoekt en een gesprek begint. Dat verloopt heel moeizaam.’ Van Ommen: ‘De nieuwe mensen weten best wat voor verenigingsleven er in Vogelenzang is, de voorlichting via INVO en de website is goed, maar dat is niet genoeg. Het komt er niet van. Ze houden je niet tegen, maar er is ook geen communicatie.’ Bob Töning, die 45 jaar geleden in het dorp kwam: ‘Dat heeft te maken met de volksaard van oude Vogelenzangers, die staan er niet voor open, er is geen toenadering, geen weerwoord.’ Ina Mostert-Stam, die 16 jaar geleden in het dorp kwam wonen, kan zich in de uitspraken van de leden van de Dorpsraad helemaal niet vinden. ‘Ik voelde mij als moeder op school, voetbal en tennis van de kinderen volledig opgenomen, maar ook zelf op de gymnastiekvereniging en de EHBO. En niet te vergeten in het sociale centrum van Vogelenzang de Spar voelde ik mij thuis. Daar werd belangstellend gevraagd of ik kon wennen, ook door oude Vogelenzangers.’

Verschil in het patroon van waarden en normen

Naast het verschil in autochtoon en nieuwkomer, de mate van deelname aan het maatschappelijke leven en de mate van identificatie met het dorp, is wellicht nog belangrijker het verschil in beleving van waarden als gemeenschapszin, saamhorigheid en solidariteit versus waarden als individualiteit, privacy en vrijheid. Hoewel er steeds een balans bestaat tussen genoemde waarden en die van individu tot individu verschilt, kan toch wel gezegd worden dat bij autochtonen eerstgenoemde waarden zwaarder zullen wegen dan laatstgenoemden, terwijl dat bij de nieuwkomers juist omgekeerd ligt. Daarmee bestaat tussen nieuwkomers en autochtonen niet alleen een verschil in deelname aan het dorpsleven, maar eveneens een verschil in het patroon van waarden en normen met betrekking tot het dorp. Dat verklaart ook de terughoudendheid van autochtone Vogelenzangers ten aanzien van nieuwkomers. Het zijn inderdaad ‘andere mensen met andere accenten’. Maar dat wil niet zeggen dat bij de nieuwkomers geen belangstelling bestaat voor het dorpsleven en voor het instandhouden van de kwaliteit van het dorp. Wellicht ten onrechte gaan autochtonen er vanuit dat alleen zij daarvoor verantwoordelijk zijn. De Dorpsraad ziet het als haar opdracht om ondanks de verschillen toch te komen tot een versmelting van *mijn* dorp en *het* dorp tot *ons* dorp. Voorzitter Ed Warmerdam: ‘Aan ons zal het niet liggen, wij willen graag met

de verenigingen tot samenwerking komen en nieuwkomers daarbij betrekken.’

Kwantitatief onderzoek over de mate van betrokkenheid bij het dorp

Het valt nu moeilijk te zeggen hoe de bovengeschetste verschillen tussen autochtonen en nieuwkomers kwantitatief zijn terug te vinden binnen de totale bevolking van Vogelenzang. In hoofdstuk 11 en hiervoor is slechts een beeld geschetst dat gebaseerd is op eigen waarneming, literatuur en oordelen van een beperkt aantal inwoners. Om een beter oordeel te kunnen geven over het gemengde karakter van het huidige Vogelenzang zou de ‘impressie’ onderbouwd kunnen worden door een representatief kwantitatief onderzoek over de mate van betrokkenheid van de Vogelenzangers bij hun dorp.¹⁹ Dat zou voor het beantwoorden van de leefbaarheidvraag en de mogelijke oplossingen heel nuttig zijn. Jammer genoeg is een dergelijk onderzoek tijdrovend en relatief kostbaar. Vooralsnog is Vogelenzang aangewezen op een beargumenteerde ‘impressie’. Op basis daarvan is het overigens zeer goed mogelijk een gemeentelijk ‘integratie’beleid te ontwikkelen.²⁰

Toekomstverwachting

In de laatste tijd is het aantal autochtonen in Vogelenzang relatief afgenomen ten opzichte van het aantal nieuwkomers. Die trend zal zich waarschijnlijk ook in de toekomst voortzetten. De verwachting lijkt daarmee gewettigd dat het sociale draagvlak en de identificatie met het dorp daardoor eerder zullen af- dan toenemen. Dat proces lijkt onafwendbaar tenzij de tegenkrachten sterk genoeg zijn om het tij te keren. Bedacht moet worden dat maatschappelijke ontwikkelingen geen natuurwetten volgen, maar altijd voortkomen uit menselijke behoeften en activiteiten. Interessant in dat verband is de stelling van Paul Schnabel dat veel mensen ‘zich vastklampen aan een samenleving met gevoel voor gemeenschapszin’. ²¹ Daarom is het heel goed mogelijk dat Vogelenzang de positieve aspecten van het dorpsleven weet vast te houden en te versterken. Maar dat gaat niet vanzelf. Het is vooral afhankelijk van de vraag of autochtonen en nieuwkomers elkaar kunnen vinden in een gemeenschappelijke toekomstvisie op de leefbaarheid van het dorp. Dat betekent teruggrijpen op behoud van het waardevolle en de noodzaak van vernieuwing. Bij dat proces van maatschappelijke opbouw zijn de Vogelenzangers zelf de belangrijkste partij.

De gemeente Bloemendaal kan eveneens veel bijdragen aan de dorpskwaliteit. Bijvoorbeeld door de Dorpsraad een formele status toe te kennen als adviesorgaan. Daarmee wordt het gewicht van de Dorpsraad groter en haar

Het team uit Vogelenzang bij de onderlinge wedstrijden ter gelegenheid van het 25 jarig huwelijk van Juliana en Bernhard in 1972.

functie als integratiekader sterker. Ook zou de gemeente bij haar toewijzingsbeleid van huurwoningen rekening kunnen houden met de leefbaarheid van het dorp. Enerzijds om daarmee ouderen in het dorp vast te houden, anderzijds door jongeren de kans te geven zich in het dorp te vestigen. In dat verband zou het bouwen van ongeveer tweehonderd woningen in een nieuwe wijk Vogelenzang-Noordoost een bijdrage kunnen leveren (zie hoofdstuk 3). Zonder nostalgisch terug te kijken kan geconstateerd worden dat het woningbouwbeleid en het huisvestingsbeleid van de gemeente Bloemendaal in het verleden positief hebben gewerkt op de leefbaarheid van het dorp Vogelenzang. Dat zou eveneens in de toekomst mogelijk kunnen zijn. Verder kan de gemeente gerichte financiële impulsen geven aan organisaties en verenigingen, die hun beleid mede afstemmen op de integratie van dorpsgenoten. Wat dat betreft zijn er nog 'werelden te winnen'. Veel maatschappelijke organisaties zoals de woningbouwvereniging, de sportverenigingen, het dorps huis en de bibliotheek zijn zich waarschijnlijk nauwelijks bewust hoe belangrijk hun bijdrage kan zijn aan het bevorderen van de sociale cohesie en de leefbaarheid van het dorp. Hun activiteiten zijn vooral gericht op het realiseren van doelen, waarvoor de organisaties primair zijn opgericht. De huidige tijd vraagt echter om een nieuw elan en maatschappelijke taakstelling met als motto: 'Wie alleen de eigen doelen dient, dient ook die niet'.²²

Noten

¹ Zie hoofdstuk 4, Samenstelling van de beroepsbevolking.

² De begrippen fysieke en mentale verstedelijking zijn geïntroduceerd door A.K. Constandse in zijn proefschrift over Het Dorp in de IJsselmeerpolders. Saal heeft daar het begrip sociale verstedelijking aan toegevoegd. Zie voor beide begrippen en het begrip sociale verstedelijking: C.D. Saal, 'Het plateland', in *Wegwijzer in de sociologie*, Amsterdam, 1964, blz. 232.

³ Hoewel de kenmerken van de stadsbewoners per stad en stadswijk kunnen verschillen, zijn die in drie zinnen samen te vatten: de bevolking kent in etnisch en cultureel opzicht een grote heterogeniteit; men legt sterk het accent op de eigen leefwijze en privacy; het wonen is voor stadsmensen primair het bewonen van een huis, waarbij weinig diepgang bestaat in de relaties met de burens en de buurt. Zie bijvoorbeeld W.F. Heinemeijer, 'De Stad', in *Wegwijzer in de sociologie*, Amsterdam, 1964, blz. 203 en de vele artikelen in dag- en weekbladen over de integratieproblematiek van allochtone Nederlanders.

⁴ Zie bijvoorbeeld het ontwerpstreekplan voor Zuid-Kennemerland van 1970 en het ontwerpstreekplan (A)msterdam (N)oord (Z)ee (K)anaal (G)ebied van 1979.

⁵ Interessant is dat de regiogemeenten, waaronder Bloemendaal, in die tijd voorstander waren van het duinvoettracé.

⁶ *Haarlems Dagblad* van 31 mei 1979 en de Heemstedse Courant van 7 juni 1979.

⁷ De overweging van motie 33 luidde: 'dat aanleg van de provinciale weg S19 een onaanvaardbare aantasting van het gebied ten westen van Bennebroek en Heemstede tot gevolg heeft en te veel door doorgaand noord-zuid verkeer zal worden belast', te vinden in de notulen van de vergadering van Provinciale Staten op 14 juni 1979, blz. 480. Pikant is dat de motie met 37 stemmen voor en 36 stemmen tegen en 3 onthoudingen werd aangenomen. Nog pikanter is dat de stemming precies omgekeerd had kunnen zijn als de VVD-fractie, die tegen de motie stemde, op volle sterkte geweest zou zijn. Fractievoorzitter Machielsens van de VVD merkte na afloop van de stemming het volgende op: 'Ik wil wel constateren dat de uitslag van de stemming in hoge mate is beïnvloed door de lengte van de vergadering. Twee leden van onze fractie hebben de vergadering moeten verlaten; de één moest aan het werk en een ander is ziek.' (notulen, 14 juni 1979, blz. 481).

⁸ Streekplan voor het Amsterdam Noord Zee Kanaal Gebied, deel 1, beschrijving van de meest gewenste ontwikkeling in hoofdlijnen.

⁹ Die hoop is opmerkelijk omdat Provinciale Staten noch bij de vaststelling van de wijziging van het Streekplan ANZKG in september 1987, noch bij de vaststelling van het streekplan Noord-Holland Zuid in februari 2003 een dergelijk tracé hebben opgenomen.

¹⁰ Dat is vooral te danken geweest aan de plaatselijke politieke partij Eén Zilker Partij (EZP), die speciaal voor dat doel werd opgericht. De partij heeft 12 jaar deel uitgemaakt van de gemeenteraad van Noordwijkerhout en heeft zichzelf na de realisering van de omleiding opgeheven.

¹¹ Andere mogelijke 'oplossingen' zijn serieus bestudeerd door het gewest Zuid-Kennemerland onder leiding van de portefeuillehouder Huub Schnackers samen met de provincie Noord-Holland, maar hebben niet tot concrete resultaten geleid.

¹² Website Dorpsraad Vogelenzang Nieuws, juni 2005.

¹³ Zie het jaarverslag 2004, opgenomen in *Ons Bloemendaal*, 29e jaargang, nummer 1, lente 2005, blz. 7.

¹⁴ Zie hoofdstuk 4, Samenstelling van de beroepsbevolking.

¹⁵ Zie bijvoorbeeld het rapport *Bedreigd Bestaan, de sociale, economische en culturele situatie in Noord- Groningen*, Groningen 1960, blz. 175. Hoewel er nuanceringen zijn is toch de tendens dat het kleine dorp ernstig bedreigd wordt in haar bestaan. Geert Mak, *Hoe God verdween uit Jorwerd*, een Nederlands dorp in de twintigste eeuw, Amsterdam, 1996. Zie voor een samenvatting van dit proces het artikel van Drooglever Fortuijn en Thissen in *Alles heeft zijn plaats*, Amsterdam, 2002.

¹⁶ C.D.Saal, 'Sociale dynamiek, Structuurveranderingen in de plattelandssamenleving', opgenomen in *Het sociale leven in al zijn facetten*, Assen, 1958, deel II, blz. 873 e.v. De tweedeling van Saal is een ideaaltypische indeling van uitersten. Marcel van Dam geeft in zijn column Bestuurlijke vernieling in de *Volkskrant* van 23 februari 2006 een interessante illustratie van de tegenstelling zoals Saal die heeft bedoeld. Ingekort: 'De samenleving is vergaand versplinterd. Bindingen met de samenleving als geheel en traditioneel daarin gewortelde organisaties zijn goeddeels vervangen door ad hoc-relaties met vluchtige netwerken of relaties met verenigingen en organisaties waar men zich, al of niet tijdelijk, min of meer bij betrokken voelt. Sleutelwoorden daarbij zijn tijdelijkheid en vrijblijvendheid.'

¹⁷ De website is voor Bloemendaal uniek, alle geledingen van het dorp krijgen de kans om hun informatie over te brengen aan de bewoners. Ook kunnen bewoners zelf informatie (foto's!) leveren, die interessant is voor anderen.

¹⁸ *Sociaal en Cultureel Rapport 2004: In het zicht van de toekomst*.

¹⁹ Daarvoor zijn drie criteria van belang: *vestigingsmotief, participatiegraad en identificatiegraad*. Welk motief had men om zich in het dorp te vestigen? Behoort men tot de categorie Autochtonen, Nood-nieuwkomers, Bewuste- nieuwkomers of Overigen? Bij participatie gaat het om de mate dat men deelneemt aan het dorpsleven en de verschillende instellingen en organisaties. Ten slotte is een belangrijk gegeven in welke mate men zich (nog) identificeert met het dorp. Overheerst de notie *mijn* dorp, of ziet men Vogelenzang als *het* dorp, waar ik toevallig woon?

²⁰ CDA en Liberaal Bloemendaal hebben in het verleden gepleit voor een leefbaarheidsonderzoek. De vertegenwoordigers van beide partijen, André Burger en G.C. (Gerard) Metselaar hebben dat pleidooi herhaald tijdens het politiek café in Vogelenzang op 15 februari 2006.

²¹ *Sociaal en Cultureel Rapport 2004: In het zicht van de toekomst*, geciteerd door H.J. Schoo in het artikel 'Een linkse revolutie tegen verandering', *Volkskrant* 11 maart 2006. Zie ook noot 11 van hoofdstuk 12. Marcel van Dam spreekt in het artikel 'Modernisering' in de *Volkskrant* van 16 maart 2006 over: 'een grove onderschatting van de behoefte aan solidariteit en cohesie in de samenleving.'

²² Zie de pleidooien in het boekje *Burgerlogica, politisering en maatschappelijke verankering*, uitgave van Aedes en VTW, 2005. De geciteerde uitspraak 'Wie alleen de eigen doelen dient, dient ook die niet' is een parafrase op een uitspraak van S.R. Steinmetz: 'Wie alleen zijn eigen vak kent, kent ook dat niet'. Overigens zijn regering en parlement zich zeer goed bewust van de noodzaak om wonen, werken, welzijn en wijkgerichtheid weer wat meer dan voorheen op elkaar te betrekken. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de bedoeling van de nieuwe Wet Maatschappelijke Ondersteuning en de brief met de beleidsvisie van volkshuisvestingsminister Dekker gericht aan de Tweede Kamer van eind 2005.

BIJLAGE I

VERANTWOORDING

Wetenschappelijk gehalte van het boek

Ik ben in 1963 afgestudeerd in de sociale geografie met als hoofdvakken socio-graphie, sociologie en economie. Tijdens de opleiding waren ook de vakken fysische geografie, etnografie en geschiedenis belangrijk. Uit al deze vakgebieden is voor deze studie geput zonder de pretentie te hebben dat daarmee een wetenschappelijk boek is geschreven. Hoewel ik hoge eisen heb gesteld aan de betrouwbaarheid en verifieerbaarheid van het gebruikte materiaal, ontbreekt een wetenschappelijke probleemstelling. Voor de opzet van het boek was de breedte belangrijker dan de diepte.

Methoden/technieken

Voor het verkrijgen, bewerken en verwerken van de gegevens over het onderwerp werden zeven methoden/technieken toegepast:

- literatuurstudie van zowel geografisch/sociologisch/sociografisch/algemeen historisch als regionaal historisch materiaal;
- archiefonderzoek;
- bestuderen van krantenberichten;
- het houden van interviews en groepsinterviews met sleutelpersonen in Vogelenzang;
- het bestuderen van foto's van Vogelenzang en van Vogelenzangers;
- analyse van bestaand statistisch en ander materiaal;
- compositie van het verkregen materiaal in een publicatie.

Informatie van sleutelpersonen

Een belangrijk onderdeel van het onderzoek bestond uit het afnemen van interviews met sleutelpersonen. Sleutelpersonen zijn mensen uit Vogelenzang, die de religieuze, maatschappelijke en politieke verhoudingen in het dorp goed kennen omdat zij er zelf deel van uitmaken, of hebben gemaakt. Vaak zijn het mensen die in het dorp zijn geboren, er gewerkt hebben of in besturen hebben gezeten. Het voordeel van deze methode is dat mensen uit hun directe belevingswereld informatie kunnen verstrekken, die inzicht geeft in de structuren en processen van de afgelopen zestig jaren in Vogelenzang. Het nadeel is de onvolledigheid, geringe representativiteit en subjectiviteit van de informatie. Het gebrek aan volledigheid en representativiteit zou ondervan-

gen kunnen worden door het houden van een representatief onderzoek, bijvoorbeeld gebaseerd op een enquête onder de bevolking van Vogelenzang en een statistische verwerking van de daarbij verkregen gegevens. Maar het is met die methode alleen mogelijk om recente gegevens te verzamelen en daarmee niet geschikt voor een historische sociografie.

Er is nog een nadeel aan de informatie van sleutelpersonen: wat de een zegt, denkt of vindt kan door de ander worden ontkend of niet herkend. Dat nadeel van de subjectiviteit kan ten dele worden ondervangen door uitspraken van sleutelpersonen met elkaar te confronteren, of af te zetten tegen informatie uit archieven, notulen, raadsverslagen. In algemene zin is dat ook mijn (wetenschappelijke) werkwijze: toetsen van informatie. Daarbij is het belangrijk om te onderkennen, dat iedereen zijn eigen beeld heeft van de werkelijkheid. Het is zelfs de vraag of er wel een 'objectieve' werkelijkheid bestaat. Sommige gegevens zijn objectief en verifieerbaar, bijvoorbeeld het aantal inwoners en de samenstelling van de beroepsbevolking in 1948. Maar de onderlinge verhoudingen in dat jaar zijn moeilijk te achterhalen en worden bij navraag subjectief beleefd. Hier is sprake van een 'subjectieve' werkelijkheid door de sleutelpersonen.

Binnenbeeld

Voor mijzelf als onderzoeker en beschrijver van het dorpsleven geldt nog een ander aspect van de beeldvorming over nu en het verleden. Gezien mijn vroegere politieke betrokkenheid heb ik een 'binnenbeeld' van het dorpsleven van Vogelenzang opgebouwd. Met binnenbeeld bedoel ik dat ik het dorp en de onderlinge verhoudingen reeds ken, of denk te kennen. Mijn binnenbeeld van Vogelenzang is echter geen statisch systeem. Het is ooit begonnen tijdens mijn wethouderschap, maar is gegroeid door de informatie die ik van allerlei kant kreeg aangereikt. Al die informatie wordt gemengd met mijn wetenschappelijke inzichten en maatschappelijke ervaringen, maar ook met mijn emoties, waarden en waarderingen. Ook ik beleef de werkelijkheid van Vogelenzang op mijn eigen manier. Maar als onderzoeker leg ik mijzelf daarbij wel op om die te toetsen op haar juistheid, subjectiviteit en reikwijdte. Daarmee tracht ik bij mijn beschrijving van de geschiedenis van Vogelenzang van de afgelopen zestig jaar zo veel mogelijk de 'objectieve' werkelijkheid te benaderen.

Geraadpleegde literatuur en andere bronnen.

Geografisch/sociologisch/sociografisch/algemeen historisch

- Baks, C., A.W. van der Ham, W.J. Moleman en P.J. van der Ham: *Vakantiepatroon van geschoolde en ongeschoolde arbeiders en lagere employee's*, (niet gepubliceerde) doctoraalscriptie Amsterdam, juni 1961.
- *Bedreigd Bestaan, de sociale, economische en culturele situatie in Noord-Groningen*, Groningen 1960.
- Berg, J.Th.J. van den en H.A.A. Molleman, *Crisis in de Nederlandse politiek*, Alphen aan de Rijn, 1974.
- Brandsen, Taco, Jos van der Lans en Lenny Vulperhorst, *Burgerlogica, politisering en maatschappelijke verankering, drie essays over het maatschappelijk gehalte van het intern toezicht bij woningcorporaties*, uitgave van Aedes en VTW, 2005.
- Brunt, Lodewijk, *Stedeling op het platteland*, Meppel, 1974.
- Dale, Van, *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*, twaalfde druk, Utrecht, 1992.
- Dam, Marcel van, 'Observaties vanaf de zijlijn', *Volkskrant*, 9 maart 2006.
- Dam, Marcel van, 'Modernisering', *Volkskrant*, 16 maart 2006.
- Doorn, J.A.A. van en C.J. Lammers, *Moderne sociologie*, Utrecht, 1967.
- Droogleeuw Fortuijn, Joos en Frans Thissen, 'Van toepassingsveld tot proeftuin: de ruuraal-geografische traditie', in: *Alles heeft zijn plaats*, Amsterdam, 2002.
- Edelman, C.H., *Inleiding tot de bodemkunde van Nederland*, Amsterdam, 1950.
- Flap, H.D., 'Het betrekkelijke succes van de sociografische beweging', in *Sociologische gids* 1983/1.
- Goddijn, W., *Katholieke minderheid en protestantse dominant*, Assen, 1957.
- Goddijn, W., 'Godsdienstsociologie', in: *Wegwijzer in de sociologie*, Amsterdam, 1964.
- Groenman, S.J., *Methoden der Sociografie*, Assen, 1965.
- Groenman, S.J., *Kolonisatie op nieuw land*, Assen, 1953.
- Heek, F. van, *Het geboorte-niveau der Nederlandse Rooms-Katholieken*, Leiden 1954.
- Heek, F. van, e.a., *Het verborgen talent, Milieu, schoolkeuze en schoolgeschiktheid*, Meppel, 1968.
- Heek, F. van, 'Indeling der sociale hiërarchie', in: *Het sociale leven in al zijn facetten, deel I*, Assen, 1958.
- Heinemeijer, W.F., 'De Stad', in: *Wegwijzer in de sociologie*, Amsterdam, 1964.
- Hoksbergen, R.A.C., *Profiel van de avondlyceïst*, Amsterdam, 1972.
- Jager, H. de, A.L. Mok, en G. Sipkema, *Grondbeginselen der sociologie*, Groningen, 2004.
- Kruijer, G.J., *Observeren en redeneren*, Meppel, 1959.
- Kuiper, G., 'Sociale afstand tussen leiders en leden' in: *Het sociale leven in al zijn facetten, deel II*, Assen, 1958.
- Mak, Geert, *Hoe God verdween uit Jorwerd, een Nederlands dorp in de twintigste eeuw*, Amsterdam, 1996.
- Mak, Geert, *Gedoemd tot kwetsbaarheid*, Amsterdam, 2005.
- *Nieuwe Kleine WP*, Amsterdam, 1988.
- Nuis, A. *Twee schelven hooi*, Amsterdam, 1968.
- Ogburn, W.F en M.F. Nimkoff, *A Handbook of sociology*, London, 1946.
- Plas, Michel van der, *Uit het Rijke Roomsche Leven*, Utrecht, derde druk, 1963.
- Saal, C.D., 'Sociale Dynamiek, Structuurveranderingen in de plattelandssamenleving', in: *Het sociale leven in al zijn facetten, deel II*, Assen, 1958.
- Saal, C.D., 'Het platteland', in: *Wegwijzer in de sociologie*, Amsterdam, 1964.
- Tulder, J.J.M. van, *De beroepsmobiliteit in Nederland 1919-1954*, Leiden, 1962

- Turrialba, *Social systems and the introduction of change*, Glencoe, 1953.
- Schuurman, J.H., *Vliegveld Bergen NH 1938-1945*, Bergen, 2001.
- Sociaal Planbureau, *Sociaal en Cultureel Rapport 2004*.
- Verberne, L.G.J., *De Nederlandse arbeidersbeweging in de negentiende eeuw*, Utrecht, 1959.
- Vercuijsse, E.V.W., *Het ontwerpen van een sociologisch onderzoek*, Assen, 1960.
- Winkler Prins, *Algemeene Encyclopaedie*, Amsterdam 1932.
- Zwanenburg, Gerrit J., *En nooit was het stil*, uitgave Koninklijke Luchtmacht. Deel I en II, datum niet bekend.

Regionaal historisch

- 'Aart Lagendijk, de bollenman uit Vogelenzang', opgenomen in: *Bloemendaal 40-45, een gemeente in de oorlogsjaren*, uitgebracht in 1995.
- Abswoude, Pict, *Zingen door de eeuwen heen, 1900-2000*. Een uitgave ter gelegenheid van het 100 jarig bestaan van het rooms-katholieke gemengde zangkoor 'Cecilia' van de Vogelenzangse parochie 'Onze Lieve Vrouw Tenhemelopneming', november 2000.
- *Adresboek der gemeente Bloemendaal 1948, 'Help U Zelf'*.
- Balthasars, Floris, kaart van de omgeving van Hillegom en Vogeesang, *beruitgave Kaarten van Rijnland 1611-1615*, Alphen aan de Rijn, 1972.
- Brederode, woningbouwvereniging, *Toekomstvisie Brederode 2005-2009*, Bloemendaal, april 2005.
- Bulte, Marcel en Wim Post, *Bloeiende Bedrijvigheid, 400 jaar bloembollenbedrijven in Zuid-Kennemerland*.
- Centraal Bureau voor de Statistiek, *Statistisch Zakboek 1950*.
- Centraal Bureau voor de statistiek, *Uitkomsten van de Volks- en Beroepstelling, 31 mei 1947 van de gemeenten Bloemendaal, Haarlem, Heemstede, Bennebroek en Hillegom*.
- Emmerik, L.J. van, *125 jaar kerk, Jubileumboek*, Vogelenzang, 1986.
- Emmerik, L. van, 'Mobilisatie en oorlogstijd in Vogelenzang', in: *Ons Bloemendaal*, 50 jaar bevrijding, 19e jaargang, nummer. 1, voorjaar 1995.
- Emmerik, L.J. van en Jet Slagter, 'De firma Ruigrok in Vogelenzang', *Ons Bloemendaal*, 20e jaargang, nummer 3, herfst 1996.
- Engelman, Daniël, kaart van Zuid-Kennemerland uit 1794. De kaart is te vinden in de uitgave Bloemendaal A LA Carte in: *Ons Bloemendaal*, 26e jaargang, lente 2002.
- *Gemeentegids Bloemendaal 2006/2007*.
- Gewest Zuid-Kennemerland, *Statistiek Zuid-Kennemerland 1995-1997*.
- Gewest Zuid-Kennemerland, *Vogelenzang, een brug te ver?* Een behoefte- en satisfactie-onderzoek m.b.t. gezondheidszorg in de kern Vogelenzang, bureau WVG van het gewest Zuid-Kennemerland, januari 1986.
- Groesbeek, J.W., *Bennebroek, beeld van een gemeenschap*, Zutphen, 1982.
- Groskamp, Co, 'Herinneringen van een geboren Vogelenzanger', in: *Ons Bloemendaal*, Lustrum nummer 4, Vogelenzang, 21e jaargang, winter 1997.
- Ham, P.J. van der, 'Bloemendaal en de gezondheidszorg', opgenomen in: *Bestuur, maandblad voor overheidskunde*, oktober 1986.
- Ham, P.J. van der, 'Herinneringen van een schooljongen aan Overveen', in: *Ons Bloemendaal*, Lustrumnummer 3, 21e jaargang, herfst 1997.
- Ham, P.J. van der, 'Onder de pannen II', in: *Ons Bloemendaal*, 25e jaargang, nummer 4, winter 2001.
- Hoekstra, Pier, *Bloemendaal, Proeve ener streekgeschiedenis*, Wormerveer, 1947.
- *Hongerwinter 1944/1945 Kennemerland*, Speciale uitgave van het Haarlems Dagblad, 1995.

- KNA, *100 jaar KNA, Muziek in Bennebroek, Vogelenzang en Zwaanshoek, 2003-2004*.
- Luyken, Wim van, 'Uit de Bloemendaalse Boekenkast, De Vloek van Kennemerland', in: *Ons Bloemendaal*, 27e jaargang, nummer 3, herfst 2003.
- Maas, John van der en Aad Neven, *Zonder Waarschuwing, feiten en achtergronden over de luchtaanvallen op Haarlem tijdens de periode 1940-1945*, Haarlem 1995.
- Mostert-Stam, Ina, 'Duitse verdedigingswerken in Vogelenzang', in: *Ons Bloemendaal*, 28e jaargang, nummer 3, herfst 2004.
- Nagtegaal-Landeweer, Will de, 'Woestduin in heden en verleden', in: *Ons Bloemendaal*, Lustrum nummer 4, Vogelenzang, 21e jaargang, winter 1997.
- Natris, Peter en Ina Mostert-Stam, 'Voormalig station Vogelenzang', in: *Ons Bloemendaal*, 29e jaargang, nummer 3, herfst 2005.
- Nierhoff, mevr. A.M.G, *Oorlogskroniek 1939-1945 van de Gemeente Bloemendaal*, uitgegeven in 1955. De heruitgave in 2005 heeft de naam *Bloemendaal, Kroniek 1939-1945*.
- Ockersz, Adriaen, kaart van omgeving van Vogelenzang uit 1599. Deze kaart is door Ch Lebeau in 1959 bewerkt en in 2002 door Ons Bloemendaal heruitgegeven en door Peter de Natris van een toelichting voorzien. Te vinden in : *Ons Bloemendaal*, Bloemendaal A LA Carte, 26e jaargang, lente 2002.
- Patijn, Joan en Ina Mostert-Stam, 'Duinzicht, buitenplaats in Vogelenzang', in: *Ons Bloemendaal*, 28e jaargang, nummer 2, zomer 2004.
- Post, Wim, *Bloemendaal in de Franse tijd*, Bloemendaal, 1985.
- Post, Wim en Joan Patijn, 'Van pronkbed tot showtuin', in: *Ons Bloemendaal*, 28e jaargang, nummer 1, lente 2004.
- Riessen, Carin van, *Bloemendaal 1940-1945*, Bloemendaal 1995.
- *Ruigrok Kroniek*, ongedateerd
- Spijkerman, Henri, 'Het station Vogelenzang', in: *Ons Bloemendaal*, Lustrum nummer 4, Vogelenzang, 21e jaargang, winter 1997.
- Spijkerman, Henri, 'Onder de pannen, 100 jaar woningwet', in: *Ons Bloemendaal*, 25e jaargang, nummer 3, herfst 2001.
- St. Jozef, *Jubileumboekje 50 jaar*, 1968.
- S.V. Vogelenzang, *Jubileumuitgave 1932-1972*.
- S.V. Vogelenzang, *Jubileumuitgave 1932-1982*.
- S.V. Vogelenzang, *Jaarverslag 2003-2004*.
- Verkaik, M., 'Vogelenzang in de historie', in: *Ons Bloemendaal*, Lustrum nummer 4, Vogelenzang, 21e jaargang, winter 1997.
- Visser, Frank, *De zaak Antonius van der Waals*, Den Haag, datum niet bekend.
- Vrijland, C.W.D., *Geschiedenis van Bloemendaal en Aerdenhout*, Haarlem 1975.

Archieven

- de gemeente Bloemendaal.
- de Archiefdienst voor Noord-Holland.
- het Rijksarchief in Noord-Holland.
- de woningbouwvereniging Brederode.
- de voetbalclub S.V. Vogelenzang.
- de parochie O.L.V. ten Hemelopneming in Vogelenzang.
- Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD).

Dagbladen en weekbladen

- Haarlems Dagblad
- Volkskrant
- NRC,
- Het Bloemendaals Weekblad,
- Heemstedse Courant
- Het Weekblad;
- Bloemendaals Contactblad

Gebruik van noten

Vanwege de leesbaarheid zijn de noten ter aanvulling van de tekst en als bronvermelding per hoofdstuk genummerd. Verder is een lijst van geraadpleegde literatuur en andere bronnen opgenomen.

Namen

In bijlage 8 zijn in alfabetische volgorde alle achternamen, adressen en beroepen opgenomen van personen die in 1948 - volgens eigen opgave - een beroep uitoefenden. In bijlage 9 zijn alle achternamen te vinden van personen, die in de hoofdstukken of de bijlagen (met uitzondering van bijlage 8) genoemd worden. In de tekst is getracht om de eerste keer dat een achternaam van een persoon in het boek wordt genoemd de initialen en - indien mogelijk - de voornaam te vermelden. Daarna wordt gewerkt met de achternaam en de voornaam, of alleen met de achternaam. Zo is het gebruikelijk dat volksvertegenwoordigers (raadsleden, wethouders en burgemeesters) vaak met hun voornaam worden vermeld. Dat geldt ook voor sportmensen, bekende plaatselijke personen en jeugdige personen. Waar dat mogelijk was is deze lijn aangehouden. Omdat de bronnen nogal verschillen, is het niet steeds gelukt om alle initialen of voornamen te achterhalen.

Foto's

Veel foto's komen uit het vroegere fotoarchief van de gemeente Bloemendaal, dat nu is ondergebracht bij het Noord-Hollands Archief. Verder is dankbaar gebruik gemaakt van particuliere foto's. Het betreft foto's, die gemaakt zijn en/of in het bezit zijn van: Lou van Emmerik, Han Dekker, Co Groskamp, pastor H.L. Hanssen, Theo Jukes, familie Barnaart, Liesbeth Snoeck-Schuller, Kees Koek, Hein van de Linde, G.L. de Winter, Dik Loorbach, Ina Mostert-Stam, Henk van Tongeren, Martin de Vries en Jan Warmerdam. Tenslotte werden foto's opgenomen uit de collectie Van Berkel en van United Fotos.

Hulp van derden

Het manuscript is door een aantal mensen doorgelezen en van commentaar voorzien. Daarmee is getracht zo veel mogelijk zeker te zijn, dat de tekst goed te begrijpen valt, logisch is opgebouwd en geen onjuiste informatie en schrijffouten bevat. Voor de zorgvuldige controle op de tekst is gebruik gemaakt van de inzichten en ervaringen van Henk Wieringa, Barend Linders, de leden van het Dorpsraadbesteduur, Ina Mostert-Stam, Rens van Schie, Dré Kraak, Dik Loorbach en Anneke van Gessel. Zonder de steun van Henk Wieringa en Ina Mostert-Stam denk ik niet dat het boek compleet en leesbaar geweest zou zijn. Verder heeft Jaap Nagtegaal mij geholpen bij het zoeken in het Bloemendaalse archief. Ook ben ik erkentelijk voor het mogen lenen van fotomateriaal. Ten slotte gaat mijn dank uit naar de sleutelpersonen, die mij via hun ervaringen en herinneringen erg geholpen hebben bij het realiseren van deze historische sociografie.

BIJLAGE 2

HET GEHEIME VERGELDINGSWAPEN VAN DE DUITSERS IN VOGELENZANG, RECONSTRUCTIE VAN GEBEURTENISSEN

Inleiding

Op een aantal plaatsen zijn na de oorlog in Vogelenzang overblijfselen aangetroffen van lanceerinstallaties/startbanen voor een geheim Duits V-wapen: op Leyduin, Woestduin, Villa De Schapenkamp van de familie Quarles van Ufford aan de Bekslaan en bij Het Huis te Vogelenzang van de familie Barnaart. Ook zijn resten gevonden in het Naaldenveld bij Aerdenhout/Bentveld. Over het geheime wapen doen in Vogelenzang verschillende verhalen de ronde. Oudere dorpsbewoners beweren met stelligheid dat de V-1 is afgeschoten.

In verschillende documenten wordt echter de indruk gewekt dat vanuit Vogelenzang V-2's zijn gelanceerd. Een belangrijke zegsman is de opperwachtmeester van politie J. Geertsema, die zelf in Vogelenzang woonde en ook

*Betonnen onderbouw van een V-1 stelling.
Niet in Vogelenzang, maar in Bergen (N.H.)*

tijdens de evacuatie(s) in het dorp mocht komen. In een overzicht dat handelt over de periode van 19 februari 1945 tot en met 3 april 1945 doet hij minutieus verslag van zijn ervaringen. Geertsema spreekt consequent over de V-2. Zijn relaas is vrijwel letterlijk terug te vinden in de Oorlogskroniek 1939-1945 van de gemeente Bloemendaal, dat werd samengesteld door mevrouw Nierhoff

en in 1955 werd uitgebracht (hierna te noemen de Oorlogskroniek).¹ Ook heeft Publieke Werken van de gemeente Bloemendaal in 1948 op basis van het overzicht van Geertsema een kaart gemaakt waarop de startbanen van de V-2 te vinden zijn, evenals de plaatsen waar in die periode Duitse projectielen zijn neergekomen.² In alle officiële documenten van de gemeente Bloemendaal wordt daardoor steeds de indruk gewekt dat het om de V-2 gaat. Het is ook later voor waar aangenomen en terug te vinden in diverse publicaties over Vogelenzang in oorlogstijd, waaronder die van Van Emmerik en in het blad van de historische vereniging *Ons Bloemendaal*.

Vogelenzang is onbekend

Naspeuring in landelijke en regionale archieven levert geen antwoord over het bestaan van de V-1 of de V-2 in Vogelenzang. Nergens wordt het dorp Vogelenzang in relatie met V-wapens genoemd. Bij de twee belangrijkste instituten voor oorlogsdokumentatie, het NIOD (Nederlands Instituut voor Oorlogsdokumentatie) te Amsterdam en het Instituut voor Militaire Geschiedenis in Den Haag is niets bekend over Vogelenzang. Dat geldt eveneens voor het standaardwerk van Gerrit J. Zwanenburg, “En nooit was het stil ” (uitgave Koninklijke Luchtmacht).³ Maar ook het archief van Bloemendaal biedt weinig houvast. Behalve wat foto's en het overzicht van Geertsema is er niets te vinden. Het valt verder niet na te gaan of er in het dossier van de Bloemendaalse politie nog andere stukken zijn met betrekking tot deze kwestie. Een mogelijk dossier zou in het archief van de Archiefdienst voor Kennemerland (thans Noord-Hollands Archief) kunnen zijn. Het Bloemendaalse politiearchief is echter nog niet ontsloten. Zodra dit het geval is, weten wij wellicht meer.

Reconstructie

Daarom is een reconstructie gemaakt van de situatie in Vogelenzang op basis van gegevens van Geertsema, Van Emmerik en de Oorlogskroniek, van archiefgegevens van landelijke instellingen, algemene informatie over de V-1 en de V-2 en herinneringen van Vogelenzangers en anderen. De conclusie is dat vanuit Vogelenzang geen V-2 raketten zijn afgeschoten, maar uitsluitend V-1's van het nieuwe type. Dat moet gebeurd zijn tussen 22 en 29 maart 1945 vanaf de startbaan bij de villa De Schapenkamp aan de Bekslaan. Het waarom volgt hierna.

Wat zijn V-wapens ?⁴

V-wapens waren voorlopers van de latere geleide raketten. Zij waren bedoeld als vergeldingswapens (Vergeltungswaffen), vandaar de aanduiding V. Het

*Restanten van de V-1 installatie bij villa De Schapenkamp
aan de Bekslaan in april 1945.*

wapen werd tegen het eind van de oorlog ingezet tegen de oprukkende geallieerden in West Europa. Daarom waren veel projectielen gericht op de havenstad Antwerpen. Bovendien wilden de Duitsers in Engeland paniek zaaien en het centrum van Londen ontwrichten.

De V-1 was een vliegende bom, die er uitzag als een vliegtuig. De V-2 was een 14 meter lange raket. De V-1 had een vaste startbaan, waarbij het projectiel in een vaste richting en onder een hoek van circa 45 graden werd afgevuurd. De V-2 was een raketinstallatie op wielen, waarvan de 'afschiethoek' en de afschietrichting aangepast kon worden aan de ruimtelijke situatie. Bij het lanceren van de V-1 werd gewerkt met de reactie van twee chemische stoffen. Na iedere lancering moest de startbaan daarom worden schoongespoeld. Het klaarmaken van een V-1 duurde in totaal ongeveer een half uur. Er was dus minimaal een half uur tussen het afschieten van twee V-1's.

Vanaf februari 1945 werd een nieuwe versie van de V-1 door de Duitsers in gebruik genomen. Die was langer, breder, had een groter bereik en was sneller dan het eerdere type. Door de zwaardere motor moest er meer brandstof

mee, waardoor de explosieve lading werd teruggebracht van 850 kg naar 450 kg. Met het snellere type hoopte Duitsland een antwoord te hebben op de Engelse gevechtsvliegtuigen, die kans zagen om het oudere type V-1 in de lucht te onderscheppen en onschadelijk te maken.⁵

Startbanen, stellingen en schijnstellingen van de V-1⁶

In de eerste periode vanaf juni 1944 viel het afschieten van V-1's onder regie van Flak Regiment 155(W). Begin februari 1945 werd dit regiment ingelijfd bij de Waffen-SS. Op 5 februari 1945 gaf luitenant-generaal van de Waffen-SS, Kammler, opdracht om in Noord- en Zuid-Holland 21 (op)stellingen voor startbanen te bouwen, die geschikt waren voor de nieuwe versie van de V-1. Op 20 maart 1945 zouden die operationeel moeten zijn. Waarom zo veel startbanen? Los van de offensieve taak van de nieuwe V-1, zou het plan voor de bouw van 21 startbanen ook kunnen samenhangen met de verwachting van de Duitsers dat de geallieerden na Normandië nog een tweede invasie voorbereidden op de Atlantische kust. De V-1's zouden dan een defensieve aanvulling zijn op de Atlantik wall en dienen als afweerraketten tegen de Geallieerde landingstroepen.

V-1 tentoongesteld in museum Overloon.

Een stelling of opstelling was de aanduiding voor de onderdelen van een startbaan die nodig waren om V-1's af te schieten. Een stelling bestond uit een betonnen onderbouw en een stalen hellingbaan, die als katapultinstallatie werkte. Bij schijnstellingen werd alleen de betonnen onderbouw aangelegd. De schijnstellingen kwamen in beeld toen men zich realiseerde dat het aanleggen en bevoorraden van zoveel startbanen niet haalbaar was. Daarom hebben de Duitsers het plan voor de 21 startbanen in Noord- en Zuid-Holland teruggebracht tot een plan voor operationele stellingen en schijnstellingen.⁷ Dat moest toch de indruk wekken van een gigantische afweerkracht, waarmee de Duitsers een mogelijke invasie dachten te kunnen ontmoedigen. Behalve schijnstellingen hebben de Duitsers ook een zogeheten Scheinrakete (schijn-raket) ontwikkeld. Deze, de S-800, werd voornamelijk 's nachts gebruikt om de start van de V-1 na te bootsen. Uit de literatuur is niet duidelijk of schijn-raketten in Noord- en Zuid-Holland werkelijk zijn afgeschoten.

Afschietplaatsen

Volgens Gerrit J. Zwanenburg werden de meeste 'nieuwe' V-1's in Noord- en Zuid-Holland afgeschoten vanuit het gebied Rotterdam-Delft-Vlaardingen. Daarnaast hadden de Duitsers voor de V-2 verschillende afschietplaatsen in Den Haag, Scheveningen en Wassenaar. De laatste V-2 werd vanuit Den Haag gelanceerd op 27 maart 1945. De laatste V-1 in de richting van Londen werd afgeschoten op 29 maart 1945 vanuit Vlaardingen. Een dag later werd met het codewoord 'Lutzow' het sein gegeven om alle V-activiteiten in Nederland te stoppen. Voor het staken van de lanceringen zijn een aantal mogelijke verklaringen. Eind maart 1945 was duidelijk geworden dat de geallieerden niet meer van plan waren op de kust van West-Europa te landen. Ook heeft een rol gespeeld dat de aanvoer van de V-1 en V-2 vanuit Duitsland naar Nederland stagneerde.

Feiten en data genoemd door de Oorlogskroniek, Van Emmerik en Geertsema

- In haar Oorlogskroniek (oorspronkelijke versie) noteert mevrouw Nierhoff op 9 januari 1945 dat de Duitsers beslag leggen op het huis Slingerweg 2 te Bentveld. Hier wordt volgens haar een telefooncentrale gevestigd. Hoewel Bentveld en de Bekslaan ver van elkaar af liggen, sluit dat de twee lanceerfuncties (het commandovoeren en feitelijke afschieten) niet uit. Bovendien was de telefooncentrale in Bentveld, op afstand van Vogelenzang, veiliger voor bomaanvallen van de Geallieerden.
- Op 19 februari 1945 maakt NSB-burgemeester Zigeler bekend dat een dag eerder door de Wehrmachtcommandantur in Haarlem bevolen is om het

dorp Vogelenzang (met uitzondering van de Leidsevaart en de Zilkerweg) onmiddellijk te evacueren. Als argument wordt genoemd: 'dringende militaire noodzaak'. Op 21 februari is de evacuatie van Vogelenzang voltrokken.

- Volgens L.J. van Emmerik is op 5 maart 1945 een projectiel naast de kerk neergestort. In het archief van de kerk is de datum niet terug te vinden. Wel wordt later in een schaderapport de datum 28 maart 1945 genoemd.
- Geertsema stelt dat de eerste lancering van het V-wapen heeft plaatsgevonden op 22 maart 1945 omstreeks 19.30 uur. Kort daarna zijn volgens hem een aantal projectielen in het weiland of het bollenland beland: in de nacht van 22 op 23 maart en in de nacht van 25 op 26 maart. Het is opvallend, dat alle projectielen vrijwel op dezelfde plaats zijn neergestort. Op de kaart van de dienst Publieke Werken is dat goed te zien. Volgens Geertsema is diezelfde dag, 26 maart, om 17.30 uur: 'het projectiel met meerdere in de omgeving neergekomen mislukte projectielen door Duitse militairen tot ontploffing gebracht.'
- De Duitsers (Waffen-SS) hebben op donderdag 29 maart 1945, hun startbaan opgeblazen. Geertsema geeft geen precieze details over wat is vernietigd en hoe dat is gebeurd. Hij spreekt over ontploffing en meldt dat de Duitsers twee dagen later, op zaterdag 31 maart in die nacht vertrokken zijn. Hij constateert, dat de 'Duitsers alles (dus ook de startbaan) hebben vernield en het woonhuis en vele bomen grote schade hebben opgelopen.' Datzelfde is gebeurd met de startbaan, die de Duitsers hadden aangelegd bij het Huis te Vogelenzang. Ook daar is de schade aan het herenhuis en omgeving groot.

Verklaringen van ooggetuigen

Ooggetuige Co Groskamp beschrijft exact hoe het projectiel er uitzag dat over zijn hoofd scheerde: 'Een soort vliegtuig met zijstukken.' Ook de omschrijving van Jan van der Raad voldoet volledig aan de V-1: 'Een hels kabaal en dan zagen wij boven de bomen uit iets door de lucht vliegen, dat leek op een grote dikke sigaar met een rookpluim achter zich.' Eveneens Van der Raad: 'Wat wij toen niet wisten en nu wel is het volgende. Na de start hoorden wij de eerste trap van de raket, als wij dan dachten hij schakelt over en we hoorden dan niets meer, was het even later boem boem, hoorden wij de tweede trap aanslaan dan ging het voor de Duitsers goed en voor de Engelsen minder goed, want dan ging hij door.'⁸ Wat beiden zagen en hoorden waren dus V-1 projectielen of namaak V-1's.

Ook hebben tenminste vier personen (Co Groskamp, Jan van der Raad, H.H.J. Meyer en Henk van Tongeren jr.) de lanceerplaats bij De Schapenkamp aan de Bekslaan gezien nadat die verlaten was door de Duitsers. Hun getuigenissen zijn echter niet gelijklopend. Volgens Van der Raad: 'waren de lanceerinrichtingen verdwenen bij beide huizen en bleven alleen de betonplaten over waar de installatie op had gestaan.' Volgens Groskamp, Meyer en Van Tongeren was de lanceerinrichting van de Bekslaan nog goed terug te vinden. Dat wordt bevestigd door foto's van kort na de oorlog.⁹

Op de Bekslaan zelf tegenover de oprit van villa De Schapenkamp hadden de Duitsers een loods gebouwd waar de projectielen werden opgeslagen. De precieze plaats is op de kaart van de dienst Publieke Werken uit 1948 te zien. Mevrouw T. Jepsen-Flohil weet nog dat vele jaren later bij de bouw van haar huis de betonnen ronde plaat waarop de loods rustte, was terug te vinden tegenover De Schapenkamp. Volgens J.H. Schuurman werd op deze betonnen plaat het kompas/gyroscop van de V-1 gecontroleerd voor die werd afgeschoten. Het bewijs van de juistheid van deze stelling zou een roestvrij stalen pen in het midden van de ronde plaat zijn, die na de oorlog werd aangetroffen.¹⁰ Ook Henk van Tongeren kent het bestaan van de loods. 'Op 2^e Paasdag, 2 april 1945, hebben mijn broer en ik de verlaten loods geïnspecteerd. Wij hebben golfplaten meegenomen en naar ons huis aan de Graaf Florislaan gebracht.'

Opgravingen

De mislukte projectielen zijn vrijwel allemaal vernietigd. Co Groskamp herinnert zich nog wel dat brokstukken van een V-1 zich bij het neerstorten hebben ingegraven in het land van boer Jan Hulsbosch van boerderij Vogelenzangseweg 240 en later bij opgraving weer te voorschijn kwamen. Zijn melding wordt bevestigd door J.H. Schuurman, die samen met een vriend op 8 april 1988 aanwezig is geweest bij de opgraving. Hij weet heel zeker dat het hier een V-1 betreft. De brokstukken zijn van het middenstuk van de V-1, de vleugels waren er af. Hij kon de constatering van een V-1 onder meer afleiden uit de aanwezigheid van twee bollen (tanken) waarin gecomprimeerde lucht werd opgeslagen. Twee met staaldraad omwonden stalen bollen bevonden zich in het middenstuk van de romp van de V-1 waar ook de vleugel aangehecht was. Hij weet nog precies dat op de bol stond aangegeven dat de inhoud 225 atmosfeer druk kon hebben. Hij heeft de bollen en de resten van de V-1 overgebracht naar het luchtvaartmuseum op de vliegbasis Twente. Het museum in Twente is opgeheven. De Vogelenzangse restanten zijn overgebracht naar het luchtvaartmuseum in Soesterberg. Ook

heeft J.H. Schuurman een foto in zijn bezit van de opgegraven brokstukken en van een van de twee stalen bollen.¹¹

Geen V-2 maar een V-1 in Vogelenzang

Behalve de verklaringen van de ooggetuigen en de opgraving zijn er nog meer redenen om aan te nemen dat er geen V-2's maar V-1's zijn afgeschoten in Vogelenzang. De redenen volgen hierna.

- Het verschil tussen een V-1 startbaan en een V-2 lanceerinstallatie is met afbeeldingen en beschrijvingen voldoende gedocumenteerd om te kunnen vaststellen dat de foto's van de overblijfselen bij villa De Schapenkamp aan de Bekslaan een V-1 startbaan weergeven.
- Ook de betonnen funderingen in Woestduin, Leyduin en het Naaldenveld wijzen daarop. Die zijn gebouwd als schijnstellingen voor de V-1.¹²
- Over het gebruik van de startbaan, die de Duitsers hadden aangelegd bij het Huis te Vogelenzang bestaat onduidelijkheid. De meeste Vogelenzangers denken dat de baan niet operationeel is geweest.¹³ Maar het feit, dat in Vogelenzang twee banen en drie schijnstellingen zijn aangelegd past precies in de militaire strategie van de Duitsers om de geallieerden te misleiden over de werkelijke kracht van het afweerapparaat bij een mogelijke landing op de kust van Noord- en Zuid-Holland.
- De datum van 20 maart 1945, waarop volgens Kammler de lanceringen van de V-1 in Noord- en Zuid-Holland moesten beginnen, stemt vrijwel geheel overeen met de datum van 22 maart 1945 die Geertsema noemt als start van de lanceringen in Vogelenzang.
- Ook de data van het beëindigen van de lanceringen zijn vrijwel gelijk. In Vogelenzang is dat op 29 maart 1945 en landelijk een dag later.

Theoretisch zou De Schapenkamp ook gebruikt kunnen zijn voor het afschieten van de V-2. Daarvoor zou dan niet de startbaan, maar een ander deel van De Schapenkamp gediend kunnen hebben. De V-2 installatie was immers mobiel en kon op vrijwel iedere plaats, mits droog en stevig, neergezet worden. Maar erg logisch is dat niet. De Duitsers hadden verschillende afschietplaatsen voor de V-2 in de nabije omgeving (Den Haag, Scheveningen en Wassenaar). De V-2 was een erg duur wapen, vele malen duurder dan de V-1 en daarmee kon moeilijk aan het einde van de V-operatie nog geëxperimenteerd worden. Daarom mogen wij met zekerheid aannemen dat *uitsluitend de V-1 is afgeschoten in Vogelenzang*.

Wanneer zijn de V-1' afgeschoten?

Vóór 1945 zijn er geen activiteiten geweest wat betreft de V-1 in Vogelenzang.

Daar is men pas in februari 1945 mee gestart.¹⁴ Nadat de Waffen-SS begin februari 1945 de verantwoordelijkheid had gekregen voor de V-1 en hun bevelhebber Kammler de opdracht had gegeven om te zorgen dat de lanceringen vanaf 20 maart moesten beginnen is de Waffen-SS daadwerkelijk begonnen met het aanleggen van startbanen in Vogelenzang en het Naaldenveld. Daarvoor werd eerst het grootste deel van Vogelenzang tot sperrgebied verklaard en ontruimd. Het aanleggen van de startbanen heeft geduurd tot 20 maart. Pas daarna is men gaan afschieten.

Als wij uitgaan van de juistheid van de data die Geertsema noemt en wij betrekken daarbij de schadedatum van 28 maart 1945 van de kerk en de datum 29 maart die Van Tongeren noemt, dan kunnen er slechts *tussen 22 maart en 29 maart 1945* V-1's of namaak V-1's over Vogelenzang zijn gevlogen. Dat is precies een week, maar lang genoeg om indruk gemaakt te hebben op de ooggetuigen.

Waren het echte V-1's of namaak V-1's?

Met zekerheid kan gesteld worden dat het om echte V-1's gaat en niet om de namaakvariant. Daarvoor zijn de volgende aanwijzingen/bewijzen:

- de beschrijvingen van Vogelenzangers die de V-1's gezien en gehoord hebben;
- het door Geertsema genoemde feit van opruimen van de projectielen in Vogelenzang door de Duitsers kort na hun mislukte lancering. Dat wijst op de aanwezigheid van explosieven;
- de dood van vier Hillegomse jongens die na de oorlog getracht hebben een deel van het projectiel in Vogelenzang te verslepen;
- foto's van april 1945 waarop de overblijfselen te zien zijn van restanten van een V-1 bij villa De Schapenkamp;
- De beschrijving en foto's van J.H. Schuurman van het uitgegraven projectiel op het land van boer Jan Hulsbosch.

Wist men in Bloemendaal het verschil tussen een V-1 en een V-2?

Het is de vraag of mevrouw Nierhoff het verschil tussen een V-1 of een V-2 wel wist. Waarschijnlijk heeft zij bij het samenstellen van haar Oorlogskroniek wat dat betreft vertrouwd op het rapport van opperwachtmeester Geertsema. Zij heeft diens aanduiding V-2 zonder nader onderzoek overgenomen. Het is ook moeilijk meer te achterhalen of de opperwachtmeester het verschil tussen V-2 en V-1 kende. Geertsema zag bij zijn inspectie op zaterdag 31 maart 1945 de nog aanwezige V-1 startbaan aan voor een V-2 installatie. De mogelijke verklaring daarvoor is dat hij voordien de V-1 startbaan, noch de V-2

installatie met eigen ogen had gezien. Zelfs voor een politieman waren het geheime wapens. Bovendien wisten de Duitsers hun bedrijfsgeheim goed te bewaren. Dat blijkt uit het feit dat de Duitsers vrijwel direct na de valse landing de projectielen opbliezen.

Maar de meest voor de hand liggende verklaring voor het misverstand tussen V-1 en V-2 is waarschijnlijk het feit dat de Duitsers vanaf 20 maart 1945 de nieuwe versie van de V-1 zijn gaan afschieten. Die was langer, breder en sneller dan het eerdere type en had een groter bereik. Het is niet onlogisch om deze nieuwe versie van de V-1 aan te duiden als V-2, ware het niet dat er al een totaal ander projectiel bestond met die naam. Dat misverstand is ook recent weer bevestigd. In de heruitgave van de Oorlogskroniek, van april 2005, is op blz. 110 een foto opgenomen met als onderschrift 'Opgeblazen V-2 lanceerinrichting op het terrein van Huize De Schapenkamp aan de Bekslaan'. Afgaande op de afbeelding moet sprake zijn van de overblijfselen van een V-1 startbaan.

Waarom is Vogelenzang niet bekend bij de officiële instanties?

Het is merkwaardig dat in de landelijke stukken nergens gesproken wordt over Vogelenzang in relatie met de V-wapens, terwijl toch duidelijk is dat er in Vogelenzang en Aerdenhout vijf stellingen of schijnstellingen voor startbanen zijn geweest. De verklaring voor de tegenstrijdigheid ligt waarschijnlijk in het feit, dat de gegevens over de V-wapens in Vogelenzang officieel pas in 1955 bekend werden bij het verschijnen van de Oorlogskroniek. En dat gebeurde in een gestencilde publicatie met een beperkte oplage, tien jaar na de oorlog. Voor die tijd heeft de gemeente Bloemendaal kennelijk geen reden gezien om de reeds bekende feiten aan officiële instanties te rapporteren. Maar het is twijfelachtig of de feiten over de V-wapens in Vogelenzang, die verstopt zitten in de Oorlogskroniek in 1955 wel zijn doorgegeven. Daarmee is de kennis over de situatie in Vogelenzang verloren gegaan en nooit op de bestemde plek terecht gekomen.

Conclusies

- Er zijn in de periode tussen 22 en 29 maart 1945 in Vogelenzang V-1's afgeschoten vanaf de lanceerinrichting/startbaan De Schapenkamp aan de Bekslaan.
- De andere startbanen in Vogelenzang en in het Naaldenveld waren zogenaamde schijnstellingen, of een stelling, die niet is afgebouwd en/of gebruikt.
- Het betrof het nieuwste type V-1.
- Iedere aanduiding van V-2 is historisch onjuist.

Noten

¹ In april 2005 is de Oorlogskroniek 1939-1945 van de gemeente Bloemendaal opnieuw uitgegeven onder de titel Bloemendaal, Kroniek 1939-1945.

² Het overzicht en de kaart zijn te vinden in het archief van de gemeente Bloemendaal.

³ Vogelenzang wordt in het boek uitsluitend genoemd in verband met bombardementen op het schijnvliegveld aan het begin van de oorlog en in verband met de voedseldroppings aan het eind van de oorlog. Ook zouden twee stippen op het kaartje van 11 februari 1945 betrekking kunnen hebben op Vogelenzang en op het Naaldenveld in Ardenhout/ Bentveld. Volgens Gerrit J. Zwanenburg was in Vogelenzang echter geen stelling voor een V-1 lancering en ook geen schijnstelling.

⁴ Gegevens vooral ontleend aan: Nieuwe Kleine WP, Amsterdam, 1988, deel 19, blz. 5891 en Rob van Dijk, 'De meesters van het superwapen', artikel in *Het Parool* van 5 mei 1990 en Bijlage V-wapens in boek van Gerrit J. Zwanenburg, *"En nooit was het stil"*, uitgave Koninklijke Luchtmacht en het boek *Vliegveld Bergen NH 1938-1945*, van J.H. Schuurman, Bergen, 2001.

⁵ Dit belangrijke feit wordt terloops gemeld door Gerrit J. Zwanenburg op blz. 62 van zijn boek. In het boek van Schuurman wordt op blz. 292 een detaillering gegeven. 'In februari 1945 wordt deze nieuwe versie in gebruik genomen. Het wapen is 8.74 meter lang, heeft een spanwijdte van 5.70 meter, een bereik van 370 kilometer en een snelheid van 765 kilometer per uur. Door de zwaardere motor moet er meer brandstof mee. Een belangrijk gevolg daarvan is dat de explosieve lading van 850 naar 450 kg. gaat.'

⁶ Zie noot 4.

⁷ Het is niet duidelijk hoeveel stellingen, schijnstellingen en niet afgebouwde stellingen er in Noord- en Zuid-Holland geweest zijn. Gerrit J. Zwanenburg spreekt over drie operationele stellingen in het gebied van Delft-Rotterdam en vier schijnstellingen bij Bergen, Schoorl, Bakkum en Noorddorp. (blz. 62). J.H. Schuurman kent het bestaan van schijnstellingen in Bergen en Bakkum, maar niet van Schoorl. Gezien de situatie in Vogelenzang, is het denkbaar dat er in Noord- en Zuid-Holland nog meer 'onbekende' lanceerplaatsen zijn geweest.

⁸ Opgetekend door Ina Mostert-Stam

⁹ *Ons Bloemendaal*, herfst 2004, nr.3, blz.15.

¹⁰ Informatie van J.H. Schuurman

¹¹ Deze foto's zijn te vinden in het boek van Schuurman, *Vliegveld Bergen NH 1938-1945*, blz. 281.

¹² Dit gegeven wordt vermeld door mevrouw Nierhoff in haar Oorlogskroniek op blz. 98. Opvallend is dat opperwachtmeester J. Geertsema in zijn rapport uitsluitend spreekt over een derde startbaan in Leyduin. Op de kaart van Publieke Werken uit 1948 zijn de beide startbanen niet ingetekend. Dat is wel het geval met een startbaan in het Naaldenveld. Overigens is de betonnen onderbouw nog steeds (met moeite) te vinden achter het koetshuis van Leyduin.

¹³ Het niet gebruikt zijn van de startbaan bij het huis te Vogelenzang is nergens gedocumenteerd, maar wordt met stelligheid beweerd door 'oudere' Vogelenzangers. Henk van Tongeren jr. meent echter dat op Witte Donderdag 29 maart 1945 zowel vanaf de Bekslaan als vanaf het huis te Vogelenzang V-1's werden afgeschoten. Ook jhr. Rudolf Barnaart meende het afschieten te kunnen afleiden van vernielingen op het terrein. Toch lijkt het niet waarschijnlijk dat er twee startbanen operationeel zijn geweest. In de eerste plaats heeft de lancering in Vogelenzang maar een week geduurd en waarom zouden de Duitsers moeite doen om die te spreiden over twee locaties. Ook de vindplaats van de mislukte projectielen wijst daar niet op. Het belangrijkste argument is echter het ontbreken van een opslagplaats van de projectielen naast de startbaan. Daarvan wordt voor huis te Vogelenzang nergens melding gemaakt. Die opslagplaats was niet alleen essentieel om de projectielen op te bergen, maar vooral van belang voor het op de juiste wijze afstellen van kompas en richting van de V-1.

¹⁴ Aanwijzingen hiervoor zijn te vinden in de Oorlogskroniek 1939-1945 van de gemeente Bloemendaal. Bij het NIOD is een omvangrijk dossier van de groep Albrecht, die zich toeleigde op militaire spio-

nage via plaatselijke inlichtingen. Dossier 190 A. De spionagegegevens wijzen niet op het aanleggen van startbanen voor V-1's in het jaar 1944. Voor 1945 ontbreken bij het NIOD spionagegegevens van Vogelenzang. Interessant is nog een passage uit het boek *Politieverzet in Haarlem*. Op pagina 135 melden twee politiemannen Rutten en Adriaanse hun spionagewerk in Aerdenhout/ Vogelenzang. In maart 1945 worden zij door de Duitsers opgepakt omdat zij Duitse soldaten hadden zien werken aan 'het bouwen van een stelling waarvan zij niet weten wat het moet voorstellen, maar zij begrijpen dat het een lanceerplaats voor de V-2 moet zijn.' Uit hun aanduiding van de plaats Vogelenzangseweg ter hoogte van Kareol kan worden afgeleid dat het waarschijnlijk gaat om de startbaan van de V-1 in het Naaldenveld, maar het zou ook Leiduin/Woestduin geweest kunnen zijn. Belangrijker dan de plaats is de datum. Kennelijk waren de Duitsers in de maand maart 1945 nog bezig met het aanleggen van een of meer startbanen.

BIJLAGE 3

UITSLAGEN VAN DE GEMEENTERAADS- VERKIEZINGEN VAN BLOEMENDAAL NA DE TWEEDE WERELDOORLOG

Basisgegevens

De verkiezingsgegevens uit het gemeentearchief van Bloemendaal zijn te vinden in de verkiezingsdossiers van 1946 tot 2002. Van vier verkiezingsjaren (1946, 1962, 1966 en 1974) ontbreken de uitgesplitste cijfers voor de vier dorpen van Bloemendaal. Daarom kan voor Vogelenzang slechts gewerkt worden met 12 verkiezingsjaren. Vanwege de vergelijking zijn deze verkiezingsjaren consequent aangehouden. Hieronder volgen de uitslagen in absolute aantallen en in percentages.

Partij	1949	1953	1958	1970	1978	1982	1986	1990	1994	1998	2002	2006
KVP	2482	2629	2742	1916								
AR/CHU	1879	2025	1705	1257								
CDA					3278	2670	2831	2590	1953	1777	1949	1663
PvdA	1849	2044	1880	1300	1591	1496	1820	1627	1039	1241	924	1480
VVD	3077	3519	4234	3330	4285	4696	4529	3854	4047	2836	3112	3126
D66/ PB				594	1200	1258	1767	2036	2590	1357	892	611
Groen L										448	594	982
Rest/LB	189				99					1907	1614	1081
Totaal	9476	10217	10561	8397	10453	10120	10947	10107	9629	9566	9085	8943

Tabel 1. Uitslagen gemeenteraadsverkiezingen voor de gemeente Bloemendaal totaal, verdeeld naar partij en verkiezingsjaar in absolute aantallen.

Partij	1949	1953	1958	1970	1978	1982	1986	1990	1994	1998	2002	2006
KVP	494	558	636	630								
AR/CHU	76	76	77	61								
CDA					641	562	604	625	487	491	555	462
PvdA	91	104	109	80	190	158	284	275	144	174	135	261
VVD	70	66	76	70	142	207	211	276	353	235	240	200
D66/PB				14	127	136	160	249	359	160	62	41
Groen L										57	69	94
Rest/LB	8				5					121	65	66
Totaal	739	804	898	855	1105	1063	1259	1425	1343	1238	1126	1124

Tabel 2. Uitslagen gemeenteraadsverkiezingen in Vogelenzang, verdeeld naar partij en verkiezingsjaar in absolute aantallen.

Partij	1949	1953	1958	1970	1978	1982	1986	1990	1994	1998	2002	2006
KVP	1988	2071	2106	1286								
AR/CHU	1803	1949	1628	1196								
CDA					2637	2108	2227	1965	1466	1286	1394	1201
PvdA	1758	1940	1771	1220	1401	1338	1536	1352	895	1067	789	1219
VVD	3007	3453	4158	3260	4143	4489	4318	3578	3694	2601	2872	2926
D66/PB				580	1073	1122	1607	1787	2231	1197	830	570
Groen L										391	525	888
Rest/LB	181				94					1786	1549	1015
Totaal	8737	9413	9663	7542	9348	9057	9688	8682	8286	8328	7959	7819

Tabel 3. Uitslagen gemeenteraadsverkiezingen voor de gemeente Bloemendaal zonder Vogelenzang, verdeeld naar partij en verkiezingsjaar in absolute aantallen.

Partij	1949	1953	1958	1970	1978	1982	1986	1990	1994	1998	2002	2006
KVP	22,8	22,0	21,8	17,1								
AR/CHU	20,6	20,7	16,8	15,9								
CDA					28,2	23,3	23,0	22,6	17,7	15,4	17,5	15,3
PvdA	20,1	20,6	18,3	16,2	15,0	14,8	15,9	15,6	10,8	12,8	9,9	15,6
VVD	34,4	36,7	43,0	43,2	44,3	49,6	44,6	41,2	44,6	31,2	36,1	37,4
D66/PB				7,7	11,5	12,4	16,6	20,6	26,9	14,4	10,4	7,3
Groen L										4,7	6,6	11,4
Rest/LB	2,1				1,0					21,4	19,5	13,0
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 4. Uitslagen gemeenteraadsverkiezingen voor de gemeente Bloemendaal zonder Vogelenzang, verdeeld naar partij en verkiezingsjaar in percentages.

BIJLAGE 4

BEROEPSBEVOLKING VAN VOGELENZANG IN 1948 OP ALFABETISCHE VOLGORDE EN INGEDEELD NAAR HET BEROEP EN HET ADRES DAT MEN ZELF HEEFT OPGEGEVEN

Aken, F.P. van	los arbeider	Vogelenzangseweg 350
Aken, G.J.W. van	gemeentewerkman	Graaf Florislaan 55
Alberts, H.	jachttopziener	Tweede Doodweg 24
Apswoude, J.	gemeentewerkman	Leidsevaart 66
Apswoude, J.P.	aardappelwerker	Leidsevaart 80
Apswoude, P.A.	los werkman	Leidsevaart 148
Apswoude, T.S.	chauffeur	Leidsevaart 76
Ariens, W.T.	caféhouder	Vogelenzangseweg 182
Baak, D. van	chauffeur	Vogelenzangseweg 41a
Bakker, A.J.	gemeentewerkman	Vogelenzangseweg 324
Barnaart, jhr. R.	bedrijfsleider landbouwbedrijf	Bekslaan 18
Barnaart, jhr. W.P.	bloembollenkweker	Bekslaan 32
Barneveld, mej. J.J. v.	kolonieleidster	Vogelenzangseweg 77
Beekman, G.	tuinbaas	Leidsevaart 174
Belien, J.	gemeentewerkman	Vogelenzangseweg 378
Belien, W.	bloemistknecht	Leidsevaart 174
Bentem, TH.G. v.	tuinder	Leidsevaart 22
Berg, C.v.d.	bloemistknecht	Kerkweg 11
Berg, F. v.d.	bloembollenkweker	Vogelenzangseweg 170
Berg, P.L. v.d.	grondwerker	Kerkweg 11
Berkel, A. v.	kwekersknecht	Kerkweg 13
Berkel, C. v.	plantsoenarbeider	Graaf Florislaan 26
Berkel, L. v.	bloembollenkweker	Kerkweg 13
Berkel, L. v.	bloemist	Vogelenzangseweg 93 a
Bertram, G.L.	bioloog	Vogelenzangseweg 32
Bezu, J. v.	landarbeider	Leidsevaart 116
Bik, P.F.	agent van politie	Graaf Florislaan 35
Blijleven, G.	bakker	Leidsevaart 12
Blokker, G.	bloemistknecht	Bekslaan 28
Blokker, H.	kleermaker	Bekslaan 28
Blokker, J.	los werkman	Graaf Florislaan 67
Bonkenburg, J.	bloemist	Leidsevaart 10
Bonne, D.I.	employé KLM	Manpadslaan 2
Bosman, H.	grondwerker	Leidsevaart 122

Boterbloem, J.	kruidenier/winkelier	Leidsevaart 70
Broek, J,J.G. van den	monteur	Graaf Florislaan 18
Broers G.H.	tuinman	Vogelenzangseweg 296
Brouwer, C.	postbode	Leidsevaart 154
Bruin, P.	landbouwer	Tweede Doodweg 15
Burg, H. v.d.	machinebankwerker	Zilkerweg 8
Burg, C. v.d.	betonarbeider	Graaf Florislaan 21
Burken, A.A. van	onderwijzer	Vogelenzangseweg 186
Buschman, J,W.	slager/vleeshouwer	Vogelenzangseweg 284
Castien, J.P.	jachtopziener	Bekslaan 20
Claij, T.	melkboer/melkslijter	Leidsevaart 106
Clement, H.J.	bosarbeider	Leidsevaart 100
Cohen Tervaert, C.F.	boekhouder	Bekslaan 14
Dam, W.J. v.	melkbezorger	Graaf Florislaan 37
Dedding, J.	arbeider	Vogelenzangseweg 326
Dedding, J.	gemeentewerkman	Vogelenzangseweg 314
Dedding, L.H.	landarbeider	Zilkerweg 8
Dedding, W.	ploegbaas	Vogelenzangseweg 336
Dekker, J.	huisschilder	Leidsevaart 126
Dekker, J.C.G.	huisschilder	Leidsevaart 86
Dekker, mej. C.C.	costuumnaaister	Leidsevaart 86
Dekkker, W.	elektricien	Leidsevaart 86
Denneman, J.C.	los arbeider	Leidsevaart 170
Deursen, G.W. van	chauffeur	Leidsevaart 18a
Dijk, G. v.	tuinman	Graaf Florislaan 36
Dijk, G. v.	tuinman	Graaf Florislaan 65
Dijkstra, N.G.	luitenant ter zee	Manpadslaan 2
Dobbe, T.C.	voerman	Zilkerweg 1
Driessen, J.W.	letterzetter	Graaf Florislaan 23
Duijn, J. v.	automonteur	Vogelenzangseweg 332
Duin, G.J. v.	gemeentewerkman	Vogelenzangseweg 330
Duin, H.J. van	grondwerker	Vogelenzangseweg 372
Duivenvoorde, A.P.	chauffeur	Vogelenzangseweg 196
Dupher, F.C.	koopman	Vogelenzangseweg 44
Eem, M.M. van der	pastoor	Kerkweg 02
Eijnden, mej. A. van den	kolonieleidster	Vogelenzangseweg 77
Elizen, P.J.	bloemist	Graaf Florislaan 63
Endt, G.S.	houthandelaar	Bekslaan 36
Erdsieck, G.H.	arb. rangeerder NS	Leidsevaart 10
Freriks, C.J.A.	bakker	Vogelenzangseweg 85
Freriks, P.A.	kruidenier	Vogelenzangseweg 83
Freriks, P.A.	procuratiehouder	Vogelenzangseweg 272
Fris, J.J.	koopman	Vogelenzangseweg 170
Gahrmann, L.	betonwerker	Leidsevaart 134
Galen, A.C. v.	boerenknecht	Vogelenzangseweg 300
Galen, P.J. v.	chauffeur	Leidsevaart 104
Geest, P.H. v.	machinist Waterleidingbedr	Leidsevaart 18
Genzer, J.Chr.M.	kapper	Vogelenzangseweg 282
Gerbrands, P.J.	schoolhoofd	Vogelenzangseweg 91 a

Geus, J. de	los arbeider	Leidsevaart 38
Geus, T.D. de	tuinman-chauffeur	Leidsevaart 38
Goemans, A.A.	aardappelhandelaar	Vogelenzangseweg 172
Goldenberg, J.J.	typograaf	Graaf Florislaan 34
Graaf, F.J. de	bloemist	Leidsevaart 118
Groothuis, J.A.	stoker	Leijweg II 1
Groskamp, J.	huisschilder/winkelier	Graaf Florislaan 17
Groskamp, J.J.F.	letterzetter	Graaf Florislaan 17
Groskamp, mej. D.A.M.	kantoorbediende	Graaf Florislaan 17
Haaster, G.H. van	bloemist	Leidsevaart 54
Haaster, J. van	landbouwer	Zilkerweg 15
Haaster, J.C.A. van	bloembollenhandelaar	Zilkerweg 19
Haaster, J.P. van	bloembollenkweker	Zilkerweg 19
Haaster, N.C. van	bloembollenkweker/tuinder	Zilkerweg 39
Haaster, Th. van	bloembollenkweker	Zilkerweg 15
Haaster, Th. van	landbouwer	Zilkerweg 15
Haaster, W.H. van	landarbeider	Graaf Florislaan 14
Hagen, mej. M.W.	gezelschapsjuffrouw	Vogelenzangseweg 39
Hagen, R.W.	huisknecht/chauffeur	Vogelenzangseweg 27
Haitsma, J.	radiotechnicus	Leidsevaart 48
Heemskerk, C.	bloemist	Leidsevaart 294
Heemskerk, G.	bloemistarbeider	Leidsevaart 92
Heemskerk, J.	rijwielhersteller	Leidsevaart 294
Heemskerk, M.	arbeider	Graaf Florislaan 05
Heemskerk, P.	nachtwaker	Vogelenzangseweg 334
Heijstek, A.	loodgieter	Leidsevaart 84
Hin, R.P.M.	bedrijfsleider	Bekslaan 16
Hoeven, H.M. van der	slager	Vogelenzangseweg 137
Hofman, F.	handelaar	Mgr. Borretlaan 1
Hoften, J.C. van	fabrikant	Vogelenzangseweg 196
Hogervorst, H.J.N.	bloemist	Leijweg I, 9
Hogewoning, W.	bloemist	Graaf Florislaan 51
Honschoten, A.G.G.M. van	tuinman	Leidsevaart 20
Hoogewerf, J.W.	automonteur	Graaf Florislaan 53
Houten, J. van	bloemist	Graaf Florislaan 19
Huising, R.	tuinman	Graaf Florislaan 16
Huitema, F.	gemeentewerkman	Leidsevaart 140
Hulsbosch, C.N.	melkboer/landarbeider	Graaf Florislaan 08
Hulsbosch, J.F.	bloembollenkweker	Kerkweg 9
Hulsbosch, T.J.	veehouder	Vogelenzangseweg 252
Hulsebosch, P.	veehouder	Vogelenzangseweg 198
Hulsebosch, W.	veehouder	Vogelenzangseweg 198
Hulst, A.T. van der	bloemist	Graaf Florislaan 39
Hulst, H.A. van der	bloemist	Vogelenzangseweg 364
Hulst, J.L. van der	arbeider NS	Vogelenzangseweg 364
Hulst, L.J. van der	krantenbezorger	Graaf Florislaan 25
Hulst, W.F. van der	kruidenier/winkelier	Vogelenzangseweg 370
Huurman, J.A.	gemeentewerkman	Leidsevaart 98
Jansen, M.C.	bloemist	Leidsevaart 74

Jong, F. de	bloemist	Bekslaan 18 a
Jong, P. de	bloemist	Bekslaan 10
Jongeneelen, P.C.	tuinder	Leijweg II 7
Kaandorp, J.	tuinman	Graaf Florislaan 30
Kaars Sijpesteijn, J.C.	linoleumfabrikant	Vogelenzangseweg 39
Kalkman, G.	bloemist	Leidsevaart 24
Kamst, G.W.	beambte bij de NS	Leidsevaart 34
Kelder, G.J.	schoolhoofd	Vogelenzangseweg 55
Kersbergen, mej. J.C.	commies Marva	Leijweg II 1
Kessel, A.B. van	monteur	Vogelenzangseweg 264
Kessel, P.B. van	bloemistknecht	Leidsevaart 60
Kessel, P.L. van	commies NS	Vogelenzangseweg 320
Keulen, N. van	timmerman	Vogelenzangseweg 348
Keus, zuster L.H.H.M.	verpleegster	Bekslaan 32a
Keyer, B.G.H.	priester	Kerkweg 02
Klein Tijssink, G.J.	los arbeider	Leidsevaart 100
Kleverlaan, P.	chauffeur	Vogelenzangseweg 262
Knegt, G.	metaalbewerker	Graaf Florislaan 12
Koelemeijer, C.L.	gemeentewerkman	Graaf Florislaan 45
Kokkelkoren, W.A.	aannemer van grondwerken	Graaf Florislaan 32
Kollaart, G.	granietwerker	Vogelenzangseweg 41
Kooijman, J.H.	garagehouder	Vogelenzangseweg 372
Kooyman, H.P.	automonteur	Vogelenzangseweg 372
Kops, J.	hovenier	Graaf Florislaan 1
Kortekaas, C.J.M.	los arbeider	Leidsevaart 88
Kortekaas, J.	tuinbouwer	Vogelenzangseweg 384
Kromhout, A.	slager	Vogelenzangseweg 360
Kromhout, N.	arbeider NS	Manpadslaan 4
Kroon, F.J.	gemeentewerkman	Vogelenzangseweg 340
Kroon, F.J.	timmerman	Graaf Florislaan 22
Kroon, J.	landarbeider	Bekslaan 12
Kuijk, E.	controleur CCD	Vogelenzangseweg 262
Kuiper, W.	chauffeur, korporaal KM	Leijweg II 1
Laan, C.H.	directeur	Vogelenzangseweg 41b
Lagendijk, A.	kweker	Vogelenzangseweg 141
Leeuwen, T van	conciërge	Bekslaan 22
Lensen, H.	schoenmaker	Graaf Florislaan 29b
Lensen, J.G.	bloemistknecht	Graaf Florislaan 31
Leur, J. v. de	los werkman	Bekslaan 6
Lierop, M.G. van	bloemist	Leidsevaart 8
Linden, A. van der	gemeentewerkman	Vogelenzangseweg 194
Lippens, M.	landbouwer	Mgr. Borretlaan 4
Lohman, A.J.M.	leraar engels	Leidsevaart 30
Lusink, D.	tuinman	Manpadslaan 6
Maks, J.	kweker	Bekslaan 42
Mans, K.A.	werktuigkundige	Manpadslaan 2
Marks, J.	artist	Leidsevaart 132
Martens, J.	bedrijfsleider rijwielhandel	Leidsevaart 68
Meer, G. van der	veehouder	Vogelenzangseweg 160

Meijland, A.J.	veehouder	Leijweg I 3
Meijland, J.	veehouder	Leijweg I 3
Middelkoop, A.D.	kantoorbediende	Leidsevaart 50
Minnaard, Mej C.C.	kinderverzorgster	Vogelenzangseweg 77
Molenaar, T.	chauffeur	Vogelenzangseweg 332
Monkel, R.	grondwerker	Leidsevaart 62
Mooijekind, G.	bloemistknecht	Vogelenzangseweg 302
Mooijekind, M.T.	bloemistknecht	Graaf Florislaan 15
Mooijekind, T.I.	bloemistknecht	Leidsevaart 94
Moonen, A.C.P.	caféhouder	Bekslaan 13
Mossinkoff, J.W.	employé KLM	Vogelenzangseweg 260
Mossinkoff, P.J.	auteur	Vogelenzangseweg 260
Musch, D.	meubelmaker	Vogelenzangseweg 106
Nederstigt, W.L.	landarbeider	Vogelenzangseweg 350
Nes, Th.A. van de	tuinbaas	Leidsevaart 160
Nieuwenhuijs, C.	slager/vleeshouwer	Leidsevaart 78
Nieuwenhuijs, G.	landbouwer	Tweede Doodweg 28
Olden, G. van	planter	Bekslaan 34
Ombergen, Th. van	grondwerker	Leidsevaart 128
Oorthuis, M.	landarbeider	Vogelenzangseweg 380
Paats, C.	chauffeur	Vogelenzangseweg 192
Palthe, mej. F.	dir. Koloniehuis	Vogelenzangseweg 77
Piersma, mej. J.	onderwijzeres	Vogelenzangseweg 264
Prins, A.J.	reiziger	Graaf Florislaan 33
Prins, P.T.	bloemist	Vogelenzangseweg 135
Prins, W.G.	gemeentewerkman	Leidsevaart 138
Putten, A. van der	bloemist	Leidsevaart 168
Putten, L.M. van der	kweker	Graaf Florislaan 8
Putten, T.C. van der	betonwerker	Graaf Florislaan 02
Quarles van Ufford, jhr. P.N.	beheerder	Bekslaan 32a
Raad, A. van den	wegwerker NS	Leidsevaart 02
Raad, C. van der	bloemist	Leidsevaart 152
Raad, J. van der	bakker	Leidsevaart 142
Raad, J.C. v.d.	monteur	Zilkerweg 6
Raad, P. v.d.	los werkman	Vogelenzangseweg 368
Raad, P.J. v.d.	landarbeider	Vogelenzangseweg 358
Raad, W.J. v.d.	bakker	Graaf Florislaan 41
Raad, W.P. v.d.	landarbeider	Leidsevaart 152
Rackwitz, M.A.	piloot	Manspadslaan 2
Raken, J.J.H.	rustend pastoor	Vogelenzangseweg 258
Reinders, J.	assist. NS	Leidsevaart 26
Roelen, C.P.	tuinder	Vogelenzangseweg 322
Roelen, C.P.J.	groenteb/bloembollenkweker	Vogelenzangseweg 276
Roelen, J.G.	administrateur	Vogelenzangseweg 322
Roelen, P.J.	los werkman	Graaf Florislaan 43
Roelen, W.	grondwerker	Vogelenzangseweg 278
Roessen, A.	besteller PTT	Vogelenzangseweg 382
Roessen, C.P.	tuinbouwer	Kerkweg 4
Roessen, M.J.	grondwerker	Vogelenzangseweg 328

Rolvers, J.H.	landarbeider	Graaf Florislaan 27
Rolvers, W.	landarbeider	Vogelenzangse Duinweg 22
Rooijens, M.H.	landarbeider	Vogelenzangseweg 17
Roozen, B.L.	bloembollenkweker	Vogelenzangseweg 49a
Roozen, F.A.	bloembollenkweker	Vogelenzangseweg 49a
Rosier, J.W.F.	fabrieksarbeider	Vogelenzangseweg 354
Ruighaver, M.	schilder	Leidsevaart 54
Ruigrok, A.T.	fabrikant	Vogelenzangseweg 91c
Ruigrok, G.C.	fabrikant	Vogelenzangseweg 97
Ruigrok, G.M.A.	employé	Vogelenzangseweg 97
Ruigrok, mej. C.M.	huishoudster	Leijweg I 3
Ruigrok, mej. J.F.	analiste	Vogelenzangseweg 91c
Saase, C.J.P. van	bloembollenkweker	Vogelenzangseweg 352
Saase, J.W. van	bloembollenkweker	Vogelenzangseweg 352
Sannes, P.	broodbakker	Leidsevaart 90
Savornin Lohman, jhr A.M.	de kunstschilder	Leijweg I 7
Schaefer, B.E.	kweker	Vogelenzangseweg 180
Schiphorst, R.	arbeider	Leidsevaart 32
Scholts, W.H.	jachttopziener	Leijweg I 4
Schrama, C.J.A.	tuinman	Leidsevaart 124
Schrijvers, C.A.	brandstofhandelaar	Leidsevaart 290
Schrijvers, J.C.	brandstofhandelaar	Vogelenzangseweg 386
Schroer, J.H.E.	manufacturier	Leidsevaart 30
Schultz, zuster E.	zuster-overste	Bekslaan 9
Schuurman, W.P.	nachtwaker	Leidsevaart 166
Seders, J.C.	tuinder	Vogelenzangseweg 304
Seders, L.	monteur	Vogelenzangseweg 326
Siecker, H.	stationschef	Leidsevaart 36
Smit, A.	tuinder	Kerkweg 3
Smoor, Ir. W.D.	ingenieur	Graaf Florislaan 49
Son, D.A. van	koopman	Vogelenzangseweg 270
Sondervan, A.G.	reiziger	Vogelenzangseweg 290
Spoor, A.A.	fabrieksarbeider	Graaf Florislaan 28
Sprokkelenburg, G.J.	bloemist	Graaf Florislaan 30
Steenkist, J.A.	tuinman	Vogelenzangseweg 41
Steetskamp, J.	bloemist	Vogelenzangseweg 81
Stijnman, mej. G.	naaister	Leidsevaart 72
Stokman, Th.	bloemistarbeider	Leidsevaart 164
Teeuwen, J.	koopman in melkproducten	Vogelenzangseweg 346
Teeuwen, W.M.	kapper	Graaf Florislaan 15
Teuwisse, A.H.M.	gemeentewerkman	Graaf Florislaan 57
Tongeren jr, H.J. van	tuinman	Graaf Florislaan 29
Tongeren, H.J. van	timmerman	Graaf Florislaan 29
Tongeren, J.P. van	timmerman	Vogelenzangseweg 81
Tongeren, mej. B.H.M. van	werkster	Vogelenzangseweg 308
Turnhout, W.T.	bloemistarbeider	Leidsevaart 96
Uijthoven, C.	los arbeider	Vogelenzangse Duinweg 1
Vader, A.	loodgieter	Vogelenzangseweg 93
Vader, G.P.	loodgieter	Mgr. Borretlaan 2

Vader, P.A.	behang-stoffeerder	Mgr. Borretlaan 2
Veen, K. van der	tuinbouwer	Vogelenzangseweg 170
Verburt, J.	gemeentewerkman	Vogelenzangseweg 376
Verdegaal, A.	bloembollenkweker	Vogelenzangseweg 37
Verdegaal, H.	bloembollenkweker	Vogelenzangseweg 184
Verdegaal, H.	bloemistknecht	Vogelenzangseweg 312
Verdegaal, H.	veehouder	Vogelenzangseweg 164
Verdegaal, J.R.	bloembollenkweker	Vogelenzangseweg 312
Verdegaal, mej. A.A.	verkoopster	Vogelenzangseweg 312
Verdegaal, P.	boerenarbeider	Vogelenzangseweg 164
Verdegaal, P.	los werkman	Vogelenzangseweg 312
Verdegaal, R.	bloembollenkweker	Vogelenzangseweg 43
Verdegaal, zuster P.	verpleegster	Vogelenzangseweg 312
Verhoeve, F.	rijwielhersteller	Vogelenzangseweg 274
Verhoeven, K.	arbeider	Leidsevaart 118
Verhoeven, P.	landbouwer/tuinbouwer	Leidsevaart 112
Vlugt, L.G. van der	bloemistknecht	Graaf Florislaan 2a
Vogel, J.A.	pensionhouder	Bekslaan 32a
Vooijs, B.	landarbeider	Graaf Florislaan 47
Voorde, Th van de	onderwijzer	Vogelenzangseweg 188
Voorthuijsen, J. van	planter	Bekslaan 14
Vos, H.	bloemistknecht	Leidsevaart 102
Vos, J.	automonteur	Leijweg II 7
Vos, J.	onderwijzer	Graaf Florislaan 07
Vossen, C.H. van der	bloembollenkweker	Vogelenzangseweg 266
Vossen, S.C. van der	bloembollenkweker	Graaf Florislaan 13
Vries, G. de	zandschipper	Leidsevaart 138
Vries, L.B. de	grondwerker	Vogelenzangseweg 344
Vries, M.L.	kruideniersbediende	Vogelenzangseweg 344
Vries, P. de	gemeentewerker gasbedrijf	Vogelenzangseweg 344
Vries, S.A. de	kwekersknecht	Vogelenzangseweg 344
Vring, G.H.	kantoorbediende	Vogelenzangseweg 139
Wal, H.A. van der	automonteur	Leijweg I 1
Warmerdam, C.	landarbeider	Vogelenzangseweg 342
Warmerdam, E.	tuinmansknecht	Vogelenzangseweg 318
Warmerdam, J.	hovenier	Vogelenzangseweg 356
Warmerdam, J.H.	bloemistknecht	Graaf Florislaan 61
Warmerdam, J.J.	melkhandelaar	Vogelenzangseweg 43
Warmerdam, J.P.	tegelperser	Zilkerweg 4
Warmerdam, K.	bloemistknecht	Vogelenzangseweg 318
Warmerdam, L.J.	grondwerker	Vogelenzangseweg 318
Warmerdam, M.L.	los werkman	Vogelenzangseweg 95
Warmerdam, P.	houthandelaar	Vogelenzangseweg 47
Warmerdam, P.	tuinbaas	Vogelenzangseweg 53
Weijers, A.	opperman	Leidsevaart 120
Weijers, C.J.	bloemistknecht	Leidsevaart 120
Weijers, J.H.	bloemistknecht	Leidsevaart 120
Weijers, Th.H.	bakker	Leidsevaart 120
Werf, A.A. van der	bloemistarbeider	Leidsevaart 56

Wijnands, P.A.	arbeider	Leidsevaart 186
Wijngaarden, L.J.P. van	techn. adviseur	Manpadslaan 2
Wijsman, P.J.	tuinman	Leijweg I 9b
Wilde Jr., P de	veehouder	2e Doodweg 18
Wilde, A. de	veehouder	2e Doodweg 28
Wilde, C. de	veehouder	2e Doodweg 18
Wilde, P de	veehouder	Leijweg II 5
Willemse, A.F.	chauffeur	Vogelenzangseweg 374
Willemse, B.	chauffeur	Vogelenzangseweg 300a
Willemse, G.	kapper	Leidsevaart 294
Wilson, H.	schoenmaker	Leidsevaart 158
Wilson, M.	schoenmaker	Vogelenzangseweg 286
Winter, G.L. de	groentehandelaar/boer	Graaf Florislaan 10
Winter, J.L.J. de	gemeentewerkman	Vogelenzangseweg 316
Winter, L.C. de	landarbeider	Vogelenzangseweg 280
Wolbeek, G.J. ter	rijwielhersteller/electricien	Vogelenzangseweg 366
Wulp, L. van der	autoschilder	Leidsevaart 292
Zandvliet, C.	betonwerker	Leidsevaart 82
Zijlstra, M.	caféhouder	Graaf Florislaan 03
Zonneveld-Rustman, wed. D.	werkster	Bekslaan 12
Zuiderduijn, E.	bosbaas	Woestduinweg 4
Zwart, H.	fabrieksarbeider	Leidsevaart 32

BIJLAGE 5

MIDDENSTANDERS MET EIGEN WINKEL, BEDRIJF OF WERKPLAATS IN VOGELENZANG IN 1948¹

Graaf Florislaan

1. G.L.(Lou) de Winter, groenteboer, Graaf Florislaan 10
(Zijn zoon heeft nu de bloemenzaak aan de Vogelenzangseweg).
2. J. Groskamp, sigaren en verf, tevens huisschilder, Graaf Florislaan 17
(Jan en zijn broer Piet afkomstig uit Haarlem zijn de zaak begonnen. Jan zette de zaak alleen voort met zijn vrouw in de winkel. Daarna kwam hun zoon Jacobus (Co) in de zaak. Zaak heeft altijd J. Groskamp geheten).
3. M. Zijlstra, caféhouder, Graaf Florislaan 3 (Café Vogelenzang)
4. H. J. (Henk) van Tongeren, timmerbedrijf, Graaf Florislaan 29
(Nu is daar de afgang naar de Graaf Dirklaan).
5. H. (Henk) Lensen, schoenmaker, Graaf Florislaan 29b
6. C.N. Hulsbosch, melkboer, Graaf Florislaan 8
Na huwelijk in 1944 pand overgenomen van Schroer (zie nr 21).

Vogelenzangseweg

7. J.W. (Jan) Buschman, slager, Vogelenzangseweg 284
8. C.J.A. (Cees) Freriks, bakker, Vogelenzangseweg 85
(Zijn vader Quirinus Freriks was zijn voorganger).
9. P. (Piet) Freriks, kruidenier, Vogelenzangseweg 83
(In 1917 door vader Piet begonnen, na zijn dood in 1954 door zijn vrouw, dochter en zoon Piet voortgezet).
10. M. Wilson, schoenmaker, Vogelenzangseweg 286
(Hoogbejaarde heer Henk Wilson is pas enige jaren geleden gestopt. Hij is destijds zijn vader opgevolgd).
11. W.F. (Willem) van der Hulst, kruidenier, Vogelenzangseweg 370
(De zaak is later bij Garage Kooijman getrokken).
12. F. (Frans) Verhoeve, fietsenmaker, Vogelenzangseweg 274
(In 1939 woonde hier nog metselaar W. Kromhout).
13. C.P.J. Roelen, groenteboer, Vogelenzangseweg 276
(Had eerst bollenbedrijf in schuur achter woningen 276/278).
14. G.J. (Gerrit) ter Wolbeek, fietsenmaker, Vogelenzangseweg 366
(Deze woning uit de dertiger jaren heeft nog altijd grote etalageruit).
15. J.H. Kooyman, garagehouder, Vogelenzangseweg 372
(Later opgevolgd door zijn zoon J.H.P. Kooyman, zie verder nr 11. Op deze plaats staat nu appartementengebouw De Twee Provinciën).
16. W.T. Ariens, caféhouder, Vogelenzangseweg 182 (Café Rusthoek)
(Was in 1937 'enige café op Jamboreeterrein' volgens ansichtkaart).

17. J.Chr.M. (Joop) Genzer, kapper, Vogelenzangseweg 282
(Kwam uit Lisse, begon in Graaf Florislaan 1).

Leidsevaart

18. G. (Gerrit) Blijleven, broodbakker, Leidsevaart 142
(Met mooi uithangbord).
19. T. (Teun) Clay, melkboer, Leidsevaart 106
(Is vlak daarna overgenomen door Fa. G. Lommerse, later ook SRV-wagen).
20. C. (Cees) Nieuwenhuijs, slager, Leidsevaart 78
(Later Slager De Wit, het woonhuis nu is ook aan de buitenkant totaal verbouwd).
21. J. (Jan) Boterbloem, kruidenier, Leidsevaart 70
22. J.H.E. Schroer, manufacturier, Leidsevaart 30
23. J. Haitsma, radiotoestellen, Leidsevaart 48
(Vertegenwoordiger Philips).

Elders

24. P.A. Vader, stoffeerder/behanger en echtgenote manufacturen,
Mgr. Borretlaan 2 (Daarna tot 1964 Vogelenzangseweg 260, daarna nieuwe winkel
Deken Zondaglaan 98).
25. Café Graaf Floris V, Bekslaam 13
(van ongeveer 1938 tot 1965 A.C.P. Moonen)
26. Pension van J.A.Vogel, Bekslaam 32a

Noten

¹ Gebaseerd op het adressenboek Help U zelf 1948. Te vinden in Archief van NoodHolland te Haarlem en ingedeeld met hulp van Jan Warmerdam en Martin de Vries. De gegevens zijn aangevuld met opmerkingen van Ina Mostert-Stam.

BIJLAGE 6

SOCIALE HUURWONINGEN IN VOGELENZANG

Bouwjaar	Door wie gebouwd?	Waar?	Aantal woningen	Aantal nog in bezit Brederode	Complex-
1921	wbv St.Jozef	Vogelen- zangseweg	22	22	201
1931	wbv St.Jozef	Vogelen- zangseweg	6	5	202
1931/1933	wbv St.Jozef	Leidsevaart	3	3	202
1933/1937	gemeente	Leidsevaart	10	10	115-01
1935/1937	gemeente	Graaf Florislaan	16	14	115-02
totaal vooroorlogs			57	54	
1948	gemeente	Vogelen- zangseweg	16	10	104
1953	gemeente	Leidsevaart	9	9	111
1959/1962	wbv St.Jozef	D. Zondaglaan/ Teylingerw.	60	41	203/204
1963/1965	wbv Aerdenhout	Teylingerweg	16	7	c56
1963/1965	wbv Aerdenhout	Teylingerweg	5	5	c56
1977	wbv St.Jozef	Kerkweg	5	5	205
1977	wbv St.Jozef	G. Bomanslaan	45	45	205
1984	gemeente	Gravin Jacobahof	24	24	123
1984	gemeente	Gravin Jacobahof	4	4	125
1980	Woonzorg Nederland	Graaf Florislaan	11		
1989	gemeente	Graaf Philipslaan	7	7	127
1989	gemeente	Graaf Philipslaan	4	4	128
1989	gemeente	Graaf Willemlaan	16	16	124
1989	wbv Bloemaert	Graaf Philipslaan	11	11	58
1989	wbv Bloemaert	Graaf Philipslaan	12	12	59
2004	Woonzorg Nederland	Teylingerweg	20		
totaal naoorlogs			265	200	
TOTAAL			322	254	

BIJLAGE 7

KOOP/HUURWONINGEN IN VOGELENZANG NA DE TWEEDE WERELDOORLOG

Bouwjaar	Waar?	Aantal woningen	Type woning
1956 en kort daarna	Vogelenzangseweg, hoek Bekslaan	5	vrijesector
1959	Deken Zondaglaan (bij oude voetbalveld)	22	vrijesector
1959/1962	Deken Zondaglaan, hoek Mg.Borretlaan	8	vrijesector
1962	Deken Zondaglaan, hoek Mg.Borretlaan	7	winkels en (boven)w.
1962	Vogelenzangseweg, hoek Leidsevaart	4	vrijesector
1963 en kort daarna	Teylingerweg	32	vrijesector
1977	Teylingerweg	11	premiekoop
1977	Deken Zondaglaan	5	premiekoop
1977	Vogelenzangseweg, hoek Kerkweg	3	vrijesector
1977	G. Bomanslaan	3	vrijesector
1983	Vogelenzangseweg (terrein St. Jozefschool)	12	premiekoop A
1983	Vogelenzangseweg (terrein Van Grieken)	7	vrijesector
1985-1990	Vogelenzang-Oost	73	premiekoop A
1985-1990	Vogelenzang-Oost	17	premiekoop B
1985-1990	Vogelenzang-Oost	47	premiehuur C
1985-1990	Vogelenzang-Oost	40	vrijesector
1988	Vogelenzangseweg (terrein Warmerdam)	3	vrijesector
1989	Beuckenhage	24	vrijesector
1990	Ruigrokwoningen	28	vrijesector
1999	Vogelenzangseweg, De Twee Provinciën	10	vrijesector
	Verspreide locaties	7	vrijesector
2000	Deken Zondaglaan/Kerklaan (oude dorps huis)	10	vrijesector
TOTAAL		378	

BIJLAGE 8

VERENIGINGEN IN VOGELENZANG INGEDEELD

NAAR JAAR VAN OPRICHTING EN NAAR DRIE

CATEGORIEËN

Rooms-katholieke verenigingen

- 1900 R.K. Zangkoor St. Cecilia; was oorspronkelijk een mannenkoor met De Zilk, is nu gemengd.
- 1914 R.K. Land- en Tuinbouw Bond (LTB); is later aangevuld met een vrouwenafdeling (LTV), die is opgeheven en een jongerenafdeling.
- 191? St. Deus Dedit; plaatselijke afdeling van de rooms-katholieke landarbeidersbond.
- 1921 R.K. Verenigingsgebouw De Bond aan de Graaf Florislaan 21/23; heeft dienstgedaan tot in 1977 het eerste dorps huis aan de Deken Zondaglaan op de vroegere moestuin van de kerk werd gebouwd.
- 1925 St. Jozefgezellen en Maria congregaties; (opgeheven).
- 1952 R.K. E.H.B.O. Ver St. Camillus; samen met De Zilk.
- 1966 R.K. Jongerenkoor Jevoa; samen met De Zilk.
- 1970 Jeugdkerkkoor Vogelenzang; vanaf 1975 De Kustkrekels genaamd.
- 1984 Kerkkoor Cantilene; koor voor volwassenen voor de zaterdagavondvieringen.

Opgericht als rooms-katholieke vereniging

- 1929 Toneelvereniging Door Vriendschap Bloeiend.
- 1932 Voetbalvereniging S.V. Vogelenzang.
- 1939 Gymnastiekvereniging DOS (Door Oefening Sterk).
- 193? Meisjespadvinderij, na 1945 ook R.K. Verkenners

Opgericht als algemene vereniging/stichting, of onderdeel daarvan

- 1902 Muziekvereniging K.N.A. (Kunst Na Arbeid) voor Bennebroek, Zwaanshoek en Vogelenzang; daarin is sinds 1990 de in 1965 opgerichte Drumband Vogelenzang opgegaan.
- 1918 Woningbouwvereniging St. Jozef; gefuseerd met woningbouwvereniging Brederode.

- 1924 Vrijwillige Brandweer Bloemendaal, post Vogelenzang (opgeheven).
- 192? Schietvereniging Graaf Floris; (opgeheven).
- 1937 Hengelsportvereniging Nooit Gedacht.
- 1948 Oranjevereniging/Oranjecomité Vogelenzang.
- 1957 Speeltuinenvereniging Duinweide; recent met Skatepark uitgebreid.
- 1959 Hobbyclub Vogelenzang; (opgeheven).
- 1962 Loterijclub Vogelsanck.
- 1964 Vogelenzangse Middenstandscentrale; (opgeheven).
- 1964 Stichting Dorpshuis Vogelenzang.
- 1970 Algemene Bejaardenvereniging Vogelenzang.
- 1970 De Zonnebloem, afd. Vogelenzang.
- 1974 Jeugdhonk Vogelenzang.
- 1975 Klaverjasclub Vogelenzang (onderdeel van S.V. Vogelenzang).
- 1976 Jachthoornblazers 't Panneland'.
- 1976 Carnavalsvereniging De Witte Hond.
- 1979 Tennisvereniging TV Vogelenzang.
- 1982 Toerclub Vogelenzang.
- 1987 Diverse verenigingen in het dorpshuis (schaken, computer, tafeltennis, jazzballet, volksdansgroep, parkietenclub e.d.), die niet meer actief zijn.
- 1991 Vereniging Dorpsraad Vogelenzang.
- 1996 VVN Vrouwen van nu, voor De Zilk en Omstreken.
- 2002 Jeu de Boules groep.
- ook Adhoc motorclub, visclub Nooitgedacht, wandelclub, beleggingsclub, badmintonclub, Fittalk.

BIJLAGE 9

NAMENREGISTER

- Adriaanse 251
Aeodatus 90
Albrecht, (groep) 48, 250
Apswoude, Piet jr. 106
Apswoude, Piet sr. 184
Ariens, Alphonse 135
Ariens, W.T. 262
Assendelft, Martin 145
Backer, H.J. 17
Baks, C. 90
Bakx, W. 156
Balthasars, Floris 12
Barnaart van Bergen, jhr. W.Ph. (Willem Philip), (1781- 1851) 22, 26
Barnaart, familie, de Barnaarts 21-23,38, 79, 86, 109, 141, 143, 148, 185, 186, 239, 240
Barnaart, Jhr. A.E. (August Eduard), (1835-1900) 21, 211
Barnaart, Jhr. R. (Rudolf), (1919-1997) 69, 143, 250
Barnaart, Jhr. W. Ph. (Willem Philip), (1865-1952) 21, 23
Barnaart, Jhr. W. Ph. (Willem Philip), (1912-1993) 69, 70, 109
Barnaart, Jhr. W. Ph. (Willem Philip), (1951-heden) 70
Barnaart, mevrouw J.C. 186
Barnaart-Timmerman, mevrouw H. 185
Bas Backer, Jhr. Anthonij 125
Beekman, A.F. 152, 156
Berg, J.Th.J. van den 184
Bergman, Pieter 169
Bergman, W.G. 137
Berkel, van 239
Beveren, Aad van 141, 148
Bierens de Haan, C.W. (Cees) 162
Bik, firma J.Ph. 148
Bik, P.F. 208
Binck, kapelaan 135
Blesgraaf, Klaas 107
Blesgraaf, Th.C.M. (Ted) 164, 167
Blijleven, G. (Gerrit) 263
Boer, H.P.G. (Hildebrand) de 134, 173, 175, 176, 182, 184
Bomans, Godfried 59, 153
Boot, M.C. (Rinus) 97, 137, 139, 141, 144-145
Boreel, Jhr. L.G. (Lucas Gerard) 23
Borret, pastoor mgr. Th.J.M. 93, 193
Bos, (tuincentrum) 71, 87
Boterbloem, J. (Jan) 263
Brandjes, C.J.M. 167
Bredius-Cockinga, mevr. G.D. (Eldo) 115, 172
Brink, pastoor B.M. van de 103
Brinkman, A. (Ab) 208
Broekers-Knol, mevrouw A. (Ankie) 184
Brouwer, C. (Kees) 127, 173, 177
Brouwer, Jeannette 153
Bruins Slot, V.C. (Victor) 104, 173, 176, 183
Brunt, Lodewijk 90, 198
Bulte, Marcel 90, 184, 214
Burg, pastoor H.J.C. van de 96, 97, 102, 152, 186, 194
Burger, A.J.G. (André) 172-173, 176, 182-184, 196, 222, 232
Burwinkel, pastoor A. H. F. 136-137
Buschman, J.W. (Jan) 41, 262
Buschman, M.J. (Martien) 155, 173, 175, 177, 180-181, 184
Buys, Gerrit 169
Caro, J.H. 27
Clarck, lt. colonel 46
Clausing, D.J. (Dirk Jan) 164, 195
Clay, T. (Teun) 263
Coebergh, H.H.T.M. (Hein) 164, 184
Constantanse, A.K. 231
Cornielje, C.G. 208
Dale, van 17, 25
Dam, Marcel van 214, 232
De Klerk Werkendam Bouw 167
Dedding, Jac 127, 128
Dedding, Janus 184
Dekker, H. (Han) 55, 80, 100, 151, 161, 164, 189, 239
Dekker, Jessica 141-142

Dekker, mevrouw Ans 103-104
 Dekker, mevrouw Marian 100
 Dekker, R. (Roelf) 137, 139
 Delft, G. J. van 57, 156-157, 168
 Deus Dedit, St. 79-80, 89-90, 97, 100
 Diemeer, J.G. 208-209
 Dijk, Rob van 250
 Dijkstra, I.J.E. 56
 Donselaar, mevrouw E.J. van 54
 Doodkorte, J.J. 135
 Doorn, J.J.A. van 106
 Dorhout Mees-Barnaart, mevrouw H.E.A. 186
 Droogleever Fortuijn., Joos 11, 231
 Dudok van Heel, F. 28
 Duin, P. van 60, 62
 Duivenvoorden 134
 Ebeli, G. (Gerard) 61, 115, 117, 141
 Edelman, C.H. 25
 Eem, pastoor M.M. van der 96-97, 102, 136, 138, 184, 194
 Elsinga, J.T. (Jan) 118
 Elzinga-Koper, mevrouw Trijntje 195
 Emmerik, L. van 11, 25, 48-49, 74, 94, 96, 102, 105-106, 198, 214, 239, 241, 245
 Empelen en van Dijk 119
 Engelman, Daniël 12, 14
 Essen- Seijlhouwer, mevrouw A.Y.T. (Yvonne) van 184
 Evers-van Riet/Lankamp-van Riet, mevrouw G.M.J. (Gemma) 173, 176, 195-196
 Freriks, C.J.A. (Cees) 23, 85-86, 262
 Freriks, Huib 184
 Freriks, P. (Piet) 85, 262
 Freriks, Quirinus 262
 Gaalen, van 127, 137
 Geertsema, J. 38, 208, 240-241, 245, 247-248, 250
 Gelder, W. (Wim) de 120
 Genzer, J.Chr.M. (Joop) 262
 Gerbrands, P.J. (Piet) 101, 110-112, 122, 152, 156, 194
 Gerlachus ab Angelis, pastoor 93
 Gessel, mevrouw A.M.S. (Anneke) van 123, 239
 Goddijn, W. 105-106, 122
 Graaf Floris V 12, 14-15, 51
 Grannaman, P.H.J. 54
 Grieken, John van 71
 Groenman, Sj. 9, 11
 Groesbeek, J.W. 25-26, 211, 214
 Grontmij 141
 Groskamp, J. (Co) 44-45, 48, 213, 239, 245-246, 262
 Groskamp, J. (Jan) 262
 Groskamp, mevrouw 28
 Haaster, Dick van 178
 Haaster, J.P. (Jan) van 172-175, 177-178, 180-181
 Haaster, Jan van 145
 Haaster, Johan van 178
 Haaster, Johannes van 184
 Haaster, Louis van 184
 Haaster, Theodorus (Dorus) van 177-178, 184
 Haaster, W.F. van 31
 Haitisma, J. 263
 Haks, Rinus, 225
 Ham, A.W. van der 90
 Ham, P.J. (Piet) van der 49, 66, 90, 130, 133-134, 141, 143-145, 148, 162-163, 168, 211, 220
 Ham-Hanou, mevrouw E.M. (Marijcke) van der 181
 Hänsl, mevrouw Wil 118
 Hanssen, pastor H.L. 90, 96-99, 103-104, 239
 Hasselt, E.W. (Edzard) van 184
 Heek, F. van 106, 123, 214
 Heemskerk, C (Cor) 137, 184
 Heemskerk, Dick 167
 Heemskerk, John 138
 Heidema, R. 117
 Heinemeijer, W.F. 231
 Hendriks, F.A. 118
 Hengstmengel 208
 Heuvel, D.C. (Dico) van der 172-173, 176
 Heuvel, L.A. (Leen) van der 155
 Heyden, F.J. van der 134
 Hoekstra, Pier 9, 11, 21, 25-26, 73, 122
 Hoksbergen, R.A.C. 123
 Holland Housing Corporation 118
 Hoogervorst, mevrouw 25
 Hubregtse, Wil 141, 145
 Hulsbosch, C.N. 86, 262
 Hulsbosch, Hein 113
 Hulsbosch, Jan 246
 Hulsebosch 137

Hulst, L.J. (Leo) van der 31, 184
 Hulst, W.F. (Willem) van der 86, 262
 Hylkema, firma 79
 Hylkema, H.J. 31
 Jager, H. de 106, 198, 213-214
 Jansen, Ed 133
 Jepsen-Flohil, mevrouw T. 246
 Jokers, de 157
 Jong, H. de 208
 Jukes, Rob 167
 Jukes, Th. N. (Theo) 97, 101, 110-112, 118-119, 122, 127-128, 239
 Kaandorp, J. 137
 Kammler 38, 243, 247
 Kamphuis, H. (Harry) 64, 196
 Kessel, P.L.van 127
 Keyer, kapelaan B.G.H. 47, 150
 Kleermaeker, W.F.M. (Wim) de 134, 166
 Kleverlaan, Albert 141, 167
 Kleverlaan, mevrouw Ingrid 167
 Klingen, Johannes 47
 Koek jr. Kees 147
 Koek, C.J. (Kees) 80,97, 119, 122, 159-160, 195, 239
 Koek, mevrouw Tiny 119
 Kooyman J.H. 262
 Kooyman, J.H.P. 216, 262
 Koppen, Angeli 153
 Koppen, Linda 153
 Korte, J. (Jan) de 59, 148, 155
 Korteling, G.J. 211
 Kraak, A.F. (Dré) 239
 Kromhout, Willem 125
 Kruijer, G.J. 11
 Kruisvaarders van St. Jan 53-54
 Kuijs, H. (Henk) 87, 99, 101, 109-111, 115, 118, 152, 156-157, 194
 Kuijs-Haanstra, mevrouw A. 109
 Kuiper, G. 198, 214
 Laan, C.H. 41
 Laffra, J. 60, 62
 Lagendijk, A. (Aart) (oom) 31, 46-47, 49, 156, 177, 179, 194
 Lagendijk, A. (Aart) (neef) 86, 99, 185
 Lammers, C.J. 106
 Later, F.K. (Frans) 184
 Lautenslager, Ed 46
 Lebeau, Ch. 20
 Leliveld, G. (Ger) 57, 68
 Lennep, familie van, Van Lenneps 21, 22, 185
 Lennep, Jacob van 21
 Lensen, H. (Henk) 136-138, 150, 184, 262
 Lensen-Brouwer, mevrouw R (Marie) 136, 184
 Letterie, Frank 64
 Lijphart 90
 Linde, H. (Hein) van de 146, 148, 239
 Linders, B. (Barend) 166, 239
 Linnekamp, Flip 167
 Loman A.J.M. 46
 Lommerse, Fa. G 263
 Lommerse, Gé 156
 Loorbach, D.J. (Dik) 137, 167, 239
 Loorbach, mevrouw Angelique 167
 Loosjes Pz. A. 12
 Lutgers, P. 17
 Luyken, Wim van 48
 Lynd, R.S. en H.M. 10-11
 Machielsens 231
 Maas, Johan van der 49
 Mak, Geert 92, 95, 105, 224, 231
 Meer, G. van der 44
 Meer, N. (Nico) van der 167
 Meijer, P. 138
 Meijland, gebroeders 30
 Mense jr. Herman 25
 Mense sr. Herman 25
 Mense, Ad 25
 Metselaar, G. 208
 Metselaar, G.C. (Gerard) 232
 Meyer, H.H.J. 246
 Minnema, S. (Siebe) 184
 Mok, A.L. 106, 198, 213-214
 Moleman, W.J. 90
 Molleman, H.A.A. 184
 Mooijekind, G. 127
 Moonen, A.C.P. 263
 Mostert-Stam, mevrouw Ina 11, 25, 48-49, 73-74, 106, 122, 150, 184, 186-187, 198, 214, 228, 239, 250, 263
 Mulder, B.M.W. 156
 Nagtegaal, Jaap 239
 Nagtegaal-Landeweer, mevrouw Will de 48
 Natris, Peter 214
 Neven, Aad 49
 Nierhoff, mevrouw A.M.G. 29-30, 48-49, 240, 244, 248

Nieuwenhuijs, C. (Cees) 263
 Nieuwenhuis, (Bennebroek) 86
 Nigtevegt, Joost 139
 Nimkoff, M.F. 150
 Noorden, Jan van 145
 Ockersz, Adriaen 20, 25
 Ogburn, William. F. 150
 Ommen, Gerard van 187, 229
 Pallandt, baron E.C. van 28
 Pan Eurohome 62, 116
 Patijn, Joan 73-74
 Pauw, G. van der 12
 Peereboom Voller, D.H. 71, 177
 Pieters, B.M. (Ben) 152, 156
 Pijnakker, J. 23
 Plas, Michel van der 94, 96, 105, 112, 122, 134, 150
 Post, Wim 26, 74, 90, 184, 214
 Quarles van Ufford, familie 37-38, 86, 240
 Raad, Jan van der 245-246
 Raad, Piet v.d. 145
 Rambonnet, Arnoud 195
 Rauter, Hans 41-42, 48
 Rees en de Groot, firma 156
 Rees, C.J. (Chris) 137-139, 145
 Reestman, mevrouw S.M.A. (Sannie) 115
 Reindert, W. 127
 Remmerswaal, T 46, 111-114, 194
 Resink, mevrouw G. 112, 122
 Reuter 42
 Riessen, mevrouw Carin van 48-49
 Rodenburg, A. 117, 143
 Roelen, C.P.J. 262
 Roelen, P.J. 127
 Roelen, Ph.W. (Flip) 86, 110, 137
 Roessen, A. 127
 Röling, Wiek 148
 Roozen, Frans 71, 180
 Roozen, Leo 71
 Rubingh, Berend 150
 Rubinstein, Arthur 71
 Ruigrok 'De Stier' Hekwerken 67, 132
 Ruigrok, C.A. en Zonen 67
 Ruigrok, Cornelis Anthonie 23, 67
 Ruigrok, Jacob 67
 Ruiten, Jac van 138
 Rutten 251
 Saal, C.D. 25, 198, 231-232
 Saase, C.J.P. van 152
 Saase, Fa. van 28
 Schie, L.G. (Rens) van 120, 134, 173, 175-176, 183-184, 221-222, 239
 Schnabel, Paul 229
 Schnackers, P.J.H. (Huub) 163, 167, 172, 231
 Schoo, H.J. 198, 232
 Schopman, J.H.C. 59
 Schouten-Wezenaar, mevrouw 54
 Schroer, J.H.E. 263
 Schuurman, J.H. 246-248, 250
 Selhorst, R.A. 144
 Seyss-Inquart, Arthur 41-42, 48
 Simonis, L. 134
 Sipkema, G. 106, 198, 213-214
 Sips, H. (Herman) 62, 146-148
 Sirikit, koningin 71
 Slagter, Jet 74
 Smit, Arie 30
 Smits Bouwbedrijf 63-64, 132
 Snier 28
 Snoeck-Schuller, mevrouw L.A. (Liesbeth) 202, 206, 239
 Spaapen, Fons 141
 Spijkerman, Henri 73-74, 214
 Staleman, O.F. (Ot) 109, 111, 117, 155
 Stapel, H. (Harrie) 115, 117, 144
 Steenkist, mevrouw Co 97
 Steinmetz, S.R. 232
 Stoete, Ed 114
 Termohlen, mevrouw Annelies 120, 192
 Terra, pastoor B.N. 113, 138
 Tex, C.J.A. den 46, 129
 Thissen, Frans 11, 231
 Thraster 198
 Tillema, J.E. 47-48
 Tongeren jr. H.J. (Henk) van 80, 113, 184, 239, 246, 248, 250
 Tongeren sr. H. J. (Henk) van 46-47, 84, 125, 184, 262
 Tongeren, Jaap van 184
 Töning, B. (Bob) 101, 187, 228
 Toshaba, jongerensociëteit 161
 Tromp, Piet 105
 Tulder, J.J.M. van 214
 United Photos 239
 Vader, firma 155
 Vader, P.A. 263
 Valckenier Kips, J.H. 28
 Veeren, Johan Frederik 125

Veldhuizen van Zanten, G.A. 23
 Velhuizen van Zanten, firma 79
 Verberne, L.G.J. 90
 Verbiest, R. 206
 Verdegaal, C. 60, 62
 Verdegaal, G. 169
 Verduijn, C. 127
 Verhoeve, F. (Frans) 262
 Verkaik, D. (Dirk) 163, 208-209
 Verkaik, M. 73
 Verweel, mevrouw G. 62
 Verwey, mevrouw Alice 71, 74, 123
 Visser, Frank 49
 Voets, Bertus 105
 Vogel, J.A. 263
 Vonk, H.W. 208
 Vos van Steenwijk, Baron J.A.G. de 28
 Vos, de 62
 Vossen, S.C. (Siem) van der 57, 60-63, 134, 172-177, 181-182, 195
 Voûte, A. (Allard) 144, 214
 Vries Reilingh, H.D. de 25
 Vries, Hans de 147
 Vries, M.L. (Martin) de 84-86, 98, 112, 114, 139, 239, 263
 Vries, mevrouw Suzanne de 114
 Vrij-Bertelsman, mevrouw A.C. 115, 118-119
 Vrijland, C.W.D. 25
 Vrouwen van Nazareth 34
 Waal Malefijt, Johannes de 169
 Waals, Antonius van der 48
 Warmerdam familie 160
 Warmerdam, Anton 133
 Warmerdam, B.J.M. 152
 Warmerdam, Chiel 95
 Warmerdam, Ed 227-228
 Warmerdam, J. (Jan) 98, 101, 112, 134, 138-139, 172-176, 239, 263
 Warmerdam, Jaap 167
 Warmerdam, Karel 191
 Warmerdam, L.J. (Leen) 95, 127, 150, 152, 156, 195
 Warmerdam, Lex 153
 Warmerdam, mevrouw Coby 167
 Warmerdam, mevrouw Corrie 101
 Warmerdam, mevrouw Door 95
 Warmerdam, Simon 206
 Warnaaars, J. (Johannes) 144
 Weber, Max 198
 Weekhout, G.H. (Gerrit) 57, 141, 156-159, 208, 214
 Weijers, C.J.M. (Cees) 167
 Wesseling, John 167
 Westerweel, F.J.C. 172
 Wieringa, H.C. (Henk) 239
 Wijsman, mevrouw Ella A. M. J. 195
 Wilde Cor de 30
 Wilde, Arie de 30, 44
 Wilde, Piet de 30, 44
 Wildervanck de Blécourt, Jacob Harmen 125
 Wilson, Henk 262
 Wilson, M. 262
 Winter, G. de 239
 Winter, G.L.(Lou) de 83, 262
 Winter, J.L.J de 127
 Wit, de 264
 Wit, Frans de 167
 Wit, mevrouw Marja de 167
 Wolbeek, G.J. (Gerrit) ter 262
 Wolbeek, Th. J. ter 31, 33
 Wolbeek-Kerkman, mevrouw L. ter 31
 Wylick, Stefan van 156
 Zigeler, J.W. 33, 35, 249
 Zijlstra, M. 262
 Zomer, Th.J. 127
 Zondag, pastoor H.J. 93, 186, 194
 Zwanenburg, Gerrit J. 48, 241, 244, 250